

પરમ ભગવાન શ્રી કરુણાસાગર

વિરચિત

સુકર્તા સાખ્ય

પ્રકાશક :

પરમહંસ સુખાનંદજી મ.

કે. ગોયા દરવાજો સત કૈવળ મંદિર
વડોદરા.

કિંમત એક રૂપીઆ

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગૂજરાતી કૉપીરાઇટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૨૩૨૧૨

કિંમત

ગ્રંથનામ સુલભિભાષ્ય

વર્ગિક ૪૨૧

પરમ ભગવાન શ્રી કરુણાસાગર

વિરચિત

સુકર્તાભાગ્ય

•

ચતુર્થ આવૃત્તિ

પ્રથમ પાંચસો

જા. નં.

: પ્રકાશક : 15.

પરમહંસ સુખાનંદજી મ.

કે. ગોયા દરવાજો સંત કેવળ મંદિર
વડોદરા.

કિંમત એક રૂપીઆ

સુભાષ વિદ્યાપીઠ મહારાજ
અમદાવાદ
૨૩ ૨૪ ૨૫
ગુજરાતી ગ્રંથપ્રચારક સંઘ

સેવાભાવી ને ધર્મપ્રેમી

ગ્રંથપ્રચારક

•

શાન્તિદાસજી વિષ્ણુદાસજી મહારાજ

ડૉ. હમરા, પો. હમરા જિલ્લા-સૂરત

કાયમપંથના સેવાભાવી, ધર્મચુસ્ત મહારાજ શાન્તિદાસજીએ પુસ્તક પ્રચારનું આ કાર્ય સદર્પ સ્વીકારીને આજસુધી નોંધપાત્ર સુંદર ધર્મસેવા બજાવી છે. આ માટે પંથ તેમનો હંમેશાનો ઋણી છે. નીચેનાં અમૂલ્ય પુસ્તકો તેમને સરનામે લખવાથી પ્રાપ્ત થઈ શકશે.

વિશ્વભ્રમ વિધ્વંસ	૪-૦-૦
ભવતિમિર ભાસ્કર	૩-૦-૦
ભગવાન કરુણાસાગરની અગાધ ગતિ	૨-૮-૦
જીવનપ્રભાત	૧-૦-૦
કૈવલપ્રકાશ	૧-૦-૦
પંચમ શ્વસમવેદ	૨-૮-૦
સકર્તાભાષ્ય	૧-૦-૦

મુદ્રક : મણિલાલ કલ્યાણદાસ પટેલ; સુર્યપ્રકાશ પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ,
પાંચકુવા દરવાજા બહાર-અમદાવાદ.

પરમવિશેષ, પરમઅંશ, પરમગુરુ
ભગવાન શ્રી કરુણાસાગર

ભૌતિક સ્કૂલ દેહમાં આવાદન
વિ. સં. ૧૮૨૬, માઠ, સુદ, બીજી

કૈવલ્યામ નિવાસ
વિ. સં. ૧૯૩૪, ભાદરવા વદ ૧૩

અહો જગતનાથ, સર્વ માતતાત, અનાથકેનાથ, સહેજન સમાવુ,
અખિલ સમાન દ્રષ્ટિયં ધરેતં, કરુણાયં કુવેરં કધીનં કમાવુ.

ઉપસંહાર

પરમગુરુ પરત્વે વિરહી અંશની પ્રાર્થના.

હે કૃપાનિધિ ! અમારા કયા અવગુણે આપ અમને છોડીને ચાલ્યા ગયા છે ! અમે શું કરીએ કે આપને પામી શકાય ! શું અન્નજળનો ત્યાગ કરીએ તો આપ મળશે ! અગર આંખો બંધ કરી ગગનમાં પ્રવેશ કરીએ તો આપ મળશે ! આપના પદપ્રાપ્તિના વિરહમાં સર્વ જ્ઞાનને વિસરી શુદ્ધયુક્તિને ભૂલી જઈ ચિત્તભ્રમ થઈ જઈ તો આપ મને મળશે ! મન અચેત કરી દઉં, શ્વાસને અહરંધ્રમાં ચઢાવી દઉં, સર્વ નાડીને સંકીર્ણ કરી દઉં તો મને આપ મળશે ! અરે ! ઓ દીનાનાથ ! હું કર્તા કહીને આપનો પોકાર કરું છું તોપણ કયા અવગુણે મને આપનો મેળાપ થતો નથી ! હે પતિતપાવન ! પારાવાર પસ્તાવો થાય છે. અહો હે ગુરુદેવ ! હું આપને કેવી રીતે પામી શકું ! હે અધમઉદ્ધારક ! મારું હૃદય રડે છે, આંખ રડે છે, અંતઃકરણ રડે છે અને રોમે રોમ રડી રહ્યાં છે અને આપ દીનબંધુની શોધ પાછળ સર્વાંગ શરીર તરફડે છે. આપ જેવા સમર્થ સદ્ગુરુ મળવા છતાં અમૃત્ય મુદ્દો પ્રાપ્ત ન કર્યો, એથી મનમાં અધિકાધિક અપાર પશ્ચાતાપ થાય છે. અરે ! આપની મહત્તા ઓળખી નહિ. હવે અમારા

કયા રસ્તે ઉદ્ધાર થશે ! હે પતિત પાવન ગરીબ નવા જ ! અમારાં
અધાર પાપનો નાશ કરી સદાય આપના પવિત્ર ચરણ કમળમાં
આશ્રય મળે એવી સદ્બુદ્ધિ આપો ! હે દયાના સાગર ! આપ કર્તા
હોઇ અવિકારી અવિગત ગતિવાળા છો, પરંતુ અમારી મંદ મતિને
લીધે જ અમે આપની પરમ ગતિને ઓળખી શક્યા નથી ! હે સ્વામી
અમારી અલ્પ મતિ ટાળો અને કરુણા કરીને શરણમાં
રાખો ! હે પરમ દયાળુ ! હમો મલિન મતિના અવગુણથી
ભરેલા, પામર અને નિષિદ્ધ વાસનાથી ભરેલા છીએ છતાં,
હે ગુરુદેવ ! અમારા અવગુણ તરફ જ્ઞેશો નહિ પણ આ દાસને શરણે
રાખી સુમતિનું સિંચન કરો ! આપ સદ્ગુરુ છો, દાતાર છો, કર્તા છો
અને ચૌદલોકને ઉપનવનાર તેમજ સંહારના છો એમ અનુભવપૂર્વક
જાણી સમજીને આપણે શરણે આવ્યો છું, તો આપના ચરણકમળમાં
આશ્રય આપી અભયદાન આપો !

(આ ગ્રંથમાંથી)

— — —

પરમહંસ શ્રી સુખાનંદભટ્ટ મહારાજ

પટેલ જગદાભાઈ ચૌધરી
[ધર્મપુર]

શ્રીમાન રણછીતભાઈ પ્રભુદાસ
[વ્યારા]

ઉપોદ્ધાત.

પરમવિશેષ પરમગુરુ ભગવાન કરુણાસાગરની કૃપાથી ચોથી આવૃત્તિરૂપે પરમ દયામય પરમગુરુની પરમ દિવ્ય અનુભવયુક્ત વાણી આ ગ્રંથમાં પ્રસિદ્ધ કરેલી છે. અત્યાર પહેલાં આ પુસ્તકની ત્રણ આવૃત્તિઓ નીકળી ચૂકી છે અને આ કૈવલપ્રકાશની ચોથી આવૃત્તિ છે. અત્યાર અગાઉ નીકળી ચૂકેલી સદર પુસ્તકની ત્રણ આવૃત્તિઓ જે પ્રસિદ્ધિ પામી ચૂકી છે તે કૈવલપ્રકાશ નામથી પ્રસિદ્ધ થયેલી છે; પરંતુ આ ચોથી આવૃત્તિને ‘ સકતા ભાષ્ય ’ નામ આપવામાં આવેલું છે.

મૂળભૂત ગ્રંથનું નામ સકતભાસ છે. સદર ગ્રંથમાં પરમગુરુએ પોતે કર્તાને લગાડવામાં આવતાં પંચવિશેષણોનો અર્થ સ્પષ્ટ કરેલો છે, તે પંચવિશેષણ પૈકી સકત નામનું એક વિશેષણ કર્તાને સંબોધી લગાડવામાં આવે છે. સદર સકતનો અર્થ જોતાં ખરું નામ હાલ પ્રચલિત ભાષાને અનુસરી સ્વકર્તા એમ નીકળે છે. આ સ્વકર્તાનો અર્થ પણ પોતે જ કૃતના કર્તા છે એવો થાય છે અને પરમગુરુએ પણ સકત શબ્દની વ્યાખ્યા એ જ પ્રમાણે કરેલી છે અને બીજાં અનેક પુસ્તકોમાં પણ એ જ અર્થમાં સકત શબ્દ વાપરેલો છે. આ ઉપરથી અને એ જ ન્યાયે સકર્તા શબ્દ શુદ્ધ છે એમ સમજી સકત-ભાસ એવું નામ લખ્યું નથી પણ તેની જગ્યાએ સકર્તાભાષ્ય નામ લખ્યું છે. વળી મૂળભૂત નામ રાખવું અતિ ઉચિત લાગતાં કૈવલપ્રકાશ

નામ રાખ્યું નથી, પરંતુ મૂળભૂત અર્થને ઉદ્દેશી કૈવલપ્રકાશ નામને બદલે સક્તીભાષ્ય નામ રાખેલું છે. સદર ગ્રંથમાં સક્તી (સ્વક્તી)નું વિસ્તૃત વિવરણ કરેલું છે એટલે કે સ્પષ્ટ સ્પષ્ટીકરણ કરેલું હોઈ સક્તી સંબંધી સંપૂર્ણ વિવેચન કરેલું છે એથી જ સદર પુસ્તકનું સક્તીભાષ્ય રાખ્યું છે.

સદર સક્તીભાષ્ય ગ્રંથમાં પ્રથમ પરમગુરુના કરુણાસાગર નામનો નિર્ણય કરી બતાવ્યો છે. તેમાં ભેદ બે છે. એક કરુણા અને બીજો સાગર. તે પૈકી કરુણાનો ભેદ જુદા પ્રકારે સમજાવ્યો છે. તે એવી રીતે કે ભૂમંડળમાં વસતા મહાપુરુષોથી લઈ શિવ, બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને આદ્યશક્તિ સુધીના મોટી વિભૂતિવાળા દેવતાઓ જે છે તે દરેક એકએક કરુણાવાળા છે. તે પૈકી કોઈને સાગર સંજ્ઞા સંભવે તેમ નથી, એ વિષે સ્પષ્ટ ખુલાસો આ ગ્રંથમાં કરેલો છે. આ સમસ્ત દેવો ઉપરાંત સક્તી સતકૈવલને પણ સાગર સંજ્ઞા લાગતી નથી એ વાત સાબીત કરીને તેમને મહદ્ કરુણામય શક્તિ શકાય એમ પ્રતિ-પાદન કર્યું છે. એ ન્યાયે સાગર સંજ્ઞા કોઈને ન લાગતાં માત્ર પરમગુરુને જ સાગર સંજ્ઞા લગાડી શકાય છે એ વિષે ન્યાયપુરઃસર સાબિત કરી બતાવ્યું છે. વળી આ સાગર સંજ્ઞા જેને લાગે છે તે પરમગુરુમાં સમસ્ત લોકની કરુણાઓનું નિવેદન થાય છે. જેમ જગતની સઘળી નદીઓ સાગરમાં મળે છે તેમ એકએક કરુણાવાળા અનંત દેવોની કરુણાઓનું નિવેદન પણ પરમગુરુમાં થાય છે, એથી જ તેમને કરુણાસાગર નામનું વિશેષણ ઘટે છે એ વાત આ ગ્રંથમાં સ્પષ્ટ લખી છે.

આ ઉપરાંત જુદા જગતકર્તાનાં પંચવિશેષણ જે આદ્ય, સક્તી,

સ્વરાજ, કરુણેશ અને કૈવલ છે તેનું પ્રતિપાદન કર્યું છે. વળી વેદાન્તે 'બ્રહ્મ સત્ય અને જગત મિથ્યા' એ વિષય સાબિત કરવા અનેક પુસ્તકોમાં ખૂબ ચર્ચા કરી છે; પરંતુ પરમગુરુ કહે છે કે કૃત અને કર્તા બન્ને સાચાં છે. તેમાં એટલો ખુલાસો છે કે જ્યાંસુધી કર્તાનો સંકલ્પ છે ત્યાંસુધી કૃત છે જ એટલે તે બ્રાન્તિરૂપ તો નથી જ. જુઓ, કિંચિત્ માત્ર પણ કર્યા સિવાય થતું નથી અને થાય પણ નહિ. બ્રાન્તિ કોને થઈ? કેવી રીતે થઈ? એમ થવાના સંજોગો ચૈતન્યને સાથી સાંપડ્યા? બ્રાન્તિ દેહ વડે, ઈંદ્રિયો વડે, ગુણ વડે યા અંતઃકરણ વડે જગત બ્રાન્તિવત્ ભાસ્યું? આમ ભાસ થવાની બ્રાન્તિનો આરોપ કોની ઉપર ઘટાવવો? જુઓ, દેહાદિમાં ઘટાવીએ તો દેહ અને ચૈતન્યગતિએ ઓતપ્રોત છે. દેહથી ચૈતન્ય સ્વતંત્ર નથી અને ચૈતન્યથી દેહ સ્વતંત્ર નથી તોપણી બ્રાન્તિ કોને થઈ? જો દેહને થઈ એમ કહીએ તો ચૈતન્ય સિવાય દેહ જડ હોઈ નિષ્ક્રિય છે અગર ચૈતન્યને થઈ એમ માનીએ તો ચૈતન્યમાં એવું કોઈ તત્ત્વ નથી કે જે બ્રાન્તિને ઉત્પન્ન કરી શકે! આ વિષયનો સ્પષ્ટ ખુલાસો આ અંથમાં છે.

આ અંથમાં આગળ ચાલતાં બે હંગની વ્યાખ્યા ખૂબ સ્પષ્ટ વર્ણવી છે તેની એકંદરે સમજ એવી છે કે કર્તાના જગતમાં બે હંગ છે, એક અદ્વૈત અને બીજું સર્વજ્ઞ. માનવીથી લઈ સમસ્ત દેવલોક સુધી એક જ હંગ છે અને બીજું સર્વજ્ઞ મહદ્ હંગ પતિ વા પરમગુરુનું છે. આ સિવાય ત્રીજું હંગ નથી. એ વિષે સરદ પુસ્તકમાં ખુલાસો છે. આમ નાનામોટા અનેક વિષયો સ્પષ્ટ રીતે સમજાવી આપણે કોણ? સર્કર્તાપતિ કોણ? અને આપણે સર્કર્તાનો મેળાપ કેવી રીતે કરી શકીએ? એ વગેરે સ્પષ્ટ સમજાવી આ અંથ પૂર્ણ કરેલો છે.

સદર સકર્તાભાષ્ય ગ્રંથનો વિષય પૂર્ણ થાય છે ત્યાર પછી પરમવિશેષ પરમશુરના સ્વ. અનુભવનાં પદ્ધતિર્તનનો સમાવેશ કર્યો છે. ત્યાર પછી 'અગાધબોધ' નામના ગ્રંથમાંથી સંત તથા હરિજનોને પરમપદ પ્રાપ્ત કરવાની વિધિ યુક્ત ઉપાસના લખેલી છે. આ ઉપાસનાવિધિનો વિષય આ આવૃત્તિમાં નવીન ઉમેરો છે. આ ઉપાસનાનો વિષય અતિ અદ્ભુત છે. આવો સ્પષ્ટ ખુલાસો હજી સુધી મેં કર્યો નથી. જો કે પૃથક્ પૃથક્ દરેક ગ્રંથમાં ઉપાસના તો છે જ પરંતુ આ વિધિ તો અજ્ઞેડ છે. તે સૂક્ષ્મ દષ્ટિએ આલોચન કરનારને દેખાય તેમ છે. મનના વિકારો પરહરીને ચોપાધએ ચોપાય ઉપર લક્ષ્યબિંદુ રાખી વિચાર કરશો તો જરૂર પરમપદ તરી આવે તેવો લક્ષ જણાશે. અત્યાર સુધી કોઈ પણ મતપંથાવલંબીએ પતિ તરફ જવાની સીડી બાંધી નથી, જ્યારે પરમશુરના જ્ઞાનકથનના વિષયમાં ખાસ એક અદ્ભુત વાત છે અને તે એ છે કે આપણુ સર્વને આપણા નિજસ્વરૂપથી વિમુખ કરનાર બાહ્ય ઉપચારનું પ્રતિપાદન કરનાર ગ્રંથોથી મુક્ત રાખ્યા છે. દુનિયાની વધવિધ વાણી જે જાળરૂપ છે તે આ ગ્રંથનું આલોચન કરનારના સમજવામાં આવશે જેથી બાહ્યાડંબરોના ભપકામાં નહિ અંનતમાં સત્ય માર્ગે જઈ શકશે. પદાર્થોની પ્રાપ્તિના અર્થમાંથી મુક્ત કરાવવા એ આ ગ્રંથનો મુખ્ય હેતુ છે. બંધન અને મુક્તિ એટલે દેહાદિથી લઈ પદાર્થ માત્રથી છૂટી જવું તે છે. જીવ અજ્ઞાની અને અસ્પૃગ છે એથી પદાર્થોની ગ્રંથિથી છૂટો થઈ શકતો નથી; કારણ કે એ ગ્રંથિથી કેમ કરીને છૂટવું તેનું એને જ્ઞાન નથી. સદર ગ્રંથનું જ્ઞાન આ ગ્રંથિથી છૂટા કરાવનારું છે. જો સતત અભ્યાસ કરવામાં આવે અને તે સાથે કોઈ અધિક પુરુષ જે આ ગ્રંથનો જ્ઞાતા હોય

તેના સહવાસમાં રહી સત્સંગ કરવામાં આવે તો જરૂર પરમપદની પ્રાપ્તિ થાય. આ ગ્રંથમાં આશ્ચર્યચકિત કરે તેવી એક વાત છે અને તે એ છે કે પરમપદની પ્રાપ્તિ અર્થે કોઈપણ મંત્ર આદિનો જાપ જપવાની આવશ્યતા નથી; પરંતુ દુઃખની વાત છે કે એ વાત કોના વ્રટમાં ઊતરે ! ખાસ હમારા પોતાના જ પંથમાં મંત્રજ ગોખાય છે અને એજ ભજન ખરું ભજન છે એમ મનાય છે. આ રથળે કોઈ પૂછે કે પરમવિશેષ પરમગુરુ ભગવાન કરુણાસાગર ઘણીએ વાર જાપ જપવા વિષે કહી ગયા છે તો તેનો ઉત્તર એટલોજ છે કે જે જાપ જપવાનો કહ્યો છે તે જાપ નિત્ય, અખંડ, અમર છે. મુખજિહ્વા તેમજ પ્રતપ્રણવના યોગે જાપી શકાય તેવા તો આ જાપ નથી જ; તથાપિ મારા અજ્ઞાની કાયમપંથીઓ મુખજિહ્વા દ્વારા જાપ જાપે છે અને તેમ કરવાથી જ કલ્યાણ થાય છે એમ માને છે. આ પ્રમાણેની એજટા જોઈ મને દુઃખ થાય છે. જો પરમગુરુના પરમ માર્ગના પરમ-મુદ્દાને સમજ્યા હોત તો તે મુખજિહ્વા દ્વારા જાપ જાપવામાં જ સંતોષ માનત નહિ. જુઓ, આ જ ગ્રંથની ઉપાસનાવિધિમાં કૈવલ કૈવલ એ નામનો જાપનો અહર્નિશ ઉચ્ચાર કરજો એમ લખ્યું છે તે ખરું છે પરંતુ એ જાપ ફક્ત લઘુ હરિજન માટે હોઈ તે પંચભૂતાદિના પંચ પ્રણવને મહદ્ પ્રણવથી છૂટા પાડ્યા પછી જે જાપ જોડે છે તે જાપમાં કૈવલનું સંબોધન કરવાનું છે અને જાપ જાપવાના પ્રકરણમાં આ જ જાપને અજાપ જાપ ગણ્યો છે અને તે જ સત્ય છે. જ્યાં સુધી પંચભૂતના વિકારી પ્રણવથી મુક્ત ન થવાય ત્યાં સુધી કૈવલનો અજાપ જાપ જાપી શકતો નથી. માટે હે ચૈતન્ય અંશ ! આ સત્ય અજાપ જાપ સાથે એકાકાર થઈ કૈવલનો જાપ જાપવા પ્રયત્નશીલ રહેશો. આ

માર્ગ ન સમજાય તો સદર જ્ઞાનના જ્ઞાતાઓને પૂછી માહિતગાર થવું જોઈએ વળી એ જ હેતુને સ્પષ્ટ સમજાવવા માટે આ ગ્રંથની ઉપાસનાવિધિમાં ખુલાસો કર્યો છે તે વારંવાર વાંચીને વિચાર કરવો.

આ ઉપાસના વિધિમાં પરમગુરુએ ખટદર્શીની સ્પષ્ટ વ્યાખ્યા કરી છે તે પ્રકરણ વાંચીને લક્ષમાં લેજો. આ ખટદર્શી સિદ્ધાંતમાં જગતમાત્રના ભિન્ન ભિન્ન ઉપાસકોની ઉપાસનાઓનો સમાવેશ થઈ જાય છે. ત્યાં વ્યાખ્યા સ્પષ્ટ કરેલી હોવાથી અત્રે એ વિષે વધુ કંઈ કહેતા નથી પરંતુ આ ખટદર્શીથી પર નિજદર્શી વિષે પરમ વિશેષ અંશ અને કર્તા નિરાકરણવાળા પ્રકરણમાં જે ખુલાસો કર્યો છે તે ખુલાસો અતિ અદ્ભુત હોઈ મારા પંથના અજ્ઞાન સમાજના સમજવામાં આવશે? અગર પંથના આગેવાનો સમજવા દેશે? જો સમજવામાં કોઈ હરકત ન થાય તો હરિભક્તને માટે પરમપદની પ્રાપ્તિનો માર્ગ સદંતર ખુલ્લો થઈ જાય તેમ છે. જુઓ, આ વિષયમાં જરાક આગળ વધીને કંઈક ખુલાસો કરું છું. ખટદર્શી મહાપુરુષોએ દરેકે એક એક દર્શનનું પ્રતિપ્રાતન કર્યું છે અને તે પ્રતિપાદન કરેલા સિદ્ધાન્તમાં જે તે પુરુષે દિલને રોક્યું છે. તેમણે પોતપોતાનો સિદ્ધાન્ત સત્ય માન્યો છે અને તેમાં જ તેમણે તેમનાં દિલ રોક્યાં છે. આ તેમનાં સિદ્ધાન્ત જડને જ સ્પર્શે છે પરંતુ તે ચૈતન્યને સ્પર્શી શકતા નથી. આ કારણને લીધે પરમગુરુએ ચૈતન્યનો સ્પર્શ કરાવનાર નિજદર્શી સિદ્ધાન્તનો નિર્ણય કરી બતાવ્યો છે, તેમાં પરમગુરુનું બાહ્ય સ્વરૂપ અને મહદ પરમ વિશેષ અંશસ્વરૂપ સ્પષ્ટ સમજાવ્યું છે. આમ પરમગુરુનું જે બાહ્ય સ્વરૂપ છે તેનું નામ કરુણાસાગર છે અને આ કરુણાસાગરનું આબ્યંતર અંશ સ્વરૂપ જે

છે તે જ પરમવિશેષ અંશ છે. હવે આ સ્થળે ધ્યાન પહોંચાડવાનું છે. જુઓ, પરમગુરુનું આજીવન સ્વરૂપ જે કરુણાસાગર નામથી પ્રસિદ્ધ છે તે આખા અલ્પાંબરમાં ઘાટઅઘાટ સર્વમાં સર્વત્ર ભરચક વ્યાપક રહેલું છે. આ વ્યાપક સ્વરૂપના પ્રણેતા પરમવિશેષ અંશરૂપ પરમગુરુ છે. હવે ધ્યાન આપો. પરમવિશેષ પરમઅશરૂપ પરમગુરુનું વ્યાપક સ્વરૂપ જે કરુણાસાગર નામથી આપણે ઓળખીએ છીએ તે સ્વરૂપમાં આપણુ ચૌદલોક વસેલા છે. જે સ્વરૂપમાં આ ચૌદલોક વસ્યા છે તે સ્વરૂપનું બીજું નામ સોહંગ છે. આ સોહંગ સામાન્યવિશેષ સર્વ અંશના જીવનરૂપ છે એટલે કે તેના જ જીવનથી આપણુ સર્વ જીવીએ છીએ. હવે આપણા સોહંગનું સોહંગરૂપ પરમગુરુના સ્વરૂપમાં નિવેદન થાય તો એ સ્થળે પરમશાન્તિનું જીવંત પરિણામ પ્રાપ્ત થાય છે. આમ આ સ્વરૂપ જેને પ્રાપ્ત થાય તે જ નિજ સૈતન્યદર્શી છે એમ જાણવું અને આ ઉપાસનાવિધિમાં એ વિષે સ્પષ્ટ ખુલાસો થયો છે.

આ સકર્તા બાહ્યમાં કરુણાસાગર કોને કહેવાય એ વિષે ખૂબ વિસ્તારપૂર્વક સ્પષ્ટ ખુલાસો કરેલો છે, તે જો અરાખર સમજવામાં આવે તો સમજાશે કે સારસામાં પ્રગટ થયેલા પરમ પૂજ્ય પરમગુરુ કુવેર સ્વામીનું સ્થૂલ શરીર યા ભૌતિક શરીર તે જ કરુણાસાગર નથી; પરંતુ આ અંશમાં પરમવિશેષ પરમગુરુ ભગવાન પોતે જ સમજાવે છે તેમ કરુણાસાગર સ્વરૂપ તો સાગરરૂપ હોઈ વ્યાપક છે અને તેમાં જ દરેક દેવની કરુણાનું નિવેદન થાય છે. આમ આ સાગર સ્વરૂપ ચૌદ લોકથી શ્રેષ્ઠ હોઈ તે સર્વને માથે રહેલું છે. જેમ આકાશમાં વ્યાપક મહદ્ અગ્નિનું સ્થૂલ સ્વરૂપ વિદ્યુત છે તથા

અવિગત આકાશનું સ્થૂલ સ્વરૂપ શબ્દરૂપ ગર્જના છે તેમ જ વ્યાપક આકાશમાં સ્થૂલરૂપ વાદળાં બંધાય છે. તેમ આ દૃષ્ટાંતોના ન્યાયે વ્યાપક કરુણાસાગરનું સ્થૂલ સ્વરૂપ કુવેર સ્વામી છે. જુઓ ! વિદ્યુત ગર્જના અને વાદળ, આકાશના પેટાન્તરમાં અચાનક ઉત્પન્ન થાય છે અને વિખરાઈ જાય છે તેવી જ રીતે કુવેર સ્વામીરૂપ પંચભૌતિક ઘાટ અચાનક દૃશ્યમાન થઈ આ ગ્રંથોરૂપ અગાધ અનુભવજ્ઞાન આપણુ સર્વ લોકના અંશોના કલ્યાણુ અર્થે મૂકી ગયેલા છે. આમ વિજ્ઞાતા જાગ્રદારા પેઠે શરીરરૂપ પાત્રમાં જાળી ગયા છે. તેમના અગાધ અનુભવજ્ઞાનને પ્રકાશમાં લાવવાનો હમારો યત્કિંચિત પ્રયાસ છે તે જો આ અનુભવજ્ઞાનનો સંતો તેમજ ભગવદ્ ભક્તો લાભ મેળવી શકશે તો આ કાયમપંથ સેવકની સેવાભાવના નિષ્ક્રાંત નહિ જાય. આ પરમગુરુના પરમ મહદ્ કરુણાસાગરરૂપ સ્વરૂપને સંપૂર્ણુ ઓળખી તેમાં તટ્લીત રહી અનુભવનો ઉચ્ચાર કરનાર હમારા કાયમપંથમાં પરમપૂજ્ય મહાદાજશ્રી નારણદાસજી થઈ ગયા છે. તે જો અનુભવ યુક્ત વાણી બોલ્યા છે. તે વાણી પરમ મુદ્દલ ભાવવાળી હોઈ ગુરુના પ્રતિવ્રત ધર્મના સંબંધને ચોક્કસ સમજાવનારી છે. તેઓશ્રીના શબ્દેશબ્દમાં પરમગુરુ પરત્વેનો દિવ્ય ભાવ તરવરી લે છે એથી જ સમગ્રાય છે કે તેઓશ્રી પરમગુરુને સંપૂર્ણુ ઓળખી શક્યા છે.

અત્યાર સુધી મારા વસ્ત્રથી જે જે ગ્રંથોની ટીકા થઈ છે તેમાં પરમગુરુના દિવ્ય જ્ઞાનનો અલૌકિક ભાવ સંપૂર્ણુ સ્પષ્ટ કરી શકાયો નથી, કારણકે કેટલીક ચોપાઠઓમાં પરમગુરુએ જે અલૌકિક ભાવ બોલ્યો છે તે સંપૂર્ણુ સમજી શકવાનો તેમજ તેને પ્રકાશિત કરી શકવાનો

હું દાવો રાખતો નથી અને દાવ રાખું તો ચાલે તેમ પણ નથી. મલમલાઓ અર્થ કરવાને ફાંકો રાખતા હોય તો ઉતરી જાય તેવો છે. મારો આશય તો પરમગુરુના જ્ઞાનને સટીક ગ્રંથોદ્વારા પ્રસિદ્ધિમાં લાવવાનો છે અને તે જેટલે અંશે પ્રસિદ્ધિ પામશે તેટલે અંશે સફળ થયો લેખીશ. કૈવલપ્રકાશની ત્રણ આવૃત્તિઓ ખપી ગઈ અને બીજા ગ્રંથો પણ સારો લોકાદર મેળવી શક્ય છે જેથી આ આવૃત્તિ સુધારા-વધારા સાથે શુદ્ધ અને સરળ ભાષામાં પ્રસિદ્ધ કરવાનું મને ઉત્તેજન મળ્યું છે તો સર્વ કાયમપંથીઓ રહી ગયેલી ભૂલચૂક સુધારી લેશે એવી આશા રાખું છું. આ ગ્રંથમાં જે કંઈ ઉત્તમતા દેખાય તે તે પરમગુરુની કૃપા હોઈ ખામી દેખાય તે દોષ આ સેવકનો છે જે નભાવી લેવામાં આવશે.

આ પુસ્તક છપાવવાની વ્યારાનિવાસી રણછોડભાઈ પ્રભુદાસ તરફથી મારા ઉપર ફરજ પાડવામાં આવી છે એથી જ હું આ ચોથી આવૃત્તિ બહાર પાડી શક્યો છું. આ પુસ્તકનો પ્રચાર થતાં જે કંઈ લાભ થાય તે તેમના સુકૃતનાં ફળ છે. આ સેવાભાવી ઉદાર ગૃહસ્થે પાંચસો રૂપિયાની મદદ કરી છે જે બદલ હું તેમનો આભારી છું. બીજા એક ધરમપુરનિવાસી સદ્ગૃહસ્થ પટેલ ઠગલાભાઈ તરફથી પણ અસો રૂપિયાની મદદ મળેલી છે. તેમણે પણ આ પંથની સેવા બજાવી છે.

સદર આવૃત્તિ છપાવવાની પ્રવૃત્તિ સમયે પ્રથમ કૈવલપ્રકાશમાં જે સકર્તાભાષ્યનો વિષય હતો તેની ભાષા તથા જોડણીનો પ્રાશ પ્રચલિત શુદ્ધ અને સરળ ભાષામાં ન હતો, જેથી કરી આ વખતે ‘કૈવલપ્રકાશ’નો આશ્રય નહિ લેતાં મૂળ હસ્તલિખિત સંસ્કૃતભાસ

થિના લખાણ મુજબ ભાવમાં ફેરફાર ક્યો સિવાય ભાષાની ગોઠવણી રેલી છે અને બની શકે તેટલી સરળતા લાવવા પ્રયત્ન કર્યો છે.

સદર અંથની ભાષાની શૈલી ગોઠવી તેને શુદ્ધ અને સરળ બનાવવામાં ઉમરવા (રાજપીપલા સ્ટેટ) ના રહીશ ત્રિભોવનદાસ કેસુરભાઈ દેસે દિવસોના દિવસો સુધી તનમનથી મદદ આપી. પૂર્ણ પ્રયાસ ઠાવ્યો છે પ્રશંસાપાત્ર હોઈ તેની અત્રે નોંધ લેવી આવશ્યક છે.

હું વક્તાભાવ આચરી શકું છું, પણ લેખન કાર્યમાં અશક્ત . મારી આ ક્ષતિ મારે નબળાવે સ્વીકાર કરવી જોઈએ. કોઈ વ્યય યોગ જ હશે, કરુણાસાગર ભગવાનના કાયમપંથની સેવાનું ભાગ્ય મને સાંપડેલું હશે : કે ત્રિભુવન મળી ગયા. ત્રિભુવન એટલા નાન્ટ ને સદાચારી છે કે આ કાળમાં આવા માણસ મળવા દુર્લભ હો તો દુઃસાધ્ય તો અવશ્ય છે.

આ પુસ્તક અંગે મારો અને તેમનો સંસ્કાર લાંબો હશે. અને ને હું કોઈ ઋણાનુબંધ જ લેખું છું. આ ચત્કિચિત સેવા પણ સાદર પર્પણ કરી શક્યો હોઉં તો તેનું શ્રેય પુસ્તક પ્રચારમાં સહાયતા રનાર સદ્ગૃહસ્થો અને ત્રિભોવનને છે. આશા છે કે આ સંગઠિત પરિભનું પરમ પુણ્ય વાચકો પ્રાપ્ત કરશે, અને એમ થશે તો મારો અ પ્રયાસ સફળ થયેલો લેખીશ. અંતમાં સર્વ શક્તિમાન પરમ ભગવાન પરમગુરુ શ્રી કરુણાસાગરનું સ્મરણ કરી વિશ્રાંતિ લઉં છું.

લી.

અનુક્રમણિકા

જ્ઞાસાગર નામનો નિર્ણય	અંગ. ૧
૧૧ના અંશને ચાસણી કેવી રીતે પહોંચે છે.	પ્ર. ૬
૧૧ને લગાડતાં પંચ વિશેષણનો નિર્ણય	અંગ. ૨
૬ અવિગત પારસ કયા છે તે વિષે	પ્ર. ૧૩
૬ અવિગત પારસને અવિગત કેમ કહે છે ?	પ્ર. ૧૬
૧૧ના અંશની એ વૃત્તિઓ વિશે	પ્ર. ૧૭
૧૧ અંશોની ક્રિયા કર્તાને અગ્રણી નથી.	પ્ર. ૧૮
૧૧ અને અંશને એકતા નથી.	પ્ર. ૨૨
૧૧ રૂપ અરૂપ રહીત છે.	પ્ર. ૨૩
૧૧ની અંશ વૃત્તિના જે અંશ આપણા વિષે આવેલા છે	
પાછા કેવી રીતે પતિમાં સમાય છે.	પ્ર. ૨૬
૧૧ની અંશ વૃત્તિનો વેગ ક્યાં સુધિ પોહોંચે છે તથા અંશ	
પંશના કર્મ ક્યાં સુધિ ભોગવે છે.	પ્ર. ૨૭
૧૧ જ્ઞાનીઓ પોતાનો સ્થુલ દેહ પામતાં મોક્ષ પામે છે તે	
પ્રતિ ખરી છે ?	પ્ર. ૩૩
૧૧ને ચંદન, પંચાંગ દુષ, આરતી તથા અનંત ઉપમાઓનો	
મભિપદ કેવી રીતે કરવો તે.	પ્ર. ૪૭
અદ્યપ્તજ્ઞાંગ અને પતિના સર્વજ્ઞાંગનો નિર્ણય.	પ્ર. ૫૧
અંશોના અદ્યપ્તજ્ઞાંગ તે ક્યાં સુધિ છે.	પ્ર. ૫૩
અંશોનું જે અદ્યપ્તજ્ઞાંગ છે તે અકર્તા છે તે કેવી રીતે સમજાય	પ્ર. ૫૬
સકર્તા ધામનું વર્ણન	અંગ. ૩
આપણું નિજચેતન્ય સ્વરૂપ સહજદળ કમળની મધ્યે કેમ રહેલું હશે.	પ્ર. ૭૦
સંસ્કૃત પ્રાકૃત વાણીનો સિદ્ધાન્ત.	અંગ. ૪
પરચા પ્રકરણ ચતુર્વિધ નિરૂપણ	અંગ. ૫
રાગનીતિ દેખાવન પરમગુરૂ પ્રતિપાદન	અંગ. ૬

રવેણી	પ્ર. ૧૦૧	રતુતિ	૧૮૨
અભાત	,, ૧૧૧	મંગળ આરતી	૧૮૩
મંગળ	,, ૧૧૬	સણગાર આરતી	૧૮૩
અવિનાશીનાં પદ	૧૨૨	મંગળાચરણ	૧૮૪
મટદર્શન મત દેખાવન		ગુરૂ મહીમા	૧૮૫
જાવનાજનાં પદ	૧૨૬	ઉપાસના વિધી	૧૮૪
અર્ચન છંદ	૧૩૦	તિલક નિરૂપણ	૨૦૨
તેથિ પદ	૧૩૭	આવન દ્વારાની સમજ	૨૦૪
ડક્કાના અક્ષરો	૧૫૦	સંત હરિજન પ્રણિપત વિધિ	
મહા પદ	૧૫૬	અંગ ૮૦	
કરા પદ	૧૬૧	સંતનું ગોત્ર હરિજન માટે ઉપા-	
ચરકીડો પદ	૧૬૨	સના વિધિ લગુ હરિજનને વર્ત-	
ાળ ફેર	૧૬૩	વાના નિયમ	અંગ ૮૧
ાળ ફેર	૧૬૩	ખટદસી સિદ્ધાંતની હદ દેખાડવા	
મેવાડા પદ	૧૬૪	વિષે અંગ ૮૨	
ારખી પદ	૧૬૫	પરમ વિશેષ અંશ અને કર્તાનો	
ેક કૌતક	૧૬૭	નિર્ણય.	
કુન	૧૬૮	અવિગત ગતિ દેખાવન અંગ ૮૩	
જ્ઞાન ભક્તિ વૈરાગ્ય		પ્રદેશ પ્રવેશ કરનકો અંગ ૮૪	
નિરૂપણ પ્ર. ૧૭૦		પ્ર. ૨૭૪	
મંગળાચરણ	૧૭૭		
મંદના (ઉમંગ છંદ)	૧૭૮	કરુણાસાગર નિબંધામ સિધાવન	
વેનંતિ (ઉદ્વાસ છંદ)	૧૭૯	અંગ ૮૫	પ્ર. ૨૭૭
તુતિ	૧૮૦	લાવણી	પ્ર. ૨૭૯
આરતી	૧૮૦	ઉપવીત વિધિ	,, ૨૮૧
તુતિ	૧૮૧	ચેતવણી	,, ૨૮૨
શાઢણ આરતી	૧૮૧	પરકમ્મા	,, ૨૮૫
		ગુરૂ અષ્ટક	,, ૨૮૬

સુકર્તા ભાષ્ય

પરમવિશેષ પરમગુરુના કરુણાસાગર
નામનો નિર્ણય અંગ-૧.

અથ શ્રી કરુણાસાગર નામ જે છે તે નામ પરમ-
ગુરુ સિવાય અનંત પ્રદ્વાંડમાં કોઈનું પણ હોય નહિ
અને તે કોઈને સંભવે નહિ તેમજ કોઈને લગાડી શકાય
નહિ. જેનું પોતાનું કરુણાસાગર નામ અથ સાથે વર્તમાન
સહ પ્રમાણિક હોય, તેમનું બોલવું પણ પ્રમાણિક હોય.

હવે આ ન્યાયે કરુણાસાગર કોણુ તે કેવી રીતે બાણી શકાય ! તે વિષે સ્પષ્ટ ખુલાસો કરું છું તે સાંભળો.

જેમાં કોઈ પણ કાળે, કોઈ પણ પ્રસંગે કોઈ પણ પ્રકારની અકરુણા (નિર્દયતા) મળે નહિ, તેમ જ હોય પણ નહિ, તેનું જ નામ કરુણા છે. હવે સાગર નામનો અર્થ તપાસીએ. ઘણી કરુણાઓનો સમૂહ જેમાં હોય તેને સાગર કહેવાય. જેમ સમુદ્રને વિષે અનેક નદીઓનો સમૂહ જણાય છે એથી તેને સમુદ્ર કહેવાય છે, તેવી જ રીતે ઘણી કરુણાઓ જેમાં એકઠી થાય છે તેને સાગર કહીએ છીએ.

હવે ઉપર પ્રમાણે જે ઘણી કરુણાઓ મળીને સાગર થયો છે તે કરુણાઓ કઈ કઈ અને કોની કોની મળીને સાગર થયો છે ? તે વિષે સ્પષ્ટ ખુલાસો કરું છું તે સાંભળો. જે સમયે સમુદ્રનું મંથન કરતાં વિષ નીકળ્યું ત્યારે આ વિષથી સૃષ્ટિનો પ્રલય થતો હતો. આ પ્રલયને અટકાવવા શિવજી સર્વ જીવો ઉપર કરુણા લાવી તે સર્વ વિષને પી ગયા; આ કારણને લીધે શિવજી કરુણામય છે. વળી વિષજી સર્વ જીવના શરીરનું પાલનપોષણ કરવાના હુકમમાં છે, માટે વિષજી પણ કરુણામય બાણુવા. બ્રહ્મા સર્વ જીવોનાં શરીરોની વૃદ્ધિ કરવાના હુકમમાં છે માટે તેમને પણ કરુણામય બાણુવા. (આ પ્રમાણે બ્રહ્મા, વિષજી, વગેરે

એક એક પ્રકારની કરુણાવાળા છે. તેઓ આથી વધારે બીજી કોઈ કરુણા કરી શકતા નથી.) આદ્યશક્તિ સર્વ જીવોના શરીરોને વિષે હેતુપ્રીતિ વધારવાના હુકમમાં રહી છે, એટલાજ કારણ પૂરતી આ શક્તિ કરુણામય છે. હવે જે ચોવીસ અવતાર ધારણ કર્યા તે દુષ્ટને સંહારીને બાકીના સર્વ જીવો ઉપર કરુણા કરી છે. વળી આ દુષ્ટ લોકોમાં જે દુષ્ટપણું હતું તેનો પણ નાશ કરીને તેઓને પણ નિર્મળ કર્યા છે. આ કારણને લીધે સર્વ અવતાર પણ કરુણામય છે એમ જાણવું. વળી રામાનુજ, નેમાનુજ, માધવાચાર્ય અને વિષ્ણુશ્યામની આદ્ય લઈને જે જે આચાર્યો થયા, તેમણે અનેક જીવોને ચોરાસીના ખાતામાંથી છોડાવીને હરિ ભણી વાજ્યા, તે માટે તેમને પણ કરુણામય જાણવા. હવે પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ અને આકાશ, તે પણ સર્વ જીવને સુખદાયી છે; કારણ કે પૃથ્વી સર્વને ધારણ કરીને રહેલી હોઈ સર્વ ઔષધિ ઉપજાવે છે, પાણી સર્વ જીવને શાંતિ કરે છે, અગ્નિ પ્રકાશ કરીને સર્વને પરિપક્વ કરે છે, વાયુ સ્પર્શ કરીને સર્વની અકળામણ મટાડે છે અને આકાશ સર્વને હરવાફરવા અવકાશ આપી રહેલું છે; આ કારણને લીધે આ પંચમહાભૂત પણ કરુણામય છે. વળી ચંદ્રસૂર્ય જે સર્વ લોકમાં પ્રકાશ કરી અંધકાર મટાડે છે તે પણ કરુણામય છે.

ઉપર પ્રમાણે દેવોમાં જે એકએક કરુણા છે તે કરુણા કરવાના હુકમ સર્વની આઘ રહેલા નિજકર્તાએ પોતે જ પોતાના સર્વ જીવઅંશ જે ઉત્પન્ન કર્યા છે તેમને સુખીયા કરવા માટે (પોતે નિજકર્તાએ જ કરુણા કરવાના હુકમ) તેમને આપ્યા છે, એટલા જ માટે સર્વ કરુણાના અધિ-પતિ તે મહદ્ કરુણામય નિજ કૈવલકર્તા જ બાણવા; અને બીજા અન્યદેવ જે કરુણામય કહ્યા તે તો કર્તાના આપેલા હુકમને લીધે કરુણામય છે. હવે આ દેવોની જે જે કરુણા કહી તે કયાં સુધી પહોંચે છે અને તે કરુણાથી કોણ કોણ સુખ પામે છે? તે વિષે સ્પષ્ટ ખુલાસો કરું છું તે સાંભળો. પંચમહાભૂતની કરુણા તે પંચતત્ત્વના દેહ સુધી પહોંચે અને એ કરુણા વડે પંચભૂતનો દેહ સુખ પામે. બીજા અન્ય દેવની કરુણા તે ઈંદ્રિયો, અંતઃકરણ, પ્રાણ તથા સૂક્ષ્મદેહ સુધી પહોંચે અને તેજ સુખિયાં રહે. ત્રણ ગુણની કરુણાથી પિંડના ત્રણ ગુણજ સુખિયા રહે, શક્તિની કરુણા તે શરીરની શક્તિ સુધીજ પહોંચે છે. વળી અવતારાદિ આચાર્યોની કરુણા તે જીવનાં જપતપસાધન, સુધર્મ ચલાવવા સુધીજ પહોંચે છે. આ પ્રકારે આ સર્વની કરુણા તે સ્થૂલ, સૂક્ષ્મ, કારણ, મહાકારણ તથા ઈંદ્રિયો, અંતઃકરણ, જપતપસાધન અને શુભ કર્મ કરાવવા સુધીજ પહોંચે છે; પણ નિજકર્તાનો જે અંશ તે કર્તાથી વિખુટો

પડેલો હોઈ તેને દૃશ્યમાન કરાવીને કર્તાને મેળવી આપે તે કરુણા તો કોઈ પરમપુરુષજ કરી શકે છે. આ કારણુને લીધે સર્વ દેવ કરુણામય ખરા, પણ સાગર તો નહિ જ.

હવે નિજકર્તા મહદ્ કરુણામય હોઈ શુદ્ધ સંકલ્પના સંકલ્પી છે, પણ સાગર તો નહિ; કારણ કે સાગર નામ તે તો અનેક નદીઓના સમૂહને સમાવીને પુષ્ટિ પામ્યો હોય તેને લગાડાય છે. આમ ઘણી નદીઓના સમૂહનું જે ઘર તેને સાગર કહેવાય. કદાચ કોઈ પ્રશ્ન કરે અને કહે કે નદીઓ તો સમુદ્રથી જ છે છતાં આ નદીઓથી સમુદ્ર પુષ્ટિ પામ્યો છે એમ કેમ કહો છો ? એ વિષે સ્પષ્ટ ખુલાસો કરું છું તે સાંભળો. આ સમુદ્ર પ્રિયવૃત રાજાએ કરેલા ત્યારે પ્રથમ તે જળ વગરના હતા તેજ્યારે મહાઅગ્નિ તપીને આકાશમાંથી અવનિ ઉપર મહાવૃષ્ટિ થઈ ત્યારે પ્રથમ પૃથ્વીને તૃપ્તિ પમાડીને ઊગરતું-બચેલું પાણી અનેક સરિતાઓ દ્વારા વહી જઈને સપ્ત-સાગર ભરાયા છે. આમ ઘણા દિવસે સપ્તસાગર ભરાઈને છલકાવા લાગ્યા ત્યારે પૃથ્વી ઊભાવા (ડૂબવા) લાગી, ત્યારે નિયંતા ઈશ્વરે વડવાનલ અગ્નિ તેમાં મૂક્યો; એથી કરી તે જે નવીન પાણી આવતું તેનું શોષણ કરી લઈને તેને સમઘારણ રાખે છે. એથી કરી અવનિ જે રેલાતી હતી તે રેલાતી અટકી છે. એટલાજ માટે સાગર તે વૃષ્ટિ-થી જ ભરાઈને રહેલા છે, એથી પર્જન્ય (વરસાદ) થી

નદીઓના સમૂહનું ગ્રહણ કરીને પુષ્ટિ પામે છે; માટે તેને સાગર કહીએ છીએ. પણ નિજકર્તા તે કયા ઐશ્વર્યના સમૂહ મળવાથી થયા છે કે તેમને સાગર કહેવાય? વળી કોની કરુણાઓ મળીને નિજ કર્તા થયા છે કે તેને સાગર કહીએ! અર્થાત્ તેમાં કોઈ પણ કરુણા મળતી નથી અને મળે પણ નહિ. એ કારણને લીધે **નિજ કર્તાને સાગરની ઉપમા ઘટતી નથી.** વળી જેટલા નર તથા દેવ ઐશ્વર્યવાન છે તેમને પણ સાગરની ઉપમા ઘટતી નથી; કારણ કે આ સર્વ દેવની કરુણા તો એકદેશી છે અને એકએક અંગને લાગે છે. આ કારણને લીધે સર્વ દેવ કરુણામય ખરા પણ સાગર તો નથી જ.

હવે આ પ્રકારે નિજકર્તાને અને દેવને સાગરની ઉપમા ઘટતી નથી, ત્યારે **કરુણાસાગર એ નામ કોને સાંભલે?** એ વિષે સ્પષ્ટ ખુલાસો કરું છું તે સાંભળો. સર્વ દેહનાં તત્ત્વો, ઇન્દ્રિયો, અંતઃકરણ, ગુણ અને પ્રાણ તથા સ્થૂલ-સૂક્ષ્મની આદ્ય લઈ પરમકારણદેહ સુધીના પંચદેહ, નિજ-કર્તાના હુકમી સર્વ દેવની કરુણાઓએ હૃષ્ટપુષ્ટ રહે છે. આમ હૃષ્ટપુષ્ટ રહેવાથી સર્વ દેહનાં તત્ત્વોની આસણી ઉત્પન્ન થાય છે. આ આસણી કર્તાના અંશને પહોંચે છે.

આમ આસણી કર્તાના અંશને કેવી રીતે પહોંચે

છે તે વિષે હવે કહું છું તે સાંભળો. પંચતત્ત્વની ચાસણી ઈંદ્રિયોને પહોંચે છે, અને ઈંદ્રિયોની ચાસણી મનને પહોંચે છે. આ મનની ચાસણી ગુણને પહોંચે છે અને ગુણની ચાસણી પ્રકૃતિને પહોંચે છે. આ પ્રકૃતિની ચાસણી પુરુષને પહોંચે છે અને પુરુષની ચાસણી આત્માને પહોંચે છે. આ આત્માની ચાસણી પરમાત્માને પહોંચે છે અને પરમાત્માની ચાસણી નિજકર્તાના અંશને પહોંચે છે.

નિજકર્તાના અંશ કર્તાથી ત્રણ પ્રકારે ઉત્પન્ન થયા છે તે વિષે હવે કહું છું તે સાંભળો. એક સામાન્ય અંશ, ખીજા વિશેષ અંશ અને ત્રીજા પરમવિશેષ અંશ, આ ત્રણ પ્રકારના અંશ છે. આ ત્રણ પૈકી સામાન્ય અંશ પોતપોતાના સ્વરૂપને જાણતા નથી તેમજ તેમાં ઐશ્વર્ય પરાક્રમ એટલે દૈવી વિભૂતિ પણ નથી. ખીજા વિશેષ અંશ છે. સર્વ સૃષ્ટિનાં તત્ત્વોના જે કરુણામય દેવ છે તે વિશેષ અંશ હોઈ તે વિષે આગળ કહેલું છે. આ વિશેષ અંશને પોતાના આપનપુરૂષ નિજ સ્વરૂપને જાણવાની સ્વયં પોતાની જાણ નથી, પણ નિજકર્તાના પરમવિશેષ અંશ જે પરમ-ગુરુ છે તે મળે તો તેમને પોતાને સ્વરૂપે થતાં વાર લાગે નહિ; તે કેવી રીતે સમજાય તે વિષે સાંભળો. બ્રહ્મા વિશેષ અંશ હોઈ તેમને આદિનારાયણે ઉપદેશ કર્યો તે સમજતાં

વાર લાગી નહિ. આ આદિનારાયણને નિજકર્તાના પરમ-વિશેષ અંશ બાણવા. હવે ત્રીજા પ્રકારના અંશ તે પરમ-વિશેષ અંશ છે. આ પરમવિશેષ અંશ તે પરમગુરુ હોઈ તેમના ઉપદેશથી વિશેષ અંશને સ્વરૂપે થતાં વાર લાગતી નથી; પરંતુ સામાન્ય અંશને સ્વરૂપે કરતાં બહુ શ્રમ પડે છે. આ પ્રકારે સામાન્ય, વિશેષ અને પરમવિશેષ અંશ બાણવા. તેમાં સામાન્ય અંશમાં ઐશ્વર્યપાણું નથી અને વિશેષ અંશને તો વિશ્વનું નિયંતાપાણું રાખ્યાની (જગતને જતમત રાખવાની) ઐશ્વર્યતારૂપ દૈવી વિભૂતિ છે. આ ઐશ્વર્યતાને લીધે તે સર્વ તનુનાં તત્ત્વો ઉપર કરુણા કરીને તેને આનંદમય રાખે છે. આ સર્વ દેવોની કરુણાથી આનંદ પામેલાં તત્ત્વોની આસણી નિજકર્તાના અંશને પહોંચે છે. આમ આ આસણી દૃશ્યઅદૃશ્ય દેહવાળા ત્રણેય પ્રકારના અંશને પહોંચે છે. હવે સામાન્ય તથા વિશેષ આ બન્ને પ્રકારના અંશને પોતાના નિજ સ્વરૂપની સ્મૃતિ નથી, એથી કરી તેમને આ આસણીની બાણ પણુ નથી. પરમવિશેષ અંશ જે પરમગુરુ તે તો સદા પોતાને સ્વરૂપેજ છે, જેથી સર્વ તત્ત્વોની અને સર્વ દેવોની આસણી જે હિરણ્યગર્ભ થઈ હોય છે તેને પરમવિશેષ અંશ પોતે પોતાની મેળે લે છે એટલે તે આવતી આસણીના રસને ઝાળખે છે અને બાણુ પણુ છે અને આમ બાણીને તે લે

છે. એટલાજ માટે પરમવિશેષ અંશ જે પરમગુરુ તે સદાકાળ પરમવિશેષ અંશરૂપે જ છે અને સદાય અખંડા-
યમાન રહે છે. આમ તે અખંડ સ્વરૂપે રહે છે એથી કરીને તેમને અનેક દેવતાઓની કરુણાઓની અને તત્ત્વોની આસણી પોતાના સ્વરૂપમાં લીન પામ્યાની સ્મૃતિ રહે છે. હું નિજકર્તાનો પરમવિશેષ અંશ હોઈ જે હંગરૂપ મારું સ્વરૂપ છે તે સ્વરૂપને વિષે સર્વ દેવની કરુણાઓની અને સર્વ તત્ત્વોની આસણી નિવેદન થાય છે એટલે કે મારા સ્વરૂપમાં અર્પણ થાય છે. આ પ્રમાણે અર્પણ થતી સર્વ દેવોની તથા તત્ત્વોની આસણીના સમૂહને ગ્રહણ કરનાર હું પોતે જ છું. આ પ્રમાણેની સ્મૃતિ પરમવિશેષ અંશને રહે છે. આ પ્રમાણે સર્વ દેવોની કરુણાઓની તથા તત્ત્વોની આસણીના સમૂહને સદા ગ્રહણ કરનાર નિજકર્તાના પરમ-વિશેષ અંશ હોઈ તેમને જ સાગર સંજ્ઞા સંભવે છે. આ પ્રમાણે સાગરરૂપ પોતે થઈને તે ખીલ વિશેષ અંશ અને સામાન્ય અંશ, આ બન્ને પ્રકારના અંશો ઉપર પરમ-કરુણા કરીને તેમને નિર્મળ કરી તેમનાં સ્વરૂપ દર્શાવીને નિજકર્તાની સન્મુખ કરે છે. આ પ્રમાણે અસંખ્ય કાળથી જે નિજકર્તાથી ઊપજ્યા હતા તે કર્તાનો વિયોગ ટાળવા આ અંશોને પદાર્થથી છોડાવી તેમના ઉપર કરુણા કરીને કર્તાનો મેળાપ કરાવી આપે તે જ પરમવિશેષને પરમ

કરુણાવંત કહેવાય.

આ પરમવિશેષ પરમગુરુને પરમ કરુણાવંત કેમ કહેવાય તેનો સ્પષ્ટ ખુલાસો કરું છું. સર્વ દેવની કરુણાઓ તો પદાર્થ સુધી જ પહોંચી શકે છે પણ અંશને પહોંચી શકે નહિ; પરંતુ પરમવિશેષ જે પરમગુરુ છે તેમની કરુણા તો અંશને પહોંચીને તેને સ્વસ્વરૂપે કરે છે. આમ સ્વસ્વરૂપે કરીને અંશને કર્તાનો મેળાપ કરાવી આપે માટે પરમગુરુને પરમ કરુણામય બાણવા. હવે જે સાગરપણું પરમગુરુને સંભવે છે તે જ પ્રકારે પરમ કરુણાપણું પણ પરમગુરુને જ લાગે છે. એટલા જ માટે પરમ કરુણા અને સાગર, એ ઉભય મળીને જે કરુણાસાગર નામ થાય છે તે પરમગુરુનું જ છે.

નિજકર્તાને લગાડાતાં પંચવિશેષણો
નિર્ણય. અંગ-૨.

હવે નિજકર્તાના નામ વિષે કહું છું તે સાંભળો. નિજકર્તાનું નામ તે આદ્ય સકર્તા સ્વરાજ કરુણેશ કૈવલ છે. આદ્ય કહેતાં પ્રથમ આદ્યમાં પોતે એકલા જ હતા, બીજું કોઈ હતું નહિ. સકર્તા કહેતાં પોતે એકલા હતા તે પોતાના શુદ્ધ સંકલ્પે સર્વ જીવ તથા અંશને ઉત્પન્ન કર્યા. આમ કયાં સુધી ઉત્પન્ન કર્યું છે તે જુઓ. કીટ,

પતંગ, સ્થાવર, જંગમ, દેવ, દાનવ, માનવ, યક્ષ, કિન્નર, બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, મહેશ, પુરુષ અને પ્રકૃતિની આઘ લઈ સર્વ જીવ-અંશોને ઉપબળવનાર નિજકર્તા પોતે જ છે. તે ઉપરાંત બીજા કોઈ કર્તા નથી. એ કારણને લીધે તેમને સ્વકર્તા કહીએ છીએ.

હવે ત્રીજા સ્વરાજ નામ વિષે કહીએ છીએ. અનંત બ્રહ્માંડના ઈશિના ઈશ પોતે જ છે અને તે સર્વ નિજકર્તાના પોતાના હુકમથી જ વર્તે છે, અને તે સર્વ નિજકર્તાના કરેલા પદાર્થમાં જ વર્તે છે પરંતુ તેમના કોઈનાથી નવો પદાર્થ બનાવી શકાય નહિ અને બને પણ નહિ. આ કારણને લીધે સર્વ લોક નિજકર્તાના હુકમમાં રહીને જ વર્તે છે. આમ કર્તાના પોતાના કૃતમાં બીજા કોઈનો અમલ નથી. એથી જ નામ, રૂપ, ગુણની આઘ લઈ અનંત બ્રહ્માંડને વિષે નિજકર્તાનું પોતાનું જ રાજ્ય છે. આ રાજ્ય કોઈનું આપેલું નથી પણ તેમણે પોતે ઉત્પન્ન કરેલું હોઈ તે તેમનું પોતાનું જ સ્વરાજ છે. એટલા જ માટે તેમને સ્વરાજ કહીએ છીએ.

હવે કરુણેશ નામ વિષે ખુલાસો કરું છું તે સાંભળો. નિજકર્તાએ પોતાના સ્વકૃત સંકલ્પથી જગતના જીવઅંશો ઉત્પન્ન કરેલા તેમના ઉપર કરુણા કરીને તે સર્વને દેહ-

રૂપ મહેલ રચીને તેમાં વસાવ્યા છે. અંશોના આ દેહરૂપ મહેલોમાં ચૌદ ચૌદ રત્ન ભરેલાં હોઈ તેમાં તેમને વસાવ્યા છે. ખાલી મહેલમાં વસાવ્યા નથી. આ ચૌદ રત્ન કયાં કયાં છે તે વિષે કહું છું, તે સાંભળો. દશ ઇંદ્રિયો અને ચાર અંતઃકરણ, આ ચૌદ રત્ન તથા તે ઉપરાંત છ અવિગતચિંતક પારસ સહ પ્રકૃતિરૂપી ભૂમિકાને આધારે પંચભૂતના રચેલા મહેલમાં આ અષ્ટદ્વાદશ એટલે વીશ પ્રકારની સમૃદ્ધિ ભરીને આ મહેલ પોતાના અંશને વસાવટ કરવાને આપ્યા છે.

હવે ખટ અવિગતચિંતક પારસ કયા કયા છે તે વિષે કહું છું. ત્રણ ગુણ અને ત્રણ ગણ તે એક રજ્જે-ગુણ, બીજાં તમોગુણ, ત્રીજાં સત્ત્વગુણ, ચોથા અહંકાર-ગુણ, પાંચમો અચંતગણ અને છઠ્ઠો સ્વાકાશગણ, આ છ ગુણગણને અવિગતચિંતક પારસ કહીએ છીએ. હવે આ છ ગુણગણને પારસ કેમ કહ્યા છે તે વિષે ખુલાસો કરું છું; અને તે દરેકની શું કિંમત છે તે કહું છું તે સાંભળો. કોઈ સન્નતિ ચેતન પદાર્થની સાથે હેતુપ્રેમની વાતો કરવી હોય તો ચૌદે ઇંદ્રિયોને રજ્જેગુણરૂપ અવિગતચિંતક પારસનો સ્પર્શ કરે તો બધી ઇંદ્રિયો રજ્જેગુણરૂપ થઈ એથી કરીને તે હેતુપ્રેમની વાતો થાય છે.

પતંગ, સ્થાવર, જંગમ, દેવ, દાનવ, માનવ, યક્ષ, કિન્નર, બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, મહેશ, પુરુષ અને પ્રકૃતિની આઘ લઈ સર્વ જીવ-અંશોને ઉપજવનાર નિજકર્તા પોતે જ છે. તે ઉપરાંત ખીજ કોઈ કર્તા નથી. એ કારણને લીધે તેમને સ્વકર્તા કહીએ છીએ.

હવે ત્રીજા સ્વરાજ નામ વિષે કહીએ છીએ. અનંત બ્રહ્માંડના ઈશિના ઈશિ પોતે જ છે અને તે સર્વ નિજકર્તાના પોતાના હુકમથી જ વર્તે છે, અને તે સર્વ નિજકર્તાના કરેલા પદાર્થમાં જ વર્તે છે પરંતુ તેમના કોઈનાથી નવો પદાર્થ બનાવી શકાય નહિ અને બને પણ નહિ. આ કારણને લીધે સર્વ લોક નિજકર્તાના હુકમમાં રહીને જ વર્તે છે. આમ કર્તાના પોતાના કૃતમાં ખીજ કોઈનો અમલ નથી. એથી જ નામ, રૂપ, ગુણની આઘ લઈ અનંત બ્રહ્માંડને વિષે નિજકર્તાનું પોતાનું જ રાજ્ય છે. આ રાજ્ય કોઈનું આપેલું નથી પણ તેમણે પોતે ઉત્પન્ન કરેલું હોઈ તે તેમનું પોતાનું જ સ્વરાજ છે. એટલા જ માટે તેમને સ્વરાજ કહીએ છીએ.

હવે કરુણેશ નામ વિષે ખુલાસો કરું છું તે સાંભળો. નિજકર્તાએ પોતાના સ્વકૃત સંકલ્પથી જગતના જીવઅંશો ઉત્પન્ન કરેલા તેમના ઉપર કરુણા કરીને તે સર્વને દેહ-

રૂપ મહેલ રચીને તેમાં વસાવ્યા છે. અંશોના આ દેહરૂપ મહેલોમાં ચૌદ ચૌદ રત્ન ભરેલાં હોઈ તેમાં તેમને વસાવ્યા છે. ખાલી મહેલમાં વસાવ્યા નથી. આ ચૌદ રત્ન કયાં કયાં છે તે વિષે કહું છું, તે સાંભળો. દશ ઇંદ્રિયો અને ચાર અંતઃકરણ, આ ચૌદ રત્ન તથા તે ઉપરાંત છ અવિગતચિંતક પારસ સહ પ્રકૃતિરૂપી ભૂમિકાને આધારે પંચભૂતના રચેલા મહેલમાં આ અષ્ટદ્વાદશ એટલે વીશ પ્રકારની સમૃદ્ધિ ભરીને આ મહેલ પોતાના અંશને વસવાટ કરવાને આખ્યા છે.

હવે ખટ અવિગતચિંતક પારસ કયા કયા છે તે વિષે કહું છું. ત્રણ ગુણ અને ત્રણ ગણ તે એક રજ્જુ-ગુણ, બીજો તમોગુણ, ત્રીજો સત્ત્વગુણ, ચોથો અહંકાર-ગુણ, પાંચમો અચંતગણ અને છઠ્ઠો સ્વાકાશગણ, આ છ ગુણગણને અવિગતચિંતક પારસ કહીએ છીએ. હવે આ છ ગુણગણને પારસ કેમ કહ્યા છે તે વિષે ખુલાસો કરું છું; અને તે દરેકની શું કિંમત છે તે કહું છું તે સાંભળો. કોઈ સન્નતિ ચેતન પદાર્થની સાથે હેતુપ્રેમની વાર્તા કરવી હોય તો ચૌદે ઇંદ્રિયોને રજ્જુગુણરૂપ અવિગતચિંતક પારસનો સ્પર્શ કરે તો બધી ઇંદ્રિયો રજ્જુગુણરૂપ થઈ જાય, એથી કરીને તે હેતુપ્રેમની વાતો થાય છે.

જ્યાં સુધી આ પારસનો સ્પર્શ રહે ત્યાં સુધી હેતનો વેગ પહોંચે છે; અને આ પારસના સ્પર્શનો પટ ઊતરી જાય ત્યારે ઇંદ્રિયો ઇંદ્રિયોના મૂળ પદાર્થ સ્વરૂપે રહે છે. હવે ત્યારપછી કોઈ ચેતન પદાર્થની સાથે લડાઈ કે યુદ્ધ અથવા વિરોધ કરવો હોય તો આ આદે ઇંદ્રિયોને તમોગુણરૂપ અવિગતચિંતક પારસનો સ્પર્શ કરે તો ચૌદે ઇંદ્રિયો તમોગુણરૂપ થઈ જાય, ત્યારે બધી ઇંદ્રિયો લડી શકે છે અને આ લડાઈનો વેગ પહોંચતા સુધી આ અવિગતચિંતક પારસનો સ્પર્શ રહે છે; અને જ્યારે આ પટ ઊતરી જાય ત્યારે ઇંદ્રિયો પોતાના મૂળ પદાર્થ સ્વરૂપે રહે છે. હવે કોઈ શાન્ત સ્વભાવના પુરુષ સાથે સત્સંગ વા નમ્રતાપૂર્વક સ્તુતિ કરવી હોય તો સત્ત્વગુણરૂપ અવિગતચિંતક પારસનો સ્પર્શ કરવાથી ચૌદે ઇંદ્રિયો શાન્તિવત્ થઈ જાય ત્યારે સત્સંગ, શાન્તિ અને સ્તુતિની વાર્તા થાય છે; અને જ્યારે આ પારસનો સ્પર્શ ઊતરી જાય ત્યારે ઇંદ્રિયો ઇંદ્રિયોના મૂળ સ્વરૂપે થઈ જાય છે. આ ત્રણ અવિગતચિંતક પારસ જે કહ્યા તેની સાથે, જ્યારે સન્નિવૃત્તિ ચૈતન્ય પુરુષની સાથે કામ પડે ત્યારે ઇંદ્રિયોનો સ્પર્શ કરવો.

હવે જ્યારે વિનિવૃત્તિ જડ પદાર્થોની સાથે કામ પડે

ત્યારે ત્રણ ગણરૂપ અવિગતચિંતક પારસનો સ્પર્શ ચૌદે ઇંદ્રિયોને કરવો. હવે આ સ્પર્શ કયા પ્રકારે કરવો તે કહું છું. કોઈ મશાગત, મજૂરી કે ખાનપાનની આદ્ય લઈને રસ્તે ચાલવું હોય તો ચૌદે ઇંદ્રિયોને અહંકાર ગણુ પારસનો સ્પર્શ કરે તો સર્વ ઇંદ્રિયોને વિષે અક્કડ-પણું આવે. આ અક્કડપણું કરીને ખાનપાન આદિ ધંધો થાય અને પંથે ચાલી શકાય. જ્યાંસુધી ધંધાપંથનો વેગ પહોંચે ત્યાંસુધી આ અહંકારગણુ પારસનો પટ ઇંદ્રિયોને રહે છે અને વેગ શમતાં પારસનો પટ ઊતરી જાય ત્યારે પાછી ઇંદ્રિયો ઇંદ્રિયોને જ સ્વરૂપે રહે છે. હવે કોઈ સમયે ધંધારોજગાર વિના સન્નતિ ઇંદ્રિયો ઇંદ્રિયો જ મળીને એકાંતરૂપી જડની સાથે સ્વકાશ (નિશ્ચિંતપણે) રહેવું હોય તો સ્વાકાશગણુ પારસનો સ્પર્શ કરે તો રહી શકાય. જ્યાંસુધી ઇંદ્રિયોના સ્વકાશનો વેગ પહોંચે ત્યાંસુધી સ્વાકાશગણુ પારસનો પટ રહે છે અને વેગ મટયા પછી આ આવગતચિંતક પારસનો પટ ઊતરી જાય; ત્યારે ઇંદ્રિયો પોતાના મૂળ સ્વરૂપે (ક્રિયા રહિત પદાર્થરૂપે) રહે. હવે ઇંદ્રિયોને શાંતિસંકેત થઈને જડ નિદ્રા સાથે ભડવું હોય તો અચંતગણુ પારસનો સ્પર્શ કરે તો ઇંદ્રિયો અચંતરૂપવત્ થઈને નિદ્રા સાથે ભડી શકે છે. આ જડ નિદ્રાનો વેગ પહોંચતા સુધી તે પાર-

સનો સ્પર્શ રહે અને નિદ્રાના વેગની અવધિ આવે ત્યારે અચંતગણુ પારસનો પટ ઊતરી જાય અને ઈંદ્રિયો ઈંદ્રિયોને જ સ્વરૂપે રહે.

હવે આ ખટ પારસને અવિગત કેમ કહીએ છીએ તે વિષે ખુલાસો કરું છું તે સાંભળો. અવિગત કહેતાં તે નિષ્કામ પદાર્થ છે અને ચિંતક તે ચિંતવન કરતાં ઈંદ્રિયોના સ્વભાવ પલટાઈ જાય છે; અને પથ્થરનો પારસ તો પદાર્થને અંગોઅંગ સ્પર્શ કરાવે ત્યારે જ ધાતુ પલટાય છે અને આ બેઠેલો પટ પાછો ઊતરે નહિ, એથી જ તેને ગતપારસ કહીએ છીએ; અને અવિગત પારસ તે પારસના પટે ગતિને પામેલા પદાર્થને પાછા અવગત કરી નાખે. આ પ્રકારે ચૌદે ઈંદ્રિયો કોઈ કાર્યને આચરે તો આ ખટ અવિગત પારસની એકતાએ કરીને આચરે; પણ અવિગતચિંતક પારસની એકતા વિના એકલી ઈંદ્રિયોએ તરબું પણ હાલી શકે નહિ. ઈંદ્રિયો જે જે કાર્ય કરે છે તે અંશની મતલબે કરે છે. અવિગતચિંતકને ઈચ્છા નથી પણ એ તો અંશની ઈચ્છાથી અંશ કરાવે છે. અવિગત પારસની એકતા રખાવીને અંશ અંશની મતલબ સાધે છે; એટલા જ માટે ઈંદ્રિયોનાં કર્મ અંશને ભુકતમાન કરવાં પડે છે.

આ પ્રમાણે ઈંદ્રિયોનાં કર્મ અંશને ભુકતમાન કરવાં પડે છે તે કયા પ્રકારે જણાય તે સાંભળો. કોઈ

પુરુષ શત્રુને ગોળી મારે છે તે અગ્નિની એકતા કરીને મારે છે. આ બંદુકની દારૂગોળીને અને અગ્નિને આમ કરવામાં કંઈ મતલબ નથી. એટલાજ માટે ગોળી માર્યાનું વેર પેલા મારનારનેજ લોગવવું પડે છે. તેવી જ રીતે ઈંદ્રિયોનાં કર્મ અંશને જ ભુક્તમાન કરવાં પડે છે.

હવે કર્તાના અંશની બે વૃત્તિઓ છે એક અંતરવૃત્તિ અને બીજી બાજવૃત્તિ. નેત્રે કરીને દેખાય તે બાજવૃત્તિ અને ધ્યાને કરીને દેખાય તે અંતરવૃત્તિ. આ બન્ને વૃત્તિઓ પૈકી બાજવૃત્તિ સાથે ખટ અવિગતચિંતક પારસની એકતા રહેલી છે. જીવો, રજોગુણો જીપજે છે તે બાજવૃત્તિએ જોવાથી ઉત્પન્ન થાય છે; તેમજ તમોગુણો ઉત્પન્ન થાય છે તે પણ સામા ચેતન પદાર્થને જોઈને જ થાય છે; તેવી જ રીતે સત્ત્વગુણો જીપજે છે તે પણ જોઈને જ જીપજે છે. અહં-કારગણો જીપજે છે તે પણ ધંધા રોજગાર, ચાલવું કે ખાનપાન જોઈને જ જીપજે છે. સર્વ ઈંદ્રિયોને સ્વાકાશગણનું સ્વકાશપણું જીપજે છે તે નિવૃત્તિ દેખીને જ જીપજે છે અને અચંતગણનું અચંતપણું જીપજે છે તે પણ ધણીક કષ્ટી કે શ્રમ પહોંચે છે તે દેખીને જ જીપજે છે. આમ છ ગુણગણરૂપ અવિગતચિંતક પારસની એકતા અંશની બાજવૃત્તિ સાથે છે.

હવે સર્વ જીવજંતુ તથા પ્રજ્ઞાકીટપર્યંત પુરુષપ્રકૃતિ-
સહ સર્વ અંશેની વૃત્તિઓની એકતા નિજ સકર્તા સત્કૈ-
વલની પ્રકાશપ્રજ્ઞવૃત્તિ જે વ્યાપક વિભૂતિ છે તેની સાથે
છે. કર્તાની આ પ્રકાશપ્રજ્ઞવૃત્તિની એકતા તે કર્તાની અલૌકિક
બાજવૃત્તિનાં દિવ્યચક્ષુને વિષે છે. એથી કરીને સર્વ
અંશેનાં કર્મવિકર્મને સકર્તાપતિ તાદૃશ્ય જીએ છે. આ
ન્યાયે અનંત પ્રજ્ઞાંડના સર્વ અંશેની ક્રિયાઓ કર્તાને
અજાણી નથી. જે કદાચ અંશેની આ ક્રિયા સકર્તા-
પતિને અજાણી હોય તો અનંત પ્રજ્ઞાંડના અંશેને ભરણુ-
પોષણ તથા કર્મવિકર્મનાં ફળ કેમ કરીને આપી શકે !
વળી અંશેની આ ક્રિયા કર્તા જાણે નહિ તો જગત ઉત્પન્ન
કરવાની શી મતલબ રહે ! જીએ, કુંભાર પાત્રોને ઘડે છે
તે તેનાં નામ, રૂપ, ગુણ અને મૂલને જાણે નહિ તો તે
ઘાટ શા માટે ઘડે ? તેવી જ રીતે સર્વ જીવ રોજગાર
ઉદ્યમ કરે છે તેને કર્તા ન જાણે તો તે શું કરવા કરે ?
અને ક્યાંનો આનંદ પણ શો ? શું તે વૃથા શ્રમ કરે !
એટલા જ માટે આ પ્રકારે કર્તા કીડીમહુરનો પગ હાલે તે
પણ જાણે છે. આમ કયા કારણે જાણુતા હશે ? જીએ,
ખટ અવિગતચિંતક પારસની એકતા વિના કીડીમહુરનો
પગ હાલતો પણ નથી; અને જે આ છ પારસની એકતાએ
હાલતો હોય તો તો આ પારસની એકતા સકર્તાપતિની

પ્રકાશપ્રદ્યુત્તિ સાથે છે અને પ્રકાશપ્રદ્યુત્તિની એકતા કર્તાનાં બાજુ દિવ્યચક્ષુને વિષે છે. એટલાજ માટે આ ન્યાયે આશુરેણુથી લઈ સર્વ કંઈ કર્તા જુએ છે. આ વિષે એક બીજું દૃષ્ટાંત આપું છું તે સાંભળો. ભરવાડ ગાય, ભેંસ અને બકરાં વગેરે રાખે છે અને રાજા લશ્કર રાખે છે અને ખેડુતલોક કરશણ (વાવેતર) કરે છે તથા શાહુકાર લોક વેપાર કરે છે. આ બધાય પોતપોતાની દૃષ્ટિ પહોંચી શકે અને સાંભાળ રાખી શકે તેટલોજ સંગ્રહ કરે છે. સાંભાળ ન રાખી શકાય તેવું વધુ પડતું કરતા નથી. તેવી જ રીતે સકર્તાપતિએ પણ પાલનપોષણ, ઉત્પત્તિ અને પ્રલય કરી શકે એટલાજ જીવ અનાંત પ્રદ્યાંડમાં ઉપજાવ્યા છે. આ બધાય જીવ પોતાના કરેલા છે એથી જ રજતજ તથા આણુની આદ્ય લઈ સર્વને કર્તા દેખે છે.

હવે આ પ્રકારે સર્વને જોનાર કર્તા કેવા હશે ? તે વિષે કહું છું. જુઓ, સકર્તાપતિ તો સર્વ શરીરે દગ (દ્રષ્ટા) રૂપ જ છે. જેમ કોઈ મહાપ્રકાશક મણિ હોય તેને કોઈ બાજુ પૂઠ હોય નહિ અને એથી તે દશે દિશામાં પ્રકાશ કરે છે; તેવી જ રીતે સકર્તાપતિનું સ્વરૂપ પણ દગ-રૂપ જ છે. તે આગળ, પાછળ, ડાબે, જમણે, ઊંચે, નીચે, સર્વત્ર સર્વ જુએ છે. આમ જોવાપણું જે છે તે કર્તાનાં અલાકિક બાજવૃત્તિનાં દિવ્યચક્ષુએ જુએ છે. જુઓ, લાકિક

ચક્ષુએ તો એકદેશી દેખાય છે અને અલૌકિક દિવ્ય ચક્ષુએ તો સર્વત્ર દેખાય છે. એ કારણને લીધે કર્તા બાજુ અલૌકિક ચક્ષુ વડે જુઓ છે એમ કહ્યું છે.

હવે કર્તાનાં બાજુ અલૌકિક ચક્ષુ જે છે તે સર્વ અંશનાં ઉત્તમ મધ્યમ કર્મ જોવા માટેનાં છે અને કર્તાની બીજી અલૌકિક અંતરવૃત્તિ છે તે વૃત્તિના સંકલ્પે સર્વ અંશોને ઉત્પન્ન કર્યા છે. આ અંશોને અને કર્તાને એકત્વપણું નથી, પણ અંશોનાં ઉત્તમ મધ્યમ કર્મ જોવાને કર્તાની અલૌકિક બાજુદષ્ટિની એકતા છે. આમ કર્તાની બાજુદષ્ટિ સાથે એકતા છે પણ કર્તાના શરીર સાથે અંશોને એકતા નથી. આમ શરીર સાથે એકતા નથી તે શાથી સમજાય ? જુઓ, કોઈ પુરુષને પુત્ર થાય છે. તે પુરુષ તો સારો બુદ્ધિમાન છે પણ તેનો પુત્ર તો કુબુદ્ધિવાળો પણ નીપજે છે. હવે જુઓ, આ પુત્ર તે પિતાની અંતરવૃત્તિના સંકલ્પનો અંશ છે. આમ છે પણ આ પિતાપુત્રને એકતા નથી પરંતુ પુત્રનાં કૃત્ય જોવાને પિતાની બાહ્યદષ્ટિની એકતા છે. આ એકતાએ કરીને પિતા પુત્રને શિક્ષા દે છે. આમ પિતાપુત્રના શરીરની એકતા નથી તે કેમ સમજાય ? જુઓ, જે એકતા હોય તો પિતાને નથી ગમતું તે પુત્ર કરી શકે છે તે કેમ કરી શકે ? માટે એકતા નથી.

હવે પિતાની એકતા વિષે કહું છું. જુઓ, પિતાની એકતા તો તેના હાથપગ આદિ સર્વ ઇંદ્રિયો સાથે છે. જુઓ, પિતાને નથી ગમતું તે હાથપગ આદિ તેની ઇંદ્રિયો પણ કરતી નથી; કારણ કે આ ઇંદ્રિયોની એકતા પિતા સાથે છે જેથી તે કરતી નથી. પુત્ર તો પિતાને નથી ગમતું છતાં તે કરે છે, કારણકે પુત્રની પિતા સાથે અંગત એકતા નથી; એથી જ તે કરે છે. આ વિષે સ્પષ્ટ ખુલાસો કરવા બીજું દૃષ્ટાંત કહું છું. જુઓ, સૂર્યકાંત એટલે એક કાલ્પનિક મણિ, જેના ઉપર સૂર્યનાં કિરણ પડતાં અગ્નિ ઉત્પન્ન થાય છે. આ અગ્નિરૂપ અંશ તે સૂર્યની અંતરદષ્ટિથી ઉત્પન્ન થાય છે. આ અંતરદષ્ટિથી ઉત્પન્ન થયે તે સમજાય કેવી રીતે ? જુઓ, સૂર્યની જે અંતરદષ્ટિ તે સૂર્યકાંત ઉપર મસુરની દાળ જેટલું પ્રતિબિંબ પડે ત્યારે અગ્નિ ઉત્પન્ન થાય છે તે સૂર્યની અંતરદષ્ટિ જાણવી અને આ અગ્નિ તે સૂર્યની અંતરદષ્ટિનો અંશ છે. હવે જુઓ, આ અગ્નિને અને સૂર્યને એકતા નથી. સૂર્યની બાજદષ્ટિ તે સૂર્યનો વ્યાપક પ્રકાશ હોઈ તે પ્રકાશની એકતા આ અગ્નિ સાથે છે, પણ સૂર્યના તનની અને અગ્નિના તનની એકતા નથી; કારણકે સૂર્યબિંબ અખંડ રહે છે તેવી રીતે અગ્નિનું સ્વરૂપ અખંડ રહેતું નથી, માટે એકતા નથી. જુઓ, સૂર્યની એકતા સૂર્યનાં કિરણો સાથે છે જેથી આ કિરણો

અગ્નિની માફક બુઝાઈ જતાં નથી. આમ સૂર્યની એકતાને લીધે કિરણો બુઝાતાં નથી. આ સૂર્યદૃષ્ટાંતના ન્યાયે **કર્તાને અને અંશને એકતા નથી.** જો એકતા છે એમ માનીએ તો કર્તાને સર્વજ્ઞપણું છે તેવીજ રીતે અંશને પણ સર્વજ્ઞપણું હોવું જોઈએ. વળી એકતા છે એમ માનીએ તો આપણને જે અજ્ઞાન છે તે કર્તાને પણ હોય એમ જાણવું. વળી એકતા હોય એમ માનીએ તો જીવનાં કર્મ જીવને ભોગવવાં પડે નહિ. કદાચ તમે કહેશો કે કર્મ કોણ ભોગવે છે ? આમ જો કહો તો જપ, તપ, સાધન, યોગની ક્રિયાઓ તથા ખટદર્શન અને ગુરુશિષ્યની આઘ લઈ વેદ અને પુરાણ આ બધાંય જૂઠાં પડે. કદાચ આ બધાંય જૂઠાં પડે તો પડે પણ કર્તાને ત્યાં અન્યાય કહેવાય. એટલાજ માટે કર્તાને અન્યાયી કહીએ તેના કરતાં કર્તાને અને અંશને એકતા છે એમ કહેવું મિથ્યા ઠરાવીએ તે વધારે ઉત્તમ છે. આમ એકતાને મિથ્યા ઠરાવતાં જપ, તપ, સાધન, યોગ, ધ્યાન, ખટદર્શન, અને ગુરુશિષ્યની ઉપાસના આદિ સર્વે સાચું રહે અને કર્તા પણ ન્યાયવંત ઠરે. આ ન્યાયે કર્તાને ન્યાયવંત રાખવા હોય તો કહેવું પડશે કે કર્તાને અને જીવને એકતા નથી. વળી કર્તા સાથે જીવની એકતા હોય તો જીવ અનેક પ્રકારનાં કુકર્મ કરે છે

ત્યારે તેવો ભાવ કર્તાને નથી અને કદાચ કર્તાને એવો ભાવ હોય તો જીવ કુકર્મી રહે શાનો ? વળી જીવ કુકર્મી ન હોય તો કર્મનો ભોક્તા પણ ન હોય, પરંતુ જીવનાં કરેલાં કર્મ જીવ જ ભોગવે છે એવું સર્વત્ર દેખાય છે. આ ન્યાયે સર્વથા કહું છું કે અંશની એકતા કર્તા સાથે નથી અને એથી જ જીવનાં કરેલાં કર્મ જીવ ભોગવે છે. હવે આવા અનંત પ્રહારોના સ્થાવરજંગમ જીવના કર્તા અરૂપ હશે કે સ્વરૂપ હશે ? તે વિષે કહું છું. જીઓ, કર્તા રૂપઅરૂપ વિનાના છે. આમ રૂપઅરૂપ વિનાના હોય તે કેવી રીતે ઓળખાય ! જીઓ, આપણે આપણા સ્વપ્નને વિષે કંઈ તીર્થ ત્રત કે દેશ પરદેશ જઈએ છીએ. જો આ દેખાયા પ્રમાણે પદાર્થરૂપે મૂર્તિમાન હોઈએ અને સર્વ ઇન્દ્રિયો સહિત મૂર્તિમાન દેખાઈએ છીએ, તો ઘરની અંદર બારણું દઈને સૂતા હતા તે જો સ્વરૂપવાન હોત તો ઘરમાંથી કેવી રીતે નીકળાય ? વળી કોઈ વ્યાધિ, ચોર, વાટપાડુની આઘ લઈ ઘા કરે છે એવું સ્વપ્નમાં દેખાય છે અને આપણે રૂપવાળા હોઈએ તો તે ઘા લાગવો જોઈએ પણ તેમ બનતું નથી; માટે રૂપ કહેવાય નહિ. વળી જો અરૂપ કહીએ તો સ્વપ્નમાં પ્રત્યક્ષ મૂર્તિમાન દેખાઈએ છીએ તે કેમ દેખાય ? આ પ્રકારે કર્તા પણ રૂપઅરૂપવિનાના મૂર્તિમાન છે. હવે આ પ્રમાણે કર્તા રૂપ અરૂપથી રહિત છે ત્યારે

તે જગતનો ઉદય કેવી રીતે કરી શકતા હશે ? અં પંચભૂત, ગુણ, ઈંદ્રિયો, અંતઃકરણ, એ રૂપવાળાં કયાંક લાવીને અને કેમ કરીને રચતા હશે ? તે વિષે સ્પષ્ટ ખુલાસે કરું છું તે સાંભળો. જેમ આપણું પોતાનું ચૈતન્ય સ્વરૂપ જે રૂપઅરૂપથી રહિત છે તે નિદ્રાકાળે સ્વપ્નાવસ્થામાં સંકલ્પે કરીને અનેક લાવ લશ્કર (સરંજામ સાથેનું મોટું લશ્કર) હાથી, ઘોડા વગેરેને ઉપજાવે છે તે પોતે રૂપઅરૂપ વિનાનો હોવા છતાં ઉત્પન્ન કરે છે, ખરૂંને આ ન્યાયે સકર્તાપતિ અરૂપસ્વરૂપ વિનાના છે છતાં સર્વને ઉપજાવે છે. આ કર્તાના બનાવેલા ઘાટમાત્ર વિદાર્થ જાર ત્યારે તેમાં રહેલો અંશ ઉગરે છે, તે પ્રમાણે આપણુ સ્વપ્નના સંકલ્પના ઘાટ જાગ્રતઅવસ્થા થતાં વિલસ પામી જાય છે; ત્યારે તે ઘાટોમાં રહેલા અંશોનું શુ થયું હશે ? તે વિષે સાંભળો.

આપણા સ્વપ્નના ઘાટ જે છે તે આપણા સંકલ્પરથ જ થયા છે. તેને વિષે જે અંશ છે તે અંશ આપણું અંશવૃત્તિના જ છે. આપણી અંશવૃત્તિ તે અલ્પજ્ઞ દે અને તેનાથી જે અંશ ઉત્પન્ન થાય છે તે પણ અલ્પજ્ઞ જ છે. વળી આ સ્વપ્નના જે ઘાટ રચાય છે તે પણ અલ્પજ્ઞ જ છે. જ્યારે સ્વપ્ન દૂર થઈ જાગ્રતઅવસ્થા સ્પુરે છે ત્યારે સ્વપ્નના ઘાટ વિલય પામી જાય છે, ત્યારે

આપણી અદ્યક્ષ અંશવૃત્તિના જે અંશ છે તે આપ અદ્યક્ષ વૃત્તિમાં લીન પામે છે. આમ લીન પામે છે કેવી રીતે સમજાય ? જુઓ, સ્વપ્નના વેગની અવ આવતાં તેમાં સ્પુરેલા ઘાટની પણ અવધિ આવે છે. આ અવધિ આવતાં તે ઘાટ લીન પામે છે, ત્યારે આપણે અંશવૃત્તિના જે અંશ છે તે આપણે વિષે જ લીન પામે છે. તે કયા પ્રકારે લીન પામે છે અને કોની સાથે અપણામાં આવે છે તે વિષે કહું છું. સ્વપ્નના ઘાટના અંશ તે ઘાટ વિલય પામતાં અંશવૃત્તિમાં મળે છે અને વૃત્તિ આપણે વિષે આવે છે. તે ઘાટોના અંશોને પોતામાં હિરણ્યગર્ભ કરીને તે વૃત્તિ આપણે વિષે આવે છે. આ વૃત્તિમાં સર્વ ઘાટોના અંશ હિરણ્યગર્ભ રૂપ થઈને રહે છે. પછી તે જ અવસ્થા સ્ફુરતાં વૃત્તિમાં એકતા રાખી રહેલા હોવાથી તે અંશો વૃત્તિની સાથે આપણે વિષે આવે છે. જે ઘાટના જે અંશ છે તે ઘાટના અંશ તથા સ્મૃતિ તે ઘાટની તે વૃત્તિમાં રહેલી છે જે તે અંશ તે વૃત્તિના કહેવાય છે. એટલા માટે સ્વપ્નના ઘાટ વિલય પામતાં તે ઘાટના અંશ વૃત્તિ સાથે આપણે વિષે આવ્યા છે એમ જાણવું.

હવે જે સમયે સ્વપ્નાવસ્થા ચાલે છે તે સમ

સ્વપ્નના ઘાટોમાંના અંશ તે વૃત્તિથી ન્યારા છે તે કેવી રીતે સમજાય ? જુઓ, આ ઘાટ વિલય પામતાં એ ઘાટમાંના અંશેા વૃત્તિમાં પાછા આવ્યા તે જો ન્યારા હોય તો આવે ? તે વિષે ખુલાસો કરું છું તે સાંભળો. કહો, વૃત્તિ તે શું છે અને ઘાટોના અંશ તે શું છે ? આ વિષય સ્પષ્ટ કરું છું તે સાંભળો. હવે વૃત્તિના રૂપ વિષે કહું છું. નિજ-કર્તાના આપણુ અંશમાં મળીને પોતાના રચેલા ઘાટોને દેખે છે તે વૃત્તિનું રૂપ છે એમ જાણવું; અને ઘાટોના અંશ તે વૃત્તિથી ભિન્ન પડીને પેલા ઘાટોને હલણુચલણુ કરાવે છે. આ પ્રકારે વૃત્તિથી વૃત્તિના અંશ ભિન્ન જાણવા. એટલા માટે ઘાટ વિલાતાં વૃત્તિના અંશ તે વૃત્તિમાં જ સમાય છે. એજ પ્રકારે સકર્તા સ્વરાજ કરુણેશ કૈવલે પણ પોતાની અંશવૃત્તિને સંકલ્પે અનંત બ્રહ્માંડની આદ્ય લઈને ચરાચર વિશ્વ ઉત્પન્ન કર્યું છે.

હવે જેમ આપણી અંશવૃત્તિના સંકલ્પના ઘાટ વિલાઈ જાય ત્યારે તે ઘાટોમાં અંશવૃત્તિના જે અંશ હતા તે પાછા અંશવૃત્તિમાં મળીને આપણા આપનપુરૂપ નિજકર્તાના અંશ-માં મળે છે, તે પ્રકારે સકર્તા સ્વરાજ કરુણેશ કૈવલના સંકલ્પથી રચાયેલા ઘાટોમાં અંશવૃત્તિના જે અંશ આવેલા તે પાછા નિજકર્તાને વિષે કયા પ્રકારે સમાય ? હવે તે વિષે કહું છું તે સાંભળો. આપણી અંશ-

વૃત્તિના સંકલ્પનો વેગ સમતાં ઘાટ વિલય પામે છે ત્યારે તે ઘાટોના અંશ અંશવૃત્તિમાં મળીને આપણે વિષે આવે છે; તેજ પ્રકારે નિજકર્તાની અંશવૃત્તિના સંકલ્પે અનંત અંશ અને અનંત ઘાટ ઊપજે છે તે જ્યાંસુધી નિજકર્તાના અંશવૃત્તિના સંકલ્પનો વેગ પહોંચે ત્યાંસુધી સ્થૂલ, સૂક્ષ્મ, કારણ, મહાકારણ અને પરમકારણદેહ અને કર્તાના અંશ કર્તાથી ભિન્ન રહે છે અને સર્વ અંશ પોતાનાં કરેલાં કર્મ ભુક્તમાન કર્યા જ નય છે. જે ઉત્તમ કર્મ કરે તે ઉત્તમ ભોગવે અને મધ્યમ કર્મ કરે તે મધ્યમ ભુક્તમાન કરે.

હવે નિજકર્તાની અંશવૃત્તિના સંકલ્પનો વેગ ક્યાંસુધી પહોંચે છે અને અંશ અંશનાં કર્મ ક્યાંસુધી ભુક્તમાન કરે છે? આ વિષે સ્પષ્ટ કહું છું તે સાંભળો. જસોને ઇઠિયાશી યુગે એક મનુ થાય. એવા મનુ ચાદ થાય ત્યારે વિરંચીનો એક દિવસ થાય. એવા સહસ્ર વિરંચી થાય ત્યારે વિષ્ણુની ઘટિકા થાય. એવા હજાર વિષ્ણુ ચાલી નય ત્યારે શિવની એક રંચ કહેવાય. એવા શિવ હજાર ચાલી નય ત્યારે ઈશ્વરની એક નિમિષ કહેવાય. એવા હજાર ઈશ્વર ચાલી નય ત્યારે શક્તિ શણગાર સજી રહે. એવી હજાર શક્તિ ચાલી નય ત્યારે એક કલ્પ થાય. એવા હજાર કલ્પ ચાલી નય ત્યારે નિરંજનની એક નિમિષ કહેવાય. આ નિમિષ પ્રમાણે

નિરંજન સો વર્ષ આયુષ્ય ભોગવીને લીન પામે, ત્યારે નિજકર્તાની અંશવૃત્તિના સંકલ્પનો વેગ લીન પામે; અને ત્યારે સર્વ અંશના પરમકારણદેહ પણ લીન પામે. ત્યાર-પછી તે સર્વ અંશ કર્તાની અંશવૃત્તિમાં મળી જઈને અંશવૃત્તિને સંગે નિજ કૈવલ્યકર્તાને વિષે લીન પામીને એક અખંડાકાર, અદ્વૈત કૈવલ્યરૂપ જ થઈ રહે.

હવે આ પ્રમાણે સાંભળીને કોઈ પ્રતિવાદી જ્ઞાતા એમ કહે કે કોઈ પાપી ને અણપાપી, ધર્મી ને અધર્મી, ભજની અને અભજની, એ સર્વનો એકજ સમયે કર્તાને વિષે મેળાપ થાય, તો ભજનસ્મરણ અને સુકૃતદુષ્કૃતના ફળનો અધિક અધિકાર શું રહ્યો? એ વિષે કહું છું તે સાંભળો. સર્વ અંશના પરમકારણદેહનું આયુષ્ય કલ્પના અંતકાળ સુધી હોઈ આ આયુષ્ય પહોંચતા સુધી સર્વ અંશ પોતપોતાનાં સુકૃતદુષ્કૃત ભોગવીને નિર્મળ થઈ રહે છે; અને નિજકર્તાની અંશવૃત્તિ અને ક્રિયાવૃત્તિના સંકલ્પના વેગનો અંત પણ ત્યારે જ આવી રહે છે.

હવે અંશના પંચદેહમાં કયા કયા દેહ સુધી કયાં કયાં સુકૃતદુષ્કૃત થાય તે ભુક્તમાન કરવાં પડે છે? તે વિષે કહું છું. જુઓ, પ્રથમ સ્થૂલદેહથી તો પ્રકટ ક્રિયાવાળાં સુકૃતદુષ્કૃત થાય; સૂક્ષ્મદેહે તો મનવાંછિત સુકૃતદુષ્કૃત થાય છે; કારણદેહથી અહંકાર ધરેલાં સુકૃતદુ-

ષ્ટત થાય છે અને મહાકારણદેહથી તો સુવૃત્તિ કે કુવૃત્તિરે સુકૃતદુષ્ટત થાય છે. આ સુકૃતદુષ્ટતનાં કૃણ આ આ દેહ પહોંચતા સુધી ભુકતમાન કરવાનાં છે.

હવે ત્યારપછી પરમકારણદેહ તે સુકૃતદુષ્ટત રહિત નિરાલંબ, નિર્લેપ, કર્તાના અંશને લપટાઇને અંશવત અંશના આભુષણરૂપ રહે છે. હવે આ અંશ પરમકારણદેહ સહ કઈ ભૂમિકાને વિષે પરમકારણદેહ પહોંચતા સુધી કર્તાથી ભિન્ન રહે છે ? તે વિષે કહું છું તે સાંભળો. નિરંજનરૂપ નૂરભૂમિકા પરમ અમૃતથી ભરેલી હોઈ તેને વિષે કર્તાના સર્વ અંશ પરમકારણદેહસહ રહીને અસંખ્ય કલ્પ સુધી પરમ આનંદસુખ લેયા કરે છે. આ પરમ આનંદ તે પરમ અવિગત અમૃતના ભોજનની તૃપ્તિવત્ સદાકાળ રહેવાય તે છે. આ અસંખ્ય પરમસુખને સ્વાદ તે પરમકારણદેહ કરીને તે ભૂમિકામાં જઈએ ત્યારે જાણી શકાય. તેનો મહિમા આ બાબુ અહીં મલિન દેહને વિષે મલિન વાણીએ શું કહી શકાય ! જુઓ, તે ભૂમિકાને વિષે જશે. ત્યારે જ તમે જાણશો. આ પરમકારણદેહ આહું સુખ ક્યાંસુધી માણીને નિજકર્તાને વિષે જવાય ! હવે તે કહું છું તે સાંભળો. જ્યાંસુધી નિરંજનનું આયુષ્ય રહે ત્યાંસુધી તે સુખને સર્વ અંશે ભોગવે છે અને ત્યારપછી કર્તાની અંશવૃત્તિની સાથે સર્વે અંશ નિજકર્તાને

વિષે જઈ મળે છે. આ પ્રકારે પણ કર્તામાં સર્વ અંશ સાથે જ મળે છે.

આમ સર્વ અંશ કર્તામાં સાથે જ મળે, ત્યારે ભજનસ્મરણ અને સુકૃતનું શું અધિક ફળ રહ્યું? તે વિષે કહ્યું છે. જુઓ, ભજનસ્મરણનું ફળ તે ચાર પ્રકારના દેહની આઘ લઈ પરમકારણદેહ સુધી નર્યું એકલું સુખ જ ભુક્તમાન કર્યા કરવાનું છે; અને દુષ્કૃતનું ફળ તે સ્થૂલસૂક્ષ્મની આઘ લઈને મહાકારણદેહ સુધી નર્યું એકલું દુઃખ જ ભુક્તમાન કર્યા કરવાનું છે. માત્ર એકલા પરમકારણદેહને વિષે જ સરખું સુખ લોગવવાનું છે. આ પ્રમાણે સુકૃતદુષ્કૃતથી મળતાં ફળનો ફરક દેખાડ્યો. એટલા જ માટે સર્વ અંશોએ સારાં જ કર્મ આચરવાં, કારણ કે પોતાનાં કર્મ પોતાને જ ભુક્તમાન કરવાનાં છે; માટે સારાં સારાં કર્મ કરવાં. જુઓ, સર્વ પ્રાણીને સારું સુખ ભુક્તમાન કરવાનું ભાવે છે પણ નરસા ઉપર કોઈને ભાવ થતો નથી. એટલા માટે સર્વ સારાં કર્મ કરો કે જેથી સારું જ સુખ લોગવો. આ પ્રમાણે કરવાથી જ્યાંસુધી નિજકર્તાથી લિન્ન રહેશે ત્યાંસુધી સુખનું સુખ જ લોગવવાનું મળશે. આ પ્રમાણે જ્યાંસુધી ચાર પ્રકારના દેહ રહે ત્યાંસુધી પણ સુખ લોગવ્યા કરો અને પરમકારણ શરીરે તો નિરંજનરૂપ નૂરભૂમિકાને વિષે તો ઘણાક કાળ

સુખનો સમૂહ ભોગવવાનો છે જ. ત્યારપછી નિજકર્તાના પરમધામને પામશો, ત્યારે ત્યાં તો અગણિત પરમસુખની અવધિ જ છે. તે સુખનું વાણીએ કરીને વર્ણન કરી શકાય નહિ એવું ત્યાં સુખ છે.

આ પ્રમાણે નિજકર્તાના ઘરની રૂઢી તો છે જ, પણ કર્તાને અને કર્તાની મતલબને કોઈ જાણતું નથી. તેનું કારણ આ પ્રમાણે છે. જુઓ, જે લોકો સગુણના ઉપાસક છે તે લોકો નિજકર્તાના કરેલા ઈશ્વરને જાણે છે; પણ આ ઈશ્વરો વિષે ખરાપણનો મૂલતોલ કરી જાણતા નથી. હવે ખીજા જે નિર્ગુણને જાણનારા છે તેઓ કહે છે કે બ્રહ્મ અકર્તા છે, માટે તે પણ નિજકર્તાને જાણતા નથી; કારણ કે કર્તાના કૃતની જ તેમને કિંમત નથી તો પછી નિજકર્તાને શું જાણી શકાય? જુઓ, કર્તાનું કૃત તે ચોરાસીલક્ષ પ્રકારના ઘાટ રચ્યા છે. આ દરેકે દરેક ઘાટને કલ્પ પર્યંતનું આયુષ્ય પોખીને રચેલા છે.

આ ઘાટ કલ્પપર્યંતની સુદૃઢવાળા કયા પ્રકારે રચ્યા છે તે કહું છું. પ્રથમ આ સૂક્ષ્મદેહથી હજાર-ગણું કારણદેહનું આયુષ્ય છે. આ કારણદેહથી હજારગણું મહાકારણદેહનું આયુષ્ય છે, અને મહાકારણદેહથી હજાર-ગણું પરમકારણદેહનું આયુષ્ય છે. આ કહી બતાવેલા ચાર પ્રકારના દેહનાં આયુષ્ય આ પ્રમાણે છે. પણ આ

ચાર દેહનાં આયુષ્ય નિજસકર્તાની ક્રિયાવૃત્તિ અને અંશ-
વૃત્તિના સંકલ્પનો વેગ પહોંચતા સુધી રહે છે. પાંચમો
સ્થૂલદેહ તે સૂક્ષ્મદેહથી પરમકારણદેહ સુધીના આ ચારે-
દેહના આભુષણરૂપ હોઈ અંશને ભાડુતી મકાનરૂપ રહે-
તો છે. તે દેહ પદાર્થરૂપ સુકૃતદુષ્કૃતનાં ક્ષણ ભુક્તમાન
રવા માટે છે. આમ છે છતાં તેનું આયુષ્ય અલ્પ હોઈ
તુલ્યતા પ્રમાણ વિનાનું છે. જુઓ, ભાડુતના મકાનરૂપ
પેઢીની માફક આ આપણું શરીર પણ વિલક્ષણ (અદ્ભુત)
કે. આ ભાડુતી મકાન જ્યારે મૂકીને જઈએ ત્યારે જવાય.
મા મકાન ક્યારે મૂકીને જઈશું એનું પ્રમાણ કહી શકાય
નહિ. જુઓ, કોઈ મુકાવે તો મૂકીને જવાય અગર આપો-
માપ મૂકીને જવું હોય તો પણ જવાય. આ પ્રકારે સ્થૂલ-
દેહનું આયુષ્ય પણ એકસરખા પ્રમાણવાળું નથી. એ કાર-
ણે લીધે સ્થૂલદેહ અપ્રમાણ હોઈ ભાડુતી મકાન
સરખો જ છે.

હવે સ્થૂલ સિવાયના બીજા ચાર દેહ તો કર્તાએ
જન્મય, ઘણા આયુષ્યના રચીને પોતાના અંશોને એ
હોમાં પ્રવેશ કરાવ્યો છે. જેમ કોઈ ધનવંત મનુષ્ય
પોતાના પુત્રને હવેલી તૈયાર કરીને આપે છે; તે હવેલી
પણ પાંચદશ પેઢી સુધી પહોંચે છે. જુઓ, અલ્પઆયુ-
ષ્યના પુત્રને રહેવા સારુ આટલા લાંબા આયુષ્યની હવેલી

કરીને પુત્રને તેમાં વસાવે છે, તોપછી નિજ સકર્તા સર્જનહાર તો અનંત શક્તિમાન હોઈ અનંત બ્રહ્માંડોને રચનારા છે તેમણે પોતાના અંશેને શું અદ્ય આયુષ્યવાળા શરીરરૂપ મહેલ રચીને વસાવ્યા છે ? વળી જે અનંત શક્તિમાન અને અનંત ઐશ્વર્યવાન કર્તા છે તે પોતાના અંશેને પોતાથી ભિન્ન કરીને કઈ મતલબ માટે અદ્ય આયુષ્યવાળા દેહ કરીને વસાવે ? આમ આવા અદ્ય આયુષ્યવાળા દેહ ભોગવવા માટે પોતાના અંશેને ભિન્ન પાડ્યા નથી પરંતુ આ દેહ તો અસંખ્ય કાળ સુધી પહોંચે એવા આયુષ્યવાળા કરીને જ તેમાં અંશેને વસાવ્યા છે. આ પ્રકારે અમર, અજર, અવ્યક્ત વિભૂતિના દેહ રચીને તેમાં પોતાના અંશેને પ્રવેશ કરાવ્યો છે. આ પ્રમાણે આ જ પ્રકારના દેહોની આ સર્વ રચના છે.

હવે જુઓ, દેહની રચના તથા આયુષ્ય ઉપર કહ્યા પ્રમાણે છે, પરંતુ બ્રહ્મજ્ઞાનીઓએ તો પોતાનો અદ્ય આયુષ્યનો સ્થૂલદેહ વિલય પામતાં મોક્ષ માન્યો છે, અને તેઓ આ ચરાચર વિશ્વને તો બ્રાન્તિવત્ ગણે છે. તે કોની માફક માને છે તે વિષે દૃષ્ટાંત આપું છું તે સાંભળો. કોઈ ચક્રવર્તી રાજા કોઈ દિવસે કોટચવધિ ફેાજ અને હાથીઘોડા શણગારીને પોતાની રૈયતને દેખાડવા સારુ સવારી કાઢીને મેદાન ભૂમિકામાં જઈને ખેલ કરાવી

પોતાનું ઐશ્વર્ય દેખાડે છે. આ મેદાન નજીક એક પર્વત હતો, તેની ઉપર તે સમયે એ પુરુષ હતા. તેમાંના એક પુરુષે બીજા પુરુષને પૂછ્યું, “હે ભાઈ, આ નીચેના મેદાનમાં આ બધું શું દેખાય છે?” ત્યારે પેલા પુરુષે ઉત્તર આપ્યો કે “ભાઈ, એ તો ઝાંઝવાં બળે છે. આ તને મૃગતૃષ્ણાનું જળ ભાસે છે; પણ તે સાચું નથી.” જુઓ, આ કહે છે તે સાચું માનીએ તો એ કહેનાર પણ મૃગતૃષ્ણાના જળરૂપ છે એમ જાણવું. જ્યારે આ પ્રમાણે કહેનારા મૃગતૃષ્ણાનું પાણી ઠરે તો આ જોનારા અને જોવાનું દૃશ્ય બન્ને મિથ્યા ઠરે. આમ જોનાર અને દૃશ્ય, બન્ને મિથ્યા હોય તો મિથ્યામિથ્યાને શું ભાસે? એ જ પ્રકારે જેવરી (દોરી) અને છીપને વિષે સર્પ અને રજત (રૂપું) ભાસે છે તે પણ મિથ્યા છે એમ ઠરે, તો તેના જોનારા પણ મિથ્યા ઠરે. એટલા જ માટે મિથ્યા હોય તે મિથ્યાને શું જુએ? વળી આ જેવરી બીજી જેવરીને તે સર્પ છે એવું કેમ કરીને જોઈ શકશે? અને આ છીપ પેલી છીપમાં રજત કેમ જોઈ શકશે? કદાચ કહેશે કે એ તો બધું સાક્ષીને દેખાય છે. જો આમ કહો તો તમારા કદા પ્રમાણે તથા માનવા પ્રમાણે સાક્ષી એક જ છે. આ એકજ સાક્ષીને પોતે જે કંઈ કયું નથી એવું દૃશ્ય ભાસ્યું તે મિથ્યા ભાસમાન થયું તો આ પ્રમાણે મિથ્યા જોનાર

સાક્ષી અજ્ઞાની ઠરે. આમ સાક્ષી અજ્ઞાની ઠરે ત્યારે આ અજ્ઞાની સાક્ષીને બોધ કરીને તેનું મિથ્યા ભાષણ મટાડનાર ખીજો કોણ છે ? આ કારણને લીધે આ પ્રકારે જોતાં તો તમારું બોલવું જ મિથ્યા છે. જુઓ, નિજકર્તા તો સત્ય છે અને તેમનું કરેલું કૃત પણ તે જ્યાંસુધી રહેશે ત્યાંસુધી સાચું જ છે. આ બધું કૃત તેનો અવધિકાળ આવતાં કર્તામાં લીન પામે તોપણ સત્ય જ છે. જુઓ, જે સત્ય છે તે સત્ય-માં સમાય છે અને હમણાં પણ તે સત્ય જ છે. માત્ર સ્થૂલદેહ વિલય પામે તેથી તેને અસત્ય કહો છો ? એટલા જ માટે તમને નિજકર્તાની અને કર્તાના કૃતની જાણ જ નથી.

આ તમારી (બ્રહ્મજ્ઞાનીઓની) સમજ કોના જેવી છે તે જુઓ. એક સમયે એક શેખસદ્લી ઓલિયા હતા. તેમણે એક જોશીને ‘પૂછ્યું’ કે મારું મૃત્યુ ક્યારે થશે ! ત્યારે તે જોશીએ હાસ્ય કર્યું અને કહ્યું કે જા, ભૂખે પેટે કાચા સૂતરનો તાંતણો ખાંધીને આ ઉપવાસી પેટ તૃપ્ત થતા સુધી રાખડી પીજો. આમ રાખડી પીતાં પીતાં એ સૂતરનો તાર તૂટી જાય ત્યારે તારું મૃત્યુ જાણજે. આ પ્રમાણે જોશીનાં વચન સાંભળીને તે શેખસદ્લીએ તે પ્રકારે કર્યું ત્યારે તેના પેટ ઉપરનો તાર રાખડી પીતાં પેટ ફૂલ-વાથી તૂટી ગયો; એટલે પોતાનું મૃત્યુ માનીને તે જમીન ઉપર ગબડી પડ્યો. હવે જુઓ, આમ તાર તૂટતાં શું તે

મરી ગયો છે ? અને પાછો નહિ ઊઠે ? આ પ્રમાણે સ્થૂલ-
દેહ પણ કાચા સૂતરના તાંતણા સમાન છે. આ તાંતણાની
માફક રહેલો સ્થૂલદેહ વિખરાઈ જાય ત્યારે તમે પંચ-
ભૂતના પંચભાગ પંચમહાભૂતમાં મેળવીને અને છઠ્ઠા
ચૈતન્યને ચૈતન્ય સાથે મેળવી એકતા કરીને મોક્ષ માનો
છો, તો પછી તમારી ગતિ પણ પેલા શેખસદલી કરતાં
વધારે હોય એમ ક્યાં દેખાય છે ? તમે કર્તાના અકળિત
કૃતની ગતિને પણ જાણતા નથી, એથી કરી તમારું જ્ઞાન
મુદ્દા રહિત હોઈ શુષ્ક છે. આ તમારું શુષ્ક જ્ઞાન સાંભળતાં
સર્વ જીવ કર્મથી બહિર્મુખ થઈ જાય. આમ થતાં લજન-
સ્મરણ અને ગુરુગોવિંદ ઉપરથી પણ આસ્થા ઊભડી જાય;
અને કર્તાના સ્વરૂપને પણ પામે નહિ. વળી ઉત્તમ કર્મ
કરવાનો અભાવ થાય અને મધ્યમ કર્મ તો શરીરને વિષે
થયાં જ જાય છે, એથી કરીને જીવ નીચ યોનિને પામતા
જાય. જિંચ કર્મને અભાવે જિંચું કેમ થવાય ? એટલા જ
માટે તમારું જ્ઞાન તો કર્તાથી વિમુખ કરાવનારું છે. વળી
ઉત્તમ કર્મનો અભાવ કરાવી એક સ્થૂલદેહ છૂટે મોક્ષ
મનાવો છો પણ આમ સ્થૂલદેહ છૂટે મોક્ષ થાય નહિ.

કદાચ કહેશે કે અમો સૂક્ષ્મદેહથી લઈ પરમકારણદેહ
સુધીના સર્વ દેહને જ્ઞાન વડે એકદમ નાશ કરીને મોક્ષ
પામીએ છીએ. આ પ્રમાણે જો કહેતા હોય તો કહેા, કયા

જ્ઞાન વડે કરીને નાશ પમાડો છો ? પ્રથમ સ્થૂલદેહ અવધિ આવતાં નાશ પામે છે. તે પ્રમાણે સૂક્ષ્મદેહનો તમે કયા જ્ઞાને અને કઈ અવધિએ નાશ કરો છો ? ત્યારપછી કારણ-દેહનો કયા જ્ઞાને કરીને નાશ કરો છો ? અને તે ઉપરાંત મહાકારણદેહનો કયા જ્ઞાને કરીને નાશ કરો છો ? વળી કર્તાના અંશનો અંગીકૃત જે છેદ્દો પરમકારણદેહ છે તેને કયા જ્ઞાને કરીને નાશ પમાડો છો ? હવે આ પ્રકારે જે જે દેહનો જે જે જ્ઞાનથી નાશ થાય તે તે જ્ઞાન કરી દેખાડો. જુઓ, જે સ્થૂલદેહ છે તે તો અવધિકાળે નાશ પામે છે તે સૌ કોઈ જાણે છે; પણ સૂક્ષ્મદેહ તો પંચમાત્રા અને ચતુષ્ઠય અંતઃકરણનો છે. કહો, કયા પ્રકારે પંચ-માત્રાનો નાશ કરો છો ? તેમજ કયા પ્રકારે ચતુષ્ઠય અંતઃ-કરણનો નાશ કરો છો ? વળી કારણદેહ જે છે તે આપણો દેહ તો જે વિભૂતિના ત્રણ ગુણ ઉપજાવ્યા છે તે જ વિભૂતિનો છે અને એ દેહનાં તત્ત્વ પણ ત્રણ છે; રજો, તમો અને સાત્ત્વિક. કહો, કયા જ્ઞાને રજોગુણનો નાશ કરશો ? તથા કયા જ્ઞાને તમોગુણનો નાશ કરશો ? અને કયા જ્ઞાને સત્ત્વગુણનો નાશ કરશો ? હવે ચોથો મહાકારણદેહ છે તે આપણો દેહ, જે વિભૂતિની પ્રકૃતિ છે તે જ વિભૂતિનો છે. આ દેહ પણ પ્રકૃતિરૂપ એક માત્રિકાનો જ હોઈ તે સમ્યક્ (યોગ્ય, ધરાધર) ભાવે અંશની સત્તા પ્રાપ્ત કરીને સર્વ

તત્ત્વ, ઈંદ્રિયો અને અંતઃકરણને ચલાયમાન કરે છે. આવો ત્રણ પ્રકારના દેહના કારણભૂત જે મહાકારણદેહ છે તેને કયા પ્રકારે કરીને નાશ કરે છે ? હવે આપણે પાંચમો દેહ પરમકારણદેહ છે. જે વિભૂતિના નિરંજન પુરુષ છે તે જ વિભૂતિનો આપણો આ દેહ છે. હવે આવા અચિંત્ય, અવિગત દેહને તમે કયા પ્રકારે અને કયા જ્ઞાને કરીને ભાગી શકશો ? જુઓ, શિવશનકાદિકની આઘ લઈ સમાધિવાળા યોગીઓ સમાધિએ કરીને આ પરમકારણદેહને પ્રણવનો સ્પર્શ કરાવીને પાછા સ્થૂલદેહમાં આવે છે તો આ સ્થૂલદેહ પણ પરમકારણનો પટ પામવાથી ઘણા કાળ સુધી પહોંચે છે. આટલો તો આ પરમકારણદેહના સ્પર્શનો પ્રતાપ છે, તોપણ તમે નિજ પરમકારણદેહને કેમ કરીને ભાગી શકશો ? અરે ! ભાગશો તે ક્યાંથી ! તમોને તો તે દેહની ગતિ પણ નથી. જો એ દેહની ગતિ હોય તો ભાગવાની વાત પણ કરો નહિ.

કલ્પપર્યંતના આયુષ્યવાળા નિજકર્તાના કરેલા જે દિવ્ય મહાકારણ અને પરમકારણદેહ છે તે અમૂલા દેહની તમને શા માટે ગતિ નથી ? જુઓ, તમે નિજકર્તાને જ જાણતા નથી તો પછી તેમના કરેલા કૃતને કેમ કરીને જાણો ? એટલા જ માટે તમે અકળ વિભૂતિના ચતુર્દેહને જાણતા નથી જેથી તમે એ દેહના અભાણ્યા

હોઈ તેમને ભાગવાની વાત કરે છે. વળી કર્તાની મતલબનો ઊંડો વિચાર પણ તમે બાણતા નથી. અરે ! જે જ્ઞાને ભાગત્યાગ કરી મુક્તપણું માનો છે તે તો નિજકર્તાના અંશની સત્તાએ અંતઃકરણનો ધર્મ છે. સૂક્ષ્મદેહનો નાશ કરતાં તો આ અંતઃકરણનો નાશ થાય અને અંતઃકરણનો નાશ થતાં તો સુષુપ્તિ થાય, ત્યારે ત્યાં તમારું ભાગત્યાગ કરવાની લક્ષણાનું શું જ્ઞાન પહોંચે એમ છે કે જેથી કરીને ત્રણ પ્રકારના દેહને નાશ કરશે ? એટલા જ માટે તમે આ દેહની અંતરરચનાની ગતિને બાણતા નથી.

વળી તમે કહેશો કે અંતઃકરણ નાશ થતાં સુષુપ્તિ થાય છે તે સમયે કોઈ પણ દેહની સ્મૃતિ રહેતી નથી; એ જ ન્યાયે અને એ જ પ્રકારે સર્વ દેહની નાસ્તિ છે એમ બાણીને મોક્ષ માનીશું. જો આ પ્રમાણે તમે કહેતા હોય તો સાંભળો. જે સુષુપ્તિ થાય છે તે તો કર્તાના અંશને પદાર્થના દૃષ્ટિપણાની તૃપ્તિને લીધે શાન્ત ગતિ થાય છે તે છે. આ શાન્ત ગતિની તૃપ્તિનો અંત આવતાં પાછું અંશની સ્વકાશ દૃષ્ટિએ બચત થવાય તો સર્વે દેહ પાછા તેમના તેમજ છે: એટલા જ માટે સુષુપ્તિઅવસ્થામાં કોઈ પણ દેહનો પરિણામે નાશ નથી. જુઓ, આ વિષયને સ્પષ્ટ કરવા એક દૃષ્ટાંત આપું છું તે સાંભળો. એક પુરુષ હવેલીની બારીએ બેઠો છે તે પ્રસંગે કોઈ રાબાની લાખો ફાજ જતી હતી, તે

જોઈને આ ખારીએ બેઠેલા પુરુષે પોતાની આંખો બંધ કરી દીધી. આમ આંખો બંધ કરીને જોવા લાગ્યો ત્યારે ફ્રાજ દેખાઈ નહિ અને પોતાનું ભુવન તેમજ પોતાનું શરીર પણ દીઠું નહિ. આમ આંખો બંધ કરીને તેણે કંઈ દીઠું નહિ એથી શું રાજાની ફ્રાજ, તેનું શરીર અને ભુવન નાશ પામ્યાં છે ? ના, આંખ ખોલીને જુઓ તો સર્વ તેમનું તેમ દેખાય. એજ પ્રકારે નિજકર્તાના અંશની દૃષ્ટિ અંતઃકરણ ઉપર શાન્તિરૂપે અભાવ ધરે ત્યારે લોહચુંબકના ન્યાયે અંતઃકરણ જડતા પામે છે. આમ અંતઃકરણ જડતા પામતાં સુષુપ્તિ થાય છે. પછી પાછી અંશની દૃષ્ટિ અંતઃકરણ ઉપર ભાવ ધરે તો સર્વ અંતઃકરણ ચેતન થાય અને જાગૃત-અવસ્થા સ્પુરે, ત્યારે એકેય વસ્તુનો નાશ થયેલો હોતો નથી જેથી સર્વ છે તેમની તેમ દેખાય છે.

હજી પણ તમે એવું કહ્યો કે કર્તાના અંશની દૃષ્ટિને અભાવે અંતઃકરણ જડતા પામે છે તો એ ન્યાયે અને એ પ્રકારે અમે સર્વ દેહ ઉપર અભાવ ધરીશું ત્યારે સર્વ દેહ જડવત્ નાસ્તિ જેવાજ છેને ? આ પ્રમાણે જો તમે કહેતા હોય તો કર્તાના અંશને તો એકપણ દેહ અળખામણો જ નથી. જુઓ, એ વિષયને સ્પષ્ટ કરું છું. જુઓ, કેઈ એક શાહુકાર પોતાના પુત્રને પંચ-માળની હવેલી કરીને તેમાં વસાવે છે તો તે પુત્રને હવેલીના

આ પાંચ માળ પૈકી એકેય માળ શું અળખામણુ લાગે છે ? ના, નથી લાગતો. આ પ્રકારે કર્તારે કરેલી પંચદેહ-રૂપ હવેલી કર્તાના અંશને પણ અળખામણી નથી. આમ અળખામણી નથી એવું શાથી સમજાય ? જુઓ, છેલ્લો સ્થૂલદેહ છે તે તુચ્છ છે પરંતુ મોટામોટા પરમહંસની આઘ લઈને કોઈને પણ તે અળખામણુ લાગતો નથી (અને હજી સુધી તે અળખામણુ લાગ્યો હોય એમ જણાતું નથી); અને જો કદાચ અળખામણુ લાગતો હોય તો શિવશનકાદિક અને નવ યોગીની આઘ લઈને મોટા મોટા પરમહંસો પણ શરીરને હૃષ્ટપુષ્ટ કરીને ઘણાક કાળ શા માટે રાખી રહે ? વળી આ સ્થૂલદેહ કરતાં તો પેલા ચાર દેહ ઘણા ઉમદા છે તે અળખામણુ કેમ કરીને લાગે ?

આમ છે છતાં વળી કહેશે કે અમે તો જ્ઞાન પામીને આ બધા દેહ અળખામણુ કરી દઈશું. જો એમ કહેશે તો શિવશનકાદિકનો લાંબા કાળ સુધી જીવવાનો જે મત છે તે મતનો અભાવ ઠરશે. અરે ! તમારા અભાવે અને તમારા જ્ઞાને એ દેહ ભાગે એવા તો નથી જ. કારણકે તમે તો પદાર્થના અદ્વય છો એટલે બીજા અનેક પદાર્થ હોઈ તે સર્વ પદાર્થોની ગતિ જાણતા નથી. શા માટે નથી જાણતા તે જુઓ. પોતાના અંગીકૃત પદાર્થોને જાણતા નથી તો શરીરરૂપ અંગથી અલગ રહેલા

પરપદાર્થોને શું જાણે ? હવે અંગીકૃત એટલે શું તે જુઓ. પ્રથમ સ્થૂલદેહને વિષે કોઈ વ્યાધિ ઉત્પન્ન થાય છે તેને પણ તમે જાણી શકતા નથી. વળી તમારી ભાગત્યાગ કરવાની લક્ષણના જ્ઞાને અને અભાવે સ્થૂલદેહને વ્યાધિ મટી શકતો નથી; તો હવે કહો, સ્થૂલદેહની ગતિ પણ તમારા હાથમાં નથીને ? વળી સ્થૂલદેહનાથી સૂક્ષ્મદેહ તો હજારગણો આયુષ્યવાળો હોઈ વજ્રમય છે તો કહો, આવા વજ્રમય દેહમાં તમારું શું ચાલી શકશે ? અને વળી તે સૂક્ષ્મદેહ કરતાં તો કારણદેહ હજારગણો વજ્રમય અને આયુષ્યવાળો છે, ત્યાં તમારા અભાવનું અને તમારા જ્ઞાનનું શું ચાલે એમ છે કે તે દેહને તમે નાશ કરી શકશો ? વળી ત્યારપછી આ કારણદેહ કરતાં મહાકારણદેહ તો હજારગણો વજ્રમય અને આયુષ્યવાળો હોઈ ત્યાં તો તમારી ગતિ પણ નથી, તો પછી તે દેહને તમે શું ભાગી શકશો ? વળી આ મહાકારણદેહ કરતાં છેલ્લો પરમકારણદેહ તો હજારગણો વજ્રમય અને આયુષ્યવાળો હોઈ કર્તાના અંશની નિકટમાં રહ્યો છે. આ દેહની તો આદિનારાયણ મળતા પહેલાં બ્રહ્માદિકને પણ ગમ હતી નહિ, તો પછી તમને તેની ગમ ક્યાંથી હોય ? આ પ્રકારે અને આ ન્યાયે તમને તો પંચદેહનું અવ્યક્તપણું છે. નિજકર્તાને તો અનંત બ્રહ્માંડનું અને અંશ સહ સર્વ તત્ત્વનું સર્વજ્ઞપણું છે; તે સર્વજ્ઞ

કર્તાના કરેલા પંચદેહને તમે અદ્વય હોઈ તમારા અદ્વય જ્ઞાને કરી કેવી રીતે ભાગી શકશો ? એથી જ કહેવું પડે છે કે તમે કર્તાને જાણતા નથી, અને કર્તાની મહાન વિભૂતિના કૃતને પણ જાણતા નથી.

હવે આ પ્રકારે અમોએ કર્તા અને કર્તાના કૃત વિશેષપણાનો ન્યાય દેખાડ્યો. એ પ્રકારે જોતાં તો તમારો જોલવું અને જે પ્રકારે જ્ઞાનથી મોક્ષ માનો છે તે સર્વ મિથ્યાજ છે. મિથ્યા હોવાનું કારણ એ છે કે નિજકર્તાનું મતલબના મુદ્દાનો ન્યાય તમારા જ્ઞાનમાં અને તમારું મોક્ષ માન્યામાં ન આવ્યો. એથી જ કહું છું કે તમારે બોધ અને તમારું જ્ઞાન તે કર્તાના અંશોને કર્તાર્થ વિમુખ કરવાવાળું છે. જુઓ, તમારા વિતંડાવાદવાળા જ્ઞાનને સાંભળીને ગુરુ, સંત અને શુભ કર્મો ઉપરથી અતરમાં અભાવ થઈ જાય છે અને દેહનાં અશુભ કર્મો તે થયાં જ જાય છે. એનું કારણ એ છે કે આવું વિતંડાવાદવાળું જ્ઞાન સાંભળીને લોકો કહે છે કે આપણે કયાં મરણ અને અવતરવું છે ? આમ મરવાઅવતરવાનું ન હોય આપણે કયાં પામવું છે કે ઉત્તમ કર્મ કરીએ ? આ જાણીને લોકો ઉત્તમ કર્મનો ત્યાગ કરે છે. એથી જ ઉત્તમ કર્મને અભાવે અને દેહરૂપ શરીરથી થતાં મધ્યમ કર્મનું ફળે નીચ યોનિ પ્રાપ્ત થાય છે. આમ નીચ યોનિ પ્રાપ્ત

થવાથી બુદ્ધિનો નાશ થતો જાય છે; અને બુદ્ધિનો જેમ જેમ નાશ થતો જાય છે તેમ તેમ કર્તાથી વિયોગ વધતો જાય છે. આ પ્રકારે તમારું જ્ઞાન તો જીવનાં અકલ્યાણ કરવાવાળું જ છે.

હવે જો તમારે જીવનાં કલ્યાણ જ કરવાં હોય તો ગુરુ, સંત, શુભ કર્મ અને કર્તાની ઉપાસના સંયુક્ત જ્ઞાન હોય તે કરવું. વિતંડાવાદી જ્ઞાને તો ઘણાક જીવ અધોગતિએ જાય અને કર્તાના કરવાપણાની મહત્તાને પણ જાણે નહિ અને અહો ! કર્તાએ આપણે સારુ શી રચના કરી છે ! એમ કહે પણ નહિ. વળી કર્તાનાં દિવ્ય કૃત જોઈને કર્તાને મોટા કરી જાણતા નથી અને પોતે અલ્પજ્ઞ છે છતાં ‘અહં બ્રહ્માસ્મિ’ કહે છે. જુઓ, આમ કહેનારને કર્તાના કૃતની જાણ પણ નથી તો પછી કર્તાની બરાબર થઈને કેમ જોલતા હશે ! અરે ! ઓ અલ્પજ્ઞ ! એવું જોલતાં તને શરમ કેમ આવતી નથી ? અરે ! આમ જોલવાથી અગાધ ગુનો થાય છે ! આ અગાધ ગુનાની બક્ષિસી (માફી) મેળવવી હોય તો કર્તા સંબંધી જ્ઞાન, વૈરાગ્ય અને ભક્તિની આરાધના કરો.

પ્રથમ જ્ઞાને કરીને પંચદેહને વિષે આપનું આપ જે છે તે આપનપુ જાણવું અને કર્તાના કૃતસહ કર્તાને જાણવા. વૈરાગ્ય ધારણ કરવો એટલે પદાર્થો ઉપરથી વૃત્તિ ખેંચી

લઈને એક નિજકર્તાને વિષેજ રાખવી; અને ભક્તિ કરવી એટલે કર્તાનું ભજન, સ્મરણ અને ઉપાસના રાખવી. હવે જ્ઞાનનું રૂપ તે આપનુંઆપ અને કર્તાના કૃતસહ કર્તાને બાણવા તે છે. વૈરાગ્યનું રૂપ તે સકલ પદાર્થોમાંથી દૃષ્ટિ વછોડીને નિજકર્તાને વિષે રાખવી, અને પદાર્થોને વિષે તો દેહરખા ધર્મ જેટલી જ રાખવી અને અતિવિશેષ વૃત્તિને નિજકર્તામાં જ રાખવી. એ પ્રકારે ભક્તિનું રૂપ તે ભજન, સ્મરણ અને ઉપાસના છે.

હવે કયા પ્રકારે ભજનસ્મરણ અને કયા પ્રકારે ઉપાસના કરીએ ? તે વિષે કહું છું તે સાંભળો. ઉપાસના તે નિજકર્તાના કૃતની મહત્તા જોઈને અંતરને વિષે અથાહપણું માનીને ગદગદ કંઠે થઈ જવું. હવે અથાહપણું તે શું તે વિષે સાંભળો. સ્થાવરજંગમની આદ્ય લઈને ચોરાસી લક્ષ પ્રકારનાં બીજ રચીને અકેકા બીજને વિષે કલ્પ કલ્પ પર્યંત નીકળ્યા બાજ એટલા સંચ એકએકને વિષે પોખીને કર્તાને લાગલી એકદમ સૃષ્ટિ કરી છે જેથી ફરી કોઈને કરવી પડે નહિ. આ પ્રકારે કર્તાના અંશ સિવાયના નર્ચા બીબાંના ઘાટજ રચેલા છે. પરંતુ ત્યારપછી તે બીબાંને વિષે પોતાના અંશને પ્રેરક કર્યા એટલે તે બીબાંમાંથી અનંત અનંત નીકળ્યાં બાજ છે. તે કેવી રીતે નીકળ્યાં બાજ છે તે સાંભળો. જુઓ, કોઈ કોઠારને વિષે

અનેક રકમ ભરી હોય તોપણ તે રકમ આપોઆપ નીકળે નહિ; પણ તેને વિષે કોઈ આદમી પેસીને તે રકમોને બહાર કાઢે ત્યારે તે નીકળે છે. એજ પ્રકારે સર્વના બીજરૂપ મઠને વિષે કર્તાએ ઘણાંક બીબાં ભરી રાખ્યાં છે, પણ કર્તાના અંશરૂપ આદમી તે બીજને વિષે પ્રવેશ કરે તોજ અનેક ઘાટ નીકળ્યા જાય. આમ જે પ્રકારે નવા નવા ઘાટ પ્રસવ થતા જાય તે પ્રકારે કર્તાના અંશ પણ પોતાનાં સુકૃતદુષ્કૃત પ્રમાણે તેમાં પ્રવેશ કરતા જાય. એ પ્રકારનો અનુભવ જોતાં કર્તા વિના બીજા અન્ય દેવનું શું કરેલું છે? આ પ્રકારે આ ન્યાયે કર્તા અદ્વૈત છે.

હવે જુઓ, આ નિજકર્તા સિવાય બીજા કોઈ કર્તા નથી. એ જ સ્વકર્તાના સર્વ પદાર્થ કરેલા હોઈ તે વિસ્તાર પામ્યા જાય છે. એ પ્રકારે અસંખ્ય વિભૂતિના રચનાર સ્વકર્તા એક જ છે. તેમની વિભૂતિના ડહાપણનું અથાહ-પણું જોઈને તેમની સ્તુતિ કરવી. અહો ! હે સ્વકર્તા ! તમારો કોઈ પણ પાર પામી શકે નહિ, તો મારી અલ્પજ્ઞ મતિએ (બુદ્ધિએ) તમોને શું જાણી શકું ! આ પ્રકારની તારીફને યોગ્ય કર્તાને જાણીને તેમનું અહોરાત્રિ ચિંતવન કરવું. આમ ચિંતવન કરવું એ જ પતિને ચંદન ચઢાવ્યા બરાબર છે એમ જાણવું. ત્યારપછી તે કર્તાનું સર્વાંગે ધ્યાન કરવું તે પંચાંગ ધૂપ છે એમ જાણવું. આમ

પંચાંગ ધૂપ અર્પણ કયા પછી કર્તાને વિષે અનંત આર-
તપણે રહેવું તે જ આરતરૂપ આરતી છે એમ જાણવું.
આમ આરતપણે રહેવારૂપ આરતી કયા પછી કર્તાનાં જે
જે કૃત છે તે કૃતનાં વિશેષણ (નામ, રૂપ અને ગુણવાળાં
હોય તે) જોઈને, અહો ! ધન્ય છે ! તમારા હાપણ,
વિવેક અને ચતુરાઈનું અથાહપણું જે છે તેને હું શું કહી
શકું ! આમ અનંત ઉપમાઓરૂપ અભિષેક કર્તાને
આરોપણ કરવો તેજ કર્તાને અનુપમ આભૂષણ
પહેરાવ્યાં છે એમ જાણવું. હવે કર્તાને વિષે કર્તાના અનં-
તપણાના અનુભવનું જે જ્ઞાન છે તે જ્ઞાનનો ઉચ્ચાર કરીને
સ્તવન, સ્તુતિ કે પ્રાર્થના કરીએ તે કર્તાને અંગીકૃત
અલંકાર હોઈએ જ પતિને ઘરેણું ચઢાવ્યું એમ જાણવું.

હવે આ કર્તાના અનંતપણાના અનુભવનો
ઉચ્ચાર કયા પ્રકારે થાય અને કેવી રીતે સમજાય ?
જુઓ, આ વિષે કર્તાના કરેલા જડ પદાર્થનું દૃષ્ટાંત આપીને
ખુલાસો કરું છું તે સાંભળો. આ જડ પદાર્થ તે પારસ
હોઈ એ પારસના દ્રવ્યના અંતનું જેવું વર્ણન, તથા ચિંતા-
મણિના ચિંતવનના અંતનું જેવું વર્ણન, તેમજ સ્થાવર-
જંગમ સર્વના બીજબિંદુના પ્રભાવપણાના અંતનું જેવું
વર્ણન, તેજ પ્રકારે કર્તાના અનંતપણાના અનુભવનું વર્ણન
જાણવું. (જુઓ, આ જે દૃષ્ટાંત આપ્યાં તે દૃષ્ટાંતમાં

દર્શાવેલા પદાર્થની કિંમત અનંત હોઈ તેના અંતનું વર્ણન થઈ શકે તેમ નથી. પારસથી જે દ્રવ્ય ઉત્પન્ન થઈ શકે તેનો અંત કયાંથી લાવી શકાય ! તેવીજ રીતે ચિંતામણિના ચિંતવનથી ઉત્પન્ન થતા દ્રવ્યનો અંત કયાંથી લાવ શકાય ! તેમજ સ્થાવરજંગમના બીજબિંદુના પ્રભાવને અંત પણ કયાંથી લાવી શકાય ? આમ આ દૃષ્ટાંતમ દર્શાવેલા પદાર્થની વિભૂતિ અનંત હોઈ તેનો અંત લાવ શકાય તેમ નથી તો પછી તેના અંતનું વર્ણન કેવી રીતે થઈ શકે ? અર્થાત્ વર્ણન કરી શકાય નહિ. તેવીજ રીતે કર્તાના અનંતપણાની અથાહ વિભૂતિના અનુભવનું વર્ણન થઈ શકે તેમ નથી.) આ ચારે દૃષ્ટાંત તો કર્તાના કરેલા અદ્વપણ પદાર્થોનાં હોઈ તે દરેક એકદેશી છે અને તે કર્તાના અંશથી જ સ્પુરે છે. આમ જો કર્તાના અંશથી સ્કુરે નહિ તો તે દરેક દ્રવ્યરૂપ રકમ જડની જડ જ પડી રહે. જુઓ કર્તા તો ચૈતન્ય હોઈ તેમનું ઐશ્વર્ય સર્વદેશી છે.

હવે આવા જડ પદાર્થ તે કર્તારે શા માટે કર્યા હશે ? એનો ખુલાસો કરું છું તે સાંભળો. એવ પદાર્થ જોઈને પોતાના અંશોની આંખ ઊઘડે (અહો . મારા પતિ આવા છે ! એમ પતિને જાણવા આંખ ઊઘડે) અને મોજ પણ માણી શકે. જુઓ, આમ મોજ કરવાનું તો સર્વ કોઈ જાણે છે પણ આંખ ખોલવાનું જે કહ્યું તે

શું હશે અને તે કેમ બની શકે? તે વિષે સાંભળો. જુઓ, અંશોને આંખ ઉઘાડવાની તો એ છે કે કર્તાના કરેલા પદાર્થોની વિભૂતિને જોતાં તેનો અંત આવતો નથી તો પછી એ અનંત વિભૂતિના કર્તા, અહો ! કેવા હશે ! અરે ! આપણે તો તેના કરેલા પદાર્થોની ઉપાસના કરીને શાન્તિ પામી ગયા છીએ અને એથી કરી કર્તાને ભૂલી ગયા છીએ; ત્યારે આપણા અંતરમાં એમ થવું જોઈએ કે, અરે ! હાયહાય ! એમ ત્રાસત્રાસ પોકારીને તે આપણા કર્તા કેાણ હશે ! ક્યાં હશે ! તેમને તો આપણે જાણતાજ નથી ! આ પ્રમાણે અંતરમાં ઉપજવવું અને પછી તે કર્તાને ઓળખાવે એવા સદ્ગુરુની ખોજ કરવા માંડવી. આ પ્રમાણે પોતાના અંશોની આંખ ખોલાવવા અને કર્તાને ઓળખાવવા માટે આ જડ પદાર્થો કર્તારે કર્યા છે.

હવે તે પદાર્થોની વિભૂતિના અંતનું અનંતપણું જોઈને, હે અંશ ! નિર્મળ થજો. આ પ્રમાણે નિર્મળ થઈ નિજકર્તાને કર્તા જેવા સમર્થ સદ્ગુરુથી ઓળખી લેવા. આમ કર્તાને ઓળખીને અલૌકિક અનંત પ્રેમ ઉપજવીને રોમેરોમ અને રગેરગને વિષે ચકચૂર થઈને અમીરંધન પામેલા કંઠથી સ્તવન કરવું તેને નિજકર્તાને કંઠે અમિત (અમાપ) મકરંદ કુસુમની માળા જાણવી. હવે આ પ્રકારનાં આભૂષણો કર્તાને શોભે તેવાં કર્તાને

ધરાવીને પછી કર્તાને જોતાંજ મોહ ઉપજાવીને સર્વાંગ શરીરે સમર્પણ થઈ રહેવું. આ પ્રમાણે અતિવિશેષ અનંત મોહની અવધિ સુધી તદ્દાકાર થઈ રહેવું. પછી પાછું સમરસ મોહે સચેતન થઈને સ્મરણ કરવા લાગવું. આ સમરસ મોહ તે શું ? તે કહું છું. પતિના ધ્યાનમાં તદ્દાકાર થતાં અતિશય પ્રેમથી જે અચેતનપણું થયું હતું તે ફરી પાછા સાવધાન સચેતન થઈને કર્તાના સુખનું સ્મરણ કરીને કર્તાને સંજો-ધન કરી કર્તાનું સ્મરણ કરવું.

બે હંગનો નિર્ણય.

હવે આ પ્રમાણે કર્તાનું સ્મરણ કરવાનું કહો છો તો અથાહપણના અનામી કર્તાનું સ્મરણ કેવી રીતે થાય ? અને આ સ્મરણ કર્તાને અંગીકૃત લાગે છે તે કેવી રીતે સમજાય ? તે વિષે સ્પષ્ટ ખુલાસો કરીને કહું છું. જુઓ આણુથી તે પ્રકૃતિપુરુષની આદ્ય લઈને અનંત પ્રહ્લાંડના અનંત વિસ્તારમાં કર્તા સમેત સર્વને વિષે બે હંગ રહેલાં છે; ત્રીજું હંગ જ નથી. આ બે હંગ પૈકી એક હંગ પ્રકૃતિપુરુષની આદ્ય લઈને અનંત પ્રહ્લાંડના સર્વ વિસ્તારમાં મળીને (એક જ હંગ) રહેલું હોઈ તે સર્વ અલ્પજ્ઞ અંશોનું હંગ છે. બીજું સર્વજ્ઞ મહદ્ હંગ નિજકર્તાને વિષે રહ્યું છે. આ હંગે કરીને અનંત પ્રહ્લાંડ અને અનંત સૃષ્ટિના ઘાટ અચાનક ઉત્પન્ન થાય છે; અને અંશોના અલ્પજ્ઞ હંગે કરીને અંશ કર્તાનાં કરેલાં

કાર્યમાં સૂક્ષ્મ રૂપે વર્ત્યા જાય છે. આ આપણા અદ્વૈત હંગ વડે અચાનક નવા પદાર્થ ઉપજતા નથી, એથી જ કર્તાના સર્વજ્ઞ મહદ્ હંગના કરેલા પદાર્થોને વિષે આપણે અદ્વૈત હંગ વડે વર્તમાન કર્યા કરીએ છીએ, પણ નવા પદાર્થ થાય નહિ.

આમ નવા પદાર્થ કોની માફક બની શકે નહિ તે વિષે એક દૃષ્ટાંત આપું છું તે સાંભળો. જેમ સૂર્યકાંતમણિને સૂર્ય સામે ધરવાથી અગ્નિ ઉત્પન્ન થાય છે. આમ સૂર્યકાંતદ્વારા ઉત્પન્ન થયેલો અગ્નિ તે સૂર્યનો અંશ છે એમ જાણવું, પરંતુ સૂર્યના જેટલી દાહક શક્તિ આ ઉત્પન્ન થયેલા અગ્નિરૂપ અંશમાં આવતી નથી; અને તે તેનું વર્તમાન પણ સૂર્યનાં કિરણથી ઉત્પન્ન થયેલા જળથી પોષણ પામેલી વનસ્પતિના કાષ્ઠને વિષે જ કરે છે. પરંતુ આ સૂર્યકિરણથી ઉત્પન્ન થયેલો અગ્નિ તે કર્તાનાં કરેલાં બીજને પાણી સીંચીને નવાં કાષ્ઠ ઉપજાવીને લક્ષણ કરી શકે નહિ, તેનું કારણ એ છે કે સૂર્યનો અંશ જે અગ્નિ છે તે અંશરૂપ અગ્નિ અદ્વૈત દાહક શક્તિવાળો છે એથી કરીને તેનાથી નવીન કંઈ પણ નીપજતું નથી, પણ સૂર્યરૂપ પતિના જળસીંચન કરેલા પદાર્થમાં વર્તમાન વર્ત્યા જાય. આ પ્રમાણે સૂર્યના અંશ અગ્નિને વિષે અદ્વૈત દાહક શક્તિ આવેલી છે. તે જ પ્રકારે કર્તાના અંશને વિષે પણ દાહક

શક્તિરૂપ હંગ અદ્વૈત જ આવ્યું છે. એ કારણને લીધે એ અદ્વૈત હંગ અચાનક નવું કંઈ નીપજાવી શકે નહિ અને કર્તાના સર્વજ્ઞ હંગે કરેલા જે પદાર્થો છે તે પદાર્થોને વિષે આપણું અદ્વૈત હંગ વર્તમાન વર્ત્યાં જાય છે.

હવે અંશોનું આ અદ્વૈત હંગ તે ક્યાંસુધી જાણવું ? તે વિષે કહું છું તે સાંભળો. જુઓ, આપણું અંશોનું અદ્વૈત અકર્તા હંગ તે સ્થાવર, જંગમ, ક્રીટ, પતંગ, મનુષ્ય અને દેવની આદ્ય લઈ પ્રાણ, વિષ્ણુ, મહેશ, પ્રકૃતિ અને પુરુષ સુધી છે એમ જાણવું. આમ છે છતાં જે પ્રકારે કર્તાના અંશ વિશેષ અને સામાન્ય છે તે પ્રકારે હંગ પણ સર્વને વિષે સામાન્ય અને વિશેષ રૂપે રહેલું છે; તોપણ કર્તાના સર્વજ્ઞ કર્તા હંગથી તો સર્વ અંશોનું હંગ અદ્વૈત અને અકર્તા જ છે. આ ન્યાયે સ્થાવર, જંગમ ક્રીટ, પતંગ, પ્રકૃતિ અને પુરુષની આદ્ય લઈ એ સર્વ અંશના હંગે કર્તાના કર્યા વિનાની નવીન વસ્તુ કોઈથી આણુભર પણ નીપજી શકે નહિ. આમ નવીન પદાર્થ કરવાના પક્ષે તો સર્વનાં અકર્તા અદ્વૈત હંગ એકસરખાં જ છે. આ સાંભળીને કોઈને સંશય થશે અને કહેશે કે પ્રકૃતિપુરુષ તો અનંત પ્રકારની વિભૂતિ ઉત્પન્ન કરે છે તેની સરખામણીમાં ક્રીટપતંગ શું કરી શકે છે કે સર્વનાં હંગ સામાન્ય કહો છો ? આ વિષયમાં ઠીકઠીક ખુલાસો કરું છું

તે સાંભળો. જીઓ, પ્રકૃતિપુરુષને વિષે નિજકર્તાએ જે પ્રકારે વિભૂતિ પોખીને તેમને ઉત્પન્ન કર્યા છે તે જ પ્રકારે તેમને વિષેથી પદાર્થો નીકળ્યા જાય છે; અને ક્રીટપતંગને વિષે પણ જે પ્રકારે કર્તાએ જેટલી વિભૂતિ પોખી છે તે પ્રકારે તે પ્રમાણે પદાર્થ નીકળ્યા જાય છે. આમ છે તો પછી પ્રકૃતિપુરુષના હંગે ક્રીટપતંગના હંગથી શું નવીન કર્યું છે કે તેમનું હંગ વિશેષ કહીએ ?

આ હંગના વિષયને સ્પષ્ટ કરવા દૃષ્ટાંત આપું છું તે સાંભળો. બે કોઠાર છે, તેમાં ન્યારી ન્યારી રકમો ભરી છે. એક કોઠારને વિષે હીરા અને ખીજા કોઠારને વિષે કોડીઓ ભરેલી છે. આ કોઠારની રકમોને બહાર કાઢવા માટે તે બે કોઠારમાં બે આદમીને અંદર પ્રવેશ કરાવ્યો. હીરાના કોઠારવાળા આદમીએ હીરા બહાર કાઢ્યા અને કોડીઓના કોઠારવાળે કોડીઓ બહાર કાઢી. આ કોડીઓ અને હીરા તે કોઠારમાંથી કાઢનાર મજૂરોના ભરેલા નથી. વળી આ મજૂરોએ તે કોઠારમાં નવું કંઈપણ ક્યું નથી. આમ છે તો પછી હીરા કાઢનાર મજૂરે મજૂરીપક્ષે શું અધિક ક્યું છે કે જેથી તે હીરા કાઢનારને કોડીઓના કાઢનાર કરતાં શ્રેષ્ઠ માનીએ ? અર્થાત મજૂરીપક્ષે તો હીરા કાઢનાર અને કોડીઓ કાઢનાર બન્ને સરખા જ છે. આ ન્યાયે ક્રીટપતંગથી લઈ પુરુષપ્રકૃતિ સુધીના દરેકનું હંગ

નવીન ઉપજાવવા પક્ષમાં એકસરખું જ છે; કારણ કે તે દરેક પોતાના ઘાટરૂપ કોઠારમાં ભરેલી જે રકમો છે તેજ કાઢે છે.

આમ છે તથાપિ કોઈ પ્રશ્ન કરશે અને કહેશે કે, પ્રતિપુરુષની આઘ લઈને રજો, તમો અને સત્ત્વ સુધી જોટલા દેવ વિશેષ ઐશ્વર્યવાન છે તે સર્વ દેવોને વિષે કોઈ દેવે નેત્રથી જ પ્રજા ઉત્પન્ન કરી છે, કોઈ દેવે હાથ, પગ અને રોમથી પ્રજા ઉત્પન્ન કરી છે અને કોઈ દેવે કર્ણ-દ્વારથી, નાસિકાદ્વારથી અને મુખદ્વારથી પ્રજા ઉત્પન્ન કરી છે. વળી પોતાની સ્વજાતિ સિવાયની વિજાતિ પ્રજા પણ ઉત્પન્ન કરી છે તેમ જ ઉત્પત્તિસ્થાન મૂકીને અન્ય સ્થાને પણ પ્રજા ઉત્પન્ન કરી છે. આ પ્રમાણે શાસ્ત્રપુરાણને વિષે સર્વ લોકો કહે છે તો તે કર્તાના કર્યા સિવાય કેમ કરીને કરી શક્યા હશે ! જુઓ, એ વિષે ઠીકઠીક ખુલાસો કરું છું તે સાંભળો. સૃષ્ટિની વૃદ્ધિ કરવા સારુ વિશેષ ઐશ્વર્યવાળા દેવલોકોના દેહમાં સર્વ પ્રકારની વિભૂતિ પોખીને તે ઘાટ પ્રથમ નિજકર્તાએ જ કર્યા હતા. ત્યાર પછી પોતાના વિશેષ અંશોને તે વિશેષ વિભૂતિવાળા ઘાટોને વિષે પ્રવેશ કરાવ્યો, ત્યારે તે અંશોની સત્તા પામીને પૂર્વે કર્તાએ પોખેલા પદાર્થ નીકળી આવ્યા. આ પ્રમાણે નીકળી આવેલા પદાર્થ તે અંશોના હંગથી થયેલા નથી. જુઓ, આ વિષય

વધુ ખુલ્લો ધાય અને સમજાય એવું દષ્ટાંત આપું છું તે સાંભળો. કોઈ વૃક્ષના બીજને વિષે શાખા, મૂળ, ફળ, ફૂલ અને પત્ર જે છે તે નિજકર્તાનાં પોષેલાં હતાં. પછી આ બીજને વિષે જળ, પૃથ્વી અને અંશનો સંયમ થયો, ત્યારે તે અંશની સત્તા પામીને શાખા, મૂળ, ફળ, ફૂલ અને પત્ર તે બીજ ઉદય પામીને બહાર નીકળી આવે છે; તેને વિષે નવીન કરવાપણામાં જળ, પૃથ્વી અને અંશનું શું પ્રાધાન્યપણું છે? કદાચ પાણી, પૃથ્વી કે અંશમાં પ્રાધાન્યપણું હોય તો તે કાંટાવાળા બીજમાંથી કાંટાનો ઉદય શું કરવા થવા દે છે? એટલા જ માટે ખરી હકીકત તો એ છે કે નિજકર્તાએ જે બીજને વિષે જે પ્રકારે વિભૂતિ પોષીને તે ઉદય કર્યા છે તે જ પ્રકારે તે ઉદય થયાં જાય છે. જુઓ, આ બધાં આમ ઉદય થાય છે પણ તે સર્વ બીજ જડ હોઈ જડ વિભૂતિ પોષીને નિજકર્તાનાં કરેલાં હતાં; તે બીજરૂપ ઘાટને વિષે કર્તાના અંશ પ્રવેશ કરે ત્યારે તે ઘાટને ચેતન કરીને તેની અંદર કર્તાના પોષેલા જે બીજ અનેક ઘાટ હતા તેને બહાર કાઢે છે. આમ અંશ પ્રવેશ કરે ત્યારે અંદરના ઘાટ બહાર નીકળે છે પરંતુ અંશના પ્રવેશ કર્યા સિવાય ઘાટથી આપોઆપ ઘાટ નીકળી શકતા નથી. આ ન્યાયે આટલું જ ઐશ્વર્યપણું અંશને વિષે રહ્યું છે; એથી કરી તે કર્તાના કરેલા જડ ઘાટને ચેતન

કરીને અંદર પોખાયેલા બીજ ઘાટને બહાર લાવે છે.

વળી કહેશે કે એક સ્વભૂતિને વિષે વિભૂતિ કેમ નીપજતી હશે ? જુઓ, જે જે ઘાટમાં જે જે પ્રકારની રચના કર્તારે રચી છે તે તે રચના પ્રમાણે તે તે ઘાટમાંથી ઉત્પત્તિ થાય છે. એ ન્યાયે કોઈ ઘાટમાંથી વિભૂતિ ઉત્પન્ન થાય તો તે ઘાટની રચના તે પ્રકારવાળી છે એમ સમજવું. આમ સ્વભૂતિમાં વિભૂતિ ઉત્પન્ન થાય તે ક્રિયા ઘાટને અંગે ઘાટની છે એમાં ચૈતન્યે કશુંય નવું કે વધઘટ કરી નથી તે તો ઘાટમાં રહેલી સમૃદ્ધિ જ બહાર કાઢે છે; એટલે જો ઘાટમાં સ્વભૂતિ સાથે બીજી વિભૂતિ સમૃદ્ધિ હોય તો તે પણ નીકળે અને તે બનવાભોગ છે. કારણકે પતિના રચેલા ઘાટોની ગતિ કોઈને નથી. બધો ઉત્પત્તિક્રમનો સંબંધ ઘાટની રચના અંગે છે. ચૈતન્ય તો ઘાટની અંદર રહેલી સામગ્રીને બહાર કાઢે છે. તે નવીન કંઈ કરી શકે નહિ. નવીન કરવા પક્ષે તો ચૈતન્ય અદ્વય હોઈ અકર્તા છે. આ વિષે એક દષ્ટાંત આપું છું તે સાંભળો. એક કોઠારને વિષે દશ ભૂતિનું અન્ન ભર્યું હોય તો એક પુરુષ તેમાં પેશીને બહાર કાઢે ત્યારે દશે પ્રકારનું અન્ન નીકળે. પણ તે કાઢનાર પુરુષ એકપણ કણ નવીન કાઢી શકતો નથી. આ ન્યાયે જે જે કોઠારરૂપ હેડમાં જેટલી જેટલી રકમો ભરેલી હોય છે તેટલી તેટલી રકમો તે તે હેડમાંથી ચૈતન્યરૂપ આદમી કાઢી શકે છે.

વળી જગતને ઉત્પન્ન થવાનું દ્વાર છોડીને અન્ય દ્વારે પ્રજા ઉત્પન્ન કરે તેવા દેવની કર્તાપક્ષે નવીન આંધક સામર્થ્યતા માનના હોય તો એ વિષે એક દૃષ્ટાંત આપું છું તે સાંભળો. જુઓ, અઢારભાર વનસ્પતિ પૈકી મકાઈ નામના અન્નના છોડને મધ્ય ભાગે ડોડા થાય છે. તેના બીજનું ઉત્પત્તિદ્વાર ત્યાંજ છે, પણ કોઈ સમયે કોઈ મકાઈનો છોડ મચ્છરમાં (ગુમાનમાં, મદમાં) પડે છે ત્યારે તેને ડોડા મૂકીને ચમરીયે પણ કણ લાગે છે. એથી કરીને શું તે મકાઈનો છોડ ઇશ્વર થયો? આ પ્રકારે એક નિજકર્તાના હંગ સિવાય ક્રીટપતંગ અને પ્રકૃતિપુરુષની આદ્ય લઈ એ સર્વ અંશેના હંગથી નવીન વસ્તુ એક અણુભર પણ નીપજે નહિ એટલા જ માટે સર્વ કૃતનાં બીજ ઉત્પન્ન કરવા પક્ષે તો એક નિજકર્તાનું જ હંગ છે; અને અન્ય સર્વ અંશેનાં હંગ તો તે કર્તાના હંગે કરેલા કૃતનાં બીજને સ્પુરણ કરી શકે, પરંતુ નવીન કંઈ પણ નીપજાવી શકે નહિ. આ પ્રકારે અને આ ન્યાયે ક્રીટપતંગની આદ્ય લઈને પ્રકૃતિપુરુષ સુધીના જે સર્વ અંશ છે તે સર્વમાં મળીને એક જ હંગ રહેલું હોઈ તે હંગ નવીન વસ્તુ કરવા પક્ષે તો અપ્રજ્ઞ હોઈ અકર્તા છે. હવે બીજું મહદ્ હંગ તે સર્વજ્ઞ, સ્વકર્તા હોઈ નિજકર્તાનું જ છે. હવે આ બન્ને હંગ પૈકી અંશેનાનું જે હંગ છે

અદ્વૈત, અકર્તા છે તે કેમ જાણી શકાય ? અને
 નું નિજકર્તાનું જે હંગ છે તે સર્વજ્ઞ, સ્વકર્તા
 તે કેમ કરીને જાણી શકાય ? આ બન્ને હંગનો
 સો કંટું છું તે સાંભળો. નવીન સરોજ, અલિહંસ વેદ-
 (વાણીથી પર રહી વાણીનો ઉચ્ચાર કરાવે છે તે, અથવા
 અંશની જે જાણ છે તેનું જ નામ હંગ છે.) હંગ
 તે આપણ અંશોનું હંગ જાણવું. તે ક્રીટપતંગની
 લઈને પ્રકૃતિપુરુષ સુધીના પિંડપિંડ પ્રત્યે ભિન્ન છે
 સભતિએ એક જ હંગ જાણવું. (નવીન સરોજ એટલે
 ત્રિપતિથી બાહ્યહંગ વડે અસંખ્ય પ્રજ્ઞાંડમાં જે કંઈ
 ન થયું છે તે ઘાટમાત્ર નવીન સરોજ છે એમ જાણવું.
 હંસ એટલે જેમ ભ્રમર કમળની સુગંધી પાછળ તટ્વીન
 છે તેમ આ ઘાટરૂપ દેહદ્વારા બાહ્ય તત્ત્વપદાર્થની
 ન્ન થતી આસણી જે ઇંદ્રિયોથી લઈ સોહંગપ્રદેશ સુધી
 રોત્તર પહોંચે છે તે આસણી ભ્રમરરૂપ અંશ સ્વયં
 લે છે, આમ ઉપરછલું જે લેવાપણું છે તેજ
 છે. આ હંગની મતલબ વાણી આદિનો વિસ્તાર કરે
 એથી જ એને વેદશિર હંગ કહેલું છે. જે તે ઘાટમાં
 જે ક્રિયા થાય છે તે તે ક્રિયા હંગની મતલબે થાય
 આમ સર્વ ક્રિયા જેના વડે થાય છે તે હંગ હોઈ તે
 ચૈતન્યના હથિયારરૂપ છે. જ્યારે કોઈ માણસ નિદ્રાવશ

થયો હોય અને કોઈ માણસ આ સૂતેલાને જંગાડે ત્યારે હંગ પ્રણવને ટકોરો મારે છે, ત્યારે આ સૂતેલો માણસ હું કહીને જાગ્રત થાય છે. આમ જાગ્રત થાય તે વખતે કોઈ જાતનો વિકાર નથી, સ્વાભાવિક જાગ્રત થાય છે. તે વખતે કોઈ જાતનું તેનામાં આવરણ નથી. તે વખતે જે હુંકારો ભણે છે તે હંગનું રૂપ છે. આમ અંશની દૃષ્ટિ, અદ્વૈત જાણ, બાહ્યવૃત્તિ, બાહ્યગતિ, એ બધું હંગને ઉદ્દેશીને છે. આમ આ હંગ વડે બ્રહ્માંડભરની સઘળીએ રચનામાં જે જે કંઈ જાણવાનું છે તે જાણનું નામ હંગ છે. આ હંગ જેનું છે તે અંશ હોઈ તે હંગની એકતા આહંગ પ્રણવ સાથે છે.) હવે સ્વકાશ સરોજ અહિહંસ શ્વસમ્-વેદશિર હંગ બોલે તે નિજકર્તાનું હંગ જાણવું. હવે આ પ્રકારનાં બે હંગ કહ્યાં તેમાં એક અંશોનું અને એક નિજકર્તાનું છે. તે પૈકી આપણે અંશોને હંગે અહંગ અન્વય થઈને (શુદ્ધ અહંપણે પરસ્પર હંગ સાથે સંબંધ રાખી રહીને) નિજકર્તાના હંગનું ભજન કરો તો તે સ્મરણ નિજકર્તાના સ્વકૃત સંકલ્પના બીજને અંગીકૃત લાગે છે. આ સ્વકૃત સંકલ્પનું બીજ તે નિજકર્તાનું શુદ્ધ અહંપણું જ છે.

તે અહંપણું કર્તાને વિષે એકતા કયાંસુધી રાખે છે? હવે તે કહું છું. જુઓ, જ્યાંસુધી પોતાના અંશ પોતાના

સંકલ્પની સૃષ્ટિને વિષે લિન્ન રમણ કરે ત્યાંસુધી એકતા રાખીને રહે છે. આ કારણને લીધે પોતાના અંશેને પાલનપોષણ કરવાની દૃષ્ટિ રાખીને તેમનાં સુકૃત દુષ્કૃતને જોઈને ફળ આપવા સારુ તે અહંપણેજ જોઈને અપાય છે. આપણુ અંશેને પણ ભજનસ્મરણુ તે નિજકર્તાથી લિન્ન છીએ ત્યાંસુધી કરવું પડે છે અને ત્યાંસુધી કર્તા કર્તાપણાને ધારણુ કરી રહે છે. એથી જ એ પ્રકારે કર્તાના હંગનું ભજન તે કર્તાને જ અંગીકૃત લાગે છે. આ હંગ તે કર્તાના કર્તાપણાનું બાજહંગ બાણુવું.

હવે કર્તાનું કર્તારૂપ અંતરહંગ તે કયા પ્રકારે અને કેવી રીતે સમજાય ? જુઓ, કર્તાના કરેલા અનંત પ્રજ્ઞાંડના અંશેને અસંખ્ય કલ્પને અંતે અવધિકાણે કર્તા વિષે લીન કરીને પછી કર્તા પોતાના બાજહંગને સમેટીને અંતરહંગે સ્વસ્વરૂપે જ રહે છે. આમ પતિ અંતરહંગે સ્વસ્વરૂપે રહે છે તે સ્વરૂપ બાણુવાનો પ્રકાર શું છે ? જુઓ, અંતરહંગ સ્વસ્વરૂપ એટલે સંકલ્પરહિત શુદ્ધ સ્વસ્વરૂપે જ રહે. માત્ર પોતે પોતાને જ બાણુ કારણકે તેમણે પોતે જે બાહ્ય જગત હતું તે સમેટી લીધું છે એટલે પછી કોઈ પદાર્થ નથી તો બાજહંગે જુએ શું અને બાણુવાનુંએ શું ? આ કારણને લીધે બાજહંગનું જગત સમેટી લીધા પછી કર્તા અંતરહંગ સ્વસ્વરૂપરૂપે જ રહે છે.

આ પ્રસંગે કોઈ અકર્તા સિદ્ધાંતવાદી કહેશે કે હવે જુઓ, તમે જે કર્તા કહો છો તે આ પ્રસંગે અકર્તા જ રહ્યા છે ને ? ના તેમ નથી. ખુલાસો કરું છું તે સાંભળો. કર્તાનું કૃત કરવાવાળું જે બાજહંગ હતું તે અંતરહંગને વિષે બીજરૂપ થઈને રહે છે પણ કર્તા પોતાને સ્વસ્વરૂપે રહેવા છતાં બીજરૂપે રહેલા બાજ કર્તાહંગને ભૂલી જતા નથી; કારણકે તેમણે પોતે બાજહંગ વડે આગળ જગત રચેલું અને હજી પાછું રચવાનું છે તે સ્મરણની સ્મૃતિ કર્તા અંતરમાંથી વિસરી જતા નથી. આ ન્યાયે સદાયકાળ કર્તામાં કર્તાપણું છે છે ને છેજ. જેમ કોઈ ખેતી કરનાર ખેડૂત ખેતી લઈ લીધા પછી થોડાક દિવસ પોતાને ઘેર બેસી રહે છે, એથી તે ખેડૂતને ખેતીના અકર્તા કહેવાય નહિ. વળી કોઈ હથિયાર બાંધેલા ક્ષત્રિય કહેવાતા હોય તો તે હથિયાર ઉતારીને બેઠા પછી તેને અક્ષત્રિય કહેવાશે ? જુઓ, ત્રીજું દષ્ટાંત આપું છું. કોઈ મજૂર મજૂરી કરીને રાત્રિ પડતાં પોતાને ઘેર આવી વિશ્રામ લે છે, એથી શું તેનું મજૂર નામ છે તે મટી જવાનું છે ? આ ન્યાયે બેઠા શકશે કે નિજકર્તા અકર્તા ન કહેવાય. વળી કોઈ માતુ-શ્રીનાં પાંચદશ બાળક મોટાં થઈને આયુષ્ય પ્રમાણે એક પછી એક એમ મરી જતાં છેવટે માતા એકલી રહે ત્યારે તેને જન્મવંઝા કહેવાય ? ના, જન્મવંઝા કહેવાય નહિ.

આ પ્રકારે સૃષ્ટિનો લય થતાં કર્તાને અકર્તા કહેવાય નહિ. અકર્તા તો તેને કહેવાય કે જેણે આદિ, અંત અને મધ્યમાં કોઈ કાળે કંઈપણ કર્યું ન હોય અને કરે પણ નહિ. વળી જો કર્તામાં કરવાપણાનું વિસર્જનપણું થઈ જાય તો ફરીથી કૃત કરવું હોય તો કેવી રીતે થઈ શકે? અને શા વડે થાય? એટલા જ માટે નિજકર્તાને આદ્ય સ્વકર્તા સ્વરાજ કરુણેશ કૈવલ કહીએ છીએ.

નિજકર્તાનાં ઉપર કહેલાં પંચવિશેષણ છે તે વિશેષણોનો અર્થ વિસ્તારપૂર્વક સમજાવું છું તે સાંભળો. આદ્ય એટલે પ્રથમ પોતે જ હતા અને તે પહેલાં બીજું કોઈ હતું નહિ; એથી જ તેમને સર્વની આદ્ય કહીએ છીએ. તેનું પ્રમાણ આપું છું તે જુઓ. જેમ ખગાકાર શૂન્ય પહેલાં બીજું કંઈ ન હતું. આ શૂન્ય આદ્યનું છે ખરું પણ તે જાણ સિવાયનું કોઈ જડને જડજ છે, અને આદ્ય કર્તા તો સજ્જ અને સચેતન છે. હવે સ્વકર્તા તે આજુની આદ્ય લઈને વિશ્વના ચરાચર ઘાટોના અને એ ઘાટોમાં રહેનાર અંશેના કર્તા પોતે જ છે. પ્રથમ સર્વ ઘાટોના બીજના કર્તા બીજ કોઈ નથી. એ સર્વના કર્તા પોતે જ છે એથી જ તેમને સ્વકર્તા વિશેષણ સંભવે છે. હવે સ્વરાજ કહેતાં અનંત પ્રમાણ અને અનંત દેવ તથા જીવ જંતુની આદ્ય લઈ સર્વ નિજકર્તાના પોતાના હુકમમાં જ

જતે' છે. આઘ, અંત અને મધ્યમાં ચરાચરને વિષે બીજો કોઈ હુકમી અને અમલી નથી. વળી સ્વેરાજ કહેતાં તે પોતે પોતાને સ્વથકી જ હુકમી છે પણ એ હુકમ કોઈનો આપેલો નથી. એટલા જ માટે તેમને સ્વરાજ કહીએ છીએ. હવે કરુણેશ તે, પોતે સર્વ જીવોને મોજ આપ્યા પ્રમાણે તેનો ગુણ માનીને કોઈ સન્મુખ રહેતા નથી તોપણ પતિ પોતે સર્વનું પાલણુપોષણ કર્યાં જાય છે અને સાંભળ રાખે છે. વળી સર્વ દેવમાં જે દેવ મોટી વિભૂતિવાળા છે તે દેવ અદ્વૈત વિભૂતિવાળા જીવો ઉપર કરુણા કરે છે. દૃષ્ટાંત તરીકે સૂર્ય, ઇંદ્રાદિક અને પવનની આઘ લઈ આ મોટી વિભૂતિવાળા સર્વ દેવ અદ્વૈત જીવો ઉપર જે કરુણા કરે છે તે કરુણાઓના હુકમ કર્તાએ પોતે જ તેમને બજાવે છે. એ સર્વ કરુણાઓના ઇશ કર્તા પોતે જ છે, એથી જ તેમને કરુણેશ કહીએ છીએ. હવે કેવલ કેમ કહીએ છીએ તે સાંભળો. કર્તાએ પોતાના સંકલ્પના જે જે પદાર્થ કર્યા છે તે તે બધા વળ પોખીને કર્યા છે પરંતુ તેમના પોતામાં વળ નથી, એટલે તે પોતે તો વળ રહિત છે. જીવો, આ વિષે દૃષ્ટાંત આપું છું તે સાંભળો. કોઈ સ્ત્રી બધો જન્મારો વહી જતા સુધી સૂતર કાંતે છે. એ સૂતરની અનેક આંટીઓ વળ દઈને કરે છે. આ વળ તે પોતાને હાથે કરીને દે છે, પણ તે હાથોને એકેય આંટીનો વળ

પડતો નથી. એજ પ્રકારે નિજકર્તાએ સર્વ વિશ્વને વળ પોખીને રચેલું છે છતાં પોતે તો વળ રહિત જ છે. વળી બીજું દષ્ટાંત આપું છું તે સાંભળો. કુંભાર ચાક ફેરવીને અનેક પાત્રોના ઘાટ ઢંડ વડે વળ ચઢાવીને કરે છે પણ કુંભારના પોતાના હાથને વળ ચઢતો નથી; તેવી જ રીતે કર્તાએ પણ પોતાના સંકલ્પરૂપ હાથ વડે કરીને સર્વ વિશ્વ વળ ભરીને કયું છે, પણ પોતે તો વળ રહિત જ છે. એટલા જ માટે કર્તાને નહિ વળ એથી કેવલ કહીએ છીએ. આટલાં વિશેષણયુક્ત નામને ધારણ કરનાર એક આદ્ય કર્તા જ છે. એથી જ તેમને એક અદ્વૈત નિજકર્તા કહીએ છીએ. હવે અદ્વૈત કહીએ છીએ કેમકે પ્રકૃતિપુરુષની આદ્ય લઈને આણુભર વસ્તુ નવીન કરે એવા એમના સિવાય કેઈ બીજા કર્તા નથી; કારણકે પ્રથમ નિજકર્તાના કરેલા સંચ-વાળા પદાર્થનો વિસ્તાર થયો જાય છે એટલા જ માટે કર્તાપક્ષે તો એક અદ્વૈત સ્વકર્તા સ્વરાજ કરુણેશ કેવલ જ છે. હવે એવા અદ્વૈત એકમેવ સ્વકર્તા સ્વરાજ કરુણેશ કેવલનું સ્થાનરૂપ ધામ કયાં હશે !

ઈતિ દ્વિતીયો નિજકર્તા નામ વિશેષણ પ્રકરણ. અંગ—૨
સમાપ્ત.

સકર્તાધામનું વર્ણન. અંગ-૩.

જી.ઓ ! નિજકર્તાનું નામ કહ્યું અને તેનો નિર્ણય પણ કરી બતાવ્યો. હવે કૈવલ્યનું ધામ કયાં હશે અને તે કેવી રીતે જણાય ? વળી કર્તાના કૃતનો વિસ્તાર કયાં સુધી હશે ? અને જ્યાં કર્તાના કૃતનો વિસ્તાર નથી ત્યાં શું હશે ? અને તેનો અંત તે કયાં સુધી હશે અને તે કેવી રીતે જણાય ?

સાંભળો, ઉપરના પ્રશ્નનો ઉત્તર કહું છું. પંચભૂત, પ્રકૃતિપુરુષ અને છ પારસની આઘ લઈ પરમ સકર્તાની પ્રકાશપ્રદ્યુતિનો પ્રકાશ જ્યાંસુધી પહોંચે છે ત્યાંસુધી કર્તાના કૃતનો ફેલાવો પણ છે એમ જાણવું. એ ઉપરાંત જે કંઈ રહ્યું તે કર્તાના કૃત સિવાયનું હોઈ ખાલી નિઃસત્ત્વ શૂન્ય જ રહેલું છે. આ શૂન્ય અવિકાસ હોઈ અંત સિવાયનું છે, તો પછી તેનો અંત ક્યાંથી હોય ? હવે જુઓ ! કર્તાનું સ્થાન કર્તાએ ચેતરફ કરેલા કૃતની મધ્યમાં છે એમ જાણવું. જુઓ, આ પ્રમાણે મધ્ય સ્થાને બિરાજમાન રહીને કર્તા અનંત વિરાટની સર્વ સૃષ્ટિમાં નિધા રાખે છે, અને જેનાં જેવાં સુકૃત હોય છે તેનાં તે જોઈને ફળ આપ્યા જાય છે. આમ પોતે સાક્ષીરૂપ રહીને જે જેનાં જેવાં કર્મ હોય તેને તે પ્રમાણે ભુક્તમાન કરાવે છે. આમ છે તોપણ કર્તાને પોતાને તો સામાન્યવિશેષ અંશ કર્યા પછી કર્મનાં ફળ આપવા પક્ષે વત્તાઓછા કોઈ પણ અંશ નથી. વળી જુઓ, સકર્તાપતિએ વિશેષ અંશ કર્યા છે તે પણ સામાન્ય અંશને સુખ પમાડવા તેમ જ નિયમમાં રાખવા સારુ કર્યા છે; પરંતુ તે વિશેષ અંશનો પક્ષ હોવાથી તે કર્તાને પ્રિય છે અને સામાન્ય અંશ અપ્રિય છે એમ નથી. પરંતુ નાનામોટા બધાય અંશે સરખા જ છે, કારણકે સ્વકર્તાપતિએ વિશેષ અંશ કર્યા ત્યારે તેમને સામાન્ય અંશની

ખરદાસ રાખવાનું સોંપ્યું છે એટલે વહાલપણના પક્ષે તો વિશેષ અને સામાન્ય અંશ એ બન્ને કર્તાને ખરાબર જ છે. આમ હોવા છતાં સર્વ અંશોમાં જે અંશ પદાર્થોનાં કર્મક્રીણનાં સુખનો ત્યાગ કરીને એક નિજકર્તાનું જ અનીન થઈને આરાધન કરે છે તે જ અંશ કર્તાને સર્વમાં અતિ-પ્રિય છે. જુઓ, અનેક પ્રકારનાં ઐશ્વર્ય, દિવ્ય સુખ છોડીને નિજકર્તાને જ સમર્પણ થઈને રહે ત્યારે તે અંશ કર્તાને પ્રિય કેમ ન લાગે ! એટલાજ માટે એક અનન્ય દાસનો અપવાદ રાખતાં બીજાં નાનામોટા સર્વ અંશો કર્તાને સમાનજ છે; માટે હે અનન્ય દાસ ! તું સર્વ સુખ ત્યજીને એક કર્તાનોજ થઈને રહેજો. જુઓ, અનંત બ્રહ્માંડના કર્તાની જેના ઉપર રીઝ હોય તેને બીજાં અનેક અદ્વૈત સુખને શું કરવાં છે !

આ પ્રમાણે અને એજ ન્યાયે સર્વ અંશોની સંભાળ રાખનાર તે કર્તા પોતે અનંત બ્રહ્માંડની મધ્યેજ રહ્યા છે. આમ હોવા છતાં કોઈ વેદ, પુરાણ તેમજ શાસ્ત્રની સાક્ષી વગર અનંત બ્રહ્માંડની મધ્યે તે સકર્તાપતિ રહ્યા છે તે કેવી રીતે જણાય ? તે વિષે સાંભળો. જુઓ, કોઈ તેજસ્વી મણિ હોય તેને આકાશમાં અદ્ધર રાખીએ તો તેનો પ્રકાશ ચોતરફ સઘળે સરખો જ થાય છે. આમ ચોતરફ પડતા પ્રકાશના અંતની મધ્યે મણિ છે. આ મણિના

દષ્ટાંતના ન્યાયે નિજકર્તાની પ્રકાશબ્રહ્મવૃત્તિની મધ્યે જ કર્તા પણ છે. જુઓ, આ મણિનું દષ્ટાંત તે જાણપક્ષે અજાણ, જડ અને એકદેશી કહ્યું છે અને સકર્તા તો સજાણ અને સર્વદેશી છે. વળી મણિ પ્રકાશ કરે ખરો પણ એકલો જડ-વત્ રહે અને કર્તા તો પોતાનો પ્રકાશ જ્યાંસુધી હોય ત્યાંસુધી પ્રકાશને વિષે નવીન નવીન સૃષ્ટિ કરી શકે છે. હે અંશ ! આ વિષય વધુ સ્પષ્ટ સમજાવવા બીજું દષ્ટાંત આપું છું તે સાંભળો. જુઓ, કંદમૂળ અને વેલીજાતિ (જેટલા પ્રકારના વેલા થાય છે તે તમામ) સિવાયની દીર્ઘ વૃક્ષજાતિનાં બીજ જે જળપૃથ્વીના યોગે ઊગી નીકળે છે તે બીજ સ્કુરણ પામ્યા પછી એટલે કે ઊગી નીકળ્યા પછી વૃદ્ધિ પામે ત્યારે તેની શાખાના અંતથી એટલે ડાળીના છેડેથી અઘોભાગે જોતાં; અને તે વૃક્ષના મૂળના અઘોભાગના અંતથી એટલે કે મૂળને છેડેથી ઊર્ધ્વભાગે જોતાં, આ પ્રકારે નીચેઉપર બન્ને બાજુથી જોતાં વચ્ચે થકમાં જ્યાંથી ઉપરનીચે બન્ને બાજુ પુષ્ટિ મળે છે ત્યાં વૃક્ષને સ્કુરણ કરવાવાળું બીજ હોય છે. એજ પ્રકારે અને એજ ન્યાયે સકર્તાપતિ પોતાની સ્પુરણાની મધ્યે છે એમ જાણવું. વળી સર્વ વનસ્પતિ અને અન્નજાતિની આઘ લઈને સર્વ બીજનાં અંકુરો તે બીજની મધ્યે રહ્યાં છે. આમ બીજની મધ્યે અંકુર શા માટે રહ્યાં હશે તે વિષે સ્પષ્ટ

ખુલાસો કરું છું તે સાંભળો. જુઓ, બીજનાં અંકુર તે તો કર્તાના અંશોને રહેવાનું ભુવન છે; તેટલા જ માટે સર્વ અંકુર બીજની મધ્યે રહ્યાં છે. હવે આ પ્રકારે કર્તાના અંશોને રહેવાનાં ભુવનરૂપ અંકુરો બીજની મધ્યે કેમ રહ્યાં હશે? તે વિષેનો ઉત્તર સાંભળો. જુઓ, આપણુ સર્વ અંશોના કર્તા પોતાના કૃતની ઉપાધિના ફેલાવાની મધ્યે રહ્યા છે; એટલા જ માટે કર્તાએ પોતાના અંશોને માટે પણ બીજની મધ્યેજ ભુવન રચ્યું છે અને અંશ પણ પોતાના પિતાનું જોઈને બીજની મધ્યે રહે છે. વળી આપણા શરીરને વિષે દશ ઈંદ્રિયો પૈકી પંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયોમાં જિહ્વા અને નેત્ર, એ બે વિશેષ છે. આ બે ઈંદ્રિયો પૈકી પ્રથમ જિહ્વાએ કરીને તો આ સર્વ શરીરની બીજી ઈંદ્રિયો અને તત્ત્વોનું પોષણ થાય છે. આ પોષણ કરનાર જિહ્વા બત્રીશ દાંતની પંક્તિમાં મુખના મધ્યભાગે રહેલી છે. વળી બીજી ઈંદ્રિય જે નેત્ર તેણે કરીને સર્વ વિશ્વનું દૃષ્ટાપણું થાય છે. આ નેત્રની દૃષ્ટિ નેત્રની મધ્યેજ રહેલી છે. આ પ્રકારે અને આ ન્યાયે સર્વ ઈંદ્રિયોનો અધિપતિ કર્તાનો અંશ જે આપણું આપ તે પણ બ્રહ્મરંધ્રને વિષે સહસ્રદળ-કમળની વચ્ચે રહ્યો છે.

આ પ્રમાણે આપણું આપ જે નિજ ચૈતન્ય તે સહસ્રદળકમળની વચ્ચે કેમ રહ્યું હશે? તે વિષે

સ્પષ્ટ ખુલાસો કરું છું તે સાંભળો. જુઓ, સહસ્રદળકમળ તે સૃષ્ટિના નર અને માદાના બીજની ભૂમિકા છે. આ પ્રકારે દરેકેદરેક પિંડપિંડ પ્રત્યે અદ્વૈત સૂક્ષ્મ પદાર્થોનાં બીજ જાણવાં. આમ આપણું આપ જે નિજચૈતન્ય છે તે પણ અદ્વૈતજ છે; એથીજ અદ્વૈત ચૈતન્ય તે અદ્વૈત બીજની સૃષ્ટિ મધ્યે રહ્યું છે. વળી હીરામાણેકની આઘ લઈ રત્ન ઊપજે છે તે પણ પાષાણને આસપાસ રાખીને જ નીપજે છે. આ પ્રકારે જે જેનાથી અધિક ઐશ્વર્યવાન છે તે તે પદાર્થોની વચ્ચેજ રહે છે. હવે જુઓ, પ્રથમ જિહ્વા તે મુખની વચ્ચે રહી છે; એથી કરી સર્વ દેહધંદ્રિયોનું પોષણ કરે છે. એ પ્રકારે કર્તા પણ સૃષ્ટિનું પોષણ કરવા સારુ જ મધ્યે રહ્યા છે. જુઓ, સુરતા પણ નેત્રની વચ્ચે સર્વ પદાર્થકાર્યને જોવા સારુ જ રહેલી છે; તેવીજ રીતે સર્વ સૃષ્ટિના અંશોનાં કર્મધર્મ અને પાપપુણ્યને જોવા સારુ કર્તા પણ વચ્ચે રહ્યા છે. વળી અંશ પણ સહસ્રદળકમળની વચ્ચે રહ્યો છે તે સર્વ દળમાં નર અને માદાના બીજને પોતાની સત્તાએ કરીને વૃદ્ધિ પમાડીને પરિપકવ કરવા સારુજ રહ્યો છે; તેવીજ રીતે કર્તા પણ સર્વની મધ્યે રહીને અનંત બ્રહ્માંડને વૃદ્ધિ પમાડીને પરિપકવ કરવા સારુજ રહ્યા છે. વળી જુઓ, સર્વના શરીરને વિષે દશ પ્રકારના વાયુ પૈકી પ્રાણવાયુ તે સર્વ શરીર અને નાડીઓની મધ્યે

રહ્યો છે; કારણકે સર્વ દેહ, ઇન્દ્રિયો અને નાડીઓના કારણરૂપ પવન છે, તેથી જ તે પવન મધ્યે રહ્યો છે. એજ પ્રકારે કર્તા પણ સર્વ સૃષ્ટિનું કારણ છે એથી જ તે મધ્યે રહ્યા છે. જુઓ, હીરામાણિક પણ આસપાસ પથ્થરને રાખી વચ્ચે રાખ્યા છે તે તેની પોતાની ક્રાંતિને છુપાવી રાખવા સારુ મધ્યે રાખ્યા છે. વળી જે કોઈ આ હીરામાણિકનો ખપ કરશે તે તેની ઉપર રહેલું પથ્થરનું આવરણ છેદીને લેશે. આ પ્રકારે કર્તા પણ મધ્યે રહ્યા છે, તે પોતાની ગતિ છુપાવીને જ રહ્યા છે. પછી જે કોઈ કર્તાને ખપ કરશે તે નિજન્યાયે કરીને અતિ અધિકારીપણે અનીન થઈને અનિત્ય આવરણને છેદીને જાણશે, તે જ અંશ નિજસકર્તાપતિને પ્રિય લાગશે. આમ હોવા છતાં નિજકર્તાને કોઈ પોતાને ન જાણે તો સારુ એવું નથી. જુઓ, નિજકર્તા પોતે તો પોતાના અંશોને મળવા સારુ વાટ જોઈને જ રહ્યા છે; પરંતુ પોતાનાં વિશેષણ શોધી કાઢે અને પોતે અંશ પોતાની મેળે જઈ મળે તો સકર્તાપતિ પોતે દર્શન આપવા સાવધાન જ છે.

હે અંશ! હવે જો, આ પ્રકારે આટલાં દષ્ટાંતે કરીને નિશ્ચય થાય છે કે કર્તા પણ કર્તાની સ્કુરણાની મધ્યે જ રહ્યા છે. આમ આવા કર્તા સર્વની મધ્યે રહીને સર્વ અંશોની રંગેરંગ અને ચંગેચંગની હકીકત જાણે છે; એટલા

માટે જેની જેવી રહેણીકરણી હશે તેની તે પ્રમાણે જોઈને તેને મુસારે (પગાર) દેવામાં નિજકર્તા મહાવિચક્ષણ છે. વળી કોઈનાં સુકૃતદુષ્કૃત રતિમાત્ર પણ કર્તાને અબળપ્રયોગ નથી, કારણકે કર્તા તો અનંત દૃષ્ટિમાન અને અનંત અગમ ગતિવાળા છે; એથી કરી એમને કશુંય અબળપ્રયોગ નથી. આ પ્રકારે રહેલા કર્તાને અનેક વિશેષણો સહ-વર્તમાન કરીને દર્શાવ્યા. તે પતિનો નિશ્ચય કરીને જોતાં અંતરમાં દૃઢ થવું. પછીથી બીજા અનેક શાસ્ત્રના સિદ્ધાન્તોનું અવલોકન કરીને જોતાં જો તે સિદ્ધાંતોને વિષે આ પ્રકારના કર્તા ન્યાયપુરઃસર અને વિશેષણ સહ વર્તમાન વર્ણવ્યા ના હોય અને લખ્યામાં પણ આવ્યા ન હોય તો તે તે શાસ્ત્રો અને પુરાણોના સિદ્ધાંત પતિ વિનાના હોઈ તે શુષ્ક જાણવા. જુઓ, આ શુષ્ક સિદ્ધાંતને સાંભળતાં શું નફો મળે તેમ છે કે તે સાંભળીએ ! જો કદાચિત્ સર્વને લીધે દેખાદેખી સાંભળવું પડે તો કર્તા વિનાના તે સિદ્ધાંત અંતરમાં સાચા કરીને ઘાલવા નહિ. વળી બીજાં અનેક ભજનરમરણુ તેમજ સાધન કર્તા રહિત હોઈ તે પદાર્થની ક્ષણપ્રાપ્તિ માટેનાં છે, જેથી તેનાથી નિજકર્તાનો વિયોગ મટતો નથી અને પરમપદ પણ મળતું નથી. હે અંશ ! જુઓ, કર્તાનો વિયોગ મટાડવા લાયક અને પરમપદ પમાડવા લાયક માત્ર એક પરમગુરુ જ છે; અને પરમપદ

તે પણ કર્તાનું ધામ છે. જ્યારે કર્તાને સમજી શકાય ત્યારે જ આ પરમધામમાં જવાય. આ પ્રમાણે કર્તાને અને પરમ-ધામને સમજવામાં ન આવે તો બાકીનાં દેવયજનનાં ફળ ભુક્તમાન કર્યા જાય અને અહીંના અહીંજ રહે. એટલા જ માટે આપણા નિજકર્તાને મળવાનો ખપ કરો તો પરમ-ગુરુ એ જ કર્તાના પરમવિશેષ અંશ હોવાથી તેમને જાણવા. આ પ્રકારે કર્તાનું ધામ અનંત બ્રહ્માંડની મધ્યે છે એમ જાણવું.

સંસ્કૃતપ્રાકૃત વાણીનો સિદ્ધાંત. અંગ-૪.

હવે કદાચ કોઈ કહેશે કે આ તો પ્રાકૃતવાણી હોઈ એનું પ્રમાણ શું છે તે કહો, કારણ કે વ્યાકરણ-યુક્ત દેવવાણી સિવાય તે સાચું કેમ મानी શકાય ? આ પ્રમાણે જો તમારું માનવું હોય તો એ વિષે સ્પષ્ટ ખુલાસો કરું છું તે સાંભળો. જુઓ, પ્રાકૃત શું છે તે સાંભળો. સર્વ વાણીમાં શ્રેષ્ઠ પરાવાણી છે. આ પરાવાણીનું કૃત તે જ

પ્રાકૃત છે એમ જાણવું અને વ્યાકરણ તે પ્રાકૃતથી વૈને (વિચારીને) પ્રસવ થયાનું કરણ હોઈ તેનું વ્યાકરણ જાણવું. આ વ્યાકરણ તે છેલ્લી વૈખરીવાણીને વિષે છે એમ જાણવું; કારણ કે પ્રથમ બાળક પરાવાણી દ્વારા પ્રાકૃતવાણીને જ બોલે છે. આમ પરાવાણીથી જ પ્રાકૃત બોલાય છે તે કેવી રીતે સમજાય ! જુઓ, એ વિષે ખુલાસો કરું છું તે સાંભળો. પરાનું કૃત તે પ્રાકૃત હોઈ આ પ્રાકૃત વૈખરીનો ઉચ્ચાર કરનાર જિહ્વાથી ન બોલાય; અને વ્યાકરણ તે જિહ્વા, હોઠ, તાલુ અને નાસિકાએ વાયુનું રંધન કરીને વાયુની કરણે જે પ્રસવ કર્યું તે વ્યાકરણ છે એમ જાણવું. જેમ ઘાસનું તરણ (તરાણું) તે ઘાસના કિરણવત્ હોઈ ઘાસની છેવટે જ રહે છે, તેમ વાયુનું છેવટ તે વૈખરી હોઈ એ વૈખરીથી કિરણ નીકળે; એથી જ વૈખરી વાણીથી જ વ્યાકરણ છે એમ જાણવું અને પ્રાકૃત તો પરાવાણીથી ઉત્પન્ન થયેલું છે તોપણ વૈખરીવાણીના વ્યાકરણથી તેને ન્યૂન કેમ કહેવાય ! એટલાજ માટે પ્રાકૃત તે વ્યાકરણનું બીજ છે અને પરાવાણી તે મૂળ પ્રણવરૂપ છે. આ પ્રાણ્યાયામરૂપી પરાનું કૃત તે પ્રાકૃત છે એમ જાણવું.

હવે પ્રાણ્યાયામરૂપ પરાનું કૃત તે જ પ્રાકૃત છે તે કેમ કરીને સમજાય ? હવે તે કહું છું તે સાંભળો. જુઓ, જિહ્વા અને હોઠના મરોડ કર્યા સિવાય

એકલા પ્રણવ વડે જ ઉચ્ચારણ થાય તે જ પ્રાકૃત છે એમ જાણવું. જુઓ, જે અણુસમજી બાળક બોલે છે તે બોલવું બીજરૂપ મૂળ પ્રાકૃત છે એમ જાણવું; અને ત્યારપછી જિહ્વા, હોઠ, તાલુ અને નાસિકાએ પ્રણવને કબજે કર્યા વગર જે કંઈ છૂટા પ્રણવથી બોલે તે પણ પ્રાકૃત છે એમ જાણવું. એટલા જ માટે પ્રાકૃત તે વ્યાકરણનું બીજ જાણવું, કેમકે પ્રાકૃત તે નિજચૈતન્યનું અંગીકૃત છે અને વ્યાકરણ તે તો પરચૈતન્યથી અધ્યાસ કરેલું છે; તે જ્યાંસુધી અભ્યાસ રાખીએ ત્યાંસુધી યાદ રહે અને અભ્યાસ ન રાખીએ ત્યારે ગોખેલું બધુંયે વિસર્જન થઈ જાય. જુઓ, પ્રાકૃત તો અભ્યાસ કર્યા સિવાય પણ રહે છે; એ કારણને લીધે પ્રાકૃત તે તો નિજચૈતન્યનું અંગીકૃત છે અને વ્યાકરણ તે તો ચૈતન્યથી પર જે ઈંદ્રિયો છે તે ઈંદ્રિયોનું અંગીકૃત છે. આ ઈંદ્રિયો અદ્વજ છે એથી અભ્યાસ રાખે ત્યાંસુધી રહે નહિતર વિસર્જન થઈ જાય છે. જુઓ, પ્રાકૃત તો શરીરના સર્વજ્ઞ ચતન્યનું અંગીકૃત છે તે કેમ કરીને વિસર્જન થઈ જાય ! વળી કોઈ કહેશે કે પ્રાકૃતમાં તો અજ્ઞાન છે અને વ્યાકરણમાં તો જ્ઞાન છે. આમ કોઈ કહેતું હોય તો અજ્ઞાન એટલે શું અને જ્ઞાન એટલે શું એ વિષયનો સ્પષ્ટ ખુલાસો કરું છું તે સાંભળો. અજ્ઞાન એટલે જે કંઈ પણ મતલબના પદાર્થનું આરોપણ કર્યા સિવાયનું બોલે તે

જાણવું અને જ્ઞાન તે નિજમતલબનું પદાર્થ આરોપણ કરીને બોલે તે છે. જુઓ, બાળકનું પ્રાકૃત તે રોવું એ છે. આ રડવામાં દરદ, દુઃખ, ક્ષુધા કે માતુશ્રીરૂપ પદાર્થનું આરોપણ કરીને જ રોવે છે તેને પણ અજ્ઞાન જાણવું નહિ. વળી વ્યાકરણ તે પણ કંઈ પદાર્થ આરોપણ કરીને જ બોલે છે. આ પદાર્થ બે પ્રકારના છે, તે બે પ્રકાર કયા તે વિષે કહું છું તે સાંભળો. જુઓ, એક પહેલો પદાર્થ તે નિજકર્તા હોઈ તે સર્વનું કારણ છે અને બીજો પદાર્થ તે નિજકર્તાનું કૃત છે. આ બન્ને પદાર્થ કહ્યા તેમાં વાણીને વિષે નિજકર્તારૂપી પદાર્થનું વર્ણન આવે તે વાણી વ્યાકરણ હોય અગર પ્રાકૃત હોય તોપણ તે વાણી બીજ સહિત સજીવન છે એમ જાણવું; અને જે વાણીમાં નિજકર્તાનું વર્ણન ન આવે અને એકલા પદાર્થોનું જ વર્ણન હોય તો તે વાણી નિર્જીવ શુષ્ક છે એમ જાણવું. આ વિષયને સ્પષ્ટ કરવા એક દષ્ટાંત કહું છું તે સાંભળો. જુઓ, કેાડીનું વર્ણન વ્યાકરણે કર્યું હોય અને પારસનું વર્ણન પ્રાકૃતે કર્યું હોય તોપણ એ બન્નેનો અર્થ વિચારતાં તો પ્રાકૃતનો પારસ ભારે નીકળે અને વ્યાકરણની કેાડી તે માલ જોતાં કેાડી નીકળે. આમ વિચાર કરતાં વ્યાકરણનું અધિકપણું તે શું રહે ? જુઓ, કેાડીનો તો પૈસોય ભપજે નહિ. હવે આ વિષય વધુ સમજાવવા બીજું દષ્ટાંત કહું

છું તે સાંભળો. કોઈ પતિવ્રતા સ્ત્રીનેા પતિ પરદેશ ગયો હોય તો તે દેશનું વ્યાકરણ વડે વર્ણન કરીએ તોપણ તે સ્ત્રીને તે વર્ણન શું કામનું છે ? પણ પ્રાકૃતમાં કોઈપોતાના પતિની ખબર કહે તોપણ તે તેના કામની છે અને તેનું શ્રવણ કરવું જરૂરનું છે; પણ પતિની ખબર વગરનું વર્ણન વ્યાકરણ કરતું હોય તો તે તેને કામનું નથી. એટલા જ માટે કર્તાના પદના વર્ણન સિવાયનું વ્યાકરણ હોય તોપણ તે પતિવ્રતારૂપ પરમેશ્વરના ભક્તજનોને શું કામમાં આવે તેમ છે ? ભલેને તેને પ્રાકૃતથી અધિક ગણીએ તોપણ તેથી શું ? એટલા જ માટે જે વાણીમાં સિદ્ધાંત મોટો હોય તે વાણી મોટી જાણવી.

વળી કોઈ કહેશે કે વ્યાકરણ તો દેવવાણી છે. જો એમ કહેતા હોય તો સાંભળો. જુઓ, જેનામાં જેટલી સમજણ હોય તેવીજ વાણી તે બોલી શકે. આમ હોવાથી જ્ઞાની પુરુષો કરતાં દેવમાં શું અધિક સમજણ છે કે તે મોટું બોલ્યા હશે ? જુઓ, દેવનું ચેતનાચારિત્ર્ય તથા ક્રિયા-કર્મ તો જ્ઞાની પુરુષો કરતાં ઘણું નીચું છે માટે તે વાણી પણ તે પ્રમાણે જ બોલ્યા હશેને ! એટલા માટે દેવની સમજણ અને મોટાઈ જ્ઞાની પુરુષથી શ્રેષ્ઠ નથી, તો તે દેવોની વાણી આ સિદ્ધાંત પ્રમાણે જોતાં શું અધિક હશે ! આ ન્યાયે દેવવાણીનું અધિકપણું અમોને જરાય દેખાતું

નથી. વળી વ્યાકરણને દેવવાણી કહો છો તો તે પણ દેવના લોકનું બોલવું તે દેવને પ્રાકૃત જ છે. આ પ્રકારે સર્વ દેશનું ન્યારુંન્યારું બોલવું તે પોતપોતાના દેશનું પ્રાકૃત જ છે; તેવીજ રીતે વ્યાકરણ પણ દેવલોકમાં દેવનું પ્રાકૃતજ જાણવું. વળી સર્વ વાણીને સિદ્ધાંત તો એ છે કે બોલીમાં પદાર્થનો અર્થ સમજાવવાનો છે, એ જોતાં તો જે જેના દેશનું બોલવું હોય તે તેના દેશમાં સર્વ લોકને સમજાય છે; તો પછી અર્થપક્ષે વ્યાકરણનું અધિકપણું શું છે? માટે કાર્ય તથા પદાર્થપક્ષે તો પ્રાકૃત સુલભ છે. આમ સાંભળીને કદાચ કોઈ કહેશે કે પદાર્થના અર્થપક્ષે પ્રાકૃત સુલભ હોય તો બહુ મંથનવાળું વ્યાકરણ શા માટે કર્યું હશે? સાંભળો, એ વિષે પણ કહું છું. જુઓ, સર્વ દેશની બોલી ન્યારી ન્યારી છે. એક દેશનું બોલવું બીજા દેશમાં સમજાય નહિ અને બીજા દેશનું બોલવું આ દેશમાં સમજાય નહિ; ત્યારે જેના જે દેશનું શાસ્ત્ર તેનું તે બીજા દેશમાં પ્રવર્તે નહિ. ત્યારે કોઈ વિચક્ષણ આચાર્ય પુરુષે સર્વ દેશેદેશનાં પ્રાકૃતવાણી વડે સ્થાપેલાં પદાર્થોનાં નામ સર્વે લેખાં કરીને તેનું વ્યાકરણ નિર્માણ કર્યું છે, એટલે તેથી કરીને જ એક દેશનું શાસ્ત્ર સર્વ દેશને વિષે પ્રવર્તે છે. આમ છે ખરું પણ સર્વ દેશેદેશની પ્રાકૃત બોલીના નામોનો આશય લઈને જ વ્યાકરણ કર્યું છે એટલા જ

માટે આદ્ય પ્રાકૃત તે વ્યાકરણનું બીજ નાણુવું. જુઓ, એક દેશનું બોલવું તે સર્વ દેશમાં પ્રવર્તાવવા મૃત્યુલોકના આચાર્યે જુગતી કરી છે પરંતુ આ વાણી દેવતાની બોલેલી નથી. કદાચ એ વાણી દેવની બોલેલી હોય તો દેવલોકના એક દેશની જ હોય, પરંતુ તેમ નથી. જુઓ, વ્યાકરણમાં તો સર્વ દેશની વાણીનો સમૂહ છે, છતાં જો દેવવાણી કહેશે તો સર્વદેશનું પ્રાકૃત જોઈને દેવ બોલ્યા હોય તો ભલે પરંતુ એ નિશ્ચિત વાત છે કે પ્રાકૃતનો આશય લઈને જ તે એ વાણી બોલેલા છે. હે અંશ ! વાણીનો વાદ છોડી દો. જુઓ, ગમે તે વાણી હોય તો પણ અર્થ તો પદાર્થનો જ સમજવાનો છે. આમ પદાર્થનો અર્થ સમજવા પક્ષમાં પ્રાકૃતથી વ્યાકરણમાં શું અધિકપણું છે કે પ્રાકૃત ઉપર અણુગમે હોઈ શકે ! ગમે તે વાણી હોય પરંતુ કામ તો પદાર્થના અર્થનું છે નહીં કે વાણીનું ! જુઓ એ વિષે એક દૃષ્ટાંત આપું છું જેથી આ બાબત સ્પષ્ટ સમજવામાં આવશે. કેઈ તાડ તથા બહેડાવૃક્ષની આદ્ય લઈને એ અશુદ્ધ વૃક્ષની શાખાની એંધાણીએ ચંદ્રમાને દેખાડો, તોપણ ચંદ્રમા દેખાશે; કારણ કે કામ તો ચંદ્રમા જોવા સાથે હતું, નહિ કે તાડ આદિ વૃક્ષની સાથે. જુઓ, ચંદન તથા સુરતરુની આદ્ય લઈને ઉત્તમવૃક્ષની શાખાની એંધાણીએ કદાચ ચંદ્ર દેખાડો તોપણ મતલબ તો ચંદ્ર દેખવાની જ

હતી. પછી શુભઅશુભ વૃક્ષનું ચંદ્રમા જેવા પક્ષમાં શું વત્તુઓછું પ્રયોજન છે ! માટે વ્યાકરણને જે શ્રેષ્ઠ કહેશે અને પ્રાકૃતને અશુદ્ધ કહેશે તો કહેવું પડશે કે તમે શબ્દના સિદ્ધાંતને જાણતા નથી, પણ નર્ચા શબ્દને જ સાધી જાણો છો. જુઓ, આમ તમે કેવા છો ? તે વિષે દૃષ્ટાંત સાંભળો. જેમ પોપટ શબ્દ સાધી જાણે છે પણ શબ્દના સિદ્ધાંતને જાણતો નથી તેવી જ રીતે તમે પણ પોપટ જેવા જ છો ; તો પછી નિજકર્તાના અનુભવસિદ્ધ સિદ્ધાંતને શું સમજી શકશો ! એટલા જ માટે આ મારું બોલવું તે સર્વ સિદ્ધાંત અને વ્યાકરણના નિજ ખીજના કારણ રૂપ છે; કારણ કે આ મારા બોલવામાં ન્યાય સહિત નિજકર્તાનું વર્ણન છે. એથી આ મારૂં બોલવું તે સર્વ અખિલ બ્રહ્મ-સૃષ્ટિની વાણીનું કારણ છે. આમ હોવાથી રખે પ્રાકૃત જોઈને પાછા ભાગતા. જે પ્રાકૃત જોઈને ભાગી જશે તો તમોને નિજ-કર્તાના ઘરનું ઠેકાણું ખીજી જગ્યાએ નહીં જડે; કારણકે તમારી સર્વે વાણીઓના સિદ્ધાંત તો જોઈ લીધા છે અને તેમાં એક પણ નિજકર્તાને અંગીકૃત લાગે એવો નથી. એનું કારણ એ છે કે તમે તો સર્વ વાણીઓને વિષે નિજકર્તાના કૃતના પદાર્થ સાધ્યા છે પરંતુ નિજકર્તાનો નિશ્ચય કરીને વાણીદ્વારા તેમનું વર્ણન કર્યું નથી; કારણ કે તમે તો સગુણ વર્ણવ્યું છે અને તે સગુણ તો કર્તાના કૃત પૈકીનું છે. વળી

નિર્ગુણ અકર્તાનું વર્ણન કર્યું છે તે તો પ્રકાશવત્ કર્તાની સમશક્તિનું કર્યું છે. આમ નિજકર્તાનું વર્ણન કોઈએ કર્યું નથી.

આ પ્રકારે તેમનાં લજન, સ્મરણ અને સાધનનાં કર્મ પણ નિજકર્તાને અંગીકૃત થતાં. આમ જ્યારે જે વાણીવડે સ્થાપન કરેલાં લજન સ્મરણ અને કર્મ નિજકર્તાને અંગીકૃત નથી થતાં તો પછી તે વાણી દેવવાણી હોય તોપણ તે મનુષ્યના કરતાં કનિષ્ઠ જાણવી. એટલાજ માટે વ્યાકરણ હોય કે પાકૃત હોય, ગમે તે હોય પણ જે વાણીમાં સિદ્ધાંત મોટો હોય તે વાણી ગ્રહણ કરવી. જુઓ, જે વાણીમાં નિજકર્તાનું સ્થાપન કર્યું હોય તેજ વાણીનો તે સિદ્ધાંત મોટો જાણવો. આમ આવા મહાન સિદ્ધાંતનું વર્ણન અમે પણ સર્વ દેશમાં પ્રવર્તે એવું વ્યાકરણમાં સકર્તાબીજરૂપ ‘પંચમશ્વસંવેદ’ બોલ્યા છીએ, પરંતુ આબાલવૃદ્ધ સર્વને સમજમાં આવે નહીં. માટે તેમાંના અર્થનો આશય એકદેશી કહી સમજાવીએ છીએ. હવે જુઓ, એ સિવાય બીજા અનેક વાણીઓનું ડહાપણ; ચતુરાઈ અને લાવણ્યતાથી ભરેલી છે પણ તે સર્વે ઇતિહાસ રચવા માટેની છે; પરંતુ પોતાના નિજકર્તાને અંગીકૃત કરીને હેતુ ઉપજાવે એવી એ વાણીઓ નથી. જુઓ, એ વિષે એક દૃષ્ટાંત આપું છું તે સાંભળો. જેમ

કોઈ નગર નાયિકા અતિશય લાવણ્યતા અને ડહા-પણવાળી તેમજ બોલકણી હોઈ વિશ્વને મોહિત કરે એવી છે પરંતુ તે પતિવ્રતા જેવી કહેવાય નહિ અને તેવી હારે પણ આવે નહિ. જોઓ, પતિવ્રતા તો થોડાં વચન બોલે પણ તે પતિને અંગીકૃત થઈને રીઝવે છે, એથી તેણીને પતિ પોતાની માનીને પાલણપોષણ કરે છે; જ્યારે વેશ્યા તો અનેક પ્રકારનું ઐતિહાસિક બોલીને રીઝવે છે પણ કયો પતિ તેણીને પોતાની માનીને ધણિયાતું કરે ! આ પ્રકારે નિજકર્તા પતિના સ્થાપન વિનાની વાણીના કર્તાને (વાણી બોલનારને) કોણ પોતાનો માનશે અને તેને સહાય કરીને મોક્ષ પામશે ! એટલા માટે આવા જીવ તે સદાકાળ નધણિયા જેવા હોઈ ભવમાં ભટકયા કરે પરંતુ તેવા જીવો કોઈકાળે પાર પામે નહિ. એટલા જ માટે પતિ વિનાની વાણીના શુષ્કજ્ઞાનને અને અકર્તાનાં વચન સાંભળીને તેમના વિશ્વાસે ખોટી થઈને રહેશે નહીં, અને જો તેમના કદ્યાને વિશ્વાસે રહેશે તો દેહને અંતે પાછો પસ્તાવો થશે. આ પશ્ચાતાપ કોની પેઠે થશે તે વિષે દૃષ્ટાંત કહું છું તે સાંભળો. પ્રથમ અષાઠ મહિને પહેલો વરસાદ થતાં કોઈ ખેડૂત હળ બેડીને રસ્તે બંધ છે. આમ રસ્તે જતાં રસ્તામાં કોઈ કૃતદ્રી મોચીની તુંબડી (માથાની ખોખરી) પડી હતી. આ તુંબડીની ઓથે

તેનો જીવ અવગતિયો થઈને બેસી રહ્યા હતા તે પેલા ભલા
 ખેડૂતને કહેવા લાગ્યો કે હે ભાઈ, તું મારી સેવા કરીને
 બેસી રહે. હવે તો વરસાદ વરસવાનો નથી માટે શાને
 કાજે મહેનત કરી મરે છે ! આ સાંભળી તેના વચન ઉપર
 વિશ્વાસ રાખી તે ખેડૂતે ખેતીવાડીનાં કર્મ છોડી દીધાં
 અને તેની સેવા કરવા લાગ્યો. આમ સેવા કરતાં કરતાં
 આ ભલો ખેડૂત કહે છે કે હે તુંબડી ! જો, આ તો વર-
 સાદ વરસતો દેખાય છે ને ! ત્યારે પેલી તુંબડી કહેવા લાગી
 કે તું વરસાદ વરસતો જોઈશજ નહીં, આ દેખાતા વરસાદે
 તો કંઈ પણ પાકવાનું નથી, માટે તું સર્વ જ્ઞાન્તિને મૂકી દે
 અને મારા વચન ઉપર દૃઢતા રાખીને બેસી રહે. આ
 પ્રમાણે તુંબડીનો ઉપદેશ સાંભળી આ ભલો ખેડૂત વર-
 સાદની જ્ઞાન્તિ મૂકી દઈને બેસી રહ્યો. પછી વરસાદે તો
 વરસીને પરિપૂર્ણ પકવ્યું. સર્વ લોક નવાં અન્ન ખાઈને કલોલ
 કરવા લાગ્યા, ત્યારે પેલો ખેડૂત કહે છે કે હે ! તુંબડી !
 તું તો કહેતી હતી કે વરસાદ વરસવાનો નથી અને પાક
 પણ થશે નહીં. આ તો વરસાદ વરસ્યો અને પરિપૂર્ણ
 પાક થયો. આ સાંભળી પેલી તુંબડી કહેવા લાગી કે હું
 તો કૃતઘ્ની છું અને આવાં જ કામ કરું છું. સર્વ કર્મ છોડીનેતું
 મારે વિશ્વાસે કેમ રહ્યો હતો ! પછી આ તુંબડીનું આ પ્રમાણે
 કહેવું સાંભળીને તે ખેડૂતને કેવો પસ્તાવો થયો હશે !

આ પ્રમાણે બ્રહ્મજ્ઞાનીના વહિત-વિતંડા જ્ઞાનને સાંભળીને વિશ્વાસે રહેશે. અને પરમેશ્વરનું લજ્જનસ્મરણ છોડી દેશે. તો પેલા ખેડૂતના જેવો પસ્તાવો થશે. એટલા જ માટે નિજકર્તાનાં કર્તાયુક્ત જ્ઞાનવચ્ચનો સિવાયનાં બીજાં વહીતળ-વિતંડા જ્ઞાનના જે કર્તા છે તે જીવોને કર્મથી અને કર્તાથી વિમુખ કરનારા હોઈતેમને કૃતદ્વી તુંબડી સરખા જ બાણવા.

આ વિષયને લગતું એક બીજું દષ્ટાંત કહું છું તે સાંભળો. કોઈ બે પુરુષ પરદેશ જઈને કોઈ મોટા શહેરમાં ટહેલ નાખવા લાગ્યા. તેમાં એક જણ કોઈ ધનવંત શેઠને ઘેર ટહેલ નાંખે છે અને બીજો કોઈ ગંજેરીને ત્યાં આસન રાખી ભાંગ પીને બજારમાં ફરતાં ફરતાં કહેવા લાગ્યો કે હે ભાઈઓ અને લોકો ! મારે ઘેર દ્રવ્યનો તોટો નથી અને હું તો સર્વ સમૃદ્ધિએ પરિપૂર્ણ છું. જે કોઈને દ્રવ્ય લેવું હોય તે મારી પાસે આવો. આ પ્રમાણે ટહેલ નાંખતાં વર્ષ વીતી ગયું ત્યારે પોતાને ઘેર જવાને તૈયાર થયા. પેલા શેઠને ઘેર ટહેલ નાખવાવાળાને તો શેઠે દ્રવ્ય આપ્યું અને તેને ધનવંત કરી ઘેર મોકલ્યો પણ બીજો હતો તે તો ઠાલોને ઠાલો જ ઘેર ગયો. આમ ખાલી હાથે પાછો ફરનાર શું કમાઈને ઘેર ગયો છે કે તે ઘેર રહીને ભુક્ત-માન કરે ! એથી તે પાછો પરદેશમાં જ રટણ કરીને પેટ ભરતો થયો છે. આ દષ્ટાંતનો સિદ્ધાન્ત એવો છે કે જે

નગરશેઠને ઘેર ટહેલ નાખનાર હતો તેને પરમેશ્વરનો ઉપાસક જાણવો અને બીજો જે ગંજેરીને ત્યાં બિતર્યો હતો તે તો બ્રાહ્મજ્ઞાની કોઈ બ્રહ્મજ્ઞાનરૂપ ભાંગ પીને બકે છે કે હું તો ‘અહંબ્રહ્માસ્મિ’ પરિપૂર્ણ છું ને તમારે કોઈને વરસ થયું હોય તો આવો. આમ વરસ કહેતાં તો જિંદગીનો બધો જન્મારો જાણવો. હવે પેલા પરમેશ્વરની ઉપાસનાવાળાને તો પરમેશ્વરે દ્રવ્યરૂપ પરમપદ આપીને પોતાના ધામમાં રાખ્યો. બીજાએ તો પરમેશ્વરની ભક્તિ કરેલી નહીં એટલે તેને મજૂરી શાની આપે અને પોતાના ધામમાં કેવી રીતે રાખે ! માટે તેને તો તરતને તરત લક્ષ્યોરાસીરૂપ પરદેશમાં જન્મમરણ ભોગવવા જવું જ પડે. એટલા જ માટે નિજકર્તાની ભક્તિ છોડીને કોઈપણ બ્રહ્મજ્ઞાનમાં વહીત-વિતંડી થઈ જશે નહિ; પણ કર્તાની ભક્તિ અને ભજન કરશો તો તમારો ઉદ્ધાર થશે અને ધણિયાતા કહેવાશે. આમ નિજકર્તાના ધણિયાતા થશે ત્યારે કાંઈમયાની આદ્ય લઈને જે બીજાં અનેક વિદ્ન છે તે પૈકી તમોને કોણ આંચ દઈ શકે તેમ છે ? આમ જ્યારે કાળમાયા અને વિદ્નોની આંચથી મુક્ત થશે ત્યારે કદાચ અવતાર ધરશે તોપણ મુક્તરૂપ જ છે. આ સાંભળી કોઈબ્રહ્મજ્ઞાની કહેશે કે અમે તો બ્રહ્મજ્ઞાનથી મુક્તરૂપ છીએ. આ પ્રમાણે જો કહેતા હોય તો અમે અનેક ન્યાયે કરીને જોયું પરંતુ બ્રહ્મજ્ઞાને કરીને અને બ્રહ્મજ્ઞાનીને

કહો મુક્તરૂપ થવાય એવું છેજ નહિ. એટલા જ માટે મુક્ત થવું હોય તો નિજકર્તાની બંદગી કરતાં જો કર્તા રીઝે અને મુક્ત કરે તોજ થવાય તેમ છે. વળી જો પંચ પ્રકારના દેહ ભાંગીને કર્તામાં મળે તો મુક્ત થવાય, પણ એ પંચદેહ ભાંગવાની કળ બ્રહ્મજ્ઞાનીના હાથમાં નથી અને કદાચ ભાગવા જાય તો એમનાથી ભાંગી શકાય તેવા એ દેહ નથી. એટલા માટે જે કર્તાની અદૃષ્ટ વિભૂતિના પદાર્થ કર્તાના કરેલા છે તે કર્તા વિના અગર કર્તાની કરેલી અવધિ વિના કેઈ ભાગી શકે તેમ નથી. વળી કર્તાની બંદગી અને ભક્તિ વિના આપોઆપ જ્ઞાન પામીને મોક્ષ થાય તો કર્તાના કર્યાપણાનું તેમજ કર્તાનું માહાત્મ્ય શું રહ્યું? એટલા માટે કર્તાની ભક્તિ કરવી એથી કરી કર્તા રીઝશે; કારણકે કર્તાના કર્યા વિના તરણું પણ હાલી શકે તેમ નથી.

પરચા પ્રકરણ ચતુર્વિધ જીર્વાનરૂપણ
અંગ-૫.

હે પરમ દયામય પરમગુરુ ! આપ કહી ગયા છે કે કર્તા સિવાય તરણું પણ હાલી શકતું નથી તો પછી આગળના જમાનામાં મોટા મોટા આચાર્યો તથા અવતારાદિક થયા તે અનેક પ્રકારના પરચા દેખાડી ગયા છે. જુઓ; કેટલાક મૂએલા જીવતા કર્યા; કેટલાક લૂલા, લંગડા, આંધળા, પાંગળા વગેરેને હાથ, પગ અને આંખો આપી ગયા

તે કેમ આપી ગયા હશે ? વળી તમે તો કહી ગયા છો કે કર્તાના કર્યા સિવાય તરણ હાલતું નથી તો પછી તેમણે આવા પરચા કેવી રીતે આપ્યા હશે ? હે અંશ ! આ વિષય સ્પષ્ટ સમજાવું છું તે સાંભળ. જુઓ, હું પણ અંથને વિષે પરચા વિષેની વાતો કહી ગયો છું પરંતુ તે વિષેનો સ્પષ્ટ ખુલાસો અત્યારે કરું છું તે સાંભળો. જુઓ, આ જગતને વિષે ચાર પ્રકારના જીવ છે તે પૈકી એક જિજ્ઞાસુ, બીજો મુમુક્ષુ, ત્રીજો અર્થાર્થી અને ચોથો વિષયી જીવ. આ ચાર પ્રકારના જીવ કર્તાથી થયા છે એ વિષય કયા દૃષ્ટાંતથી સમજાય ? તે કહું તે સાંભળો. જુઓ, એકજ જળથી ચાર વસ્તુ ઉત્પન્ન થઈ છે. તે પૈકી એક પરપોટો; બીજું મીઠું, ત્રીજો કરો અને ચોથું મોતી. આ ચારની સરખામણી કરતાં જિજ્ઞાસુ જીવ તે પરપોટા જેવો જાણવો, મુમુક્ષુ જીવ તે મીઠા જેવો જાણવો અને અર્થાર્થી જીવ તે ખરફના કરા જેવો જાણવો તથા વિષયી જીવ તે મોતી જેવો જાણવો. હે અંશ ! આ પૈકી જિજ્ઞાસુ જીવ તો ન્યાય સહિત કર્તા સંબંધીનું જ્ઞાન સાંભળતાની સાથે જ ચેતી જઈ શરણે આવ્યો. પછી તેને ગુરુએ કર્તાની ભક્તિ જેવી રીતે કહી તેવી રીતે કરવા લાગ્યો. મુમુક્ષુ જીવની સાથે તો અમોએ દોસ્તી કરી એટલે એકતા થઈ, ત્યારે ધીરે ધીરે ઉપદેશ કરતાં તેનું હૃદય પીગજ્યું અને તે અમારે

શરણે આવ્યો. આ મુમુક્ષુ જીવને પણ કર્તા સંબંધી લક્ષિતમાં લગાડ્યો. હવે અર્થાથી જીવને તો જન્મસ્મરણ અને ચોરાસીના ફેરાનો તેમજ નરકનો ભય દેખાડીને ઓગાળ્યો ત્યારે તે જીવ ગલિત થઈને અમારે શરણે આવ્યો. તેને પણ કર્તા સંબંધીની લક્ષિત પાછળ લગાડ્યો. હવે આ ઉપરાંત વિષયી જીવને તો આ ઉપર કહેલા ત્રણે પ્રકારના જ્ઞાનની આદ્ય લઈને બીજા અનેક પ્રકારે સમજાવ્યા પણ કોઈ જીવ એકેય પ્રકારે સમજ્યા નહિ અને અમારી પાસે પણ આવ્યા નહિ, એટલે કે તે અમારાથી અલગને અલગ રહેવા લાગ્યા; ત્યારે અમેએ પેલા ત્રણ પ્રકારના હરિજનોને કહ્યું કે આ લોક અમારી પાસે કેમ આવતા નથી? એ લોકોને તમે સમજાવીને અમારી પાસે લાવો તો તે લોકોને અમે હરેક પ્રકારે સમજાવીને પણ સરખા જંગલીને માણસની હારમાં લાવીશું. પછી ન્યાય સહિત નિજકર્તાને ઓળખાવીને તેમની લક્ષિત કરાવીએ. આ પ્રમાણે અમેએ સમજેલા હરિજન લોકોને કહ્યું ત્યારે તે જઈને પેલા અલગ રહેનાર જીવોને બોધ કરવા લાગ્યા; ત્યારે તે જંગલી શાકુટ લોક એવું બોલ્યા કે શું તમારા ગુરુ તે કોઈના મરેલાને જીવતા કરે છે કે કોઈ લૂલાં, પાંગળાં, આંધળાંને હાથ, પગ કે આંખો આપે છે કે જેથી અમે તેમને માનીએ? અને તેમને શરણે આવીએ? જુઓ, તમારા

શુરુ તે ખાય છે, પીએ છે અને આપણા સરખાજ દેખાય છે કે નહિ? જુઓ, તે કંઈક પરચો દેખાડે તો અરે તેમને માનીએ. આ પ્રમાણે તે સર્વ લોક બોલવા લાગ્યા કારણકે તેમનામાં અંતરજ્ઞાન તો છેજ નહીં. એ લોક ઉપલકદેહને જોવાવાળા છે એથી અધિક જુએ ત્યારે માનેને આ પ્રમાણે પેલા હરિજને અમારી પાસે આવીને કહ્યું આમ આ હરિજનનાં વચન સાંભળી અમોએ નિજકર્તાનું સ્તુતિ કરી અને કર્તાની આજ્ઞા માગીને કહ્યું, “હે કર્તા! પેલા ચાર પ્રકારના જીવ તમારા ઉપજાવેલા હતા તે પૈકી ત્રણ પ્રકારના જીવને તો તમારા સ્વરૂપના અને તમારું મહત્તાના બાણકાર કર્યા છે, પણ આ એક પ્રકારના જીવ તો અમારી પાસે આવતા નથી તો પછી તેમને કેવી રીતે સમજાવવા અને તમને કેવી રીતે ઓળખાવવા? જુઓ, તમારે તેમને ખાનપાન તો સરખાજ આપવાં પડે છે છતાં એ જીવ તમને તો ઓળખતાય નથી, તો પછી તમે તેમને ઉપજાવીને શી મતલબે પાલનપોષણ પહોંચાડો છો? હે પતિ! તમારું મોટપ અને મહત્તા પ્રમાણે તેની તો તમારે ગણતરી કે ગણના પણ નથી; પરંતુ હે પતિ! હું તમારો નિજ અંગીકૃત મહદ્અંશ છું, એથી કરી મારે તમોને ઓળખાવ્ય વિના કેમ ચાલે? વળી મને પણ તમે આજ્ઞા કરીને અલવને વિષે મોકલ્યો છે જેથી એ જીવોનું કલ્યાણ ન કર

શકું તો મેં તમારી શી મતલબ સાધી ગણાય ? એટલા જ માટે એ જીવોને તમારું સ્વરૂપ ઓળખાવવું જોઈએ. ઓળખ્યા પછી લલે ચાહે તેમ કરે. પણ તમારી મહત્તાને તો તેઓ જાણે તો ખરાને ! આ કારણને લીધે આપની પાસે આજ્ઞા માગીને એટલું જ કહું છું કે એ લોકો તો પરચા આખ્યા સિવાય માનતા નથી; પણ તે પરચા આપના હુકમ સિવાય કેમ અપાય ! કારણકે બીજાથી તરણું એ કેમ હાલી શકે ! ” આ પ્રકારે અમોએ સ્તુતિ કરી અને કર્તાની આજ્ઞા માગી. એ પ્રમાણે કર્તાના કરાવ્યાથી પરચા જરૂર જણાય ત્યાં આખ્યા. તે પરચા સંતજનોએ ગ્રંથમાં લખીને પેલા સમજેલા હરિજનોને આખ્યા; પરંતુ તે પરચાનું માન હમોએ માથે લીધું નથી. તે શા માટે લઈએ ? કારણકે પરચા તો કર્તાની પાસે જ કરાવ્યા છે, તો પછી આપણે શા માટે માથે લેવા જોઈએ ! જુઓ, જ્યારે તે ગ્રંથ પેલા શાકુટ લોકોને સંભળાવ્યા ત્યારે તે સાંભળીને તે શાકુટ લોકોને ભાવ ઊપજ્યો; એથી તે અમારી પાસે આવવા લાગ્યા. પછી તે જીવો ઉપર હેત લાવીને મારી પાસે બેસાડી થોડેથોડે બોધ કરવા માંડ્યો તેમ તેમ તે જીવોને અમારી ઉપર હેત ઊપજવા લાગ્યું. જુઓ, આ જીવ તો જડ હતા પણ પેલા પરચા ઉરમાં જાણીને તે ભાવ ઉપજાવે છે. પછી અમારી સાથે તે જીવોની સાચી દૃઢતા

બેઠી. ત્યારપછી એ જીવ અમારી સાથે અંતર ખોલીને વાતો કરવા લાગ્યા. તે કહેવા લાગ્યા, “ હે સ્વામી ! તમે તો કોઈ અકળ પુરુષ હોઈ અવિનાશી છો. ” આ સાંભળી મેં તેમને કહ્યું કે હે ભાઈઓ ! એવા પુરુષ અમો છીએ એવું તમે શાથી જાણ્યું ? ત્યારે તે લોકો કહેવા લાગ્યા કે હે મહારાજ ! તમે તો ઘણાકના કાર્ય કર્યા છે. જીવો, મરેલાં મનુષ્યોને જીવતાં કર્યા છે. વળી ઘણાંકને હાથ, પગ અને આંખો આપી છે. એવાં બહુ જાણનાં કાર્ય કર્યાં છે. આવાં કામ તે મોટા પુરુષો સિવાય કેમ કરીને થઈ શકે ? આ વાત સાંભળ્યા પછી મેં એ સર્વ લોકોને એવું કહ્યું કે એમાંનું અમે કંઈજ કર્યું નથી. આ તો પેલા હરિજનોએ અમારી ઉપમા વધારવા તમોને કહ્યું હશે; પણ અમોએ એવું કંઈ કર્યું નથી. તે વખતે સર્વ હરિજન કહેવા લાગ્યા કે આ મોટા પુરુષ મુખે કરીને કહેતા હશે કે એ પરચા અમે આપ્યા છે ! માટે મોટા પુરુષ તો પોતાની કીર્તિ પોતાને મુખે કરે નહીં. ખેર, ગમે તેમ હોય ! પણ તે પરચા જૂઠા છે એમ અમો કેમ કરીને માનીએ ? એ પ્રકારે અમો જેમજેમ ના કહેતા જઈએ તેમ તેમ એ લોકો અમારા વિષેની ભાવના દઢ વિશેષ કરતા ગયા. આમ જ્યારે અમારે વિષે ભાવના દઢ કરતા ગયા તેમજ જ્યારે અમારે વિષે જીવ પ્રતીત આણીને દઢ થયા, ત્યારપછી એ જીવોને

બોધ કરતાં અમોને ફાવ્યું. પછી અમે જે જે જ્ઞાન કરીએ તે તે સાચું માની લે અને એ જ્ઞાનનું ચિતવન કરીને સમજવા લાગ્યા. આ પ્રમાણે જે જે જાણવા લાગ્યા તે તે સાર અને અસાર, સાચું અને જુઠું તેમજ નિત્યાનિત્ય વિવેક એટલે કે આ નિત્ય વસ્તુ અને આ અનિત્ય વસ્તુ, એમ સારાસાર સમજવા લાગ્યા. વળી આ 'બધુ' કર્તાથી ઉત્પન્ન થયેલું છે, એ બીજાથી નીપજે નહિ; પણ કર્તા પોતે જ જેને હાથે કરાવે તેનાથી નીપજી શકે પણ કોઈ બીજાથી આપોઆપ નીપજી શકે નહિ. આ પ્રમાણે જ્યારે સમજવા લાગ્યા ત્યારે અમને પોતાને નિજજ્ઞાને કરીને સત્ય માન્યા. જ્યારે અમોને સત્ય માન્યા ત્યારે અમોએ તેમને કર્તા સંબંધી કર્મ કરાવીને માણસની હારમાં આણ્યા. આમ જ્યારે એ લોક માણસની હારમાં આવ્યા ત્યારપછી તે લોકોને અમે નિજકર્તા સંબંધી ઉપદેશ કરીને સુખિયા કર્યા છે. પછી તે લોક કર્તાને જાણીને જ્યારે સુખિયા થયા ત્યારે પેલા પરચાપરચીના વહેમને ભૂલી ગયા.

આમ પરચાના વહેમને ભૂલી ગયા તે જણાય કેવી રીતે? જુઓ, પરચાનો વહેમ એમના અંતરમાં રહ્યો હોય તો કોઈ હરિજનને એકનો એક પુત્ર હોય અને અમે ત્યાં બેઠા હોઈએ ને એવામાં એ પુત્રનું મૃત્યુ થાય પણ કોઈ અમને કહેતું નથી કે આ બાળકને જીવતું કરો; કારણકે

પરચાથી હાનિ થાય છે કે નથી થતી તે વિષે તે સમજી ગયા છે. એથી જ એ લોકો કહેતા નથી કે આટલું કામ કરો. આ પ્રકારે આ જંગલી જડ જીવોને ચેતાવીને પરમેશ્વરના પદને પમાડ્યા. આ જંગલી જડ જીવોને કેવી રીતે પરમપદમાં પહોંચાડ્યા તે વિષે એક દૃષ્ટાંત કહું છું તે સાંભળો. જુઓ, ચારપગા પશુઓમાં મદોન્મત્ત હાથીને ઝાલીને વશ કરવો હોય તો એક મોટો ખાડો ખોદીને તેના ઉપર કાગળની હાથણી ઊભી રાખે છે અને તે પછી આ હાથણીને જોઈ વિષયાંધ હાથી તે હાથણી તરફ દોડે છે, જેથી કરી તે ખોદેલી અબ્જીમાં પડે છે. જુઓ, આ હાથણી સાચી છે? ના, જૂઠી છે પણ તે હાથી સાચી હાથણી જાણીને ખાડામાં પડ્યો. પછી તેને વશ કરી રાબાની સવારીને લાયક કર્યો. આ વાતને લગતું એક બીજું દૃષ્ટાંત કહું છું તે સાંભળો. જંગલમાં સિંહ રહે છે પણ તે કોઈને હાથ આવતો નથી, પરંતુ તેને પણ અબ્જી કે પાંજરામાં છેતરીને પકડી લે છે. પાછળથી તેને વસ્તીમાં લાવી ભણાવે છે. આ ભણાવેલો સિંહ રાબાને પોતાને કામ આવે છે. આ પ્રકારે પેલા શાકુટ જંગલી જીવ પણ એવા જ હતા, પણ તેમને પરચારૂપી પાંજરામાં કે અબ્જીમાં પાડીને પરમેશ્વરને ખપ લાગે તેવા કર્યા. જુઓ, આ પ્રમાણે આચાર્યે સારું કર્યું કે ખોટું? સારુંજ

કર્યું. આમ ન કર્યું હોત તો પરમ દયામય પતિને કામ આવે એવા જીવ તૈયાર થાત નહીં. જીઓ, બીજી દૃષ્ટાંત આપું છું તે સાંભળો. કોઈ બાળકને કંઈ રોગ થયો હોય તો તેને ઔષધ ખવડાવી મટાડવાની ખાતર તેની માતૃશ્રી હાથની ખાલી મૂઠી વાળીને કહે છે કે, હે બેટા ! જો તું આટલું ઔષધ પી જાય તો આ મારી મુઠીમાં લાડવો છે તે હું તને આપું ! આ પ્રકારે માતૃશ્રી જૂઠું બોલીને બાળકને ઔષધ ખવડાવી રોગ મટાડે છે. એજ પ્રકારે અને એજ ન્યાયે મોટા પુરુષો જગતરૂપ બાળકને જ્ઞાનરૂપી ઔષધ ખવડાવીને મોક્ષ પમાડે છે.

રાજનીતિ દેખાવન પરમગુરુ પ્રતિપાદન.

અંગ-૬.

હવે કોઈ નરાધિપતિ રાજને મહાવિકટ વંકે દેશ
જીતવો હોય તો હરેક પ્રકારના છળ કરીને જ જીતે છે.
પછી તે વંકા દેશને અનેક પ્રકારના અન્યાય અને કુલાંડ
છોડાવીને રાજ ન્યાયનીતિમાં વર્તાવે છે, ત્યારે સર્વ લોક
સુખ પામે છે. આ પ્રમાણે સુખ પામીને સર્વ લોક સરકારને
આશિષ દે છે. પછી તે આશીર્વાદ કરીને રાજને છલખલ
કરતાં જે દોષ લાગ્યો હતો તેનું નિવારણ થાય છે. પછી
વખત જતાં પોતાનો જય થાય છે અને અમલ વૃદ્ધિ પામે
છે. પણ રાજ પોતે ન્યાયથી ચાલીને જગતની પ્રજામાં
સુખ પ્રવર્તાવે તોજ રાજનું રાજ્ય ઘણું કાળ પહોંચે છે.
વળી ન્યાયે ચાલવાથી અને રૈયતને સુખ પમાડવાથી રાજની

સુકીર્તિ અને શોભા વૃદ્ધિ પામતાં જાય છે. આમ શોભા અને સુકીર્તિ એજ રાજ્યે રાજ્ય કર્યાનું કૃણ છે એમ જાણવું. જે રાજ્યે આ લોકમાં અને પરલોકમાં યશ મેળવ્યો છે તે યશ અને કીર્તિથી તે જ્યાં જ્યાં જશે ત્યાં ત્યાં લોકો તેને આદરમાન સહ સુખ આપશે. એટલા જ માટે રાજના રાજ્ય કર્યાનું તાત્પર્ય એજ છે કે તાડના સહિત ન્યાયે ચાલવું અને રૈયતને પાળવી; તો રાજ્યે રાજ્ય કર્યાનો દોષ લાગશે નહિ તેમજ પરમેશ્વર પણ રાજ રહેશે. આમ જેના ઉપર પ્રભુ રાજ રહ્યા હોય તેને ખીન્નું શું જોઈએ? એટલા જ માટે રાજ્યે પ્રજાને દુઃખ દેવું નહીં. કદાચ આમ હોવા છતાં પ્રજા અતિશય દુઃખ પામશે તો તે અતિશય દુઃખને લીધે પ્રજામાં એકો થઈ જશે. આમ જ્યારે પ્રજામાં એકો થઈ જાય ત્યારે રાજ્યનો ભંગ થાય. આમ જ્યારે રાજ્યનો ભંગ થાય ત્યારે જગત ખડું દુઃખવશ થાય અને એકબીજાને લૂંટીખાઈને ઉજ્જડ કરી નાખે. એ કારણને લીધે રાજ્યે જગતનો એકો થવા દેવો નહિ. કદાચ એકો થશે તો જગત લુંટાઈ જઈ ઉજ્જડ થઈ જશે. આમ જ્યારે જગતનો ભંગ થાય ત્યારે પરમેશ્વરને પોતાનો મહદ અંશ મોકલીને નિયમમાં રાખતાં ઘણો પ્રયત્ન પડે. આમ જ્યારે પરમેશ્વરને પ્રયત્ન પડે ત્યારે તો તે કરતાં હમણાં જે રાજાનું રાજ્ય ચાલતું હોય અને તે નિય-

મમાં રાખી શકે તો તે ઘણું જ સારું છે. આમ થવાથી પરમેશ્વરને શ્રમ પહોંચે નહિ.

હવે આટલા પ્રકારના ન્યાયથી જોતાં રાજ્યપદવીની શૈશ્વર્યતા ઘણી મોટી છે, પરંતુ અમે જે પ્રમાણે કહ્યું છે તે પ્રમાણે રાજ્ય કરે તો જ રાજા રાજ્યનું રાજ્ય કરે અને છેવટે મોક્ષ પણ પામે. એટલા જ માટે આ પ્રકારે ન્યાય ચલાવીને અને જગતનું પાલન કરીને સુખી રાખવા યોગ્ય તો એક માત્ર રાજ્યપદવી જ છે.

દોહા.

તખતે શીખ સકલ વિધિ, રાજરીતનકી સોય;
લિન્નલિન્ન કરી ભાખેહુ, અર્થ સહિત ગતિ મોય. (૧)
જકત કખજ કરનન જીનું, પાલન કરન તગાજ;
છલખલકી કલ કહી તમ, લહે સો રાજધિરાજ. (૨)
શ્રીપતને મુખ ચૌં કીયે, હે નરપત મમ તુલ;
જખતે રાજ કરન જીનું, કીનેહુ અર્થ અમૂલ. (૩)
કુલ રાજન જેહી અવનીકે, ઓર ઇશ્વર અવતાર;
પરમગુરુ શિર સખનકે, શીખ દેવન અધિકાર. (૪)
તદ્દપિતાય જુગજહેર, સકલ મર્મ ગતિ સાર;
રાજરીન રજતજ સખે, કીનેહુ કુવેર પોકાર. (૫)

—ઈતિશ્રી સકર્તા પરમ પ્રકાશમણિ સકર્તાભાષ્ય અંત—

—સંપૂર્ણ—

રવેણી પદ-૧. (રાગ-રામાયણનો)

પૂરણ ભાગ્ય મનુષ્યાતનુ પાયા, જનકુ ઇચ્છત સુરીનર દેવરાયા;
ચાર ખાણ ચોરાસી ફેરી, ઘટઘટ ગર્ભવાસના ઘેરી. ૥૧૥
ખોડોત જતન એહી અવસર આયા, સોહી મૂરખ સારા જનમ ગમાયા;
ભાગ્ય વિના ભગવંત ન જાણ્યા, નિદ્રા સુપનસુખ સત કરી માન્યા. ૥૨૥
હરિગુરુમંતની સેવા ન હાંની, સુતવિત્તદારાસુ મન પ્રીતિ આંની;
અંથભંડાર ને ઘોડા હાથી, તામે નહીં કોઈ સંગ ને સાથી. ૥૩૥
અંતકાલ જીવું કર ઝારી, સંગ ચલે ન કોઈ તેરી લાહારી;
તાતે સમજ સમજ મન મેરા, આ જુગમે કોઈ નહીં હેજુ તેરા. ૥૪૥
વારંવાર ખોળે ઘટમાંહી, આઘ અંત મધ્ય સાચા સાંઈ;
કંઈ કુવેર સતગુરુ અલિહારી, હારી આંહાંય સો કહત ખોકારી. ૥૫૥

—સાખી—

સતગુરુ દાતા મોક્ષકા, જાહેર જુગમાં જાણુ;
શરણ ગયે જે જે જન, પાચે પદ નિર્વાણ. ૧
મોધ અગાધ ટહંકાર કરી, જુગસુ કહે જરૂર;
સત કુવેર ઉર જે લખે, તાસુ હરિ હજૂર. ૨

રવેણી પદ-૨.

સતગુરુચરણશરણ લહે લાગી, પાંચ પચીસ પ્રકૃતિને ત્યાગી;
આશા તૃષ્ણા દો વિકટ વિરોધી, હરખ શોક મોહ કરત ઉપાધી. ૧
સોઈ સકલ સખ ગુરુગમ જીતા, કરત રહા તખ કામ અનીતા;
જ્ઞાનખડગ ગુરુકે મત લીના, શત્રુ સકલ એકુ રહેન દીના. ૨
ખોજ ખોજ સખ ઘાડેલ કીના, બિડી શકે ના એકુ આતમ વિના;

દુર્ભતિ દ્રેષ ટેક સખ જોઈ, અંતરગત્ય આતમને જોઈ. ૩
કાલ ક્રોધ મદ દીના ડંડા, અનભે રાજઅમલ નવ ખંડા;
ધાતાધ્યાન માન તખ લોખ્યા, સત નામકા ઝંડા રોખ્યા. ૪
કહે કુવેર લીયા ગદ વંકા, મેટી કાલઝાલકી શંકા. ૫

—સાખી—

કાલડરપ કાયા લગે, નામ રૂપ ગુન ગ્રાળ;
ઉપરે હંમ ચૈતનવત, કુવેર કાલશિર તાળ. ૧
હમ કાલનકે કાલહી, અવ્યાકૃત શિર ઈશ;
કહે કુવેર કૈવલપદ, સો ગાળત મમ શીશ. ૨

રવેણી ૫૬-૩.

સતગુરુ શબ્દ સકલ વિધિ જાને, કરતાકી ગતિ સોઈ પરમાને;
અનભે જ્ઞાન ધ્યાન લહે લાગી, સતસંગત સદા મનઅનુરાગી. ૧
આપા રહિત આતી વિધિ બોલે, પરઉપકાર જગતમે ટોલે;
દશ ઈદ્રી મન સહિત દેખાવે, કામ પરે એકુ અરથ ન આવે. ૨
જેસે રજગુ અગનમે જરાઈ, બટક સહિત પુતી દષ્ટ દેખાઈ;
નખશિખ સકલ દીસે બિન જરહી, બંધન બાંધત પરખા પરહી. ૩
જીવનમુક્ત એસે કર દેખો, દગ્ધ જેવરી દષ્ટાંતને પેખો;
હલણુચલણુ સખ જકત સરેખા, અંતર અવિગત રહત અપેખા. ૪
આઠે પહોર આત્મ અનુરાગી, સહેજ સ્વરૂપમે સુરતા લાગી;
સતકુવેર ડગે નહીં કોઈ, જીવનમુક્ત જોગેશ્વર સોઈ. ૫

—સાખી—

ચિંતવન નિજ ચૈતન્યતણું, ગુણાતીત ગુલતાન;
લક્ષમતે નિશદ્દિન રહી, કરત કુવેર અવિલાન. ૧

સ્થૂલ મૂઢમ કારણ કહીએ, મહાકારણ ને દેહ;
જીવનમુક્ત તે વરજિત, જીતે પિંડ વિદેહ. ૨

રવેણી ૫૬-૪.

સંત વિન્નેગ જોગ ડોહ હાંને, તાકી પ્રતીત કરતા નવ માંને;
દશ ધેરી દમી સમીર સમાવે, વંકનાળ ચઢી શન્ય ખસાવે. ૧
કાલ અજીત જીત કર બેઠા, અનભે ધરમાં જઈને પેઠા;
અનલદ નાદ ઝલકે જોતી, રૂમઝૂમ રૂમઝૂમ ખરખે મોતી. ૨
સ્વેપ્રકાશ ઉઘોત ઉજેસા, મૃત્યુ ન વ્યાપે અમર દેશા;
યેસા સુખ સદાય સરાવે, જોગી જોગ જુગત્ય સખ ગાવે. ૩
ગુરુકરિપા વિના ભરમ ન નાસે, સતકૃપેર તાતે ગુરુ અબ્યાસે. ૪

—સાખી—

ગુરુ મેરા ચૈતન ચિદ, આયેલુ મનુતન ધાર;
જનમમરણ ભયે ભવ તણો, સંશે દીયો નિવાર. ૧
ભવ તારનકે કારણે, કરતા ભયે સકાય;
કૃપેર અનુભવ જાનસે, દીના અલખ લખાય. ૨

રવેણી ૫૬-૫.

ગુરુપરતાપ આપ સખ ખોળ, એહી તન પાંતી પવનકા મોળ;
તૃતીયો તેજ તત્ત્વ ઝલકાઈ, ભોમી ભંડમાં લહેર સમાઈ. ૧
વ્યોમ પંચમો આઘ કલાવે, ચાડ તત્ત્વ ખીચ સહેજ સોહાવે;
પંચતત્ત્વ મીલકે મડ ખાસા, તા મધ્યે આતમકા ભાસા. ૨
ન્યૌ દીપક મંદિર મધ્ય જ્યોતિ, ઘટ ભીતર યું આતમા ઉઘોતી;
રોમરોમ રરંકાર ઉજેસા, આસપાસ દસદાર સુરેશા. ૩

મૂલયક ગણપતિકા વાસા, મલ ઝાડત દાર કરત ખુલાસા;
 દુળે દાર કમલસુત હાંન્યા, વ્રીજ અસુત અપ તજત વિજ્ઞાના. ૪
 તૃતીયો દાર અંધ ને નાભિ, સકલ જપકે વિષ્ણુ જ્યાપી;
 હરદે નિરંજન જ્ઞાન દઢાવે, સાસા સકલકો ઘાટ ઘડાવે. ૫
 કંઠસ્થાન શિવ સુખકારી, આંની અરૂપકી રૂપ ઉચારી;
 વરુણ અનલ અવિકાસકે વાસી, શબ્દ ઉચાર સકલ રસ પ્રાસી. ૬
 ગ્રાહકે દારે રહે અશ્વિનીકુમારા, રવાદ પહોંચાવે સુગંધીકા સારા;
 ચંદ્રસૂરજ દગ દારે રહાવે, સકલ રૂપકો નિરૂપ લખાવે. ૭
 કરણ વાસો દિગપાલહી દેવા, શબ્દ સકલકો પહોંચાવત બેવા;
 એ દશ દેવ સેવકુ હાંના, મધ્યે આપ આતમ ભગવાંના. ૮
 મન ખુબ ચીત અહંકાર હજૂરી, તાકે આગે કરત મજૂરી;
 પાંચ પચીસ સંગે પટરાંની, સોઈ સકલ જનકી કરત ગુલાંની. ૯
 એ સખ રૈયત રાયકુ જાગે, શન્ય સિંહાસન આતમ બિરાગે;
 સકલ દેવકે શિર પર સાંઈ, તુરીયાતીત અલખ લક્ષ જાંઈ. ૧૦
 ઝલમલ જોત્ય ઉઘોત અપારા, અનહલ નાદ હોત ઝનકારા;
 સુરત નિરત સોહાગણુ થાકી, નીરખત રૂપ શોભા ધરવાકી. ૧૧
 નિગમ ચાર ખરનન કરી હારે, ઝંકાર શક્તિ જાહાકે દારે;
 કોટી શશીસુર તેજ લયે તાંહી, આરતી ઉતારે શ્વસંવેદ જાંહી. ૧૨
 એહી વિધિ રાજ કરત સુખકારી, ખંડ અનંત બ્રહ્માંડ વિસ્તારી;
 કીટ પતંગ બ્રહ્મા લગે વ્યાપી, શન્ય સનાતન આઘ અઘાપી. ૧૩
 સતકુવેર સોહી પદ ચાંન્યા, આવાગવન તે બયાહે નચીંના. ૧૪

—સાખી—

લોક ચૌદ વિવિધી વિધ્ય, આપ આપને સ્થાન;
કરત અહોનિશ ખુશમત, ચૈતનસુ અવિદાન. ૧
સો ચૈતન પરમાતમા, સકલ ચરાચર વ્યાપ;
કહેં કુવેર દરસા જામી, ગુરુમુખ જ્ઞાન પ્રતાપ. ૨

રવેણી પદ-૬.

આઘપુરુષ અગમકી ખાંતી, જાની શકે કોઈ વિરલા જ્ઞાતી;
ખટદરશન મત પુરાન અઢારા, નામ રૂપ લગે કરત વિસ્તારા. ૧
નિગમ ચાર પોકારત નેતિ, પચાસ કોડ દ્રીંગનકી રેતી;
સાત સાહેર જાકુ પરસ પરેસા, ચેહેન રટન થકીત ભયે શેષા. ૨
તેત્રીસ કોડ ને નવલખ તારા, અર્ક અનેક એક રોમ ઉજારા;
વ્યોમ સકલ અવિકાસમે વાસા, શક્તિ સહિત ઉદરમે ઉપાસા. ૩
બ્રહ્મા વિશ્નુ માહેશ્વર દેવા, દેવકી સંગે જાકતકી હેવા;
અદભુત મૂરત સુરત જાંલાં હારી, શકે નહીં કોઈ ખાંતી ઉચારી. ૪
અકલ અરૂપ રૂપ નહીં રંગા, થાયે નહીં થાપ સ્વરૂપ નિસંગા;
પંચતત્ત્વકા નહીં પરવેશા, બિન શરીસુર તેજ ઉગ્રેસા. ૫
બિન તન ચેહેન નેન બિન દેખ્યા, અપરંપાર અવિગત પેખ્યા;
કહેં કુવેર એહી પદહે અગાદા, વેદ ભેદ એક શબ્દકે આદા. ૬

—સાખી—

વેદકતેખ ન જાનહી, વા ઘરકો અભિપ્રાય;
ગુન તીનુ સુરલોક લ્યો, મુનિજન મરમ ન પાય. ૧
મહામત જ્ઞાન અગાધ હે, જાકો આઘ ના અંત;
કહેં કુવેર ગતિ લાહત હે, કોઈ કોઈ વિરલા સંત. ૨

રવેણી પદ-૭.

પાંડિત પુરાણી તમે સખ કહ્યું જાનો, તો સત શબ્દકું કરી ઠાનો;
 જીવશિવ વેદકથા પરમાનો, કરમધરમકું સત કરી માનો. ૧
 ઉત્તમ કરમ સરસ કરી સેખા, મધ્યમ કરમકા કરત ઉવેખા;
 તાકા ભેદ અતાવું મોઠી, ઉત્તમ મધ્યમ કરમકા દોઠી. ૨
 સુવર્ણ શલ્યા ઉત્તમ કર્મ જાણો, પાપાણ શલ્યા મધ્યમ પરમાણો;
 તાકું કંઈ આધો મત કોઈ, જલતારન કુખાવત દોઈ. ૩
 કરમધરમતે પરમપદ ન્યારા, સોઈ જનત કોઈ જનનહારા;
 પૃથ્વી પાવક પવન જલ ન હતા, તા દિન કર્મધર્મ ક્યાંહાં હોતા. ૪
 ચંદ્રસુર પરકાશ ન જાંહી, બ્રહ્મા વિષ્ણુ માહેશ્વર નાંહી;
 તા દિન જીવશિવકા ક્યાંહાં વાસા, નિશ્ચે અતાવો મોઠ કરી પરકાશા. ૫
 રૂપરંગ રેખા કહ્યું નાંહી, જીવશિવ લીન ભયે કીનમાંહી;
 તા દિનકી મોહી કહો સમજાઈ, કુણુ સ્વરૂપે રહે રઘુરાઈ. ૬
 સોઈ સ્વરૂપ ચેહને ચીત લાવો, કરમધરમકા ભરમ નસાવો;
 તખ જાનુ પંડિત પરમાના, જા ઘટ પ્રગટે એસા નિજજાના. ૭
 પંડિત સો જે પુરાંની અતાવે, જુગમાં ભદ્ર સો તો સખ કોઈ ગાવે;
 કરમધરમકા દીપક જુઝાવે, આતમ અરક ઉજેસકું પાવે. ૮
 સો પંડિત જે પદસે નવ ડોલે, તત્ત્વ સાંખ્ય વિના આંખ્ય ન ભોલે;
 કહે કુંવેર અગમ લેહે લાયા, ગુરુપરતાપ પરમપદ પાયા. ૯

—સાખી—

પંચતત્ત્વ ઓર ગુન નહીં, અવ્યાકૃત નહિ જ્યોત;
 વા દિન કરતા જે હતા, સો નહીં લખીયા હોત. ૧

તેહી કરતા પહેચાનહો, તો નિજગ્જ્ઞાન પ્રમાન;
નહીં તો પંડિત પચી મરો, પઢી પઢી વેદપુરાન. ૨

— રવેણી પદ-૮. —

જક્ત સકલ જૂઠું પ્રતી આયા, કરતાકી ગતિ કોઈ નવ પાયા;
ભૈરવ ભૂત પ્રેકેતકુ પૂજે, આતમતત્ત્વકુ કોઈ નવ જૂજે. ૧
પાપાણુકી એક પુતળી બનાઈ, પંચ મીલકે શક્તિ દરાઈ;
ધૂપ દીપ નૈવેદ્ય ધરાવે, બિન ચૈતન કહો કેસેહી પાવે. ૨
વારમવાર આરતી ઉતારે, ફલ ઇચ્છા અંતર ઉર ધારે;
શક્યા શક્તિ બોલે નહીં કોઈ, અંધ નિરંધરી ફૂટી દોઈ. ૩
ચૈતન આપ અચેતકુ ધાવે, વેદવિધિમે સંખ જુગ ભરમાવે;
દેવી દેવલકો કરતા પોતે, જ્ઞાન ન જૂજે બિન આતમ ઉઘોતે. ૪
શક્તિસં મુક્તિ કહો કીન પાઈ, પીપા સાખ્ય દેખો તુમ જાઈ;
ખાનપાન સુખ દેહી ડેહકાવે, અંતકાલકુ નરક લેઈ જાવે. ૫
જેસં કસાઈ પશુકુ પાલે, હરિયા ચારા આંખ ચરાલે;
પશુ જનત એહી પતિ મેરા, શિર કાટત નવ લાગત બેરા. ૬
શક્તિસંવાકો એહી ફલ જાનો, અજ્ઞ દષ્ટાંતને સત કરી માનો;
તાતે તું સંવા છાંડ અનીતિ, નિરગુણ સંતસુ કરી લેને પ્રીતિ. ૭
ભક્તિ વિના ભગવંત ન રીઝે, સાચ વિના સાહેબ નવ ધીજે;
ધન્યભાગ્ય જે સતગુરુ પાવે, તારીક મંત્ર કાંલાંન ગુનાવે. ૮
તખ અંતર હોવે ઉજ્યારા, બોલે જ્ઞાન કપાટકા તારા;
કર્તાઅંશ તનુ સખ ઘટ દરસે, નિરમલ દષ્ટ રહિત ભવભરસે. ૯
થાવરજંગમ જલથલ જાંહી, અંશ અજ્ઞત અખિલ ભિન્ન માંહી;
તખ શક્યા સખ સહિત અકાંમા, વિન ચૈતન જડ જગ અભિરાંમા. ૧૦

ચૈતન સહિત અચરચર જોતા, વિશ્વ વિલાસ સકલ ભવખેતા;
 જેહી ભવખેત રહિત બિન અંશુ, પરસેકાલ દવિત નિરવંશુ. ૧૧
 નિજ ચૈતન હરિઅંશ અનાદિ, આઘ અંત મધ્ય સયલ સનાદિ;
 તેહી આપનુ નિજ આપ અપરહી, યાહીતે સકલ ભિન્ન તંત વિખરહી. ૧૨
 એહી ક્ષરઅક્ષર પર નિજ કરતા, અલગ થકા ઉપબવન હરતા;
 તેહી કરતા એક આપનુ સોઈ, અરસપરસ એકતા જીનું હોઈ. ૧૩
 તેહી કરવાવન હંમ નિજ અંશા, પરમવિશેષ પતિનકે અંશા;
 અંશ ઉચાર કરન ભવ આયે, સતકુવેર ધરી તન દરસાયે. ૧૪

—સાખી—

ભિન્નાભિન્ન સકલ ભવ, અંશ સમ્મત સુવસ્ત;
 કેહું કુવેર પૂરણુ પદે, ઉદે નહીં જાંહાં અસ્ત. ૧
 ઉદેઅસ્ત જાંહાં જ્યોં લગે, માપ થાપ ગુણુજ્ઞાન;
 કહે કુવેર કારણુ નિધે, જોતાં નહીં પદ આંન. ૨

— રવેણી પદ-૯. —

સંત સકલકે ધરી ચીત ચરણુ, વિશ્વવિલાસ ઉપાસકુ બરણુ;
 અદ્વૈત બ્રહ્મ અખંડ અક્ષેખા, અરૂપતે રૂપ નિરંજન લેખા. ૧
 પુરુષ નિરંજન આઘ કહાયા, તાતે અંજન પ્રગટી માયા;
 મહામાયા બલ અકલ અનેરા, પંચતત્ત્વ તાતે ભયે ચેરા. ૨
 આગે શૂન્ય મુન્યતે પવનાં, પવનતે પ્રગટી અગન તેજ રવનાં;
 તેજતે તોય અપતે અવની, જા પર કરવા થીતી વિશ્વ સર્વની. ૩
 એહી વિધિ પંચુ તત્ત્વ પસારી, ત્રિગુણુ રૂપ લીયો તબ નારી;
 તમપદ સાત્ત્વિક રાજસ બ્રહ્મા, નિગમ ચાર બંધે કર્મધર્મા. ૪

અખ યરનું મેં સૃષ્ટસુરેશા, આગે થાપન મૂલ ગણેશા;
 તા પર શેષ સહસ્ત્રમુખ રાજે, તાકે ઈશ વિષ્ણુ શિર છાજે. ૫
 યોથા દેવ વિરંચી વિચારો, ઘાટ સકલકો બાંધે ધારો;
 પંચમા શિવ ધ્યાનકે ધાતા, દઢ આસન સદા મદમાતા. ૬
 કાલગલ વ્યાપે નહીં જાંહી, માહાવિશ્નુ તાકે શિર સાંધી;
 શન્ય સિંહાસન આસન ઠાંના, રહત સદા જાંહાં બાસ વિજાંના. ૭
 મહાનિધિ તા પર પરમાનો, તાકે કરતા નિરંજન જનો;
 એ અષ્ટદેવ સૃષ્ટકા કાહાવે, જ્યાં જાકી પ્રતીત તાંહાં તાકુ ગાવે. ૮
 તેત્રીસ કોડ ઈષ્ટકે અંશા, બ્રહ્મણુ શરૂ ક્ષત્રી વંશા;
 ક્રીટ પતંગ વિહંગ વિલાસા, તરુવર ભાર અદાર ઉપાસા. ૯
 એ સર્વ સૃષ્ટિ સકલકે ચીંન, જીવ ચોરાસી ભિન્નાભિન્ન;
 સૌનો સાક્ષી સદા આતમ, આઘ અંત મધ્ય જેમનો જેમ. ૧૦
 ગુરુપરતાપ પુરાતન પેખ્યા, અંતર રહિત સતંતર દેખ્યા;
 કહે કુવેર અગમ અવિધારા, બ્રહ્મવિલાસ ઉપાસ ઉચારા. ૧૧.

—સાખી—

બ્રહ્મભવાટી વરનહી, પસરન દ્વૈત વિનોધ;
 કેહ કુવેર તીનકી પરે, હે કૈવલ નિજબોધ. ૧
 ગિપજખપજ જુગ બ્રહ્મ લ્યૌં, લોક ચતુરદશ ભાત;
 કહે કુવેર સો પદ વટી, કોઈ કોઈ હંસા જાત. ૨

— રવેણી ૫૬-૧૦. —

ગાવું શન્ય સકલકા ભેવા, આઘપુરુષ રસના રસ લેવા;
 શ્યામ શન્ય અનેક અપારા, વિવિધી ઘાટ વિરંચી વિસ્તારા. ૧
 અગણિત યરનું મેં શન્ય સપેતા, જામે ઈશ વિષ્ણુકા હેતા;
 રક્ત શન્ય અપાર અલેખા, જામે વાસ શિવકા ભેખા. ૨

સંખ્યા રહિત શન્ય પરકાશા, હરિયા રંગ જાંહાં શક્તિશ વાસા;
 સુવર્ણ શન્ય અનન્ય અભેવા, જામે કરતા નિરંજન દેવા. ૩
 બરનું શન્ય સકલકે સોહાગી, રરંકાર રટણ ધૂન્ય લાગી;
 તા પર અદ્વૈત શન્ય અનુપા, રરંકાર તારના જાંહાં કૃપા. ૪
 તામે વાસ અવાચહી બ્રહ્મ, અગમ અગોચર ગોચર બ્રમ;
 તાપર અધર અશુભ મહેબૂઆ, જામે વાસ સસ્વપતી સુખા. ૫
 પુરુષ પુરાતન વા પર આગી, જાની શકે કોઈ સંત સોહાગી;
 તા પર પરમધામ પરકાશા, શન્ય સકલ પતિ અંત નિવાસા. ૬
 અવિગત આસન એકે અહુનામી, કરુણામયે કૈવલ નિજધામી;
 નેન અનંત અનંતલી આહુ, ઉપમાયોગ દૂળે નહિ કાહુ. ૭
 સો પદકા મોઈ ભઈ પરતીતિ, તત્ત્વવિચાર પાર પર પ્રીતિ;
 સહેજ સમાસ આસ તાંહી હાંના, અડંગ મદા મંન તાંહી પીયાંના. ૮
 ચીન્યા મરમ મતા મલતાંના, ગુરુગમ જ્ઞાન ધ્યાન ગલતાંના;
 સત કુવેર ગગનગત્ય પાયા, જીવત હંસ વંશમે મેલાયા. ૯

—સાખી—

હમ હંસા ઉસ ધામકે, વસે જાંહાં કૈવલ;
 અરૂઢ મતાગત્ય પાવહી, કોઈ વિરલા જન ભલ. ૧
 જો ભેદુ ઉસ ધામકે, અટકણ નહીં આ દેશ;
 વારપાર પરકાશિત, દુતીયો કુવેર સુરેશ. ૨

— રવેણી ૫૬-૧૧. —

હંસા અગમ સુગમ ગત ગાવું, સતગુરુશબ્દસે ભેદ અતાવું;
 પંચતત્ત્વ મીલકે ભઈ ઓરી, મહંમાયા મધ્ય કાળલ ઘોરી. ૧
 તામે અંશ હંસકા પેદા, ચતુર નિમસ ભર ટક કર બેદા;
 પેહત ઉજાગવલ બેદત શરો, એલી વિધિ શિવકા જીવ વિચારો. ૨

કાજલ ભીજે પંખી નવ ચીન, ચાંચ પાંખ ચરણે ખટ ભીન;
જીવ પંખી ચેહેન વાસના અત્વ, માયા કાજલ ભીજે નવ તત્ત્વ. ૩
તાતે નીકસ આંન્ય ઘટહી ખેડાવે, વિન ખર પાંખ કાલચ નવગ્તવે;
ગુરુગમજાન વરધ વિધિ જાગે, તો ચાંચ પાંખ પર અવધિ લાગે. ૪
તપ્પ કાલચ ગ્તવે સપ્પ જોતી, પર પલટે હંસ હોયે સપેતી;
હંસા હંસગતિ સંગ ડોલે, મન મુક્તા ખીના ચાંચ ના ખોલે. ૫
સંસાર છીલર મીંડક પાવે, સો હંસાકુ ચરથ ન આવે;
ઊડઊડ હંસા ગ્તહાં કરી લેને વાસા, માનસરોવર મુક્તા ખાસા. ૬
મનમાંન્યા મુક્તાફલ ચરહી, હંસા હંસ સંગ હલમલ ફરહી;
સંત સરોવર મુગના આંતી, સતકુવેર એહી પ્રતી આંતી. ૭

—સાખી—

તારણુતરણુ ઊગર. અભે કરન ધન્ય સંત;
કહે કુવેર ભવજલમાંહી, સતગુરુ નાવ મદંત. ૧
હે કૈવલ છેલ્લું પદ, અખં અમર પદ થાપ;
કહે કુવેર સોઈ પાઈયે, સતગુરુ સંત પ્રતાપ. ૨

રવેણી સંપૂર્ણ

— પ્રભાત પદ-૧. —

મૂક્યને કલ્પના જલ્પના મનતણી, તુજ વિના આંન્ય નહીં કોઈ દૂજો;
તીરથ વ્રત ને જોગ જગન જપ, તપ કરી માગતો તહારું તું જો...મૂ. ૧
નિદ્રાના સુપનમાં રાજ ભિક્ષુક થયો, જાગ્યા આપણે દાર ઊભો;
સુપનુ સમાઈગયું જાગત સુખ લલ્યું, જેમ હતું તેમ થયું આપ સુખો...મૂ. ૨
તમપદ સાત્વિક સ્વરૂપ સ્વામીતાણું, રજોગુણ રસખસ લુંખોળુંખો;
દ્વાદશ દારનું સાર મંદિર રચ્યું, ઘટઘટ ખટરસ લેવા ચુંખો...મૂ. ૩

જીવ તું શિવ તું કાલ કિરતાર તું, કાલના કાલમે તોય જૂન્યો;
કહે કુવેર અજ્ઞાન અંધેર ટળે, ગુરુગમદષ્ટિએ મોય સૂન્યો...મૃ. ૪

— પ્રભાત પદ-૨. —

શું કહીએ જંતને ઓલખ્યા નહીં કંથને, સેવ્યા નહીં સંતને માન મૂકી;
ભક્તિપદ મુક્તિની જુક્તિ જાણી નહીં, લંપટ નરતણી બુધ્ય ટૂંકી...શું. ૧
અનેક વિગતે કથી સકલ શાસ્તર મથી, વાણી પરમારથી નિગમ સાખી;
શઠને શિખામણુ તોય લાગી નહીં, કહે કવિ પંડિત થાક્યા ઋષિ...શું. ૨
નવ લહે મૂળ ગતિ રતિપતિની મતિ, માયાનો સ્વારથી વરણ મૂખી;
કેહં કુવેર નિજલક્ષ ભજન વિના, કોઈ નર જકતમે હોય નાસુખી...શું. ૩

— પ્રભાત પદ-૩. —

સંતકૃપા વિના સુકૃત નવ સરે, દુષ્કૃત જાય નહીં દેહકેરં;
હરખ ને શોક સંતાપ અતિ સંભવે, દંભવે દુરમતિ લોક હેરં...સંત. ૧
જીવપણું અતિઘણું જુગલ નરનારનું, અહંપદ આપનુ દીર્ઘ દેહેરં;
ખખર નહીં જંતને તંતુના અંતની, સંચિત દ્રવ્ય કરે મેરૂ મેરૂ...સંત. ૨
ધરમ આગે ધરે કરમ કંઠે કરે, પાપને નવ કહે આય નેહું;
સત કુવેર કહે મૂઠ કાંઈ નવ લહે, પુન્ય તાંહાં પાપ ના હોય નેરૂ...સંત. ૩

— પ્રભાત પદ-૪. —

આઘ અંત મધ્ય કૈવલ સરવોપરી, તે હરિ હું વરી સત સોઈ;
કરંમનો ભરમતે મરમ સમજે શમ્યો, જકતજંગલની આલ ખોઈ...આઘ. ૧
અંતસકરણની ચતુર ચોરી રચી, વિપ્ર ગુરુ ધુન્ય મચી સમે વતાર્ધ;
શબ્દ શરણાઈ ભવ ભાવ બૂંગલ બજ, શોક સંશે તજ હરખ હોઈ...આઘ. ૨
મનવશ મીંઢલ લક્ષ દોરો મહીં, પ્રેમ પીઠી ચઢી અંગ મોઈ;
સત દઢ નેમ દો છેડલા ગાંઠીયા, સુરતી સંધાણુ વરમાલ પ્રોઈ...આઘ. ૩

મનોરથ માંચી મમ હરિ બુધ બાજટે, અહંગ સહંગ મલ્યા હસ્ત દોઈ;
અહંગ બુજ માહેરો સહંગ હરિનો કર, અલખ ઈચ્છાવર ભાયગ મોઈ આઘ ૪
અહ અગ્નિ જગ્યો ચીત ચોરી મધ્યે, સંકલ્પ શ્રીફલ હોમ હોઈ;
જ્ઞાનને ધ્યાન વૈરાગ ભક્તિપદ, મંગલ વરતીયાં ચાર ઓઈ...આઘ ૫
કરુણા કંસાર કરુણાકરે કર લીયો, વદન મારે દીયો મદન ગોઈ;
શીશ સમરપણુ વલી મેંકલવો લીયો, હરિમુખમે દીયો લાજ લોઈ...આઘ ૬
ધરમ અર્થ કામને મોક્ષ મુક્તિ વલી, ભામિનીયો મલી અષ્ટ ઓઈ;
ગાવત ધોલ આનંદ અનુભવ અતિ, જતી સતી જનનું મન મોઈ...આઘ ૭
પૂરણુ પરણી હરિ કારજ ગયું સરી, જનમ ને મરણની ખટક ખોઈ
કહે કુવેર અવિચલ ગ્રહસૂત્રનું, સુખ મુખમે જો કહી શકું ન કોઈ...આઘ ૮

— પ્રભાત ૫૬-૫. —

નીરખને નિરમલ દષ્ટિએ નૂરને, અહનો ભાસ તે વિશ્વમાંહી;
સુરત નૂરતે કરી ગુરુગમ ઉર ધરી, સાવ નિરંતર એક સાંધ...નીરખને ૧
વાપી ને કૂપ તડાગ નીરે ભર્યાં, ચંદ્રને સૂરજ તેજ તાંહી;
બહાર કીલાહાર કલોલ કીડા કરે, અચલ અડોલ આકાશમાંહી...નીરખને ૨
જીવને શિવતે બાંધ્યા કર્મે કરી, ચૈતન એક તે વિશ્વમાંહી;
વિવિધી વિગતે કહ જે જમ તેમ વર, ભિન્નભિન્ન ભેદ તે ભાતમાંહી...ની ૩
ક્ષિતિ પાવક જલ પવન આકાશમાં, તેજમાં તત્ત્વ તું સાક્ષી માંહી;
સતકુવેર કહે તુંજ વિલસી રહ્યો, તુંજ વિના અન્ય તે કાંઈ નાંહી...નીરખને ૪

— પ્રભાત ૫૬-૬. —

કવન કારણ હવે જોગ જપ તપ કરે, ધ્યાન જેનું ધરે તેજ પામી;
નિગમ કહે અગમ નિરાલંબ નિર્ગુણપદ, સો સદ સતગુરુપ સ્વામી કવન. ૧

વેદ વેદાંત પુરાણ ખટ શાસ્તર, વ્યાસ વિનંતી કરી થકિત હાંમી;
 તેજ પરમેશ્વર પરમ પ્રગટ લહી, નવ કહી જાય અવિગત અનાંમી કવન. ૨
 શનકશુકદેવ સીધ નારદ કપિલ દત્ત કપ્પીર સત પાયે જે પદ વિરાંમી;
 સંત સરવ સાખ્ય સંજુક્ત ભઈ મુક્ત મમ, દેશ ડંકો નહીં વાત છાંતી ક. ૩
 ચૈતન આપ ચિદરૂપ ચીત સનમુખ. ધસમસ્યો ઉર વસ્યો ગગનગામી;
 કહે કુવેર કિરપાનિધિ કૈવલ, સંગ છોડે નહીં સોહાંગ કામી...કવન ૪

— પ્રભાત-૭ —

કોટી જન મંત્રનું પુણ્ય પ્રગટ હવું, આજ અચરત નવું ભાગ્ય મારે;
 અનંત બ્રહ્માંડનું ભરણુપોષણ કરે, તે હરિ ઉર ધરે નેહ લાહારે...કોટી ૧
 ત્રિગુણાતીત પદ દુર્લભ દેવને, શેષ વિરંચી શિવ ધ્યાન ધારે;
 અચ્યુત અવ્યક્ત વિવ્યક્ત તે વરજીત, પરણુવ પાંણુ મમકંઠડારે;...કોટી ૨
 અંશ ઉઘાલની ચાહ ભઈ કાંમની, ભાંમની ભાવ ધરી કરે વિહારે;
 લેત આલિંગન પરસ પરમાતમા, ત્રિયા તન પલ પલ નવ વિસારે..કોટી ૩
 આપ અદ્વૈત રહી દ્વૈત સંગે રમે, વિશ્વવિલાસમે વારેવારે;
 નિજ અનુકરમનો ભરમ જન જો લહે, કરક કરતા સદા જો વિચારે...કોટી ૪
 ભવજલ ભરમમે અંશ અનવેગતિ, આપમે આપકો તરે ને તારે;
 ડૂબતે નરનક્રૂ તીરે તારણવત, અલગ કરતા વિનાકો ઓધારે...કોટી ૫
 અવિગત અકલ કરતાર કરુણામયે, સતગુરુસે લહે સદ વિચારે;
 કહે કુવેર ભવકેર કારગત ભઈ, પરમપદમીલહી ભયો સકારે...કોટી ૬

— પ્રભાત-૮ —

સકલ વૈભવતણું કારજ હાવે સર્વ, સશ્ચિદાનંદ આનંદ વરતુ;
 પિંડબ્રહ્માંડનું સૂત્ર સંમ શોધતાં, ઓધતાં બુધ અગાદ કરતુ...સકલ
 સ્થાવર જંગમ વિશ્વ ચરાચર, જડચૈતન સરતુ ને નરતુ;
 વરતુ વિચારતાં વિવિધી વગ નવ રહ્યું, અખિલ ભવ અંશનો આદ્ય ધરતુ સ.

જીવને શિવ કૈવલ કારણ લાડુ, પુન્યને પાપ અવતરતું ને મરતું;
થાપ ઉથાપ મન વ્યાપ સમગ્રે સમ્યો, જક્ત જંગલ ઉર આલ ધરતું સ. ૩
અંશ અસમિ અજભવ વિષે ભોગીયો, જોગીયો જતમત તેજ સ્વરતું;
કહેંકુવેર યાંહાં જુગલ અવીશોકતાં, હું તારી મોજને આઘ સરતું સ. ૪

— પ્રભાત-૬ —

મોજમે મસ્ત અલમસ્ત અનવે કરું, દીન ઉર નવધરું ભિન્ન ભાગી;
અગમ અદૈતમે દૈત એકતાપાણું, જ્ઞાન ગણતીતણું ભાન ત્યાગી...મોજ ૧
વિશ્વ વિલાસ અતિલાસ અનવે ગતિ, રતિપતિની મતિ પ્રેમ પાગી;
અંતસકરણ ગુણ ઇંદ્રી એકાદશ, સલિત પ્રકૃત મમ વહીત જગી...મોજ ૨
કોટ પતંગ અજ વિષ્ણુ એકી વગે, વસ્તુ જોતાં ઉદે અસ્ત આગી;
શિવ શક્તિ પુની શેષ સત ઇશ્વર, પુષ્ટિ પ્રકૃતભઈ પ્રત પાગી...મોજ ૩
વેષ વિચિત્ર બાહુ ભાત વિવિધી વિધ, લજ જોતાં નહીં પક્ષ રાગી;
સ્વે સર્વજ્ઞ તન અહંગ અનભેજગી, દ્રોષ દુતીયો દધી સ્વેત જગી...મોજ ૪
એકોહંગ વ્યાપી દુતી નાસ્તિ કૃષ્ણે કહ્યું, ઇશપદ શું રહ્યું જુવોને જગી;
કહેંકુવેર સરવ સાર સિદ્ધાંત એ, નિજપતિ પરમ શુદ્ધ કાહુનલાગી..મોજ ૫

— પ્રભાત-૧૦ —

ભરમ તજ ભાવ ધરો ભુરયાં માનવી, જ્ઞાનવી ગુરુલક્ષે જ્ઞાન જીલો;
જ્ઞાન ગંગાતણું પારસતાં પારખુ, અહંગ ઉદ્યોત અધ ભરમભૂલો...ભરમ ૧
કામને ક્રોધ મન વ્રોધ અહંકાર મદ, સૌ સદ પરહરી પ્રેમ પી લો;
રાતદિન રસગ્રસ એકતા અનુસરો, ધ્યાન હરદે ધરો માન મેલો...ભરમ ૨
નિજપતિ પરમ પરપંચની પર સદા, રચમદા તે સદા રહે એકીલો;
અલખ અમાપ લખ માપ મમતા ધરી, અખિલ ચઉ અંશ થઇ ખલક
ખીલો...ભરમ ૩

સકલ સિદ્ધાંતનું સાર સંતો કને, પ્રીછવા પેર ત્યાં મન મેલો;
 પરમ અરથી સદા સંત અમી અરણ્યવ, પરણવ પુરુષ પરસાવે વહેલો. બ. ૪
 આપ નિજ અંશ કરતારનો લક્ષ જે, સતગુરુ અરથ દે ત્રત સહેલો;
 કહેં કુવેર જંગલ જન તુ ટળે, જર્ઘ મલે જાંઠાં હુતો પુરવ પહેલો...ભરમ પ.

— મંગળ પદ-૧ —

શુદ્ધ સતગુરુશબ્દ વિચાર, જાહેર મન માહેરા;
 જોને અહંગ આપ નિજ રૂપ, અનોપમ તાહેરા. ૧
 સ્વામી અવિગત આપ અવ્યક્ત, શક્તિ જેની સરવમે;
 અવિનાશી અકલ અરૂપ, આવે નહિ ગરભમે. ૨
 ભિન્નાભિન્ન દીસે જીનું અંશ, તંતુના બેદમે;
 ઘાટ નિમિત મૃત્યુની માંય, આવે નહિ છેદમે. ૩
 રવિચંદ્ર દષ્ટાંતને જોય, પ્રતિબિંબ ભંડિતા;
 નીરપાત્ર ઉભયે વિલસાય, જોત્ય નહીં ખંડિતા; ૪
 જેની ઉત્પત પરલે નહીં નાશ, વાસ અવિકાસ હે;
 તે તો જેમનો જેમ સદાય, સ્વે પ્રકાશ હે. ૫
 સહેજનંદ આનંદ અખંધ, પુરાતન રહ્યો જથા;
 સતકુવેરને દરસા સોય, મીટયા સરવે મનમતાં ૬

— મંગળ પદ-૨. —

મન મંગળ આનંદરૂપ, ભયા તથા જનનહી;
 જેનો શબ્દ વિવેક વિચાર, સંત પરમાણુહી. ૧
 તેણે પાંચ પચીશ પરાસ, આશ ઉલટી કરી;
 તેને રોમરોમ રરંકાર, રટત હે હરિહરિ. ૨

જેને બોલ તહી બુદ્ધિ હોય, શુદ્ધિ સાંમા જીવકુ;
 તેને પ્રગટે ઉર અહમેવ, લેવાને પીવકુ. ૩
 જેની વાણી તણો વિસ્તાર, અલક્ષના લક્ષની;
 છૂટે જીવશિવ સંશે બ્રાત, કે પક્ષાપક્ષની. ૪
 જેને અનુભવ આડે પહોર, ખોજ પદ પરમની;
 તેને વ્યાપી શકે નહિ કાંય, કલપના કરમની. ૫
 જેને મન બુધ ચીત અહંકાર, ચાર અંતસકરણ;
 તેથી નિરવરતા નિજદાસ, આશ હરિકે શરણ. ૬
 અભ્યાનંદ આનંદને જોઈ, બુદ્ધિ સર્વ વિસરી;
 ભઈ સુરતનરત એકતાય, કુવેર નવ નીસરી. ૭

— મંગળ પદ-૩. —

અભ આનંદ સાગર સોય, સદા લગી ઝીલીયે;
 સુધા અમૃતપે અતિ સાર, પીવાય તંમ પી લીયે. ૧
 જેના આણુને સોમે ભાગ, નવે નિધ સિદ્ધને;
 નવ પહોંચે સુરેશ લગાર, કવે કો વિધ્યને. ૨
 જેના ચિંતવનમે જીગ ચાર, સાર કીલા કરે;
 સમે ચિંતવન ચાહ મહાંય, કાંય નવ જીગરે. ૩
 જેના રોમતણો પરકાશ, વાસ સુખ રહ્યો સંગે;
 તેમાં વરતેઈ ચૌદે લોક, સુરીનર અજ લગે. ૪
 કોટી રવિશશી તેજ ઉદ્યોત, શોભા નક્ષત્રી સહી;
 સ્વામી અપરંપાર અન્નેખ, અલ્પ ઉપમા કહી. ૫
 જેનો વારપાર નહીં અંત, સંત સરવે કહે,
 સતકુવેર અલ્પમતિ જીવ, મહિમા તે થું લહે. ૬

મંગળ પદ-૪

એવા સાહેબ પામવા સાર, સંતોને સેવીયે,
 ન સરે કારજ કિંચિત એક, પૂજા ફલ દેવીયે. ૧
 ગુરુજ્ઞાન ધ્યાન અવિલાન, અઢોનિશ કીજ્યે;
 આંકે પહોર અંગ ઉમંગ, પરમ રસ પીજ્યે. ૨
 તેને નવ રહે જીવજંબલ, પાલ મનને વિષે;
 નવ વ્યાપે રાગ ને દ્રોષ, રહે સતગુરુ પામે. ૩
 તેનું સમરણ શુદ્ધ વિચાર, સંત નિશ્ચે કર્યા;
 કોટી વિષ્ણુ અનંત અપાર, એહી વિધિ ઓધર્યા. ૪
 એવી સાખ્ય સકલની જોઈ, મોઈ દહતા ભઈ;
 સતકૃવેર ગુરુના ચરણ, છાંડી નવ જન્ય કહી. ૫

મંગળ-૫.

ખોજો ગુરુગમ વારંવાર, સાર સુખ પામવા;
 રાખો ઉરઅંતર અહમેવ, ભવદુઃખ વામવા. ૧
 શીખ સહસ્ર જનમની હોય, હરિ તેમાં ગતિ;
 તેને પ્રગટે વ્રેહ વૈરાગ, આવે શુદ્ધ ગુરુગતિ. ૨
 જેને અજ પદને કૈલાસ, વાસ મન નવ છકે;
 સુખ ચૌદસોકનું જેહ, તૃણાવંત કરી લખે. ૩
 તેની ખુદ્ધિ વેગ અલિહાર, જાલર થઈ ઝૂઝવે;
 જેના જ્ઞાનખડગનો ધાવ, કોઈ નવ રૂઝવે. ૪
 જ્ઞાનખડગ ધાવની પીર, ધીર કોઈ નવ ધરે;
 સતકૃવેર ગુરુપરતાપ, શબ્દ સનસુખ લરે. ૫

મંગળ-૬.

લાગી જ્ઞાનશબ્દકી ચોટ, ઓટ કીસકી ઝલુ;
 તોડી અજ્ઞાન આવરણ હાલ, જીવતો ક્યમ રહુ. ૧
 સંગી માર્યા પાંચપચીસ, શીશ સખ ખેદીયા;
 કાયા નગ્નની માંહી, અમલ ગુરુકા બેદીયા. ૨
 ક્રીની દશ દરવાજે સાહાય, જાય ચોટા ખેસવા;
 કામ કોથ લોભ મદ ચોર, દેવે નહીં પેસવા. ૩
 ક્રીની કમળે ચાઝ વરણ, અમલ આપકો કર્યો;
 હાર્યો કાયાનગરનો રાય, ગુરુચરણે પડ્યો. ૪
 એવી નિશા નમણતા જોઈ, ગુરુરાય રીઝીયા;
 કરી કરુણા કુવેર શિર હાથ, ફેરી રાજ દીજ્યા. ૫

મંગળ-૭.

શુદ્ધ સમજ વિવેક વજર, ધીર જોઈ આપીયો;
 કર્યો કબુલિ ઉચાકર જોડ, આજે હુતો પાપીયો. ૧
 દીયો દયા જાણીને દયાલ, ધરમ કોટવાલકુ;
 કીયો કામ કરાવત એલ, નગર રખવાળકુ. ૨
 શીલ સહેજ સંતોસને સત્તવ, સાંમના સંગના;
 દીના પલંગ પટાવત ચાર, આપના અંગના. ૩
 કીનો સનમાન શુદ્ધ શાહુકાર, કાર નાંણા તણો;
 જોયે ખરચવા વાવરવા જોડ, દ્રવ્ય આપે ઘણો. ૪
 સહુ શહેર કર્યું સુખરાજ, નવે નિધ્ય સિધ્યમે;
 તમ ફર ગઈ સત હુવાઈ, રાય રસ રિધ્યમે. ૫
 કીનો અમલ અનેરો આપ, કામ સખ કેજમે;
 સત કુવેર આતમ આપ રાય, સુતા સુખસેજમે. ૬

મંગળ-૮.

જ્ઞેને ઇગલા પિંગલા નાર, સુધુમણા શાહને;
 ઢોલે વ્રેહે વીંજણીયે વાય, સ્વામી સુખદાયને. ૧
 ચોથી સુરતી સોહાગણુ જોહ, નેહ કરે નાથસુ;
 ધરી તન મન જીવન પ્રાણ, તાળી લે હાથસુ. ૨
 નેક નિરતિ લગાવે નેન, એન રસ રીત્યનાં;
 કરે પલક પલક પિયુ પ્રેમ, પોતાની જીત્યનાં. ૩
 શુદ્ધ વરતી સોહાગણુ નાર, ખ્યાર પિયુને ગણી;
 લહે હેલા માત્રની માંહાંય, હરિનું મન હણી. ૪
 શુદ્ધિ સુદ્ધિ નિધિ સરવે લેઈ, પૂજનને કારણે;
 લાવે નિત્યપ્રતિ વારંવાર, ધરી મન ધારણે. ૫
 ભક્તિ મુક્તિ શુક્તિની જાણ, પાણ્ય જોડીને રહી;
 કરે સેવા સ્વામીની સદાય, નાર દશધા સહી. ૬
 સિદ્ધિ ખટ દશ પંચ ને દોય, દશે એની દાસીયો;
 નિધિ પંચયતુરધા સોય, સેવાને ખાસીયો. ૭
 મલી સરવ સુલક્ષણા નાર, વિહાર હરિસુ કરે;
 કહે કુવેર આત્મા અણલિંગ, રંગથી રહે પરે. ૮

મંગળ-૯.

રંગ અંગ આત્મની સંગ, કહું દષ્ટાંતસે;
 દેખી વરુણ શીતળ વિધિ હોય, દષ્ટ સુરકાંતસે. ૧
 સાખ્ય આંન્ય ખતાવું સોય, સંશે સરવે નીસરે;
 નવ રહે અંતર એક લગાર, સમજ સુધી પરે. ૨
 રાખી ચમક પટંતરે કાચ, લોહા પૂતળી ધરી;
 નહીં ચમકને ચિંતવન કાંઈ, ચૈતન થઈ પરવરી. ૩

જાઈ ખાપ રહી ખટકાઈ, સાંઈ ભેઠયો નહીં;	
ઘાતુપૂતલી રૂપરંગ સહિત, રહી અહીંની અહીં.	૪
કાય ચમક બીચે ફરે પાંણ્ય, આંણ્ય પક્ષમે પરે;	
છોડી કાય કામની તાંચ, કાંઈ લટકાં કરે.	૫
દેખી ચમક ચપલતા નાર, પ્યાર પિયુને સહી;	
એનો સનેહ શિરોમણિ સાર, ચમકને ચિંતન નહીં.	૬
સ્વામી સમ્યક રહ્યો સમતોલ, ઓલ મન માયને;	
નીચે વરતે સહુ સંસાર, સાંત્રિયની સાહાયને.	૭
ઘાટ નિમિત્ત મૃતીયુ કરે કાલ, પાલ પલમે પરે;	
તાતે વૃદ્ધિ પામે સંસાર, મરે ને અવતરે.	૮
નવ મંગળ નવ નિધિ જ્ઞાન, ધ્યાન હરદે ધરે;	
ઉત્કૃષ્ટપણે પતિ પાય, કુવેર જે પરમ પરે.	૯

સંપૂર્ણ.

અવિનાશી પદ-૧.

મેં અવિનાશી ઉપાસી હો સંતો, મેં અવિનાશી ઉપાસી;
 ગતિ અગમ અગાધ લખાસી, હો સંતો મેં અવિનાશી ઉપાસી.—ટેક. ૧
 જપ તપ તીરથ વરત વેદોગત્ય, સાધન સિદ્ધ અધ્યાસી;
 સુરત નુરત ધરી લગન લગાવે, તો ત્રીન લોક પદ પાસી. હો સંતો ૦૨
 દશ અવતાર ધરે ધરણી પર, દે માંદી અમલ જમાસી;
 નામ રહે રૂપ રહે ન ના પાયે, અંતકાલ ગયે નાસી. હો સંતો ૦૩
 પૃથ્વી તેજ પવન નભ પાણી, અતિ પરલંત વિલાસી;
 ઔદેઈ લોક હે ઉનકી ભીતર, ઉનકી હે જૂદી આસી. હો સંતો ૦૪
 હાડ માંસ રંગ લોહ ન ચરમ, એસી હે દેહ હમાસી;
 સોલંગ સાહેબ નામ હમેરા, નિજ કૈવલપદ વાસી. હો સંતો ૦૫
 અહ્મા વિષ્ણુ માહેશ્વર દેવા, જોણે આ સૃષ્ટિ પ્રકાશી;
 મહામાયાકા એક દિવસમે, અનેક ભેર મર જાસી. હો સંતો ૦૬
 વીતે કલપ રહે શક્તિતન, જોત્યમે જાઈ મેલાસી;
 એસે કલપ રહે શત જ્યોતિ, અહ્મમાં જાઈ મેલાસી. હો સંતો ૦૭
 અહ્મ ચિદાનંદ આનંદ સિંધુ, જીનુ કૈવલ પરકાશી;
 બ્રહ્મ ધૃત્વિ સૃષ્ટિ સખ ફારત, સમતાં સકલ સમાસી. હો સંતો ૦૮
 આદો અંશ વંશ હમ જાકે, અવધકાલ નહીં ખાસી;
 નિજધર સુરત જાઈ મમ લાગી, આંન્ય દેવતો ઉદાસી. હો સંતો ૦૯
 હે કૈવલ સદોદિત પૂરણ, નિરાલંગ નિરાશી;
 કાયમ સોઈ કુવેર કહે મમ, આદ્યપુરુષ અવિનાશી. હો સંતો. ૧૦

પદ—૨

વા ધર કાહુ ન જાન્યા હો સંતો, વા ધર કાહુ ન જાન્યા;
 નેતિ નિગમ પોકાર કહ્યાંના, હો સંતો વા ધર કાહુ ન જાન્યા. ટેક. ૧

વેદ ક્ષેત્ર કુરાન પુરાના, તામે આ જગત ભૂલાના; જનમમરણ ધોખે ધરખાયા, આતમા નહીં પેહેયાના. હો સંતો ૦ ૨
 સાંખ્ય વેદાંત મીમાંસા પાતંજલી, ન્યાય વૈશેષિક લઘ્યાના; એ ખટ્વર્ણનકે નિજહારદ, ગુણ ગોલકકા જ્ઞાના. હો ૦ ૩
 લોક ચતુર્દશ વિશ્વ ચરાચર, તીનુ આ દેવ દરાના; રાજસ સાત્ત્વિક રુદ્ર તમે ગુણ, જોગી જોત્યકા ધ્યાના. હો ૦ ૪
 ધૈરી એકાદશ વશ કરી રાખે, વંદે સકલ જહાંના; કારતિ કીચ કલી મત ભાખે, નાખે જીવકુ શાંના. હો ૦ ૫
 હે હમ જીવ કરે નિત્ય કરીયા, પોથી પાદ પહાંના; રસનાએ રટણ કરે રત લાઈ, મોક્ષ મુગત મન માંન્યા. હો ૦ ૬
 ભોખ અનેક રચે વિવિધી વિધ, પંથ વહેવાર વિભાંના; સંસારદંદ તજી લોહ શાંસી, કંચન પાશ બંધાંના. હો ૦ ૭
 જે જીનકે મતકી ગત હાંનત, શિર સાહેબકા બાંના; મેરીતેરી છૂટત નાંહી, નિજપતિ પરમ અયાંના. હો ૦ ૮
 ધરમ અરથ કામ મોક્ષ પદારથ, શાસ્ત્ર સકલ બખાંના; સાયુજ સાલોક મુક્તિ સમીપ જે, સાંનિધ્ય દૈત ડહેકાંના. હો ૦ ૯
 બ્રહ્મવેત્તા જુગમે જન જોતા, જીનું વ્યાપક વિત્ત હાંના; કહે કુવેર પેર વિત્ત કારન, સો પતિ પરમ અયાંના. હો ૦ ૧૦

૫૬—૩

અહમુત જ્ઞાન હમારા હો સંતો, અહમુત જ્ઞાન હમારા; કોઈ જનને જનનહારા, હો સંતો અહમુત જ્ઞાન હમારા. ટેક. ૧
 દેવલ દેવ પૂજા વિધિ પાતી, પોડશ કરમ આચારા; ધૂપદીપ સજી અરધ આરતી, એ સહુ ઓરલા વહેવારા. હો સંતો ૦ ૨

આસન મારી પવન પુની સાધે, બંધે દશ દરબારા;
 વંકનાળ ચઢી જોત્ય જગાવે, તોલુ ન બંચે કારા.—હો૦ ૩
 શ્રવણ કીરતન પૂજા આદિ, ભક્તિ નવ પરકારા;
 દશધા પ્રેમ લક્ષણા જો પાવે, તો ગોસૌકનાથ દેદારા.—હો૦ ૪
 ત્રિપદ દેવ નહીં ચિદશક્તિ, નહીં પંચભૂત આકારા;
 તાંહાં ગૌલોક ને વૈકુંઠ કાંઈ, અવિગત અરસ સાંધારા.—હો૦ ૫
 ઇગલા પિંગલા સુષુમણા નાડી, અક્ષરંદ્ર ઝનકારા;
 જોગી જોગ સકલ વિધિ સાધન, યાંહાં લગી અમલ તમારા.—હો૦ ૬
 ગુપ્ત ચક્ષે ધરણી ગગને ગમ, લેખ કરે નભ તારા;
 ચૌદલોકકે મનકી જાને, પ્રકૃતિ લીયા અવતારા.—હો૦ ૭
 જાગ્રત સ્વપ્ન સુષુપ્તિ તુર્યા, મન બુધ ચિત્ત અહંકારા;
 એ અષ્ટ આત્મણ રહિત અગમધર, અપરંપાર અપારા.—હો૦ ૮
 ભક્તિ કરે જુગમે દહતા ધર, તનમન સહિત સકારા;
 પુરયા આંન્ય પુરાવે પરસપર, ગુનકે સાધનવારા.—હો૦ ૯
 સમલીત અક્ષ ચરાચર વ્યાપક, ઘટઘટ હંગ હકારા;
 અહંગસહંગ દોનું રહિત દુગ્ધા, નિજ પરમપદ ન્યારા.—હો૦ ૧૦
 પિંડ અક્ષાંડ કોડ મમ મુરતી, ગરુ તરુ ભઈ પારા;
 કહેં કુવેર કૈવલ પરસપર, ભઈ ગતિ અગમ અપારા.—હો૦ ૧૧

૫૬—૪

દેશ હમારા વંકા હો સંતો, દેશ હમારા વંકા;
 જાંહાં નહિ કાલઝાલકી શંકા, હો સંતો દેશ હમારા વંકા.—ટેક૦ ૧
 ચલના ચાહો કોલુ મમ મારગ, છોડો આ તનકી આકંક્ષા;
 કાટી શીશ ધરો ધરણી પર, કુન રાય કુન રંકા.—હો સંતો ૨

તિ વિના ગવન પાવ વિના પંથા, રવિ વિના તેજ અસંકા; ૩
 ૫ વિના મૂરત સૂરત બિન નીરખન, તાર વિના બાજત રરંકા.—હો ૦
 ન બિના નીર ગગન બિન ગરજના, ધરા બિન વિશ્વ ધરંકા;
 ૦ વિના શિર પીર વિના પરચા, પતિ વિના પાયે પરંકા.—હો ૦ ૪
 ન બિના જ્ઞાન ધ્યાન વિના ધારન, ઘે વિના ધરત ધ્યાનંકા;
 તા વિના ધવન ગવન વિના ગુનીજન, રતુ વિના રાગ અલંકા.—હો ૦ ૫
 જ બિના દેવ સેવ વિના સનમાન, રિદ્ધિ વિના ભોગ ધરંકા;
 મંત્રસકરણ ચાર વિના ચિંતવન, લખી ન શકત બાવન અંકા.—હો ૦ ૬
 ટી અનંત ભયે જન આગે, ધરી મન અગમ અશંકા;
 મગમકી ચલક ભલક ભવતારન, પરચા સોઈ પદ પરમકા.—હો ૦ ૭
 મોરલા અગમ રહત પદ નિગમ, અવ્યાકૃત ધર એ માયમકા;
 રચા હોત સખે ઉનહી તે, યામે સકલ હેલંકા.—હો ૦ ૮
 ાંહાં નહીં શકત જકત નહીં ઉતપન, નહીં ગતિ જોત્ય તેજમકા;
 રતા ઈશ અનંત સુપનવત, તા સરભર નહીં રેખમકા.—હો ૦ ૯
 ક્ષ સનાતન કહત સખે મીલી, તાકી કહું મેં ઉપમકા;
 મનંત કોટી કૃષ્ણ કેલ કરત જાંહાં, તે તે રામ રહંકા.—હો ૦ ૧૦
 મેસે અસંખ્ય ધામ પર કૈવલ, જાને ના કોઠિ જાનનકા;
 મ કૃષ્ણ લવ ધ્યાન ધરત વાકો, છૂટત કરત કલંકા.—હો ૦ ૧૧
 મગણિત પાણ્ય પાદુ શ્રવણ નેન, સંખ્યા રહિત બરનનકા;
 હેં કુવેર સોહી પતિ મેરા, જુગ જાહેર જશ હંકા.—હો ૦ ૧૨

—સંપૂર્ણ—

ખટદર્શનમત દેખાવન પદ—૧

રાગ—ટાડીની દેશી.

લાવનાજી લાવનાજી લાવનાવે, ગુરુચરણકમળ ચિત્ત લાવનાવે. ગુરુ૦ ૧
 તનમન દેહી સમરપન કરનાવે, રાત દિવસ ગુન ગાવનાવે. ગુરુ૦ ૨
 આ સંસાર સકલ જુગ ફંદાવે, તામે તે નહીં લપટાવનાવે. ગુરુ૦ ૩
 સરધા સહિત રહેા મન નિશદિનવે, કિલમિપ કપલુ ન આવનાવે. ગુરુ૦ ૪
 કામ ક્રોધ મોહ શત્રુ શરીરનાવે, અન્ન અગ્નિમે દહાવનાવે. ગુરુ૦ ૫
 અગમ અગોચર ગોચર આ ઘટવે, સતગુરુ લક્ષ લખાવનાવે. ગુરુ૦ ૬
 ચતુરધા મુક્તિ જુક્તિ જુગ વાંછિતવે, શ્રેષ્ઠ સાયોજ પદ પાવનાવે. ગુરુ૦ ૭
 સતકૃવેર સંતોષ ગુરુતનવે, સકલ તીરથ ઘેર આવનાવે. ગુરુ૦ ૮

પદ—૨

દેખો દેખો વા દેશ ફરીરંદા, દેખો દેખો વા દેશ ફરીરંદા.—ટેક.
 તન તકીયા મધ્ય હે મન મુલાવે, શુદ્ધ ચહીતન ચેતનખંદા. દેખો૦ ૧
 દમકી દોર શયદ સત દાંનાવે, અજાંપા તસમી જપે જલમજાંદા. દેખો૦ ૨
 ઝકરકા ઝુંબા રેહેશ મત કુંડીવે, સહેજ સંસાર ચેતાવંદા. દેખો૦ ૩
 તગનકા ટોપ કથન લીયા કદકાવે, સંશે શ્વાન ભગાવંદા. દેખો૦ ૪
 દોજખ ભસ્ત અસ્તગત ઉદયેવે, ફના કીયા ફારગત ફંદા. દેખો૦ ૫
 ઓહંગ આપ સોહંગ શિર સાંધ્યાંવે, નિરભે નિવાજ ગુનરંદા. દેખો૦ ૬
 સતકૃવેર સાહેબ પરા પરવે, જનત નહીં ગાફલ ગંદા. દેખો૦ ૭

પદ—૩

અટપટા ખેલ અખધૂતાંકા; અટપટા૦—ટેક.
 તાકત ભોમ્ય વ્યોમ શર લાગતવે, સુરતી સંધાણુ સંજુતાંકા. અટપટા૦ ૧
 ચૈતનરૂપ લક્ષ તન વરજીતવે, અટકણુ નહીં પંચમૂતાંકા. અટપટા૦ ૨

પાંચ પચીસ પકર પરકરનીવે, કાટે એ મૂલ કપૂતાંકા. અટપટાં ૩
 સહેજ સમાધ આરાધ અલખ લક્ષવે, ડરપ નહીં જમદૂતાંકા. અટપટાં ૪
 આસન માર સમેર કીયા સંભવે, પાંચે ધલમ અમરૂતાંકા. અટપટાં ૫
 મઠી મેદાન ધ્યાન મત ધુનીવે, જરાયે કાળક કરમુતાંકા. અટપટાં ૬
 ઉગગર મત આગર અદભુતવે, અસક નહીં અનહુતાંકા. અટપટાં ૭
 સતકુવેર સોહી સિદ્ધ પુરાવે, ઢાયે કોટ કરતુતાંકા. અટપટાં ૮

૫૬—૪

ગમજાની અક્લ અદ્વૈતમતા; ગમજાની—ટક.

ખાતપીવત ખોલત ચાલતવે, વર્તત હે જુગ દેહ છતા. ગમં ૧
 જેસે મીન ઈંદુ ગનત આપ સમવે, ચંદ રહત જયમ વ્યોમવતા. ગમં ૨
 તેસે જગતમેદીસત જન ભુગતાવે, નિજ સમજણુ નિધ્ય લક્ષરતા. ગમં ૩
 ચૈતનરૂપ ચરાચર વ્યાપકવે, અહં બ્રહ્મેતિ કરત કેલવતા. ગમં ૪
 જનક શુક કૃષ્ણ વશિષ્ઠ દુર્વાસાવે, ચીંત ભીંત સાંત એકરતા. ગમં ૫
 ત્યાગ ન દીસત શ્રેહ ન ગ્રાહકવે, રેણી કર્મ ધર્મ ગતિ ન ગતા. ગમં ૬
 વેદ ક્તેય કુરાંતા પુરાંતાવે, ઓરલા વહેવાર મત કરત કતા. ગમં ૭
 પંડ બ્રહ્માંડ છાંડ સમ સુરતીવે, ગજ તજ ગુલતાંત ગતા. ગમં ૮
 કોહુ ન જનત મરમ જાનીગતવે, અટક રહે સખ ઘેને ધાતા. ગમં ૯
 સતકુવેર નવેર કીયા નિજવે, એહી સમકે બ્રહ્મ જ્ઞાનમતા. ગમં ૧૦

૫૬—૫

સો સંન્યાસી સકલ બ્રમ ત્યાગ કરે, સો સંન્યાસી—ટક.

દેહન ગેહન વેહ વિલોકીતવે, નારાયણ રણુ ઉર ધરે.—સોં ૧
 આશ ન પાસ નિરાશ નિરાલંબવે, આંન્ય મેલાપ કોહુસે ન કરે.—સોં ૨
 દંડ કર્મડલ પંડ પાહાદુ પાણ્યવે, સહેજ આઈ મીલે ઉદ્ર ભરે.—સોં ૩
 સતકુવેર સંન્યાસી સોઈ સતવે, ભવજલ સહેજે પાર પરે.—સોં ૪

૫૬—૬

ધર્મ અતિ દયા પાલ જીન જતિ; ધર્મ અતિ૦—ટેક.

ધંદ્રીજીત જતમત સત રાખતવે, જડ ત્યાગીને ચૈતનં મતિ. ધર્મ૦ ૧
સ્થાવર જંગમ વિશ્વ વિલાસીતવે, સકલ જીવોનું જીવન લહે ગતિ. ધર્મ૦ ૨
તજે મલિન દીન દલ ભીતરવે, અકૃત કરત ના એક રતિ. ધર્મ૦ ૩
કહે કુવેર સેવડા સોધ સતવે, ખોજ કરે પંડ આપ પતિ. ધર્મ૦ ૪

૫૬—૭

સો વૈરાગી સકલ સુખ છાંડ સજે, સો વૈરાગી૦—ટેક.

ઘાત ન છીવત હાથ હથે હથવે, અષ્ટ પ્રકારે ત્રિયાનેહ તજે. સો૦ ૧
નૈનોનૈન તાલી હસનન આલિંગનવે, સુપન શ્રવન મિથુન મનન ભજે. સો૦ ૨
સાવ સલ્લતાન ગોપીચંદન ભરથરીવે, રાજ રજેગુણ રહ્યો ન રજે. સો૦ ૩
પંચ પ્રકાર વૈરાગ કહત વેદવે, ત્રીવ શ્રેષ્ઠ પાવે ભાયગવજે. સો૦ ૪
કહે કુવેર વૈરાગ્ય વિના નરવે, ભવદુઃખ ભુગતે અમર અજે. સો૦ ૫

૫૬—૮

સો ભગત ભગવંત ભડંસે અનીન; સો ભગત૦—ટેક.

નૈન ઐન રસરૂપ રસીક અતીવે, ગદગદ કંઠ તનમન નામ લીન. સો૦ ૧
પ્રેમનેમ પણુ લેત નભાવીવે, સંતસેવામે અહોનિશ રહે આધીન. સો૦ ૨
પરઉપકાર સ્વારથ સનેહ નાંવે, ખટદરશનમત તત્ત્વ લે ચીન. સો૦ ૩
ધર્મ સૂચિત ઈમાન અથર ગતવે, દયાપાલ દષ્ટ ભાષ હે જીન. સો૦ ૪
સારઅસાર પ્રકાર ગ્રહે નિજવે, ભાગત્યાગ વસ્તુરૂપ રહે ભિન્ન. સો૦ ૫
કહે કુવેર એસે કો વિરલ જનવે, આપ ટાલીને આન્ય શું રહે દીન. સો૦ ૬

૫૬—૯.

ગતિ દેખો કૈવલ કરુણેશવેત; ગતિ દેખો૦—ટેક.

પરમઅંશ નિજપરમપતિનકેવે, તેહી તનુ ધરે જગજીવનહેત. ગતિ૦ ૧

અકલ અરૂપ અદૃષ્ટ વિભુ તનવે, ગુણ ઈંદ્રી તનુ તત્ત્વની રહેત. ગતિ. ૨
 એહી પરકારનકે અવિગત વિત્તવે, તેહી વિત્ત ગત કીયે ભવકે ખેત. ગતિ. ૩
 થા અવિગત તેહી દર્શિત દિવ્ય તનુવે, અકલ કલિત ભયે તત્ત્વની જેત. ગતિ. ૪
 સકલ સાજ તનું સહિત રહેત્રત કૃતવે, અમર આબ્રવત ધરેહુ કેત. ગતિ. ૫
 કીયેહુ આબ્ર કૃત અરસ અમી તક જવે, કરન પોક્ષ ચરઅચર સેત. ગતિ. ૬
 ત્યાં તે વેત કૈવલ વપુ સરજીતવે, અમીવત વિત્ત લક્ષ જનકુ દેત. ગતિ. ૭
 સકલ સિદ્ધાંત અંત અવિગત પતિવે, અતિ અપરમ કરી કીયે ન કેત. ગતિ. ૮
 નિગમ આઘ આચારજ અનુભવીવે, ગુણનિર્ગુણ પર ધરીત હેત. ગતિ. ૯
 નિરગુણ સો ગુણ રહિત અકરતાવે, સો ન ગુનકે ભવ કરી શકેત. ગતિ. ૧૦
 સીરગુણ સો ગુણ કરત સકુરતવે, અવધકાલ અજ આણુ ન રહેત. ગતિ. ૧૧
 તખતે સગુન ગુન રહિત સકરતાવે, જનું મંકલ્પ એહી સકલ કેત. ગતિ. ૧૨
 પુંપરધાન આઘ અજ ગુણ ગણવે, ઓર રજતજ આણુ સહી સજેત. ગતિ. ૧૩
 એકહી એર સકલકુલ સરજિતવે, નહીન કમતી કછુ રખી ન રેત. ગતિ. ૧૪
 એહી પરકાર આઘ હિત એહી જગવે, નિજપતિસે કરી કીયે સંકેત. ગતિ. ૧૫
 તીનકી પરમપરા અચર ચરાચરવે, અન્યોઅન્ય એહી ભવ ભવેત. ગતિ. ૧૬
 રચિત સૃષ્ટ જખતે અખ લગ દ્યૌવે, નવીન તંત ભવ કોહિ ન કેત. ગતિ. ૧૭
 તખ કુન કજ આચારજ થપીતવવે, નવીન ઇષ્ટ સુતી ભવ ભમેત. ગતિ. ૧૮
 નિજપતિસે ગતિ વિકલ વિમુખ જનવે, એહી ભવભર નરકીયે અચેત. ગતિ. ૧૯
 તખતે અખિલકે આચારજ અનહિતવે, ભવ ભરમયું જીતતીત કહેત. ગતિ. ૨૦
 જેહી જનું ઇષ્ટ કીયેહુ કરતા કરવે, નિજપતિસે ઇતિ ભવકે ભયેત. ગતિ. ૨૧
 ભવકે ભવિત તીનું અંશ આપન નહીવે, તો આપને તીનુ કયા લગેત. ગતિ. ૨૨
 જખતે સકલ કુદ્ર ઇષ્ટ અનિત્ય પદવે, નિજ કારન કરતા વિનેત. ગતિ. ૨૩
 તખતે સકલકે સરજનહાર સદવે, આઘ અંન મધ્ય એક હમેત. ગતિ. ૨૪
 તેહી આપને પતિ આપન તેહુન કેવે, ઓર કાહુ ન કોહિ લગે સગેત. ગતિ. ૨૫

જેહી જેહી ઇષ્ટ કાચેહુ ઇશ્વર ધરવે, નિજપતિપપ્પ નિજઅંધુ સખેત. ગતિ. ૨૬
 તેહી નિજપતિ કરુણામયે કરતાવે, અંશ અચરચર જીનું સર્જેત. ગતિ. ૨૭
 જ્યતે મોક્ષ મહા અચલ પરમપદવે, તેહી પતિ વિન કહો કુનહીદેત. ગતિ. ૨૮
 ઓર દેવ ગુણ આઘ સાંત્રત સદવે, આપ આપને પદ રહી શોભેત. ગતિ. ૨૯
 જેહી જીનકે ઇશ્વરીયે ધરીત ઇતિવે, પણ નિજપતિ પદે સખ સખેત. ગતિ. ૩૦
 હિમ દષ્ટ અનુભવે અવિલોકિતવે, સૃષ્ટ રચિત જીનુ અખ લગેત. ગતિ. ૩૧
 અતિ અપરમ ગતકે અજયલ પદવે, નિગમ આઘ જીનું કહીત નેત. ગતિ. ૩૨
 કોહિન લહીત તે પરમ પુરેસરવે, નિગમ સાખ્ય જીઓ તત્ત્વની વેત. ગતિ. ૩૩
 સતકુવેર નવેર કરીત કીનવે, એહી પરકારન કહી ન કેત. ગતિ. ૩૪

સંપૂર્ણ

પ્રથમ છંદ પદ—૧

ખોજે નિજ પંડ જે પ્રચંડ ગતિ સંત, ગતિ સંત૦—ટેક.
 પ્રથમ પિતાસે નાદબિંદ ઉતપાંની, ક્ષિતિ તેજ પવન પ્રસંગ સંગ આંની;
 ઉષ્ણતેજ કુમલ હેજ મંધ અવન ચરલ પવન, ચતુર એવંન પ્રગટ લેવંત;
 અખિલ રવે અવિકાશ. વાસ છેવટ શન્ય તંત.—ગતિ સંત. ૧
 જીનુ નિજકારન પુરુષપ્રકૃતિ જીગલતાઈ, અરસપરસ સપ્રસ ગુનતીનુ ઉપજાઈ;
 ધોરકરન તમે ઉચરન, વિસે વિચરન રજો રચિરંત;
 શાંતિ ધરન સતો સમરન, એહી તીનુ ગુન સત રજ તમ તત્ત્વન કે સ્વામીત.
 પંચભૂત સહિત પ્રહિત માત્રા જેકલાંતે, એ ખટચતુર તત્ત્વ તામસતે પ્રસવાંતે;
 રજો ઉમેદ ધરી ભેદ, ત્રિધિનીખેદ તનુ રસેદ, સકલ મેદ કીયે કસેદ;
 અતુર અંતસકરણ. સતોગુનહીતે ઉપજંત.—ગતિ સંત ૩

મૂલચક્રદાર સુત ગવરીકે ગણેશા, રળે ઉપસ્થાન ગુન કરતહી પ્રવેશા;
નાભિ નિવાસ વિશ્નુ તાસ રહે પ્રકાશ શિવ સમાસ, કંઠે જીવ ઓર સશિવ;
વદન અગન્ય વરુણ વાસ, રસનાકુ ગ્રાહંત.—ગતિ સંત. ૪
અહણુ સ્થાનક લેન અશ્વત્થી કે સુખાસા, ચક્ષુદાર દેખન શશીસુર પરકાશા;
અક્ષરંદ્ર ભોવન સુંદર અનહદ નાદ સુને સુસાધ, શન્ય સમાધ ગતિ અધાદ;
સહસ્ર કમલદલકી ખીચ જોત્ય ઝલમલંત.—ગતિ સંત. ૫
પંચતનુ પંચકોશ કહત જે સુનાઇ, અનો નો આનંદ પ્રાણ જ્ઞાનમયે ગ્યમતાઇ;
સ્થૂલ પંડય પ્રગટ મંડય સૂક્ષ્મ લંગ વૃત્તિ અનંગ, કારન અંગ ગુન પ્રસંગ;
મહાકારણદેહ શક્તિ પરમજ્યોતિવંત. ગતિ સંત. ૬
ધીંગલા પિંગલા નાર સુષુમણા સુખની, નરમાવ ઉપજ કલા રવિશરી સમહાની;
ઊઠત શ્વાસ મિન અબ્યાસ, સાધન ના સરાહુ સમાસતજ વિનોધસજ સખોધ;
છસે એકવીશ હજાર નખશિખ પરજંત.—ગતિ સંત. ૭
ઓહંગ આતમા પોરક જે પુરાંના, રેચક પરમાત્મા પ્રણવ સોહંગ સુરપીયાંના;
ઓહંગઅરણ્યવર્ષિડ પસરણ્યસોહંગપ્રાણ શન્યસચરણ્ય સુલટસોહંગઝીલટઓહંતા;
રગરગ રોમરોમ સરલ વ્યાપીક વિત્ત સતંત.—ગતિ સંત. ૮
એહીસખ સાજ સકલ શક્તિકે પસારા, તેહીશક્તિનકે શિર નિરંજન કિરતારા;
નિરંજન શિર આતમ સધીર આતમકે શિરપરમાત્માપીર, પરમાત્માભેવદેવનકેદેવ;
આહી પરંતુ પરમલક્ષ કુવેર કહંત.— ગતિ સંત. ૯

—પ્રથમું છંદ પદ ૨—

સખે જેહી લક્ષ અલખ જાપ તે તો જોગી,— તે તો જોગી.—ટક.
જનું ચીત જકતસે વિવ્યક્ત લગત નાંહી, સધે તનુ જીવનતાર નિજઆધારમાંહી
શ્રી ગમન કરહી દમન, રખીત નેમ કુશલક્ષેમ, સુરતી રોધ મન પ્રમોધ;
શમદમાદિક સાધન આઘ સખનકે સંજોગી.— તે તો જોગી. ૧

પંચ મહાભૂતમાંહી સુક્ષ્મ મેલાવે, પંડ અઘ્નાંડ સંધી અન્યોઅન્ય એકતાવે;
 તોષમે તોષ ભોમીમે ભોંચ, અગન્યે અગન્યકરીકે લગન, પવનેપવન મેલી તતવન;
 નભે નભ એકતાય લાય, રહે ના તત્ત્વ વિજ્ઞેગી.— તે તો જ્ઞેગી. ૨
 રાતદિન હલતચલત દમેદમે દિલ લાવે, ઓર પુની ઊડતમેડત સુરત તાંડીલગાવે;
 ગુદારથાન ખટસેળન, અઘ્નદાર ખટહળર, નાભિ નિરસ્ત ખટહી સહસ્ત્ર;
 રૂદે કમલમે ખટહળર, જુગત્યે જે જુવેગી.— તે તો જ્ઞેગી. ૩
 સહસ્ત્રએક કંઠકમલ ઊડત અજંપા જાંહી, દોહિસહસ્ત્રઅકુટીઓર અઘ્નરંધ્રમાંહી
 એતેહી દાપ સજ સળપ, દેવને દેઈ દોહુ વહેહી, વંકનાલ પુની પ્રતાલ;
 શન્યશિખર મહેલમાંહી, જદીપ જાન મીલેગી.— તે તો જ્ઞેગી. ૪
 વીસે દસ ઇંદ્રિયનકે મનમે જાન મેલાંને, તેહીમન ઇંદ્રીઓર બુદ્ધિ મેલેઈ દેરાંને;
 બુદ્ધિ ટહંકારમેલીઅહંકાર, જાળીખીકારહોહુ સંધાર, ધારન ધોર નીંદ અધોર;
 શન્ય સસોપતિમાંહી નિચંત થઈને ચિત્ત મીલેગી.— તે તો જ્ઞેગી. ૫
 તેહી ચીત વિત્ત લેઈ ગુન સતોકુ સુપે, સતો ગુન સ્વાંતી કરન ધરન ધ્યાન જુપે;
 ગુન મેલાય પ્રકૃતિ જાન, પ્રકૃતિ પાસ વૃત્તિ વિલાસ, વૃત્તિવિલેક લક્ષ અસોક;
 ઉન્મત્તની અનુભવી તત વીત, સમરસ રસ ભોગી.— તે તો જ્ઞેગી. ૬
 પંચતત્ત્વમાંહી પંચકોશકુપખાવે, અન્યોઅન્યએકએકમાંહી જાંહીકેતાંહી રખાવે;
 અનોમે અવન્ય પ્રાણમે પવન, મનોમે તેજઆનંદેહિજશન્યમે જ્ઞાનકરી મેલાંને;
 એહી તનુ તત કોશ જુગલ, મેલીન માંહી સંજેગી.— તે તો જ્ઞેગી. ૭
 એહીવિધિભોગ સકલપ્રગટપંડમાંહી, સદ્ગતાંહી સિધ્યનેસંજમખાડેરેરતનાંહી;
 જોગ અષ્ટાંગ સજસવાંગ, રંગ અનંગ તજ ઉમંગ, અતિ અપાર મત ઉદાર;
 શન્ય ધૂન્ય ધૂંધકારમાંહી, મહા અલમસ્ત અમોઘી.— તે તો જ્ઞેગી. ૮
 ઓર નામ રૂપતે ગુપતઆપનું આપ જેહી, ગુનાદિક ઘટમહાતીત કૈવલહંસ વહેહી;
 સોહી અમાપ આપનું આપ, આપ મેલાય ખુદ મુદાય, જોગ અમાનંતેહીસુજાન;
 એહી જોગનકી જુગત મુગત્ય, કુવેર જે કરેગી.— તે તો જ્ઞેગી. ૯

પ્રથમ છંદ પદ-૩.

તજે તનુ અસ્કે ત્રિવિધી તાપ તે વૈરાગી, તે વૈરાગી—ટેક.

માતતાત સુતદારા સજનનીકસે નેહ ત્યાગી, વિસેરસ સુપનમાંથી ઝટકઊઠેગંગી;
પલટે નેન અધિક એનં, જગસુ એન સુનીસુ એન, દેખીત નાસ ભયે ઉદાસ;
અરે હાયે હાયે હરિસુ નેહ, વેહે મિલનકી આગી.— તે વૈરાગી૦ ૧
પુખસંપત્તિરતી છનકુ ન સહાય, અજભવ ઇદ્રભોવનકી ના ચીત આહાય;
પીવ રાગ સદન લાગ, મનકી વાગ ફેરી સમાગ, ભવકી ભાવ દુરિત દાવ;
મમ ચામ દલકી માંહી, સુપને ના સમાગી.— તે વૈરાગી૦ ૨

ખોડનાનાવિધકેનેહલગતવિગત્યેનાવિશેકે, અતિઉત્કૃષ્ટગવનકરતસુરતનરતરોકે
ઝેરીછન રત્ય અતીત, ગુરુસે પ્રીત્ય તજી અનીત્ય, અડંગ ધીર સ શરવીર;
ગુરુ સુરીનર આઘ શરન જાવન તલ્ય ભાગી.— તે વૈરાગી૦ ૩
મટરસ રસનાકે રસલગતસ્વાદશીકા, નિજ આભૂષણ ઉરકે અતિઅભાવ સજેકા;
તગવિલાસ જનીત પાસ, તેહુ તે હાસ નહીંનાં તાસ, એક આરાધ પતિ પુરાધ;
તિમતિ ગ્યમ સમ કરીને અસિપદે અનુરાગી.— તે વૈરાગી૦ ૪
હરખનકુ છાજન ભોજન આંનમીલે અનુષ્ઠા, મંદભાવે કરે ભુગતમાન
જે મીલે ખીનુવંછા;

ચિંછત નાંહી કછુન કાંહી, ફરત જાંહી સહેજ સુભાઈ, દેહ વદેહ ગેલન ગેહ;
પીલત અખિલ ખલકમાંહી જતમતે મન ત્યાગી.— તે વૈરાગી૦ ૫
કે અહુદસકેજસ તે રહત ખેમ્રભાઈ, સિદ્ધિ ખટ પંચહીદ્રાદસ સંપત્યનાસહાઈ;
ર નિરાશ આશ ન પાસ, સોવનવાસ જમીકે ઘાસ, અજીત ત્યાગ અડ ઉમાગ;
હા કહુંકછુ તાહી સરભર, જુગમે નાંહી સભાગી.— તે વૈરાગી૦ ૬
પજ અદિપતિને દુરલભ એવો એમ્નવૈરાગ, પુનીદેવદનુજમનુજનકીનાંટકતપાગ;

કુન ચલાય ઓરકી તાય, દેવ ન પાય ગતિ તાહાય, મત અછેદ વદિત વેદ;
અતિ મહા અદ્ભુત અરૂઢ વિરહિત વેશરાગી.— તે વૈરાગી૦ ૭
શુક શૂનકાદિકઆઘ જનકીદેતસાખી, દત્તઅજગરસમેત ઋષભસુતને ભાખી;
કીયે અથાહ જનું અગાહ, લખીત માહ મિલન ચાહ, ભાયગવંનમીલેસેાજનં;
ગોપીચંદન ભરથ ભેદ, લહતજનકુ લાગી.— તે વૈરાગી૦ ૮
એવો ઉતકૃષ્ટ ત્યાગ ઉત્ર પુન્યે પાવે, નિજ હેતુ સજન સમંધી પૂરન પદ મેલાવે;
ભવમે ભેષ ભજ વિશેષ, હરિસુ એક કરીસુ મેક. જદપિ ત્યાગ ખૂઝત રાગ;
ધન્ય ધન્ય તે જનની કુવેર, જુગમે જોત્ય જગી.— તે વૈરાગી૦ ૯

— પ્રખંધ છંદ—૪ —

અહોનિશ સંતસુ આધીન તે હરિજન, તે હરિજન૦—ટેક.
ખટદરશન સુસદાય દીન ભાખે, નિજ પ્રિયે લક્ષ પક્ષ શિર પર રાખે;
ઉમંગે પ્રેમ રહે ના નેમ, જેમનું તેમ કષ્ટ ના ફેમ, અનીન નેહ નિત્ય હમેહ;
ગદગદ કંઠે ગલિત થઈ ને કહે વચન.— તે હરિજન૦ ૧
આપ સ્વારથ અરથ કપાડુ ના કરહી, જાંહીતાંહી પર ઉપકાર અનુસરહી;
દેખત સાધ અતિ ઉલાધ, પરતપાદ રહત સ્વાધ, કહત જેહી કરત તેહી;
શુદ્ધ સમમાન સહિત લાવત, કરસુ ગ્રહી ભોવન.— તે હરિજન૦ ૨
અન્નપાનાદિકદેઈ સંતોડી કરત ચરણુ સેવા, કરજોડીદોઉકરેસ્તુતિતુમદેવાધિદેવા;
તુમહી માત તુમહી તાત, તુમહી નાથ મમ અનાથ, તુમસે મોક્ષ મીટત સોક્ષ;
તારન તરન તુમહી સાધ, મેરે તન મન ધન.— તે હરિજન૦ ૩
એહીપરકારેરખતભાવરસઅસવશયધને, તેભગતજગતકીમાંહી કહુનજાયવવધને
જુગત્યે રહત ચાહન ચહત, ભવમે અસત દ્વંદ ન ફસત, સમસે હેત હસત રહેત,
કમલજલકી ન્યાય મુગત્ય થઈ ને મહાલે મન.— તે હરિજન. (૪)

વેત સકલ ભક્તિ ખેત વિવિધી ભાત વેધુ, સંશે રહિત વિધ પ્રવેણુ આનંદમયે અછેદું;
 નવધા લેખ લહે સુવેખ, અનંત ભેખ વિગતે પેખ, કરી સહેત સુગલ લેત;
 ભીંનાભીંન ભેદની કલ લઈને ભયે નચીંન.— તે હરિજન૦ (૫)
 અતહીક્ષ માવંતરવાંત સદન સજ્જન સોઈ, સુખદુઃખ ઓઝ સંપત્ય વિપત્ય ડગ મગેન હિકોઈ
 સુપનવત જગ માનત, અખિલતંત ગનીત અંત, જદપિ તાય ચિત્ત ન લાય;
 સત માની હરિભક્તિ નેમ પ્રેમ ગુરુસેવન.— તે હરિજન૦ (૬)
 અંતર ત્યાગ આહેર રાગ પર સેવાઈ, તરણુની આઘ અખિલ જીવન સુખદાઈ;
 દયાવંત અતિ અનંત વહિત, સંત જીનુ મતંત, કુમલતાય કહી ન જાય;
 નિશદિન દીન અધિક અધિક સમીપ સરસાધવ. તે હરિજન૦ (૭)
 મરજીવા જરણાવંત અંતર રહિત આશે, શરીસમ શીતલતાય ઘાલ્યલ ગત મનાસે;
 અરખી રહત સરવે સહત, કછુ ન કહત જનકુ લહત, નિમિત માત ગ્રહી કહાત;
 રાહ મુસારીરવંત અંત માનીનતા ભોવન.— તે હરિજન૦ (૮)
 એવા જન જેજીગમાંહી પતિત પાવન કરનાં, જીવ અનેક જગાવી સપરમે ગુરુશરનાં;
 તખી સંતોક્ષ પાવત મોક્ષ, જીનકુ ક્ષાક્ષ નહીં પરોક્ષ, પ્રગટ લક્ષ ગુરુકે દક્ષ;
 હજરત હરિ હાલ હજૂર, કુવેર નિત્ય મિલન.— તે હરિજન૦ (૯)

—પ્રથમું છંદ પદ—૫—

કહીએ ધન્ય ધન્ય તે જન ગુરુકૃપાસી, ગુરુકૃપાસી—ટેક.
 તીરથ વ્રત કૃત સમ કરીને માને, ગુરુચરનન તુલ્ય કછુવે ના જાને;
 નિગમ આઘ જેહી આરાધ્ય, કરત સાધ્ય શુદ્ધ સમાધ્ય, ઓર સજ્જપ સુર અલાપ
 જપતપ યોગ ધ્યાન સાધન ચરનમે મેલાસી.—તે જન ગુરુકૃપાસી૦ (૧)
 વિધિનિષેધ કળ જેહી જેહી ભાખે, ગુરુચરનન પર વારી વારી નાખે;
 ધરે ના કાંહાંન કોઈકી આંન્ય, ગુરુકે જ્ઞાન સુર સુજન, શિરનાં ઉપ ગુરુસે ભૂપ;
 મન કર્મ ઓઝ વચન વેત, ગુરુ ચરનમે આસી.—તે જન ગુરુકૃપાસી૦ (૨)

ભક્તિ ચતુરપંચ સંચ ગુરુચરનમે લેખે, ઓર ખટ જુગલ જોગ પદ પરાગ પેખે;
અપિલ નેમ જુગલ જેમ, કરત એમ કરત વેમ, નહીં લે ભેવ ગુરુ સમેવ;
સિદ્ધિ ખટ દશ સમ ગનત ગુરુચરનકી દાસી.—તે જન ગુરુઉપાસી૦ (૩)
મંત્રજંત્રતંત્ર જાપ ગુરુકે નામ સોઈ, ઓર ગુરુ ગોવિંદ એક ગનત નાંહી દોઈ;
ગુરુસે દેવ ઓર ના સેવ, જનું અહમેવ ગતિ અભેવ, સખકી આઘ ગુરુ અનાઘ;
સદ ચિદ આનંદ કંદ કુવેર ગુરુ વિલાસી.—તે જન ગુરુઉપાસી૦ (૪)

—પ્રખંધ છંદ પદ-૬—

ખિનુ નિજલક્ષમે સહેત તે ગુરુદ્રોહી, તે ગુરુદ્રોહી૦—ટેક,

ગુરુચરનન મન નહીં મલતાંના, ઓરસુ પ્રીત્ય સત સદા ગલતાંના;
લહેના નિત્યગ્રહે અનિલ, ચહેના ચીત જનસે પ્રીત્ય, જગસે રાગ અતિ ઉમાગ;
પરધન પરનાર ચાર પ્રોહીત, ચંત પ્રોહી. —તે ગુરુદ્રોહી૦ ૧

સદપુરુષ જશ કપાલુ ના ગાવે, દુંગ કપટ કરત કીરત બદાવે;
જપે કુળપ તજે મુળપ, દિલમે દાપ રખત તાપ, ગુરુકે પાવ નહીં ભાવ;
મનમુખી મનોરથ ઉમેદ વેદવચન પ્રોહી. —તે ગુરુદ્રોહી૦ ૨

ઉપર્યાન સંત ચંત અંતર મલિન, જનસે અભાવ કામદામસે લોલીન;
પરમઅરથ કપાલુ ના કરત, અપને અરથ સઘત સ્વારથ, ગરજગામી ગત્યગુલામી;
છલબલકલ વિકલ જેત ચાહત સંપત્ય પ્રોહી. —તે ગુરુદ્રોહી૦ ૩

પાનપાન દેખત કૃતવ આપ સમાન જાને, ઓર ગુરુશિષ્ય ઉથાપત મનમેત્રાસનઆને
કથત જ્ઞાન જગ સમાન, ચલતમસ્ત અપને સ્વસ્ત, રખે ના મસ્ત ગુરુકે હસ્ત;
કહે કુવેર તે જનનું જુગમાં કણુના કારજ શ્રોહી. —તે જન ગુરુદ્રોહી૦ ૪

સ પૂર્ણ

—૫૧ પદ—

અષ્ટ પહોર મન રટણુ રટો, જપ કૈવલ કૈવલ કહીયે હો.—૭૬.
 બિનુ પ્રેહેતન બિનુ પ્રયાસ બિનાનર, મોજા પરપદ પદ્યે હો.—અષ્ટપહોર ૧
 શનકાદિક નારદ બ્રહ્માદિક, નિગમ નેતિ જશ ગૈયે હો;
 અરૂદ્ધમેગ બોજો શિવ સારન, અથાહ થાહ નહીં પૈયે હો.—અષ્ટપહોર ૨
 અષ્ટાદશ ખટનવ નરાણે ઇતિ, વિવિધી ભાત વિસ્તરૈયે હો;
 એહી મીલી સકલ વિકલ તીત વિનતી, અધિક ભરમ ભવભૈયે હો.—અષ્ટપહોર ૩
 અષ્ટાવક કપિલ હરતાંમલ, દત્ત સત જત મત ગ્રહીયે હો;
 ચારુ લક્ષ દક્ષ દિવ્ય અનુભવ, બ્રહ્મભેદ ભરપદ્યે હો.—અષ્ટપહોર ૪
 સરવ સિદ્ધાંત સાર સરલ પદ, ચૈતન વ્યાપ લખૈયે હો;
 તાતે અન્ય કશુ હે ગતિ આગમ, વાગમ વિરલા પૈયે હો.—અષ્ટપહોર ૫
 અતિ ઉત્કૃષ્ટ પરમ ખુદખાવન, સદગુરુસે સુધ લહીયે હો;
 સતકુવેર સદોદિત સોહીપદ, કૈવલ આઘ સદૈયે હો.—અષ્ટપહોર ૬

— તિથિપદ (અમાસ) —

અમાસે વાસો શન્યમે, આપ અવ્યક્ત અવાચ;
 પાદુ પાણ્ય ચક્ષુ વિના, રવે ચૈતનમાં સોહાચ. ૧
 જા દિન જનમ નહીં શક્તિકો, બ્રહ્મા વિષ્ણુ મહેશ;
 તેત્રીસ કોડ દેવ નહીં ચંદા સુર નહીં શેષ. ૨
 આપ ઇચ્છાએ અરૂપથી, રૂપ ધર્યો ભગવંત;
 તા ઇચ્છાકી શક્તિ હે, શક્તિસે પંચભૂત. ૩
 પંચ તત્ત્વમે જાણીએ, વ્યોમ સકલની આઘ;
 આદ્ય તત્ત્વ સમીર હે, ભયો હે શન્ય પ્રાસાદ. ૪

તત્ત્વ સહ્યાનક પવનતે, પ્રગટ બયો હે તેજ;
 ઝલમલ જ્યોતિ તેજ તે, ઝીપજ બયો અપ હેજ. ૫
 અપતે અવની ઉપની, તત્ત્વ પંચમે જ્ઞેય;
 સત કુવેર સંજમ કરે, આતમ સરવનો સૌય. ૬

— તિથિ-૧ —

પડવે પંજર તાહેં, ઉપન્યુ અચાનક જોહ;
 પંચતત્ત્વને મેલવી, બાંધ્યો શુદ્ધ સનેહ. ૧
 દશ પરકાર વાયુ વસે, ક્ષિતિ તેજ ગગન સમાન;
 દારે દારે વસે દેવતા, પવન કરત પરીયાંન. ૨
 મૂલચક્ર ગણુના પતિ, ઉતપત બ્રહ્મા વિલાસ;
 નાભિકમલ વિષ્ણુ રહે, હૃદયે નિરંજન વાસ. ૩
 કંઠસે વાસો શિવનો, નાસાએ અશ્વિનીકુમાર;
 કરણ વાસો દિગપાલનો, રસનાએ વરુણ વિચાર. ૪
 અધુર અનલ અવિકાસ હે, દગન વાસો ચંદ્રાસુર;
 તા મધ્યે અંશ આતમા, નૂર સદા ભરપૂર. ૫
 સુરતનૂરત કરી નીરખાએ, નિરમલ દષ્ટિએ નૂર;
 કહેંકુવેર તખ દરસશે, સાંઘ્યાં હાલહજૂર. ૬

— તિથિ-૨ —

બીજે શુદ્ધ વિચારીએ, પિંડ સકલ પરકાર;
 બોહોતેર સહસ્ત્ર નાડી વસે, તામે નવ અનુસાર. ૧
 નવમાં નાડી ત્રીન હે, ત્રીનમે દ્વે પરકાશ;
 સૂક્ષ્મ નાડી સુપુમણી, ભાસત સાંમ આકાશ. ૨

એક ચલે દો સ્થિર રહે, હરિયા રંગ સમીર;	
રક્ત અગન્ય પીલો પૃથ્વી, શ્વેત રંગ તે નીર.	૩
શુભ્ર ચાલ આકાશકી, તીરસી ચલત સમીર;	
ત્રિયે પાવક મધ્યે પૃથ્વી, નીચે ચાલત નીર.	૪
અઢી આંગુલ આકાશ હે, આંગુલ અષ્ટ સમીર;	
ચતુર અગન્ય ક્ષિતિ દ્વાદસ, પોડશ આંગુલ નીર.	૫
મિષ્ટ મધુર મોલા તીક્ષ્ણ, ચરપરા જાણ્ય સમીર;	
ઋસ વિધિ પંચુ તત્ત્વહે, લખી લો કહે કુવેર.	૬

તિથિ-૩.

ત્રીજે તંતુ વિચારીયે, આતમા જાણ્ય અતંત;	
ધે ધાતા વિપુ વરજીત, તાય ના આઘ અંત.	૧
રોમરોમમાં રમી રહ્યો, શ્વાસામાંથી સોહંગ;	
ઘટ વણસે પટમે સમે, અવિગત આપ અભંગ.	૨
જાપ અજંપા હોત હે, ખટદશ પંચ હજાર;	
તા પર ખટસેં આન્ય હે, આઠે પહોર વિચાર.	૩
મૂળચક્ર ખટસે જપે, ઉતપત ખટહી હજાર;	
નાભિકમલ ખટ સેહેસ્તર, ચલત પવન મન લાહાર.	૪
ખટહી સહસ્ત્ર હરદે જપે, અરધ ઉરધ મધ્ય સાર;	
સહસ્ત્ર કંઠ બ્રહ્મચક્રમે, સહસ્ત્રહી ગગન મોગ્ધાર.	૫
એહી વિધિ સમરણુ હોત હે, રાતદિવસ એકતાર;	
કહે કુવેર દમેદમે, સમરો સરજનહાર.	૬

તિથિ-૪.

ચોથે ચતુર દલ ચક્રકુ, નિશ્ચે કરી નિરધાર;	
અક્ષર ચાર વિચારકે, બંધ કરી મૂલદાર.	૧
ખટસે જાપ જાપી જાપ, દે ગવરીસુત દાંન;	
ઝોર ચક્ર બ્રહ્માતણું, તામે કર પરીયાંન.	૨
ખટલી સદસ્ત્ર જાપ જાપી, ખટ દલકમલકી મહાંત;	
કર અરપન વાસુદેવને, બ્રહ્મા શક્તિ હે જહાંય.	૩
ઉભયે ચક્રકુ અનુભવી, તૃતીયે નાભિ નવેર;	
ખટલી સદસ્ત્ર જાપ જાપી, હૃદયે ચતુરથો હેર.	૪
રૂદ્રકમલ દલ દ્વાદસ, દેવ નિરંજન જાંહાંય;	
ખટલી સદસ્ત્ર જાપ જાપી, કર અરપન તું તાંહાંય.	૫
સદસ્ત્ર જાપ કંઠે જાપે, જાકે પતિ શિવ રાય;	
દ્વે સદસ્ત્ર બ્રહ્મ ગગનમે, સત કુવેર મેલાય.	૬

તિથિ-૫.

પંચવટી પરમાતમા, આતમા આપ સંબંધ;	
જાપ અજંપા જુકતસે, છૂટે જીવ મતિમંદ.	૧
ધરણી પવન મન થીર કરી, સુષો કરી મેર સાર;	
ચંદ્રસુર ઝલટા ધરી, સમવત હોય શરીર.	૨
શમદમ સાધન સાધકે, વંકનાળ વિધિ જાંણ;	
ગતિમતિ ગમન ગગન ચઢી, પરસત પદ નિરવાંણ.	૩
ગગન ચઢી કર ગરજના, હરખશોક નહીં જાંય;	
પાંચ પચીસનો પરાબવ, ગાંજ શકે નહીં તાંય.	૪

અનભે પ્રગટયો આપમે, નીરખાને નિરમલ જ્ઞેત્ય;
કાલઝાલ વ્યાપે નહિ, આત્મા આપ ઉદ્ધોત. ૫
ઝલમલ ઝલકે શન્યમે, તિમિર નહીં ચોરેર;
અનહસ વાળાં ગડગડે, નીરખત સત કુવેર. ૬

તિથિ—૬.

છડે મહનો કરતા સહી, સસ્વરૂપ પદ સોય;
મન ખુધચીત અહંકાર પર, તત્ત્વ અસિપદ જ્ઞેય. ૧
સાંખ્ય જ્ઞેગ તે જાણીયે, દેહ તણો વિસ્તાર;
ખટદશ દ્વાદશ ચોવીસ, અક્ષર દેહની લાહાર. ૨
ચતુર ગુણ ખટ ઉતપત, નાભિએ દશ પરમાણુ;
રૂદે કમલદલ દ્વાદશ, પોડશ કંઈ જાણ્ય. ૩
અક્ષર ખટવીસ ચોવીસ, રહત ગગનમે વાસ;
દે અક્ષર બ્રહ્મચક્રમે, તામે સસ્વ વિલાસ. ૪
અક્ષર આવન જાયગો, અંતકાલકુ વિલાય;
સસ્વરૂપ જામે સમે, નાર્ઝિતે લહે લાય. ૫
આંન્ય પદારથ અલપહે, સોહંપદ આલ અનાઘ;
કહે કુવેર પિયુ પરસતાં, છૂટે કરમકી ઉપાધ્ય. ૬

તિથિ—૭.

સાત્ત્વિક જ્ઞાન પહેચાંનકે, પ્રગટ ભયો પરકાશ;
સાવ નિરંતર દરસીયો, આતમ સત્ય ઘટ વાસ. ૧
ક્ષિતિ પાવક જલ પવનહી, શન્યમે રવે પરકાશ;
લીલ પીત ઉજ્જવલ સ્યામ, રંગ એસો સુરભાસ. ૨

જહાં જેવો તંમ તાંહાં સહી, જિંચ નીચ મનસેક;
 જ્યૌં આજીગર પુતળાં, નાચ નચાવે એક. ૩
 એસે સરજન એક હે, ઘાટ અનંત અપાર;
 કીટ પતંગ બ્રહ્મા લગે, આપ ખેલાવનહાર. ૪
 કલકૂંચી કરતા કરે, હરિ વિના હાલે નહીં પાન;
 ઉત્તમ મધ્યમ તાંહાં નહીં, સરવે એક સમાન. ૫
 એવા સાહેબ પામવા, સતગુરુ શબ્દ આરાધ;
 તન મન ધન અરપન કરી, કહે કુવેર તોઈ સાધ. ૬

— તિથિ-૮. —

સાધન અષ્ટ પ્રકારકે, મુદ્રા પંચ પેહેચાંન;
 તાતે સાધન આંન્ય હે, પૂરણપદ નિરવાંણ. ૧
 કરણીનું બલ જાંહાં નહીં, કરતવ સકલ વિક્ષાધ;
 ખટદરશન ખટ શહાસ્તર, તાંહાં નહિ આંન્ય ઉપાધ. ૨
 છાયા માયા જાંહાં નહિ, રૂપ રંગ નહિ રેખ;
 દષ્ટિમે આવે નહિ, અદષ્ટ આપ અંશેખ. ૩
 નિરાકાર નિરાધાર હે, નિરગુન રૂપ નિદાન;
 અવ્યે અવિનાશી આઘ હે, પરમિત પુરુષપુરાન. ૪
 જાંહાં ધક્ષણ એકે નહીં, રહિત આલંબન વાસ;
 જેસે દિનકર ભંડમે, એક અનેક ઉજાસ. ૫
 સાક્ષીવત સર્વ વિશ્વના, વેત અંશ ગતિ જાણ;
 કહે કુવેર કોઈ સંતક, જીનકી પરમ પેચાંણ. ૬

— તિથિ-૯. —

નવ નિધિ નવ વાસના, નવધા ભક્તિ નિહાર;
 નવ વ્યાકરણ નવ ગ્રાહેક, રહત દેહમાંહી સાર. ૧

તાતે વરજીત વરતહે, શસ્ત્ર રહિત અધ્યાસ;	
સદા સરવદા ઠાયહે નહિ ઉતપતને નાથ.	૨
જેસે લહેર સમુદ્રકી, ગિહે અનંત અપાર;	
વાયુ યોગ ગિપજે ખપે, યેસો સહુ સંસાર.	૩
બ્રહ્મ સમુદ્ર લહેર હે, જીવજંત સખ કોય;	
જેતી ગિહે જોરસે, તેતી ચાલે સોય.	૪
યસો જ્ઞાન વિચારીયે, તખ સાહેબ નહીં દૂર;	
આસપાસ બાહેર માંહી, સમજ રહો ચક્રચૂર.	૫
તખ વરતી કયાં હાં જાયગી, સુરત રહી તખ ચેન;	
કહે કુવેર ગવન કરે, હરિ જલમે જેમ મીન.	૬

— તિથિ-૧૦. —

દશ ઇંદ્રી મન રસ ભઈ, મુક્ત ભયા દસદાર;	
ગમન વિહંગમ મીનકો, મારગ પાયો સાર.	૧
આડય અટકજી નહીં એકગમા, જીત દેખે તીત વ્યોમ;	
નેન ઉઘાડે નીરમે, દષ્ટે ના આવે ભોમ.	૨
ઝલાખંભ ઝલકી રહ્યો, આસપાસ સખતોઈ;	
બ્રહ્મ સતંતર ભરી રહ્યો, એહી દષ્ટાંતે જોઈ.	૩
હોત બુદ્ધગા નીરમે, વાયુ જોગ આકાસ;	
ત્યોં ચૈતનમહી વિશ્વ હે, માયા પ્રકૃતિ ઉપાસ.	૪
જ્યોં બોરંગા બારમે, ગિપજે ને અલપાય;	
યેસે ચૈતન બ્રહ્મમે, વિશ્વ સકલ લયે થાય.	૫
કરમધરમકે આંધણે, જીવજંત અવતાર;	
કહે કુવેર ફેરા કયોં કરે, દરસો અપરંપાર.	૬

— તિથિ-૧૧ —

- એકદશાવંત અનુભવી, ભવકો નવ ભરમાય;
આપ સહિત આપુ નહીં, કેહેનો કરે પ્રતીહાય. ૧
- મરત સજ્જન જકતમે, જીવનમુક્તા જેહ;
જ્યૌં લીલધર નીરમે, થેસે વરતે દેહ. ૨
- લીલ ગયે નીર નિરમલા, પિંડ પડે બ્રહ્મભાસ;
જે જેનું તે તહાં સહીં, પંચુતત્ત્વ સમાસ. ૩
- આતમ તમનો તમ સદા, રવે ચૈતનમે વાસ;
જેસે ભોમીભંડકે, વીલ્યે હોત આકાશ. ૪
- અવની વિલાઈ નીરમે, નીર શોપાયો તેજ;
તેજ વિલાયો પવનમે, પવન આકાશે હેજ. ૫
- શૂન્ય વિલાયો શક્તમે, શક્તિ પુરુષમે સમાસ;
શક્તિપુરુષ જ્ઞમે સમે, કુવેર બ્રહ્મ તનુ તાસ. ૬

— તિથિ-૧૨ —

- દ્વાદશ સાધન દાસકો, જ્યાં લગી શ્વાસ ઉશ્વાસ;
શ્વાસ ઉશ્વાસ સમી ગયો, ત્યાં પાયે પરકાશ. ૧
- જલથલ માંહી આપ હે, ધરણી ગગન મોઝાર;
સ્થાવર જંગમ આપ હે, આપ સકલ સંસાર. ૨
- બ્રહ્મા વિષ્ણુ માહેશ્વરે, ત્રિગુણુ રૂપ અપાર;
સહસ્ત્ર અઠ્યાસી અનંત કોટી, આપ લીયે અવતાર. ૩
- ચંદાસુર પ્રકાશસે, તિમિર ટલે નિરવાણુ;
તા મધ્યે જોતી તાહેરી, નિશ્ચે કરીને જાણુ. ૪

નવલખ તારા વ્યોમકા, કોટી ત્રીસ ત્રિયો સુર;
તા મધ્યે વાસો તાહેરો, નૂર સદા ભરપૂર. ૫
ધરણી ધરા જેસે સજી, તા મધ્યે તું અંશ;
કહે કુવેર દુળે નહીં, સકલ અલકો વંશ. ૬

— તિથિ-૧૩ —

તે રસ અગમ અપાર હે, જાણી શકે કોઈ સંત;
કંચિત દરસે જેહને, જે હોય નેન અનંત. (૧)
દોદો લોચન સરવકુ, નીરખનકુ પદ છીંન;
ચતુર લોચન વિદ્યાતણાં, ભાસત ભીનાભીન. (૨)
જેમ છે તેમ દરસે નહીં, જ્ઞાનનેત્ર વિના કોય;
જે દરસે સો અલપ હે, દષ્ટ પદારથ સોય. (૩)
ખિના નેનકુ નીરખવું, ખિના સુરતીકો ધ્યાન;
ખિન રસના રસ અગમ હે, ખિન ચિંતવનકો જ્ઞાન. (૪)
ખિન જાનનકો જાનવો, ખિન વસ્તીકો ગામ;
ખિન તંતુકો તેજ હે, ખિન ધાતાકો ધામ. (૫)
ખિન ઇચ્છાકો ઇશ હે, ખિન કરણી કિરતાર;
કહે કુવેર સો પદ લગે, પહોંચે પહોંચનહાર. (૬)

— તિથિ-૧૪ —

ઔદસોક સુખ તેહને, તૃણાવંત છે જેહ;
અજ વૈકુંઠ કૈલાસ પદ, સુખને નાંહી સનેહ. (૧)
જાયકભાવ જેને નહિ, કરતા હરતા આપ;
અહંબ્રહ્મ ઉદે હવો, ન કરે દીન વિલાપ. (૨)
ભીખરે ખપે સહુ આપમે, અગણિત જીવ અસંખ;
અનેક અહ્યાંડ ભાંગે ધડે, આપ સદા નિસંખ. (૩)

સખ ઘટ પોક્ષણુ આપનું, ચૈનત શક્તિ મોટય;
 નિગમ ચાર વશ થઈ, બોલે અક્ષરની ઓટય. (૪)
 દ્વાદશ પંથ પોતાતણા, ખટ દરશન મત આપ;
 જોગી થઈ જુગત્યે જપે, પોતે પોતાનો જાપ. (૫)
 નિરગુણુ બ્રહ્મ પરાપર, સીરગુણુ રૂપ પરાય;
 પરા પશ્યંતી મધ્યમા, વૈખરી કુવેર સરાય. (૬)

તિથિ-૧૫

પૂનમે પરસિદ્ધ વારતા, પ્રગટ કહું પોકાર;
 જાનનહાર જાણુજો, બ્રહ્મ નિરૂપણુ સાર. (૧)
 આ ભવ કે જુગ દુસરે, જો ધરે જનમ અપાર;
 જાપ એ વસ્તુ વિલોકશે, તખ હોવે નિસ્તાર. (૨)
 સખ સારનકો સાર હે, સખ જ્ઞાનનકો જ્ઞાન;
 સખ જોગનકો જોગ હે, સખ ધ્યાનનકો ધ્યાન. (૩)
 સખ ભેદનકો ભેદ હે, સકલ સમજકી ચોચ;
 સકલ રૂપકો નીરૂપ હે, અમમ ગતિ અવિલોચ. (૪)
 નામ અનામી આપ હે, અદ્યદ વસ્ત અમાપ;
 બ્રહ્મ અધ્યાત્મ બોધ હે, સંત સકલકો જાપ. (૫)
 જાપ સકલ એહી સંતકે, છેવટકે નિજ સોય;
 તો કરતા એહી કરતકે, ઉચરે નહીં કીનું કોય. (૬)
 સોજો તિથિ સમપૂરણુ, જનીતવ બ્રહ્મવિચાર;
 જેહી નિજસાર વેદાંતનું, કીનેહુ કુવેર પોકાર. ૭

તિથિ-૧૬.

એહી વિધિ વ્યાપક બ્રહ્મ હે, કરીત સકલ નિરધાર;
 નિજ કરતા નહીં પાઈયા, રહે વારકે વાર. ૧

- નિજ કરતા કૈવલ કુલ, જનું હે અલ્પિ પ્રકાશ;
 તેહી પરકાશીનકે કીનું, ખોજ ન કીયે નિવાસ. ૨
 ક્યૌં કરી ખોજ લહેતીનું, જનું જગ જોસ શરીર;
 ધનું ન હોય અગમગતિ, નિજપતિ જાણુ જહીર. ૩
 તથ જોતને તનુ તત્ત્વકે, રજખીજકે અવ બેસ;
 પ્રકૃતિ આઘ ગુણગુણ લહુ, રજકે સાજ સજેસ. ૪
 ચાંહાં લગ ઉત્પતિ કોઠિ કીનુ, કલિત ન નિજકિરતાર;
 તો ધતિકેહી આચારજ, ક્યૌં કરી શકે સકાર. ૫
 તાતે આ જુગભરનકે, નિજપતિ લહહીન લોય;
 કહે કુવેર ગુનનિગુનમે, અટક રહે સખ કોય. ૬
 જો તુમહી હમકુ કહો, તુમેરે કુંન શરીર;
 તીનકે દેઉ પરિહિતર, જો સુનહો ધરી ધીર. ૭
 અવિગત પુરુષ અરસ હુતે, આયે હુ અવન મોઝાર;
 આઘ વિદ્યુત ગર્જનાવત, દીનેહુ દરસ દેદાર. ૮
 આઘ અચાનક સમતન, તડિત શબ્દટહંકાર;
 વર્ષા અમિત અનુભવ નિજ, સમજ હેજ તતસાર. ૯
 જેહી નિજઅંશ મમોક્ષુકી, હોહુ સરલ ગતિ સોય;
 તીનુ સ્વવન જમી ગત રત્ય, સહીતમ હરદે સકોય. ૧૦
 એહી વિધકે સ્વવનન જમી, કહી તંમ હરદે સમેત;
 આ તન કરીત ઘટાઘન, ભીજવન તેહી ખેત. ૧૧
 ખેત ભીજધતિ જેહીકણુ, પકવીત અંશ અમીર;
 પાવહી પરમ પુનિત પદ, ભવિત અંશ સુખશિર. ૧૨
 એહી અભિપ્રાયન તન મમ, અમિત જમાધતિ જેહ;
 જૂતલ સાધ્ય ધનવત પુની, વિખરિત હવુ વહેહ. ૧૩

ભવીતવ દેહ વિખરિત તન, અકલ રૂપ હોય અંશ;
 બાઈ મીલું નિજપતિનપે, જીનકે હુતે સુવંશ. ૧૪
 આવનજાવનકે જેહી, કીયે અમિત મોઈ તંત;
 કલપ કલપ પરજંતહી, બોધ કરહુ જીગવંત. ૧૫
 સકલ અંશશિર અધિપતિ, મેં નિજઅંશ સમેર;
 જીગન જીગન પહા વહુ, ઈશ્વર અંશ ધનેર. ૧૬
 પણ મેં તો કલ કલપમે, આવાહું એકહી વાર;
 ન્યાય સહિત દરસાવન, ખાવન ખુદ કિરતાર. ૧૭
 જેહી અવતારનસે જીનું, ખોજ ન કીયે ખનીત;
 તેહી કારન આવહી મમ, જીગધર કરન ગનીત. ૧૮
 યેસેહી હમ નિજપતિનકે, પરમ અંશ ગતિ વેત;
 કહેં કુવેર રહું સદા, સકત પાસ સહેત. ૧૯
 બોહોર પઠવાવહી તાંહી જહું, કર્તા કલપ કોઈ કાલ;
 નહીંતર રખે હજૂરીત, મેં ખુદકે નિજખાત. ૨૦
 આલક હોઈ નિજપતિનકે, હુકમે રહું હજૂર;
 તરન તોરહુ ન કીયે ખીન, તો કીમ હોહુ સકુર. ૨૧
 સકુરન સો ઈશ્વરનતા, પ્રયા દેખાવન પેર;
 સો તો હુકમ વિના ઇતિ, કયૌં કરી શકે કુવેર. ૨૨
 જો હુકમે તો સખ કહ્યુ, કરી શકું જેહી ભાવ;
 પણ મેરે પતકી વિશુ, દેખ ભયો ગરકાવ. ૨૩
 અતિ અથાહ અપરમજીનું, કરત ગનીત નહીં અંત;
 પારસદામ અંતામણિ, જ્યૌં શન્યકે પરીયંત. ૨૪
 યાવિધિ અપરમ કૃતવકી, કર્તા કરતસે ન્યાર;

તાંહાં મેરે અનુભવ થકે, ક્યૌં કરી શકું ઉચ્ચાર. ૨૫
 કીટીકે પદ પંગુકે, ઇશ્વર શકે ન જોડ;
 તો એહી કુલ રચનારન, તીનકી કુન સહોડ. ૨૬
 જેહી જેહી પ્રયા પુરીત ઇતિ, ઇશિ ભવિત ભવસેત;
 તેહી સકલ અભિમાનીકે, કર્તા સેતી નહીં હેત. ૨૭
 ઇશ્વરતા જગ માંનીત્યે, હવિત માન ભરપૂર;
 હુકમ વિના ઉનમત હલે, કર્તા રહત તીનુદ્ધર. ૨૮
 જો કહેશો બિનુ હુકમસે, પ્રયા હોય કીમ કીન;
 એતની તો હોય સંત્રતા, પ્રથમ ભક્તિ જેહી કીન. ૨૯
 જહાં લગ જનું મસાગત, તાંહાં લગ તીનુકી ખાત:
 તો કરતાકુ કયા લગે, આપ હવિત નીરધાત. ૩૦
 તખ જેતની જપતપહુકી, સંપત પ્રયેન ખોય;
 ઇતિકે ઇતિ વિત ખરચીત, પતિપે લેહેણ ન કોય. ૩૧
 લેણદેણ વિનુ પતિનસે, તો તુમસે તીનુ કાવ:
 એ તો પછા છૂટ ભયે, તો જીતકે તીત જીવ. ૩૨
 તખતે નિજ કરતારસે, રખો સંબંધ સમેહ;
 જપતપ સાધન સમરણ, કરીકે સધો સનેહ. ૩૩
 તો નિજ શુદ્ધ સનેહતે, સકત કરે સાધાય;
 જો તુમ આપનપો તજો, તો પતિ લેહેત ખોલાય. ૩૪
 જો પતિ લેત ખોલાયકે, તો તીનકે ખડભાગ્ય;
 કહે કુવેર પાય પદ, જે આપની નિજ જાગ્ય. ૩૫

—સંપૂર્ણ—

કક્કાના અક્ષરો.

કક્કા કારણ પ્રીછે તેહ, પરલેકાલ રહે જન જેહ;
 તે સ્વામીનું સમરણ કરે, જુગલ ભાવ રૂદે નવ ધરે. ૧
 દ્વૈતતણો કરજે સંધાર, અદ્વૈત પદનો કર તું આહાર;
 હરિયુરુસંત કૃપાનિધિ જેહ, કક્કા કારણા પ્રીછે તેહ. ૨
ખખખા ખર અક્ષરની આઘ, સાધક થઈને તેને સાધ;
 એર સકલ માયાકા રંગ, કાલજ્નેગ સખ થાશે ભંગ. ૩
 દષ્ટ પદારથ જાણ વિલાઈ, ચંદાસુર બ્રહ્મા લયે ભાઈ;
 છોડી રૂપ અરૂપ આરાધ્ય, ખખખા ખર અક્ષરની આઘ. ૪
ગગગા ગલ બહુ માયાતણા, મરકટમૂઠી જેસે ચણા;
 છૂટે નહીં સંશે નવ જાણ, કાલપાર્થી આવી સાય. ૫
 ચલ ચાલ ચપલ ચીત ધડો, કોટે કાંસી રૂદે પડો;
 મોહ મૂઠી ને તૃષ્ણા ચણા, ગગા ગલ બહુ માયાતણા. ૬
ઘઘઘા ઘર તું ઘટમાં લહે, તારો કર્તા તુજમાં રહે;
 માંહીકા માંહી ન્યારો નિરાધાર, સાંખ્યજ્નેગ સારનકો સાર. ૭
 રૂપ સ્વરૂપ અરૂપી એહ, તેની સાથે કર તું નેહ;
 નેહ કરી નિરભે થઈ રહે, ઘઘા ઘર તું ઘટમાં લહે. ૮
નન્ના રૂપ ધરી નરનાર, હરિ રમે સખ ઘટમોઝાર;
 પંડ બ્રહ્માંડ ધડયા બહુ ઘાટ, સ્વામી ચૈતન રૂપ નીરાટ. ૯

બાહુગર જેમ બાહુ રચી, વિશ્વ સકલ રહ્યું છે પચી;
બાહુગર ન્યારો નિરાધાર, નન્ના રૂપ ધરી નરનાર. ૧૦

ચચ્યા ચિંતવન કર તું ચંત, સકલ શિરોમણિ સેવા સંત;
તે સેવામાં રહે લોલીન, જેસે પ્રીતિ જલ ને મીન ૧૧
ચકોર ભડંસે જેસે ચંદ, ભમર કમળ તેસે સુગંધ;
પતિવ્રતાને પ્યારો કંથ, ચચ્યા ચિંતવન કર તું ચંત. ૧૨

છછછા છોડી દે સખ શોખ, તખ પાવે પ્રભુપદનો મોક્ષ;
અંતર ગાંઠ કપટની ગાળી, સહેજ શન્યમે લાગી તાળી. ૧૩
અનહદ નાદ ગગન ધૂની ડંકા, મૂરતનૂરત ગઢ ઘેરી વંકા;
રહત આનંદી પંચે કોશ, છછછા છોડી દે સખ શોખ. ૧૪

જજજ જુગમાં જે નરનાર, જેની સુરત પરાની પાર;
આવરણમાં અટકે નહીં કદા, સહેજ સ્વભાવે વિચરે સદા. ૧૫
નિરાલંબ નિરંતર રમે, કર્મ કસોટી દેહ નવ દમે;
સ્વે ચૈતન સાથે એકતાર, જજજ જુગમાં જે નરનાર. ૧૬

ઝઝઝાઝર અઝર નર જેહ, ત્રણ લોક પદ ન કરે નેહ;
હરખશોક હરેદ નવ ધરે, આશા પાશ વિષે પરહરે. ૧૭
પ્રેમ પ્રીત સાથે અનુરાગ, જ્ઞાન ખુમારી સદા ઉમાગ;
સરવરૂપ થઈ વરતે દેહ ઝઝઝાઝર અઝર નર તેહ. ૧૮

નન્ના નવધા ભક્તિ નિહાર, વસ્તુ અગોચર તેની પાર;
દશ ધામે દરસે દરવેશ, સકલ વિશ્વનો સ્વામી શેષ. ૧૯
આવણુ વરણુ રૂપ નહિ રેખા, તુરીયાતીત આપ અસેખા;
વસ્તુ વિવેકી જાણે સાર, નન્ના નવધા ભક્તિ નિહાર. ૨૦

ઢઢા આતમ તેમનો તેમ, કુણુ કરે સાધન શમદમ,
ઘટમહપટમે સહેજે રમે, જેમ આકાશે સુરતી શમે. ૨૧
વરુણ વિષે દિનકરનો ભાસ, સખ ઘટ આતમ યૌં પરકાશ;
ગાવે વેદ પુરાણ નિગમ, ઢઢા આતમ તેમનો તેમ. ૨૨

ઢઢા ઠાડી લે તું ઠોર, મનુષા જનમ ભયો હે ભોર;
આવસમે શું ઊંઘો અંધ, મૂઢમતિ મૂકી દે મંદ ૨૩
જગી જોને જુગમે સાર, ઓલખને કરણી કિરતાર;
આ અવસર આવે નહીં ઓર, ઢઢા ઠાડી લે તું ઠોર. ૨૪

ડઢા દુર્લભ દર્શન દેવ, તાતે દુર્લભ કરવી સેવ;
અધિક દુર્લભ અંતર અહમેવ, ચતુર તો તે જાણે ભેવ. ૨૫
જોગ ધરીને જુગ પરહરે, સુખશાતા સંચે નવ કરે;
પ્રતિઅહેનો ન કરે છેલ, ડઢા દુર્લભ દર્શન દેવ. ૨૬

ઢઢા નીર તે ઢાલે ઢલે, ખમીયાં ખામે જઈને ખલે;
પરવતને નવ પરસે પાન, સાકુટને નવ લાગે જ્ઞાન. ૨૭
ખલ્લ ચૈતનધન વરસે વાર, જાંઘાં જડતા તાંઘાં ન હરે હાર;
જ્ઞાની મન સમજીને ગલે, ઢઢા નીર તે ઢાલે ઢલે. ૨૮

રેણા રસના રસમાં ભરી, રાતદિવસ સમરો શ્રીહરિ;
એસો ભોજન કરી લો ભાઈ, સંશે રહિત રહો લોલાઈ. ૨૯
તનમન અરપી રહો આધીન, વૃત્તિ રાખો એક અનીન;
અન્ય ભાવ સર્વે પરહરી, રેણા રસના રસમાં ભરી. ૩૦

તત્તા તરુવર એક અનુપ, અરણ્ય શકું નહીં તાકો ૩૧;
ત્રિશુલ શાખા જાણો તંત, પાંખડીઓ તે જુગ અનંત. ૩૧

પાન ફૂલ સખ જકત વિલાસા, ફળ લાગે અંકુર હરિદાસા;
પાર ન પાવે શેષ ફનુપ, તત્તા તરુવર અનુકપ એ. ૩૨

થથથા થીરતા રાખે મન, ઘેર બેઠાં જાણી લો વન;
નિરબે થઈને રહેા નિઃસંગ, પાપપુન્યનો ન કરે સંગ. ૩૩
આપા પરની મેટી તાણ, વનવસ્તી સખ એકઈ જાણ;
સહેજ સ્વામી હરે વિંધન, થથથા થીરતા રાખે મન. ૩૪

દદા દરદી સારો દેશ, જાણે નહીં તે આતમ લેશ,
ક્યાંથી આવ્યો ને ક્યાં જાસ, પંડ પડે ક્યાં કરવો વાસ. ૩૫
તે કારણ ન પ્રીછે કોય, ઊભા રાખે મારગ દોષ;
તાતે ટલે નહીં ઉદ્દેસ, દદા દરદી સારો દેશ. ૩૬

ધધધા ધે ને ધાતા જેહ, ઇવ શિવપદ કહીએ તેહ;
મૂલ તંત ન જાણે સોઈ, ભાતે ભૂલ રહ્યા સખ કોઈ. ૩૭
અંતરમાં એકતા નવ થાય, આઘે અંતે ચાલ્યું જાય;
ઉભે લોક તે ન આવે છેહ, ધધધા ધે ને ધાતા તેહ. ૩૮

નન્ના નિર્ભય નિર્ગુણ એક, વિધિ તણે જ્યાં નહીં વિવેક;
નામ નિરંજન અંજન નાંહી, સાક્ષી વત રહે સખ ઘટમાંહી. ૩૯
જિંચનીચ તે ઘાટે મુદા, ઘાટ વાણુસે જેમનો જેમ સદા;
પંચતત્ત્વ પરવેશ ન રખે, નન્ના નિર્ભય નિર્ગુણ એક. ૪૦

પપ્પા પ્રગટ પરસોતમ, બ્રહ્મ અવિનાશી સદા નહેઃકર્મ;
જેમ આકાશે આબ્રણ થાય, ધેધાતા એમ આવે જાય. ૪૧
દિનકરને તિમિર નહીં લેશ, અવિગતને નહીં કરમ કલેશ;
મનવાણીથી રહિત અગમ, પપ્પા પ્રગટ પરસોતમ. ૪૨

ફફફ ફૂલ્યા તે કરમાય, વપુ ધરે જો વૈકુંઠરાય;
પૃથ્વી તેજ પવન જલ સોઈ, તામે રહે ન ન પાવે કોઈ. ૪૩
પંચતત્ત્વ આકાશ આકારા, ચૌદ લોક જાવે નિરધારા;
તાતે અમર કુણુ લખાઈ, ફફફ ફૂલ્યા તે કરમાઈ. ૪૪

બબબા બુદ્ધિ વેદ વિચારા, અખે અમર પદ ખાવન બહારા;
શબ્દ સદ્ગાનક ગ્રાંહાં કષ્ટ નાંહી, જે ખોલે તે સુરતી માંહી. ૪૫
હદખેહદમે નાવે અંત, તંતુ રહીત આપ અતંત;
ધરતા પણ આપે નિરધાર, બબબા બુદ્ધિ વેદ વિચાર. ૪૬

ભભભા ભાગ્યો ભરમ જ ભારી, વારવાર સતગુરુ અલિહારી;
એસી જુગમાં કરે ન કોઈ, નિર્ભય ભયો નિવાજો મોઈ. ૪૭
આગમનિગમકા પાયા મર્મ, તાતે ગુરુ તે પૂર્ણુ અક્ષ;
સારઅસાર દીયો વિસ્તારી ભભભા ભાગ્યો ભરમ જ ભારી. ૪૮

મમમા મરજીવાનો દેશ, અહંકૃતિ નવ વ્યાપે લેશ;
સદા સમીપ સતંતર વાસ, આઠે પહોર આનંદ ઉલ્લાસ. ૪૯
જુક્ત જથારથ ખોલે વાંણુ, ન્યાં જેવી રુચિ પરમાંણુ;
નિરખંધી આપે ઉપદેશ, મમમા મરજીવાનો દેશ. ૫૦

યય્યા આપુ મેટી આડચ, ખટદર્શનની ભાગી રાઢચ,
ખાલદશા સખતે સુખદાઈ, તાકો ગુણુ લીયો હે જાઈ. ૫૧
હલમલ રહે હરિજનકે સંગા, શ્રદ્ધા સહિત સંત ઉમંગા;
જોગતણી વ્યાપે નહીં જાજ્ય, યય્યા આપુ મેટી આડચ. ૫૨

રરા રંગી રામ સનેહી, જીંચનીચ ના દેખે દેહી;
ચૈતનતા સધળે પરમાંણુ, હરિ વિતા નવ દીસે આંન. ૫૩

પ્રીત સહિત દીસે હરસાલ, પ્રેમવચન અતિ વદન વિશાલ;
ગાવે સીરગુણ જ્ઞાન વદેહી, રરા રંગી રામ સનેહી. ૫૪

લલ્લા લાડી હાલર જાણુ, પંડ પડે મૂકે નહિ પાણુ;
એવી ટેકે રખે જન કોઈ, ગુરુભુક્તા નર જાણો સોઈ. ૫૫
પપીલકો ઝાલે આધાર, વિહંગમ જાણે અનુસાર;
સંત શબ્દ સાખી પરમાણુ, લલ્લા લાડી હાલર જાણુ. ૫૬

વવ્વા વેધી સકલ વિલાસ, આઘપુરુષસુ કર અબ્યાસ;
ધેધાતાનું મૂઝી માન, અસિપદનું કરને અવિલાન. ૫૭
જક્ત વ્યક્ત વિલસે વિધિ નાંહી, જાય ન આવે અસિપદ માંહી;
તન જાણો ફોગટ ટુલાસા, વવ્વા વેધી સકલ વિલાસા. ૫૮
શશશા સપનું સહુ મંસારા. ભરનિદ્રા અજ્ઞાન અપારા;
સંશેવત સિંહ પ્રગટયો જાંહી, ભયંકર વ્યાધ્યો મનમાંહી. ૫૯
ધારણુ તે દુઃખ ભુગતે ભાઈ, જાગ્યો તે સંકટ મીટ જાઈ;
ત્રણુ ભોવન એહી પરકારા, શશશા સપનું સહુ સંસારા. ૬૦

પપ્પા ખરી કરી લે ખેપ, સતગુરુચરણે ચિત્ત આલેપ;
મનુષાજનમ સરીખો જાય, ખટરસમાં ક્યાં ખોટી થાય. ૬૧
દંદ્ર ઉપાધિ લાગી લાહાર, તાતે કોઈ ન પામે પાર;
તે નિર્મીતે રહે નિર્લેપ, પપ્પા ખરી કરી લે ખેપ. ૬૨

સરસા સાધન કરી લે સોઈ, પાંચવીશ વશ કરી લે દોઈ;
એક દશા આરાધે ઈશ, ધરણીધર કર્તા જગદીશ. ૬૩
વિષ્ણુ કોટ અનંત અપારા, સકલ શાસ્ત્રકો એ મત સારા;
અન્ય સકલ સખ અંત વિરોહી, સરસા સાધન કરી લે સોઈ. ૬૪

હહહા હસ્તાંમલ કર હરિની સાથ, બિન્નાબિન્ન રહે નહીં ભાત;
એકમેક અંતર મીટ ગર્ભ, ચિત્તવૃત્તિ ચરણે લહે થાઈ. ૬૫
સ્વરૂપાનંદ ભયો તથ આપ, કરે ના કેનો દીન વિલાપ;
જેમ તરુવર જુદાં નહીં પાત, હહહા હસ્તામલ કર હરિની સાથ. ૬૬

સાખી

સંવત અઠાર ઈંદ્રિયોતરો ધન, ગામ સારસામાં હરિજન;
આસો માસ શુક્લ પક્ષમી, સ્વાંત છુંદ વરખા પુનમી. ૬૭
અક્ષર તેત્રીસ કહીયા જોલ, કૃષ્ણસ્વામી સદ્ગુરુ ઉપદેશ;
અક્ષરે અક્ષરે તત્ત્વજ્ઞાન, ચીને તે નર બ્રહ્મ સમાન. ૬૮
સાહેબ કુવેર નિજ કરુણા કરી, કક્કામાં ગુરુગમ વિસ્તરી. ૬૯

સંપૂર્ણ

—૦—

મહાપદ-૧.

મહાપદ કેરેરે કારણે, જોગી જંગલવાસા;
શિવ રહે સ્મશાનસે, આડે પડોર અબ્યાસા. ૧
જનક સનક શુક્રદેવજી, ધરી ધ્યાનમાં લાવે;
સદસ્ય ઈંદ્રિયાસી અનંત કોકી, જાકા જશ ગાવે. ૨
પાર કોઈ પામે નહિ, હરિ અપરંપારા;
શ્રુતિ સ્મૃતિ શું લખે, નેતિ નિગમ પોકારા. ૩
શન્યશિખર ધરમાંહી હે, સાંધ્યાંકા વાસા;
સાંખ્ય યોગ શ્રુતિ લખે, તથ હોય પ્રકાશા. ૪
સપ્તદ્વીપ નવ ખંડમે, સૂરતી લય પામી;
ચૈતન બ્રહ્મ અગાધ હે, રહ્યો શમદમ જામી. ૫

વારપાર તાકો કહ્યું, આવે નહીં અંત;
કહેં કુવેર તા પદ લગે, પહોંચે કોઈ સંત. ૬

૫૬-૨.

પદ પદકે પંડિત ભયે, ચાઝ વેદ સુગ્ધનાં;
અંતર જ્ઞાનભક્તિ વિના, વાધે અંગ અભિમાનાં. ૧
ગ્રંથ ઘણા ગરબડ કરી, ચિત્ત રાખે દાપુ;
મૂલ તંત જાણ્યા વિના, છૂટે નહીં આપુ. ૨
શ્રુતિ વિવેકી સર્વથા ખોલે મનગમતું;
અનભે આપ લહ્યા વિના, ચીત નવ રહે ભમતું. ૩
સાચા પંડિત સો કહીએ, કરમધરમ નસાવે;
આવનથી રહે બાહેરો, તેને હિર લાવે. ૪
સસ્વરૂપકુ ચીનકે, પુતી અશ્વ નસાવે;
કહેં કુવેર પંડિત સોહી, પૂરા ઘર પાવે. ૫

૫૬-૩.

પૂરા ઘરકી વાનગી, સંતો કહી સમજાવું;
તંત અનંત ધરે રામજી, દશ પ્રગટ લખાવું. ૧
મચ્છ કચ્છ વરાહ વામન, નરસિંહ સોદાવે;
રામ કૃષ્ણ પરશુધર, બુદ્ધ ન કલંકી કહાવે. ૨
જુગ જુગમાં હરિ આયકે, ધરે સ્યામ શરીરા;
બ્રહ્માંડ કોટી અનંત કે, પાલે જન સમીરા. ૩
રમણ કરીને રામજી, સર્વ વિશ્વ નસાવે;
વિષ્ણુ અંશ અનુપહી, મહાનિધ સમાવે. ૪
પંચતત્ત્વ અરૂપહી, અકરતા કહાવે;
સત કુવેર ઘર તે સહી, ગુરુગમતે પાવે. ૫

પદ—૪.

સંતો ગુરુગમતે ચાલો, હૃદયેહૃદને પરહરી;
 અનહૃદમે મહાલો, સંતો ગુરુગમતે ચાલો. ૧
 ખટદર્શનમાં ખટપટે, દ્વૈત વેરી ને વહાલો;
 ખટ દ્વાદશની બહાર છે, મારગ સોહી જાલો. ૨
 ચા૩ અવસ્થા પરહરી, પંચમી હામ ધાલો;
 મેટે કાલ માયાતણો, ભારે ભય બાલો. ૩
 ધેધાતા પદ છાંડીને, અદ્વૈત ઉર લાવો;
 કહે કુવેર કુળે નહિ, આપ આપને ધાવો. ૪

પદ—૫.

ગુરુગમ ખોળે આતમા, આપે ઓલખાઈ;
 પિંડ પડે જીવ જાતહી, જીવ તાંહી મેલાઈ. ૧
 કર્મ ધર્મ દો પક્ષ તે, ન્યારા હોઈ ખેલે;
 જગ્યા જુગમાં સો કહીએ, પહોંચ્યા ઘર છેદ્યે. ૨
 આપા પર તે આલશી, દહતા ઘેર લાવે;
 સાક્ષીવત આત્મ લખે, ગર્ભવાસમે ન આવે. ૩
 બ્રહ્મરૂપ વૃત્તિ સદા, ભાસે સમતોલા;
 અવિગતકી ગત જનકે, રહે અચલ અડોલા. ૪
 જેસે કુંભ જલ ભર્યા, જલમાંહી કુખાયા;
 સત કુવેર કૃટયા જખી, જલ જલમાં સમાયા. ૫

પદ—૬

જલકા કુંભ ઝળહળ ભર્યા, સખ સાયર સસાના;
 અંતર આવરણુ મીટ ગયા, પ્રગટયા બ્રહ્મજ્ઞાના. ૧

પંચ પીયારી પરહરી, પ્રકૃતિને મારી;
 કો કાલે નવ ઊતરે, ચઢી અહ્મખુમારી. ૨
 આઠે પહોર અલમસ્તહી, જુગમે મતખાલા;
 ગુરુગમ કૂંચી ખોજકે, ખોલ્યા સખ તાલા. ૩
 સદગે પેખ્યો આતમા, વ્યાપે નહીં માયા;
 શન્ય શિખર ધર ઉપર, તાકા મહ છાયા. ૪
 અહંઅહ્મ આપે ભયા, અદ્વૈતપદ પાયા
 કહેં કુવેર દ્વૈત ન્યાં નહીં, સાંઈ આપ કહાયા. ૫

૫૬—૭

કરમ રહિત પરમાતમા, ઘાટે ગુણુ ભરીયો;
 નિર્ગુણુ ન્યારો સર્વથી, અગણિત અહ્મદરિયો. ૧
 મો દરિયાકે નીરકી, ઊઠે લહેર અપારા;
 સંત અનંત તોરંગહે, ખુદંગ સંસારા. ૨
 ક્ષિતિ પાવક જલ પવનહી, અન્ય તત્ત્વ આકાશા;
 તા મધ્યે આવી પડ્યો, આત્માકો ભાસા. ૩
 અંત કાલકુ જાયગો, પંચતત્ત્વ વિલાઈ;
 સત કુવેર આત્મા રહે, અદ્વૈત અનાદિ. ૪

૫૬—૮

ઝલમલ ઝલકે જાંહાંલગી, સંગે તૂપ ને આત્મી;
 ઉભયે તંતકે અંતમે, જ્યોતિ હોત અજ્ઞાતી. ૧
 જાય ન આવે તાંહાં શમે, એસી ગત જનો.
 આગે કહી સમજવહુ, દષ્ટાંતને માનો. ૨

આતી પાંચ તત્ત્વ હી, માયા ત્રય કહાવે;
 તા મધ્યે જ્યોતિ આતમા, ખોજતા પાવે. ૩
 સંજમ પાંચુ તત્ત્વકો, તેજ તાંહાં લગી દરસે;
 ખટ ચક્કરને વેધીને, કોઈ જવરલા પરસે. ૪
 છતે પંડ સુખ તેહનું, જાણે સંત સોહાગી;
 પ્રેમ ગલીમે પરમાતમા, ધૂન્ય અનહદ લાગી. ૫
 દેહી દેવલ અંતકાલક, વેગે જાય વિલાઈ;
 કહે કુવેર આત્મગતિ, જેસે દીપક જુઝાઈ. ૬

૫૬-૯

અવિગત પંખી આકાશકા, ધરણી પાવ ધરીયા;
 નવખંડે પાંખ પાથરી, સાત સાયર દરિયા. ૧
 સો પંખી પર આયકે, બેઠી એક મંખી;
 મંખીકા પરિવારમાં, ઢાંક્યા સખ પંખી. ૨
 સાત સાયરના બેટમે, પંખીકા હે ચારા;
 ચૂગકર પંખી ઊડી ગયા, બેઠા તરુવર ડાલા. ૩
 સો તરુવર વિસ્તારહી, નહીં મૂલ ને ડાલા;
 ચૌદસોક ફેરી રહ્યા, નહીં વૃદ્ધ ને બાલા. ૪
 સો તરુવરકે ચોકમાં, પંખીકા હે માલા;
 ધૂપ છાંયા વ્યાપે નહીં, નહીં વ્રજત કાલા. ૫
 અગમ અગોચર અરથ હે, જાણે સંત સોહાગી;
 સદ કુવેર યુરુગમ થકી, જે જીવે કોઈ જાગી. ૬

સંપૂર્ણ.

કેરા ૫૬-૧.

સાચીરે કહું તો કોઈ નવ માને, જૂઠું જગ પ્રતી આયા હો. ૧
 ક્રિયારે કર્મ કરી કરી બૂલ્યા, સંશય કબલું ન જાયા હો. ૨
 કર્તાકી ગત કોઈ નવ પાવત, સાધત આપની કાયા હો. ૩
 છૂટચા રે પંડ ભંડ જળ્ય ભાગ્યા, તો જીવડા કૃત ઘેર જાયા હો. ૪
 વા ઘરકી કોઈ ખબર ન જાનત, સખ જુગ ચું ભરમાયા હો. ૫
 જીવકી રે બુદ્ધિએ શિવ નવ પાવે, દીપક દરસે નહીં જાના હો. ૬
 આત્મા અર્કઉજ્જેશકી આગે, રેણી કુસુમ સખ જ્ઞાના હો. ૭
 વાપીરે કૂપ સીલરકા જંતુ, સાયર મર્મ ના જાણ્યા હો. ૮
 કહે કુવેર દરસ ભયે દરિયા, લહેરી સકલ પર માન્યા હો. ૯

૫૬.-૨.

જ્ઞાનકી ગુંજ અખૂઝ ન ખૂજત, જીવદશા લેઈ ડોલે હો. ૧
 વિચરણ ત્રેહેણી રહેણી નર જેસે, જ્ઞાન કપાટ ન ખોલે હો. ૨
 ત્યાગ વૈરાગ્ય ઓરેનકુ દેખાવે, અંતર માયાકા ધ્યાના હો. ૩
 લંસા રે હોડ કરી મુખ ખોલે, કરણી કાગ સમાના હો. ૪
 કરન કથા નિત્ય પાઠ શિવકો, તૃષ્ણા ગાંઠ ન છૂટે હો. ૫
 કહે કુવેર સત શબ્દ સમજ વિના, પકરપકર જમ લૂટે હો. ૬

૫૬.-૩.

સંત સંગત શુદ્ધ લક્ષ્મજન વિના, જીવદશા નવ જાવે હો. ૧
 વિના પારસ લોહોવા હોત ન કંચન, મુદ્રા અન્ય મેલાવે હો. ૨
 ચંદન વિના વન ખાસ લગત નાંહી, કદલી કોટ લગાવે હો. ૩
 તૃષાવંત નીર વિના જેસે, શાંતિ કબલું ના થાવે હો. ૪
 ત્રિગુણ તાપ તપત અતિ તનમે, ગુરુ વિના કુણુ બુઝાવે હો. ૫
 કહે કુવેર સતગુરુ પ્રતાપે, શુદ્ધ કહી સમજાવે હો. ૬

૫૬-૪.

આઘપુરુષ અગમ વર કેરી, મોહી ખતાવો નિશાની હો. ૧
 તત્ત્વ વિવેક શેષ સમજવો, તથા જાનું સાચા જાની હો. ૨
 વેદક્રતેજમે જુગ પ્રતી આયા, સોઈ સકલવિધિ જાની હો. ૩
 કર્મધર્મ કથારે જીવનકી, સાચી કરી મન માની હો. ૪
 જુગ ચતુરતે વસ્ત અગોચર, સો કીનહી નવ ઠાંની હો. ૫
 શીખી શીખાઈ સખ કોઈ ગાવે, નિગમકી ગમ આંની હો. ૬
 કહે કુવેર અગમકી ખતાવે, સો સતગુરુ પરમાની હો. ૭

૫૬-૫.

તાકે સંગ રંગ અંગ લાગે, પ્રગટે જ્ઞાન દીવાના હો. ૧
 સુણી શબ્દ સતગુરુ સાહેબકા, મેરા મન અલસાયા હો. ૨
 સંસાર છાર છાંડી દુઃખદરિયા, સત શબ્દ લહે લાયા હો. ૩
 જ્ઞાનખડગ શત્રુ સખ છેલ્લા, અહંપદ આપ ધવાયા હો. ૪
 અગમ અગોચર ગાવત ઘરકુ, સો મહ ઘટમાંહી પાયા હો. ૫
 અજ કૈલાસ વૈકુંઠપદ કલ્પિત, સો સુખ ચિત્તમે ના આયા હો. ૬
 કહે કુવેર સતગુરુ પ્રતાપે, બ્રહ્મ અવિનાશી પદ પાયા હો. ૭

કેરા પદ સંપૂર્ણ

ચરકીડાપદ-૧ (રાગ-સારંગની દેશી)

સુણ સાહેલી સરકીડો તેરો રે રણજીણુ બોલે;
 કાંત થીર થઈ શું કરવાને કાળે ઘેર ઘેર ડોલે. ટેક. ૧
 મેરુદંડ મોલ થીર ચાંબલીયો, નાભિકમલ ચક્ર દશ દામણીયો;
 વિના વસ્તુ વીંજણુ બ્રહ્માએ ધડીયો. સુણ સાહેલી ૦ ૨
 શ્વાસા ચૈતન કેરી મધ્યે માલ ફરે, નાસા તોરણીયા ખીચ નૃત કરે:

જેનાં કણ ચમરખાં શબ્દ ગ્રહે. સુણુ સાહેલી૦ ૩
 તંતુ ત્રિવેણીમાંથી ત્રાક કરે, પુણી પ્રેમતણી લેઈ પરસ કરે;
 ટાળી દ્વૈતતણો એકતાર કરે. સુણુ સાહેલી૦ ૪
 મન કર લે કરી કરમે કરને, તૂટે તાર નહીં મુરતા ધરને;
 ગુરુ જ્ઞાન ઉગ્મણુ મુતર કરને. સુણુ સાહેલી૦ ૫
 તમે સાંભળજો નર ને નારી, એ ચરખાતણી સમજણુ સારી;
 કહે કુવેર જાણે કોઈ કંથવાદી. સુણુ સાહેલી૦ ૬

૫૬—૨ (ઢાલ ફેર.)

પચરંગી ચરખાવે જન કાંતે કાંતનહારા૦—ટેક.
 મેરુદંડ મધ્ય મોભ ખરાજો, થીર થાંભલીઓ સારા;
 હસ્તચરણ કેરી આંગલીઓ, પાંખડીઓ પરમાંણાવે.—પચરંગી૦ ૧
 ચૈતન ચંત કરે મધ્ય માલા, નાસા તોરણીયા નીસારા;
 તંતુ ત્રાક કરે ત્રિવેણી, નીકસે સૂતરધારાવે.—પચરંગી૦ ૨
 કરણ ચમરખાં ગ્રહે ધુરારા, ઉન્મની મતા વિચારા;
 પૂણી પાણુ મીટી પદ પરસે, મુરતનૂરત એકતારાવે.—પચરંગી૦ ૩
 મેરા ચંત લગ્યા ચરખાસે, કાંતું સાંજસવેરા;
 કહે કુવેર એ મર્મ ચરખાકા, જાને જાનનહારાવે.—પચરંગી૦ ૪

૫૬—૩ (ઢાલ ફેર.)

સતગુરુ મલતાં જીવદશા સંશેની ગ્રંથી છૂટે;
 હોય આત્મઉદ્યોત, છોટપણાનું સાધન સર્વે ખૂટે.—ટેક. ૧
 કર્મ શુભ અશુભ નહીં કરતા, લાગી લક્ષ અવલક્ષમે અરૂઢમતા;
 ગુણાતીત અતીત વત ગગનગતા.— સતગુરુ. ૨
 કોઈ પ્રારબ્ધીને જેમ પારસ મલે, તેની વણુજવેદના સર્વ ટલે;
 તેમ તત્વ દરસથી કૃત બળે.— સતગુરુ. ૩

હોય વર્ષાકાલ નભ ગગનઘટા, ઋતુ શીતકાલ સર્વ જન્ય ક્રટા;

મૂળ કારણ પ્રીછાયે નહીં રટણુરટા.—

સતગુરુ. ૪

જુઓ નિજતપથી તપે પ્રગટ રવિ, મહા અગ્ન અરૂપ દિન રૂપ હવી;

કહે કુવેર કેવલ એમ અનુભવી.—

સતગુરુ. ૫

સંપૂર્ણ

મેવાડા પદ

મહાપદ કરુ'રે વર્ણન શું કરુ'રે, જ્યાં નવ પહોંચે મન ને વળી વાણ;
શાને સમગ્નવ્યારે જનકે શુકદેવનેરે, પુણ્યરૂપી જનમ નહીં નિર્વાણ.—મહા. ૧
શિવે સમગ્નવ્યારે ઉમિયા એકાંતસુરે, કહ્યું પદ નિરાલંબ નિરંધાર;
સમજ સમાચારે સરવ સ્વરૂપમારે, દ્વૈત ટલ્યું ઉમિયાતણું અનુસાર.—મહા. ૨
અખે અખેપદનેરે અહોનિશ ઇચ્છિતારે, ઉર વિષે વેહે વૈરાગ ચક્રચૂર;
કાશીપુરીમાં પૂરણ પોતે થયારે, મલતાં ગુરુ અલ્પાન્નદ ભરપૂર.—મહા. ૩
તે પદ જાણેરે સંશે સૌ ટળેરે, મીટી જન્ય આપા પરનીરે તાણ;
સખ ઘટ ભાસેરે પૂરણ પરમાતમારે, કીટ અલ્પા આલે એક પરણામ.—મહા. ૪
સુતા સિંધુનીરે સમુદ્રમાં ભળારે; લેવાને અર્ણવ ફેરે અંત;
પણ નવ આવીરે તે પાછી ફરીરે, ઉન્મતી સહિત ગલી ગયું તંન.—મહા. ૫
ભંડ ભોમીનારે જેમ પવને ભર્યારે, અણુઇચ્છા સહેજે થાય સત્તોડ;
કુવેર કબીરારે ભંડ અદકુ ગણારે, ખોલે એતો ચૈતન વાયુ જોગ. મહા. ૬

ખ્યાલનાં પદ—૧

સંતો ભાઈ સમજણકા ઘર દૂર, સમજણકા ઘર દૂર.—ટેક.
ચાર વેદ ને લોક ચતુર્દશ, કર્મ કરત મનસૂર;
જોગી જંગમ સંન્યાસી સેવડા, દેહી દમત ચક્રચૂર.—સંતો ૧
પોથી પદ પદ પંડિત ભૂલે, કાજ ભૂલે કુરાન;

દ્વાદશ પંથ ને પાખંડ છનુ, ખટ ખટપટ મરે ધુર.—સંતો ૨
 ચૌદ વિદ્યા ગુણ ચતુર શિરોમણિ, સોદા કરત મહેબૂર;
 લાભ કમાવે લખેશરી કહાવે, છપ્પન ઉપર તૂર.—સંતો ૩
 જોગ અષ્ટાંગ વિધિ સાધન સાધત, નાડી ચંદાસુર;
 ગગનમંડલકી સુણી ગર્જના, ખટચક્ર વેધી પૂર.—સંતો ૪
 અષ્ટ પ્રકાર સિધિ પ્રગટ જાકુ, નવે નિધિ જ્ઞાન હજૂર;
 જીવત સમાધ લેવે સખ દેખત, નીકસે સો જોજન પૂર.—સંતો ૫
 ચલત હાલે અચલ ચરાવે, પંથ ચલે નદીપૂર;
 ગગનમંડલમે જોસે વિહંગમ, જાઈ લગે ચંદાસુર.—સંતો ૬
 પૂરાણ અષ્ટાદશ વ્યાસે વિગત કરી, વિવેક વ્યાકરણ અતિ ગૂઠ;
 શિવકા જીવ આંધ્યા કરી કરમે, જકત દેવાયો સખ ભૂર.—સંતો ૭
 જનક પિતા સખ જુગકે રાગ, વસ્તુ વિચારી મન પૂર;
 સદૃશ ધૃત્યાસી ઉપદેશકુ રોકે, સમજ વિના બધું ધૂર.—સંતો ૮
 પરદુઃખભંજન રાગ છત્રપતિ, જાકે પિતા પતિ સુર;
 અંતકાલ વાયસ વીંધી પાયે, અધિક રાખન તન તુર.—સંતો ૯
 કથણી કર કર સખ જુગ ખાયે, રહેણી વિના મૂવે જૂર;
 અકલ અભેવ આત્મ અણલિંગી, ચીની શક્યા નહીં કોઈ ઉર.—સંતો ૧૦
 સહેજ સમાજ પ્રગટી ઘટભીતર, સતયુગ મીલે ભરપૂર;
 કહે કુવેર દોજખ નહીં ભસ્ત, સમજ રહો ચક્રચૂર.—સંતો ૧૧

ગરબી. પદ—૧

છે દુઃખ મોહુંરે સુર્વને માથે મરવું, અનેક ઉપાયેરે પ્રાણી નહીં ઝિગરવું. ૧
 દેવ ને દાનવરે માનવ માયા માણી, મરણ ન મૂકેરે કુણુ રાગ કુણુ રાણી. ૨
 સ્થાવર જંગમરે જંતુ તંતુ જોને, સુરપતિ અજ લગીરે કાલ ન મૂકે કેને. ૩

શે નથી લહેતો રે પ્રાણી મંદ અભાગી, શું નિદ્રામાં રે ઘોરે છે જો જાગી. ૪
જમ ઝપેટારે સર્વની ઉપર સરખા, ઘડી નવ ભૂલેરે પલકપલક લે પરખા. ૫
તે ડર જાણીરે પ્રાણી ચાલો હકમે, ન શકે મારીરે સદ્ગુરુકેરા પપમાં. ૬
છે ઠેકાણુરે એ ઊગરવા કેરું, સૌ સુખશાતારે દુઃખ ન આવે નેરું. ૭
સકલ શિરોમણિરે સંતતણી છે સેવા, અજ રજઃસ્થિરે જેના ચરણની લેવા. ૮
દેવને દુર્લભરે તે સુલભ સંતોને, નાથ અણીરે રૂપ ધરીને જ્ઞાને. ૯
શિવ શનકાદિકરે નારદ શારદ ગાવે, જેનોમહિમારે અગમ અગોચર કહાવે. ૧૦
વેદ પોકારેરે નેતિ નહીં ગમ હમને, તે પદ કહું છું રે પ્રગટ કરીને તમને. ૧૧
સકલ તત્ત્વનુરે તારણ એ લો જાણી, સાહેબ કુવેરનીરે સતપરમાણે વાણી. ૧૨

૫૬—૨.

કાંમન કલપોરે જલપો જીવ ચોરાસી, શીદ પડો છોરે ફાગટ માયા ફાંસી. ૧
હરિ ચિંતામણીરે મેલી કાચકાં ધાયો, કરમાં દીપકરે દૂપ પડો ક્યાં ભાયો. ૨
આ સખ એવુંરે જેવો ઝાકલ વરખ્યા, તેને જેઈ નેરે શું મૂરખ મન હરખ્યા. ૩
જૂઠા સુખનેરે પાપકરે ક્યાંહાંહાહારી, નથી કાંઈ છાનુંરે પ્રગટ કહું પોકારી. ૪
સહેજ સુપનમેરે માલ મલ્યો એ કાચું, ધામને લેતાંરે દાંત પડ્યા તે સાચું. ૫
છાનું છપનુંરે કર્મ અઘટનું પ્રાણી, નથી કાંઈ તેનીરે હરિને વાત અજાણી. ૬
જેજે કરશેરે નરનારી જુગના તે, તે સખ લખશેરે કરમ ધરમને ખાતે. ૭
માટે કહું છું રે જેઈ વિચારી ચાલો, પરપંચ મૂકારે સીધો મારગ ઝાલો. ૮
એ શિખામણુરે જો નહીં માનો મારી, ખત્તા ખાશેરે અંતે સૌ નરનારી. ૯
કાગલ જેશેરે તારે આંખ ઊઘડશે, જેર નહીં ચાલેરે જમજંજીરા જડશે. ૧૦
જેમને રહેશે રે માનપિતા સુતદારા, ખાટા થાશેરે હવાલ પ્રાણી તારા. ૧૧
છે દુઃખ એવુંરે આગલ સહુને ભાઈ, જે સુખ ઇચ્છોરે પ્રીછો ગુરુને જાઈ. ૧૨
પર ઉપકારીરે સંત દયાનિધિ જેહ, સાચી કહેશેરે નહીં રાખે સંદેહ. ૧૩
માન મૂકીનેરે સર્વે તારા મનનું, કાચું જાણીરે તનની આધે ધનનું. ૧૪

સતગુરુ સેવોરે આણી અંબ ઉલ્લાસા, મમતા મૂકીરે થઈ દાસનકોદાસા. ૧૫
હરિપદ મલશેરે ટલશે ફેરા ફરવું, નહીં પડે તારેરે મરવું ને અવતરવું. ૧૬
થઈરહેસુખિયોરે સતગુરુ ઉરમાંધારી, સાહેબકુવેરકહે રે જમજમશે જમ મારી. ૧૭

એક કૌતક.

જીવો કૌતક કરમની કહેણી, વ્યાસે વિગત કરી બહુ ઝેણી. ૧
કર્મ પુરાણ અષ્ટાદશ નિધ, પાસે પ્રોઢવા જકત પ્રસિદ્ધ. ૨
ખટશાસ્ત્ર ખેરના ખીલા, જલ બાંધવા જકત વસીલા. ૩
થયા પારખી આહીર પંડિત, લેઈ હરવા ફરે જકત વીત. ૪
બાંધ્યું જકત સકલ લેઈ જલે, છૂટી નવ શકે કોઈ કાલે. ૫
વારેવારે વેદાંતનાં વેણુ, ખોળ જીવ કર્યા પરવેણુ. ૬
વાળ્યું વિશ્વ વેદાંતની વાતે, સંતનું કહ્યું માને નહીં તાતે. ૭
દોડે મારગ સૌ કોઈ ચાલે; અણુદોડે હામ ન ધાલે. ૮
આંત્રે અંતે એમનું એમ, ચાલ્યું આવે છે તેમનું તેમ. ૯
કોઈ વારી બાળ્યું નહીં વાંસે, પડે કાલ માયાની ફાંસે. ૧૦
ઊપડે ને ખપે બહુવાર, તાતે વૃદ્ધિ પામે સંસાર. ૧૧
માટે મરવું અવતરવું તેનું, સંત ચરણશરણ નહીં મન જેનું. ૧૨
સંત પ્રગટ પ્રેમ દયાલ, સૌ જીવતણા પ્રતિપાલ. ૧૩
જેને અંતર જ્ઞાનની આંખ, કાટી કોટ કરમની ફાંસ. ૧૪
પોખે આત્મજ્ઞાન અપાર, પરમારથ કારણ સાર. ૧૫
સૌ આપ બરાબર દેખે, પડનાલીકા આત્મ લેખ. ૧૬
કરે ઉત્તમ કરમ અપાર, સંત કરુણા વિના નહીં નિસ્તાર. ૧૭
મંતકરુણાની સાખ્ય બતાવું, સંશે રહિત સૌને સુણવું. ૧૮
સંત નારદ વ્યાસને મલીયા, દાઝ બાગીને સંશે ટલીયા. ૧૯
અષ્ટાવક્રે જનક સમજાવ્યા, ઋષિ સહસ્ર ઈંદ્રિયાસી છોડાવ્યા. ૨૦

શુક્રદેવ પરીક્ષિત સીધું, દિન સાતમે કલ્યાણ કીધું. ૨૧
 સંત શાહેર રામાનંદા, જુગ ચારકે કાટચા કંદા. ૨૨
 તાકે સેવક દાસ કળીરા, ધન્ય સંત શિરોમણિ ધીરા. ૨૩
 કર્યો વાણી તણો વિસ્તાર, જીવ અગણિત કોટી ઓધાર. ૨૪
 બ્રહ્માનંદ અખાજીને ભેટયા, જીવ શિવના સંશે ભેટયા. ૨૫
 પોખ્યું અદ્વૈતજ્ઞાન અપાર, સુણુતામાં હવો નિસ્તાર. ૨૬
 એવી સાખ્ય અનંત અપાર, કહેતાં રસનાયે પામું નહિ પાર. ૨૭
 કાટી પર્વતની પાર વહેતાં, સંતમહિમા શકું નહિ કહેતાં. ૨૮
 બિંદુ ધૂમર સાયર જેતી, ભોમ તરણ રેણુકા તેતી. ૨૯
 તેનો ગણુતાં ના આવે અંત, મહિમા બરણી શકું નહીં સંત. ૩૦
 સંત સકલ શિરોમણિ સાર, સાહેબ કુવેર હરિ અવતાર. ૩૧
 સંપૂર્ણ.
 ધૂન.

કરમબરમ જાકુ નહીં ભેદત, અક્ષર આવન નહીં લખે;
 ગુણાતીત અતીત અમાપક, સાક્ષીવંત સતંત પખે;
 જપો હો જનહંસાકૈવલ, જાપજહી પદ અજર અખે. જપો હો ૦ ટેક. ૧
 જથે હોત સકલ સખ ઉત્પન્ન, જીનુ ચૈતન અંકુર વિષે;
 સો અંકુરધર અવિગત પતિ, ભુગતત ભોગ અનંત મુખે. જપો હો ૦ ૨
 જેસે શન્ય સરલ ઘટ મઠ પટ, ઘટ નહીં વ્રાધ્ય ઉપાધ્ય ખખે;
 તેસેહી કૈવલઅંશ અરોકીત, વ્યાપક વિશ્વ વિષે ના ધખે. જપો હો ૦ ૩
 સૂક્ષ્મ સ્થૂલ કારણ મહાકારણ, પરમકારણ પદ પરમ લખે;
 તા પર કૈવલધામ સનાતન, કોઈકે વિરલા જન શકે.-જપો હો ૦ ૪
 અજહદ જહદાજહદ લચ્છન લખ, પખ નહીં તાંહાં કયાં સુરત રખે;
 સો તો સર્વ વર્જિત તીત ઉત્પતિ, ચૈતન દષ્ટ જીનું જે ઓલખે.-જપો હો ૦ ૫

અકલ સ્વરૂપ અખંડિત અનુસ્થિત, પરસ પરે ગુરુ લક્ષ પામે;
 અદ્વૈત આપ અમાપ માપ હોઈ, ભાસહી વિશ્વવિલાસ વિખે.-જપો હો ૦ ૬
 આઘ અંત મધ્ય પુરુષ પુરંજન, અંજન રહિત ના ભવિત ભખે;
 અદ્ભુત વરત સદોદિત સદ પદ, તા અનુભવરસ સંત ચખે.-જપો હો ૦ ૭
 વારપાર યિનુ સહિત સમલપદ, વિમલ વિલોકન રોક દખે;
 શુદ્ધસમરસ રસ હસદસુ દશા સખ, કુવેર સોયે તાણી સોડ સખે.-જપો હો ૦ ૮
 સંપૂર્ણ.

— — —

જ્ઞાન, ભક્તિ અને વૈરાગ્યનું નિરૂપણ.

- પ્રથમ ગ્રંથ પ્રારંભવું, જે કૈવલપતિ ધર્શિ;
જ્ઞાન ભક્તિ વૈરાગ્ય પદ, ભાખણ સમલ સરેશ. ૧
- જેસેહી પત્ર ઉદિત વૃક્ષ, જુગલ ભક્તિ વૈરાગ્ય;
મધ્ય હીરા અંકુરવિત્ત, સો નિજ જ્ઞાનવિભાગ. ૨
- સંજમ ત્રિયે એકતા રસ, બહત વૃક્ષ અદ્ભુત;
સહિત ભક્તિ વૈરાગ્ય તીસુ, જ્ઞાન સરલ અનુસ્મૃત. ૩
- વૃક્ષ પત્ર વસ્તરવત, તજે સજે અનુરાગ્ય;
ત્યો નિજજ્ઞાન પુરુષસત, ભૂષણ ભક્તિ વૈરાગ્ય. ૪
- પહેલ ઉદિત ત્રિયેમહી જેહી, સો નિજ કહણુ અનાથ;
સુનહી સત મમ શુદ્ધ ચીતે, ધરી મનમોહ ઉલાહ. ૫
- પુરવ આથ બીજગથકી, ઉદિત ભર્ષત અંકુર;
પુષ્ટિ કરન પીછુ તે લીયે, જુગલ સો પત્ર સકુર. ૬
- તેસેહી જ્ઞાન અગમથકી, અશુભ તજે શુભ રાગ્ય;
રાગ્ય અંગ ભક્તિપદ, ત્યાગ સોહી વૈરાગ્ય. ૭
- જ્યૌ બીજગ અંકુરસે, પ્રગટે પત્ર પરાગ્ય;
ત્યો નિજ જ્ઞાન સમજથકી, બેપજે ભક્તિવૈરાગ્ય. ૮
- તેહુતે જ્ઞાન સો આગણુ, ત્યાગ ભક્તિ સોહુ પીછ;
સર્વજ સોહી સમજહી, જનું અનુભવગત પ્રીછ. ૯
- ત્રિયે લક્ષ શુભ દક્ષકે, જનું જેહુકે અધિકાર;
ઉત્તમ મધ્યમ કનિષ્ઠકે, એ તીનુકે ત્રિયે સાર. ૧૦

ઉત્તમકુ લક્ષ જ્ઞાનકે, મધ્યમકુ સર્વ લાગ;
 કનિષ્ઠકુ ક્રિયા ભક્તિહૈ, નામ રૂપ ગુન ગ્રાજ. ૧૧
 વૃક્ષપત્ર હદ ગાંઠ લ્યૌં, ડીરગત્ય ગગન નીહાલ;
 ત્યૌં નિજ ભક્તિવૈરાગ પર, જ્ઞાન સો ઊરધ વિશાલ. ૧૨
 આરધ મતિગત ભક્તિકી, સહિત વૈરાગ સમેત;
 દીરધ ગતિ દિવ્ય જ્ઞાનહૈ, ચીનહી સો અલ્પવેત. ૧૩
 જ્ઞાન ભક્તિ વૈરાગકે, અંગ એક ત્રિયે નામ;
 જ્ઞાન શિર ભક્તિ ભુજ, ત્યાગ દાહન ઓર વામ. ૧૪
 અરનકુ પ્રજ્ઞ્ય પ્રતાપ પુત્રી, ત્રિયે લક્ષકે દક્ષ સાર;
 જ્ઞાન ભક્તિ વૈરાગકે, વિવિધ વિમલ વિસ્તાર. ૧૫
 મુખક લક્ષ કહું ભક્તિકે, સુનહો સંત ધરી કાન;
 બીચ અરનન કરું ત્યાગકે, પીછે કહેલું શુદ્ધ જ્ઞાન. ૧૬
 ભક્તિ અતીન શુભ સલિલ મલિનભવ, રંગક ભયે ગુરુદેવ;
 સાચુ વૈરાગ શલ્યા સત, પટક લીયે પટ એવ. ૧૭

ભુજંગી છંદ.

યિનુ નિજ ભક્તિ સમુદિત ન પાયં, ત્રિવિધં તાપં ખૂઝં ન કદાયં. ૧
 યિનુ તપ્ત ખૂઝં ચિત્તં શાંતિ નાયં, યિનુ ચિત્ત શાંતં નચિતં ન રહાયં. ૨
 યિનુ ચિત્ત નચિતં મલિન મન મનાયં, જ્યૌં લ્યૌં મન મલિન નૈનં મોક્ષદાયં. ૩
 યિનુ મોક્ષદાયં અકામં સકાયં, મનઘા જન્મં વૃથાયં વહાયં. ૪
 કાંસુ માતતાતં સંતાપં સહાયં, ભારતં મારતં ગમારં ધરાયં. ૫
 ધિકંગં ધિકંગં દેહત્વં ધરાયં, સચ્ચિદા સો નંદં રુદનં ન સરાયં. ૬

શાખી.

એતેહી કાજ અકાજહી, હોત ભક્તિ યિનુ સોય;
 તેહુતે સમજ સકલ અહો, ભક્તિ અનીન સર્વ કોય. ૧

સુનહો સંત શ્રુતિ સાખ્યહી, વિશ્વ વદિત જશ જેહ;
અનંત કોટ ભવ તરી ગયે, અનીન ભક્તિ કરી નેહ. ૨

સોરઠા.

ધ્રુવ અમ્રીખ પ્રહલાદ, નારદ ભરથ વિભીક્ષણ જે;
રૂકમાંગદ અંગદ, અનીન ભક્તિ હનુમંત ભજે. ૧
વાલ્મીક મુનિ વ્યાસ, જસ ઉગ્ર બુદ્ધિ નિગમ વદે;
શંભુ ધરનધર શેષ, અનીન ભક્તિ દદ યતુર હટે. ૨
તુલસીદાસ જે દેવ, ભેવ સુર અતિ ઉચરે;
અનીન ભક્તિ અહમેવ, ભેવ સિર સકલ ધરે. ૩
રામાનંદ નેમાનંદ, વિષ્ણુસાંભ માધવાચાર સખે;
પ્રગટ કલિમાંય વંદ, અનીન ભક્તિ જશ સકલ વિખે. ૪

દોહા.

એહી સખ સંત શિરોમણિ, સરલ રતા રસ રીત;
તન મન ધન હરિશરનપે, ભક્તિ અનીન પ્રતીત. ૧
ઓર સંત અગણિત ઘણે, પ્રતીત પ્રેમ અનુરાગ;
અનીન ભક્તિ ઉર સખનકે, મનુ જશ ગવન ઉમાગ. ૨

રાગ રવેણી.

ભક્તિ અનીન દીન લીન મનસખકે, ઉદિત પ્રકાશ ભાસ જ્યૌંધ્યૌં તેજરખકે. ૧
સ્થાવર જંગમ જલથલ જેતા, અચર ચરાચર જીવ જગ તેતા. ૨
તીનું સર્વ પ્રેમ પ્રીત અનુરાગા, જન જેહુસે એકતા પદ પાગા. ૩
સોહી એકતાહીયાહીચીતનીતસર્વનાં, વંછિતઅન્ન જલભખત ધ્યૌં પવનાં. ૪
એહી પરકાર સાર સર્વ ચીન્યા, વિવિધી ભાત્ય ભિન્નભિન્ન રંગભીના. ૫
યૌં સર્વ જીવ એકએકપે આધીનસે, સોહુ નિગ પ્રેમભક્તિ તેહુ તીનસે. ૬
તખ તેહુસે સર્વ રચિત સવાહુ, અદ્વૈતદ્વૈત જખ ભયેહે અનાહુ. ૭

પ્રસિદ્ધ સકલ સુખ જુગલ સમેતા, અદ્વૈતપદ કહો કુણ કીનુ હેતા. ૮
 ગર્ભ માન સંગુક્ત પથે નાંહી, પ્રસવ દ્વૈત બાલક દુધ પાંહી. ૯
 ત્યૌં નિજજન બિંદુ દ્વૈત સનેહુ, ગુરુ સચ્ચિદાનંદ હારદન દેહુ. ૧૦
 ન્યૌં નિધ છીપ રવાતી રત નેહા, પ્રતીત પ્રેમ પ્રગટ થાત મેહા. ૧૧
 પ્રેમ અનંગ સકલ ઘટ સોઈ, જુગલ રમણુ બિનુ પ્રગટ ન હોઈ. ૧૨
 કાષ્ટપાપાણુ મધ્ય અગ્નિ નિવાસુ, દ્વૈત ધસન બિનુ નહીંનાં પ્રકાશુ. ૧૩
 તેમ નિજચૈતન સકલ સહાઈ, બિનુ સતગુરુસંગ દરસ ન પાઈ. ૧૪
 તપ્ત તેજ હેજ અનુસ્મૃત તોઈ, દ્વૈત અબ્રબિનુ વર્ષા ન હોઈ. ૧૫
 કૈવલપદ તીમ તેજ નિજ સોહુ, કરુણા નીર બિનુ ભક્તિ ન હોહુ. ૧૬
 લોક ચતુર્દશ જશ બસ રંગી, દ્વૈત આધીન પદ પ્રેમ ઉમંગી. ૧૭
 જુગલ જુગલ બિનુ સકલ અપંગા, સૂક્ષ્મ સ્થૂલ તન કીટપતંગા. ૧૮
 જડ બિનુ ચૈતન કરત નાં જ્ઞાના, બિનુ ચૈતન જડ શન્ય સમાના. ૧૯
 દ્વૈત બિના નહીં હાસ્યવિલાસા, જુગલ મીલે પદ પૂજ્ય પ્રકાશા. ૨૦
 પ્રકૃતિ પુરુષતન મૂલ અનાદિ, અદ્વૈત ઇતિ ભયે સકલ સવાદી. ૨૧
 સોહી નિજસ્વાદ ભક્તિરસ ભેદા, કલત પોકાર આર સત વેદા. ૨૨
 નિગમનિરૂપ સરૂપ સરાયે, તાઈ વિમલ જશ સખ જન ગાયે. ૨૩
 ગાવત જશ જુનુ મોક્ષહી પાવા, તાતે સકલ સર્વ કરતહી ચલાવા. ૨૪
 વ્યાકુળ ભાસ આભાસ અનંતુ, કથત બાની સર્વ છાંતહી તંતુ. ૨૫
 શાસ્ત્ર ખટ ઘટમહપટ સાધે, વિધિનિષેધ ભેદ ભાવ બોધે. ૨૬
 સર્વ મીલી સાર સિદ્ધાંત નીકારે, ભક્તિ અનીન પદ પ્રગટ પોકારે. ૨૭
 પુરાણ અષ્ટાદશ જશ જેહી ભેદા, વહિત સત ભક્તિ ઓર નખેદા. ૨૮
 વિપ્ર સકલ મુનિજન ઋષિ રાયે, ભક્તિ અનીન દીન હોઈપ્રભુ જાયે. ૨૯
 સંત અનંત કોટ ઉર આશે, પ્રેમ ભક્તિરસ પ્રગટ પ્રકાશે. ૩૦
 ચૌદેઈ લોક મોક્ષ સોહુ બરને, ભક્તિ સુભગ પદ સરૂ કરી નરને. ૩૧

સુનહો સંત મમ સુધડ સચેતા, અનીન દાસ હરિજનહી સમેતા. ૩૨
 એહી વિધિ સોજ ખોજ હમ કરહી, બિનહુ ભક્તિ કોહુ નહીં નિસ્તરહી. ૩૩
 તાતે સકલ જનઝહો મમ ચરણાં, હોઈ રહો દીન લીન અશરણુશરણાં. ૩૪
 કરહુ સકલ હમ જખી ભવપારા, દેઉં પડવાઈ નિજધામ હમારા. ૩૫
 જઈ નિજધામ પરમસુખ પાવો, ભવ સંકટ વટ ખોહોઈ ન આવો. ૩૬
 તેહુતે અનીન નિજ ભક્તિ આરાધો, ગુરુ મુખવચન સચન કરી સાધો. ૩૭
 સંશે સકલ તજી તનમન અરપો, શીશ સહિત મમ ચરણુ સમરપો. ૩૮
 રહોહુ નચીન કેરીકીનસે ન ડરહો, હોઈ અલમસ્ત અસ્તઉદયે દ્યોકરહો. ૩૯
 હૃદયેકલમ મલ રહિત વિચરહી, પ્રેમ પ્રીત રસ રીત સમરહી. ૪૦
 ગદગદ કંઠે ગલિત તન સારુ, મમ ચરનન ચિત્ત પ્રેમ અપાડુ. ૪૧
 રેનદિવસ અંશ અનુસ્મૃત નેહુ, આપા રહિત અહિત અહમેહુ. ૪૨
 ઇદ્રી અનંત ભંગ રસ રૂપા, અંગ સકલ સંધ પ્રેમ સરૂપા. ૪૩
 રોમ રોમ રગ રગ તન સારે, બિનુ નિજ પ્રેમ નેમ સખ ટારે. ૪૪
 અનીન વચન અહોનિશ અનુરાગા, મમ પદ કંઠકમળ ચિત્ત લાગા. ૪૫
 એહુ નિજલક્ષ ભક્તિરસ ભાખે, કહેહુ સજ્જન જેહી રહુ તેહી પાખે. ૪૬
 ભક્તિ અનીન એહી જેહી કોહુકીજે, અંતસકરણુ ભજન હમ રીજે. ૪૭
 રીઝહુ ભક્તિ અનીન કરે જેહુ, કેવલમોક્ષ પરમ હમ દેહુ. ૪૮
 કહેં કુવેર સુનો મમ દાસા, હમ અવતાર અકલ અવિનાશા. ૪૭

સાખી

ચૌદ તપક દસુ દસ દસા, જલ થલ સમ પાતાલ;
 બિનુ નિજ ભક્તિ અનીન મમ, ઓર સખ આલપંપાલ. ૧
 ભક્તિ અનંગ ત્રીયા તન તણો, ક્રિયા જનું નૈન નચાય;
 મુસકવદન સો ખોલાવણો, મીલહી પ્રત્યક્ષ પિયુ આય. ૨

નેન નયાવન પ્રેમ હે, મુસક વદન ઉર ચાલ્ય;
અનંગ અંગ નિજ ધ્યાન હે, મમ પદ પતિ સદ ગ્રાહ. ૩
ભક્તિ અનંગ ત્રિયે તન વિધિ, પ્રેમ ચાલ્ય કીયે ધ્યાન;
મુનહો સજ્જન મમ શુદ્ધ ચિત્તે, કરહો તાર્હ અવિલાન. ૪

ભુજંગી છંદ.

એસી સર્જન ભક્તિ કીમં કરોતિ, સદા સત સોહાગં પરમપદ પતોની. ૧
આલોકં પરલોકં જનુ પદ પ્રિયેયં, રટં શ્રી વિમુખં કાર્જ ન શ્રીયેયં. ૨
જીવં સર્વ વિહારં સંજમં આધારં, સર્વાંગમ્ શકત ભક્તિ સનેહં વધારં. ૩
વેશ્વં રસ્વરૂપં સનૈઃ સંઘ વિનોધં, તીમં તે રસ્વરૂપં ભયં ભક્તિબોધં. ૪
અનંતં પ્રકારં રસં ભક્તિભાવં, પંડ્યં બ્રહ્માંડં સતત્રં સહાવં. ૫
એવં ભક્તિવ્યાપ્તં જાંહાં જંમ ક્ષાપ્તં, ઉત્તમં ભજનં કૈવલપદ પરાપ્તં. ૬

દોહા.

ભક્તિ સરલ સર્વવ્યાપક, હેત વિભાગ જનંગ;
જાંહાં જોમ જોવી તાંહાં તેમ, ઉત્તમ મધ્યમ ઉમંગ. ૧
મધ્યમ અદ્ય ઉપાસના, વિપયાનંદ સુખ જોહ;
ઉત્તમ ભજનનંદ હે, કૈવલમોક્ષ સનેહ. ૨

સોરઠા.

ભક્તિ સઘનઘન જોહ, કરન જીવન અંકુર ઉદયં;
વર્ષાં બિન બીજ જમી જોહ, ઉગહી ન અનેક ઉપાય કીયં. ૧
ઋતુ બિના નાંહીન ફલંગ, ખગ મૃગ વૃક્ષ, પશુ મનખતનુ;
તેમ બિનુ ભક્તિ અનંગં, પરમ મોક્ષફલ પાવે ના જનુ. ૨
સકલ સુખ દરસ એન, ભક્તિ ચિંતામણિ કલ્પતરુ;
કરુણામયે કામધેનુ, દિન દિન નવીન શરૂ. ૩

સો ન કરહો મતિમંદ, અંધ ક્યોં નીરંધર નર;
જસુ છૂટહી ભવશંદ, છંદ જનુ સમરેશ્વર. ૪

દાહી.

અખિલ લોક અનુકરમની, ભકિત રસાયણ ધાત્ય;
અષ્ટ સિદ્ધ નવનિધિ તાંહાં, જા ઘેર ભકિત સરાય. ૧
કોટ કલ્પ જપતપ કરે, ફુલંબ પાવહી અભ;
સો સતગુરુ નિજ ભકિતસે, તુરત બતાવહુ બ્રમ. ૨

રાગ રવેણી,

ધન્ય સતગુરુ સોઈ ભકિતકે દાતા, જસુ પાવહી અવિનાશી વિધાતા. ૧
પરમ કૃપાલ દયાલ સનેહુ, ભવ તારન કારન ધરે દોહુ. ૨
અવિગત પુરુષ અખંડિત આદુ, મનુતનસે ધરી કરહી સંવાદુ. ૩
ઔઠ દાય તન સર્વ સુરેખા, ગતિમતિ ભિન્ન અઙ્ક અલેખા. ૪
જાઠ વિમલ જશ દશ અવતારા, ગાવત ધરી ઉર વારંવારા. ૫
શેષ મહેશ વિરંચી ગણેશુ, કરહી વંદન જનુ સુરસુરેશુ. ૬
એસી અનાદ્ય આદ્ય ગુરુપદમી, લહત ન જીવમતિ મરમ અધરમી. ૭
અકલ અમાપ વ્યાપ પખ જનકી, અહેજેહી શરણુ કરહી ગતિતીનકી. ૮
પર ઉપકાર કરન નિજ કરતા, ધરી સતગુરુતન વિશ્વ વિચરતા. ૯
સમજ અનંત અંતનહીં જાકી, બહુ વિધિ સાખ્ય ભાખ્ય રસનાકી. ૧૦
ખોધ અગાધ વાદ સર્વ વેધી, પરસાવહી પદ પરમ અછેદી. ૧૧
પક્ષપાત બિનુ જાત સહેતુ, સર્વ સકલ ગત મોક્ષકે ખેતુ. ૧૨

સંપૂર્ણ.

મંગલાચરણ

ઝં પ્રથમ પ્રણામ ધામ જનું સકલ પરાપર;
 સરલ જાકી શક્ત વ્યક્ત બ્રહ્માંડ સકલધર. ૧
 જય જય કૈવલનાથ સનાતન સર્વ કર્તારન;
 અખિલાનંદ અવિનાશ વિલાસીક વિવિધી વધારન. ૨
 લોક ચતુર્દશ દ્વંદ દ્વંદ ક્ષના કરન સુધારન;
 વિવિધી ભાત ગુણુ ગ્રંદ વૃંદ વિદ અલગ ઉદારન. ૩
 અગણિત ઇંડ કટાક્ષ પાક્ષ વસુ તમ પદ પરમ;
 અલગ સલંગ એકતાસ આશ કોહુ જાને ન મરમ. ૪
 હંસ નિવાસન ધામ ધણી તુમ પુરુષ પુરાતન;
 નમો નમો નિર્વીણુ પ્રાણુપતિ સચર સમાસન. ૫
 પ્રકૃતિ ખિનુ ધન્ય પુરુષ પલકમે ખલક ઉપાસક;
 આન્ય ધામ પતિદેવ જુગલ શક્તિતન આશક. ૬
 તપ દેવનકે દેવ સકલ શિર હો તુમ કૈવલ;
 સાક્ષીવંત સુત સલંગ પ્રોઢ પદ પુરુષ એકલમલ. ૭
 જય કરુણામયે કંથ અંત મધ્ય આલ પરાપર;
 હંસરૂપ સ્તુતિ કુવેર નિજ ગ્રંથ કરન સ્વર. ૮

ટાંહા.

મંગલાચરણ પ્રથમ એહી, ધરન સજ્જન હિર ધ્યાન;
 અમ ગ્રંથન પ્રારંભહુ, સુનહો સંત સુગ્ગન. ૧
 લોક અસંખ્ય ઉત્પન્ન ગતિ. સપ્ત દ્વીપ સુરધામ;
 સો સખ ગ્રંથમાં ભાખહુ, વિવિધી ભાત ગુણુઆમ. ૨
 સકલ અંગ ભિન્ન ભિન્ન ગતિ, અર્થ ગોષ શુભ સાર;
 કહે કુવેર કરકે કહું, સંશે હરન ભવ પાર. ૩
 સંશે હરન મતિ શુદ્ધ કરન, દહત દીર્ઘ ભવરોગ;

કૃપાસિંધુ કૈવલ તણો, દેઈ ગંયે લક્ષ અમોઘ. ૪
 બ્રાંતિભંજ અનુભવ જીનું, સુનેહુ સૂઝહી પદ પુંજ;
 પ્રરણુ પદ પરમાતમા, મીલહી બાલ ગતિ કુંજ. ૫
 અકલ પંથ અદ્ભુત મત, કહેહુ કહણ કલિમાંય;
 જેહી જેહી જીવ શરનન ગત, ભયેહુ તેહુને ભયે નાંય. ૬
 નિગમ ચતુર ખટ મત વટી, કથે જ્ઞાન અતિ ચૂઢ;
 પરમમોક્ષ સમજે નહીં, જીવ મંદમતિ મૂઢ. ૭
 પર ઉપકાર પરમપદ, કહેહુ કાહુ નહીં ચીન;
 કહો સતગુરુ તબ કયા કરે, ભવકી ટલી ન ભિન્ન. ૮
 ભક્તિ જ્ઞાન વૈરાગ કે, સકલ શાસ્ત્ર ફલ ટેર;
 સહુ સંપત સુખ પાર્ષિયે, ભેટત સાહેબ કુવેર. ૯
 ચિદાનંદ ચક્રે પતિ, ગતિ કરન મન શાંત;
 આયેહુ જીગ દરશાવવા, ઘટઘટ કૈવલ કાંત. ૧૦
 રોમરોમ રજ રજ ગતિ, મતિ મનોહર જ્ઞાન;
 દિવ્ય દેશ વિવિધી વિધ, કરી ગયે સકલ પહેચાન. ૧૧
 જીયરે ગ્રંથ અગાધહી, કલિમલ હર અજ્ઞાન;
 નાથ કરનકુ દેઈ ગયે, સજ્જનકુ પયપાન. ૧૨
 ગુરુ મેરા ચૈતન ચિદ, આયેહુ મનુતન ધાર;
 જનમમરણુ ભયે ભવ તણો, સંશે દીયો નિવાર. ૧૩
 ભવતારનકે કારણે, કર્તા ભયે સકાય;
 કુવેર અનુભવ જ્ઞાનસે, દીના અલખ લખાય. ૧૪
 અલખ લખાવન જે લખે, જીનું ગતિ ઉગ્ર અસલ;
 બિનુ પ્રેહૈતન પદ પાર્ષિયે, પરમ મોક્ષ કૈવલ. ૧૫

વંદના. (ઉમંગ છંદ)

કૈવલં ચિદેનં અવ્યે ના વયનં;

દીગનં લઘુયં અમોહં અમરતુ.

નિરાલંબ નારાયણું અહં ન વર્ણયં;	
નયેતિ નર્ણયં પ્રણાયં પરંતુ.	૨
જપેનં જપાયં કાયં નં મનાયં;	
મનાતીત મગેયં સ્વયં તમ સમસ્તુ.	૩
જાંહાં ન ધ્યાતા ધ્યેયં નં વિજ્ઞંદં;	
વિનય જે કરોતિ વિવર્જિત વસ્તુ.	૪
વિધિવૈ વેદંતં અચંત્યે નચંતં,	
સુનાતી સનાતં જે નાથં અનંતુ.	૫
અગાધં બોધં લહે જન મહાદં;	
કુવેરં તેયં મમ નમામિ નમસ્તુ.	૬

અથ વિનંતી. (ઉલ્લાસ છંદ)

અહો નાથ નાહમ્ જનામી જનામી, મંદં મમ મતિયં તમે સદ્મતિયં;
હોહુ આપકુ સર્વ પહેચાનં દિવ્યાનં, તનુ તન્વે તાયં રતિયં રતિયં. ૧

અહો નાથ નાથં નિર્વાણું નિરાલં, ત્રિકાલં નિહાલં વિકાલં નયેતિ;
સસ્યં સર્વ ભૂતાનં સપ્રાણું સતંત્રં, વિત્રેણું વ્રતાણું કર્તારં સખેતિ. ૨

અહો નાથ હો તમ વિદ્વાનં સીધ્ધંતં, વિત્ત સત નિદાનં સમાનં ધાંનામિ;
સ્વવ્યાણું મંત્રેણું કલેદં વહમ્ અત્રેણું, ચૈતનં કરનારં પ્રેણુંતમ નમામિ. ૩

અહો નાથ સ્વાધં સર્વશ્ચં નવાદં, અનંતં અગાધં બોધંતં સનાદુ;
વિશ્વં તમ વિલાસં સોહં સમ અધ્યાસં, વિલંતં વિનાશં સદાતુમઅનાદુ. ૪

અહો નાથ આરં પુત્રી પદમ પારં, નોધારં બોધારં અપારં નિરંતુ;
તત્ત્વસ્વયમ્ સમાસં અખંડમ્ અનાસં, સત્રતં સલોમં ઉતપતં કરંતુ. ૫

અહોનાથ ક્ષાતં નરપક્ષં અજ્ઞતં, વિવિધંતં વિભાસં એકોહં અઘાપી;
આલોનં ઉરધનં મધ્યાનં માંહંતુ, અથાહં અથાહં અથાહં અમાપી. ૬

અહોનાથ સ્વામી મનુ તન ધરામિ, અકામં સકામી જીવં પરમ અરથુ;
ભયે ભેષ ધારં સશાંતિ સકારં, હરંતં વિકારં હકારં સમરથુ. ૭

અહોનાથ આની કૈવલ્ય નિશાની, સોહુ હમ જાની આપોઆપ આપં; અતંતં આકંતં પ્રકાશં પ્રવેણું, નરવેદં વિજ્ઞાનં વદો લક્ષ વ્યાપં. ૮
અહોનાથ હો હમ શરનં તુમારં, રખો નીત નિત્યં સદાયં સધામી; અગુનં અનેકં અહંત્વં સહેકં, કૃપાલં દયાલં કુવેરં અકામી. ૯
અહો જકતનાથં સર્વં માતતાતં, અનાથં કે નાથં સહેજનંદં સભાવુ; અખિલં સાંમાંનં દષ્ટિયં ધરંતં, કરુણાયં કુવેરં કધોનં કભાવુ. ૧૦

ઢાળ ફેદ સ્તુતિ.

જયજય અખંડાનંદ હરિ, જયજય લોક ચૌદ હરન આરિ. ૧
જયજય પૂરણ પદ પરમ રતા, જયજય અકલ મત ગગનગતા. ૨
જયજય સચ્ચિદાનંદ આનંદ પતિ, જયજય જ્ઞાનચક્ષુ કરન ગતિ. ૩
જયજય ભીડભંજન ભક્તમણિ, જયજય સંકુષ્ટ દૂર કરન ધણી. ૪
જયજય સનાતન સરવ રદ્ધ, જયજય વરધ નહીં હાણ કદ્ધ. ૫
જયજય અખિલાનંદ અચલ અહો, જયજય આદ્ય અંત મધ્ય રહો. ૬
જયજય અચ્યુત અવ્યય અજર અખે, જયજય અલખ તુમ કોઈ ન લખે. ૭
જયજય પુરાતન પુરુષ અજે, જયજય કરન જુગ દિગવજે. ૮
જયજય યોગ ધ્યાન ધરમ ધીર, જયજય સજ્જન મન સુખદ શીર. ૯
જયજય જકતતમ હરન દિનુ, જયજય અસત સત કરન ભિન્નુ. ૧૦
જયજય જીવ ચરચચર ગુરુ, જયજય ધેનુ મણિ કદપતરુ. ૧૧
જયજય ચૈતન ચિદ કરુણા કર, જયજય કૈવલ હંસ ઈશ સૌવર. ૧૨
જયજય અયોનિ અહો મનપતનુ, જયજય ધારન કીયો કારજ જનુ. ૧૩
જયજય કૈવલ નિજ ધામપતિ, અહો શ્રીમંત કુવેર તેહુ પાયે હો ગતિ. ૧૪

આરતી.

પહેલી આરતી પ્રેમહુલાસા, સુરીનર મુનિજન કરત વિલાસા;
આરતી કરત નિગમ હરિદાસા, હરિ હરિ અગમ અગોચર અવિગત વાસા. ૧

- દુસરી આરતી દીરઘ સુરતકી, વૈષ્ણવ કોટ અનંત સુરતકી.—આરતી૦ ૨
 ત્રીસરી આરતી ત્ર્યંક તોરે, પરશુરામ આઈ કર જોરે.—આરતી૦ ૩
 ચોથી આરતી સકલ ચરાચર, ઝલમલ જ્યોત અખંડ પરાપર.—આરતી૦ ૪
 પંચમી આરતી પ્રગર પ્રસિદ્ધ, નિર્મલ રૂપ નિરંતર દર્શિત.—આરતી૦ ૫
 સત્ગુગ ત્રેતા દ્વાપર કલ્પગુગ, સગુણ રૂપ ધર્યો હહિ નિર્ગુણ.—આરતી૦ ૬
 જુગજુગમાં હરિ ધરત શરીરા, સાહેબ કુવેર સંતન સુખ શીરા.—આરતી૦ ૭

ઢાળ ફેર. સ્તુતિ.

- સસ્વઅંગ સદ પદંગ સર્વ મોક્ષ દાયકં;
 અદ્વીતંગ અનુસુતંગ ભવ ત્રીતંગ ધધ્વરે. ૧
 તત્ત્વવેતાય તદવતંગ સાંપ્રથાય સાક્ષીઅંગ;
 મંગલાય મહદ્ ગતંગ અહં નમામિ પ્રાણપતે. ૨
 દેવાધિયંગ ચંતનંગ યદ્દક્ષોદંગ સહિતયમ;
 વ્યાપીતંગ વિશ્વયંગ અકલ્પેદંગ અનુરણે. ૩
 નભગતંગ અનુભવે ન વારપાર અંતયંગ;
 સર્વજ્ઞે સ્વચ્છંદ નંગ જ્યજ્યેતિ શ્રીકુવેર કૈવલે. ૪

પોહણ આરતી.

- પોહે સુખસેજ શ્રી મહારાજ, કરુણાસાગર રાજ.—ટેક.
 સંતનકે સુખદાયક લાયક, નાયક સજ્જન સ્વેરાજ;
 શોભા સુંદર અતિ અનુપમ, પોડશ ચીન ધરે સાજ. ૧
 કલા ખટદશ વિભૂતિ પૂરણ, પરમગુરુ જગકાજ;
 લાયકે લક્ષ અલૌકિક અનુભવ, સુરગતિ નાંહી સમાજ. ૨
 નવ ધનશ્યામ સ્વરૂપ સ્વામી, દામી કહત દલદાઝ;
 તેજપુંજ પ્રકાશ પાવન, કરત રહત જનલાજ. ૩

ચંદનસેજ જડીત્ર સુવર્ણ, પોપ પીછોડી બિલાજ;
 અત્તર અરકકી લપટ લગાવત, સુગંધ કેસર તાજ. ૪
 સેવા કરન સખ સુર આપે, સંત સજ્જનકો સમાજ;
 આનંદકો અતિ હોત કુલાહલ, હરખે ગરીબનવાજ. ૫
 શ્રીમંત કુવેર સખ દાસકો દલ, દેખી ઊચરે અવાજ;
 નારણદાસ આશ પદરજકી, પૂરે પૂરણ કાજ.—પોદે ૬

સ્તુતિ.

સોહમ સદ્ગુરુદેવ, દેવાધિદેવ દયાલમ;
 મહા મંગલમય મૂરત, સુરત સુખરૂપ રસાલમ. ૧
 દિવ્ય તનુ ધનશ્યામ હામ, હૃદ સખહી પેલાયત;
 પ્રસિદ્ધ પ્રૌઢ પતિ મહાદ, અંશ સખ તાંહી મેલાયત. ૨
 એસેહી પરમગુરુ મહાદ; શાંત સદ્ગુરુ અનોપમ;
 સકત અંશ સેવિત, વિભૂતિ કરન નિરૂપમ. ૩
 પોડશ ચિહ્ન સંજુક્ત, તનુ ધર તેજ અપર બલ;
 વિભૂતિ સોલ સંયુક્ત, કલા ખટદશ જનું કલ. ૪
 ઐશ્વર્ય જનું મહાદ, મનોરથ પૂરે મનકા;
 કરન જુગ જણુવેશ, પ્રગટ કીયે જ્ઞાનકા ડંકા. ૫
 ભોવન ત્રિયે ટહંકાર, જ્ઞાનગમ ગર્જત અહ્ભુત;
 અનંત અંશ વિખરેહુ, મિલન પતિ તાય કરન જુથ. ૬
 ઉપજવન આનંદ અહમેવ, કરુણામય કરતા;
 શરણુ લેઈ સખ અંશ, અનંત જન્મ અઘ હરતા. ૭
 કીયે નિરમલ તનુ અંશ, વંશમે તાય મેલાયત;
 એસે કેતુ નહેકરમ, કર્મ સખ તાય છોડાયત. ૮

એસે પરમગુરુ પ્રગટ, સજ્જન સુખ કાળ તનુ ધર;
 શ્રીમંત કુવેર સર્વજ્ઞ, ગતિ પરસેહુ અચરાચર. ૯
 જાંહાંજાંહાં પરમગુરુ પ્રગટ, સમીપ નારણુ નિજદાસા;
 જુગ જુગમાં જણવીત, કરન વિજ્ઞાન પ્રકાશા. ૧૦

મંગલા આરતી.

મંગલ આરતી કરત મોહિત મન, ઉર અંતર આનંદભરી.—ટેક.
 તનકીરે આરતી તત્ત્વ પંચમુખ, ઇંદ્રી એકાદશ આતી કરી;
 તૂપ પ્રકૃતિ ભીમઘટિ બીયાં, બ્રહ્મ અગ્નિસે જ્યોત જરી.—મંગલ ૧
 અગ્ર આતી વૈરાગ વિશેષણ, પ્રેમપુષ્પ ધર્યો હાર હરિ;
 જ્ઞાન ધડિયાળ ગિરા જન કારણ, લોક ચતુર્દશ ખખર પરી.—મંગલ ૨
 ચિંતવન ચંદન ચૈતન ચીર ચરન, અનુભવ શંખ લીયો સમરી;
 અધુધુ શબ્દ અગોચર અદ્ભુત, સદ્ગુરુ કહત પોકાર કરી.—મંગલ ૩
 લક્ષ નીરાજન નીરખન નિશદ્ધિન, પતિ સનાતન ભાવ ભરી;
 કહે કુવેર એસે હરિકુ, તનમન સહિત રહો સમરી.—મંગલ ૪

શશુગાર આરતી.

આરતી મહારાજ રાજકી, મંગલ મનોરથ ભાવ ભરી;
 અગ્ર કપુર સુગંધ સોહાવત, આતી એકાદશ અગ્ન જરી.—ટેક. ૧
 ભાલતિલક કેસરકો જ્યૌં રાજે, ચમર શિર પર ધરી;
 કૌસ્તુભમણિ ઉરતંતહી શોભા, નિગ્ગનંદ ધનશ્યામ હરિ—આરતી ૨
 વાજિંત્ર બહુ વિધવિધ વાજે, નિગમ વદે યશ હેજ કરી;
 શારદ સુર સમીપ સખ ઠાડે, અજબવ શ્રીપતિ સુરતધરી—આરતી ૩
 સંત સજ્જન જન ત્રિયા સખ ઠાડે, અટકી સુરત કર યુગલ જોરી;
 કીચેહુ ઉત્પન્ન અંશ આપ યું જાની, દષ્ટ કરુણા સરવ પર પસરી—આરતી ૪
 દાસ નારણુ આરતી કીજે, રીઝ પદરજ અધિકારી;
 સર્વાતીત ધીરપદ સખકે, સોધ પ્રભુ ખેલે જનસંગ હરિ—આરતી ૫

મંગલાચરણ.

- ૐ વંદુ ગુરુચરન શરન સાંત્રથ કરતારન;
 જનું માનત જુગ ઈશ ધીશ દશુ શિર સરદારન. ૧
- સકલ દેવનકે દેવ ભેવ વિત્ત વર્જિત વિલોકલુ;
 સર્વાતીત સર્વજ્ઞ અંગ અનુભવ અવિલોકલુ. ૨
- પ્રથમ અંગ ચર ચેન યેન ધરે વિપુ વિલાસક;
 કરત નિવાસ જન સંત સુખદ નિજ ભોવન સુધાયક. ૩
- દિવ્ય તનુ ધનસ્થામ બદન પર ચંદ્ર બિરાજત;
 દ્રીગન કમલ દધિમાંય કૃપાનિધ સુરત નિધારીત. ૪
- ચરણ ચીન બરનેહુ સંત સહુ સુનો સજ્જન જન;
 મંગલ કરન વિદન હરન ધરત ધ્યાન પાવન કરન. ૫
- કરુણાનિધિ ભગવાન કરુણા કરી જગ પર ઘાડી;
 દ્વૈત મદન મનમોહ અંશ રખી ફેડી સખ આડી. ૬
- શ્રીમંત કુવેર શરણ પ્રણામ કરું કર જોરી;
 નારણદાસ સ્તુતિ કરુણા કરો મતિ મમ ભોરી. ૭

ઢાહા.

- મંદમતિ મમ જનકે, ખસો હૃદયમાં આય;
 ઇચ્છા અંતર જીપની, ગાવા ગુણ મહિમાય. ૧
- મૂંગે ચૌં ઇચ્છા કરી, મેં ટેરું ચૌદેષ લોક;
 પંગુ મનોરથ ચૌં કરે, ચહું મેરુ એ દોક. ૨
- સજ્જણકુ શી વિનંતી, સર્વજ્ઞ સાક્ષાત;
 નારણદાસ નિમિત્ત માત્રા, આરોપણ વચનાત. ૩
- શ્રીમંત કુવેર કરુણા કરી, તખ કરું અક્ષરકી છાંણ્ય;
 જ્યૌં ગાંધર્વ બાજ વિષે, બજાવે તેસી વાંણ્ય. ૪

ૐ ગુરુમહિમા. ૐ

પ્રથમ પરમગુરુને નમું, દીયે કર્તા સંબંધી જ્ઞાન;
 આપનપુ પતિ જાણુ કે, તજે જક્ત અભિમાન. ૧
 જગ્યાંધન અતિ જનકુ, તનમન કીયે બેહાલ;
 મહાવિકટ કળિકાળમાં, પ્રગટે દીનદયાળ. ૨
 અનંત બ્રહ્માંડકી વિભુવિત્ત, પ્રગટ ચિહ્ન સંજુક્ત;
 ધન્ય પરમગુરુ પોમી પર, અંશ કરનકુ મુક્ત. ૩

મોતીદામ છંદ.

પતિપદ પરમગુરુ એકએક, સમજે જે સંત એ મોટા વિવેક. ૪
 અકળ કળા ન કળે કોઈ જંત, એવી ગતિ પરમગુરુની અનંત. ૫
 અનંત બ્રહ્માંડાધીશ કલાવે, તેનો લક્ષ પરમગુરુ આંહાં લાવે. ૬
 સર્વાતીત સર્વેશ્વર સ્વામી, તેનો લક્ષ લેવાને કોક જ દામી. ૭
 નિગમ નેતિ કહે નિરધાર, સામાન્ય જીવ ન જાણે સંસાર. ૮
 રચ્યો જેણે જક્ત સકલ પસાર, જેયે જેમ તેમ દેતતાંહાં આહાર. ૯
 એવા સુખદાયક લાયક સ્વામી, તેને ન ભગવે ભરી કોઈ હામી. ૧૦
 હિંમત વિના જે હામી ભરી જે, શરણે આવે તેને તે શું પદ દીજે ૧૧
 એવા ગુરુ હજ હજે સહુ લોક, પતિપદ સાચું લક્ષ્યા વિના ફોક. ૧૨
 પતિપદ પરમગુરુ એક જાણે, ભવેલાં પદારથ સહુ કોઈ વખાણે. ૧૩
 ભવેલાંને જે કોઈ કહે ભગવંત, એવા ગુરુ આદલ સંત અનંત. ૧૪
 પરમગુરુ નિજપતિના વેત્તા, ભુલાયા જીવ કીયા તે સચેતા. ૧૫

પતિપદ દર્શાવે દિવ્યનેન, દેખાડે સર્વ અંશોનું થેન. ૧૬
 કરે અંશ પોતાને ઘેર નિવાસ, એવા ગુરુ જ્ઞાનગતિનો પ્રકાશ. ૧૭
 એવા ગતિયાર ગુરુને જે પૂજે, તેના ઘટમાંથી ગતિ બહુ સૂઝે. ૧૮
 અનુભવાનંદ આનંદનો કંદ, સંશે ગર્ભસંકટ ટાળે કંદ. ૧૯
 ગુરુ હમાહુ છાંયા કૃપા પસારે, કર્તા શરણે સુખ દે દુઃખ નિવારે. ૨૦
 એવા ગુરુ જાણી કર્યો વિશ્વાસ, મોટા મુનિ ચરણે કરે છે નિવાસ. ૨૧
 અનુભવ શ્રીપતિ સુર સમેત, લહે શુક શનકાદિક થઈ બડવેત. ૨૨
 શંકર દત્ત કપિલહી વ્યાસ, મહિમા કરે નારદ ગુરુ પ્રકાશ. ૨૩
 શારદ શેષ વખાણે વેદ, ગુરુ વચનાર્થનો અતિ ભેદ. ૨૪
 માને જગ ઈશ દસુ અવતાર, રહે નિજ ગુરુ તણે આધાર. ૨૫
 પામ્યા ઈશિતા ગુરુ કૃપા જે પાઈ, બિનુ કૃપા જગ જીવ સરાઈ. ૨૬
 ગુરુ સમર્થ સખે સુખદાતા, આવે શરણે તેને કરે ગતિ માતા. ૨૭
 પીયે રસ પૂરણ અંશ છકેતુ, રહે હજારી અંશ થઈ બડવેતુ. ૨૮
 પોખે વિત્ત પરમગુરુ હેત આણી, મેલાવે પતિ પદ દે નિરવાણી. ૨૯
 ગુરુપદ પ્રૌઢ પ્રચંડ પ્રત્યક્ષ, પામે નિજ કૈવલમોક્ષકે દક્ષ. ૩૦
 ગતિ ચક્રે અનુભવ અનાદુ, લધુ જીવ કો જાણે વાદવિવાદુ. ૩૧
 ગુરુપદ મોટું અમોઘ અમૂલ્ય, આવે નહીં કોઈ ગુરુ સમ તુલ્ય. ૩૨
 વૈષ્ણવ કોટી અનંત અનેક, તેને શિર શોભે ગુરુપદ એક. ૩૩
 ગુરુ ગુરુ જહાં તહાં સહુ કોઈ કહે છે, ચાર પ્રકારે ગુરુપદ રહે છે. ૩૪
 પ્રોક્ષ ગુરુ પદ પ્રોક્ષ બતાવે, પદારથમાં જીવકુ વિલભાવે. ૩૫
 ગુરુ પદ દેવ બતાવે પ્રત્યક્ષ, દર્શાવી દેહમાં આપે તેહી દક્ષ. ૩૬
 સતગુરુ સત બતાવે જે અંશ, નરણે કરી જીવે કર્તાકો વંશ. ૩૭
 તેહી અંશ આપનપુ તખ જાણે, જખી સતગુરુ તેહી પરમાણે. ૩૮
 જેનો અંશ તાંહી મેલાપ કરાવે. અંશી પદમાં એકતા કષવાવે. ૩૯

અંશીપદ કૈવલ એક સમેવા, લાયે તેનો લક્ષ પરમગુરુદેવા. ૪૦
 પરમગુરુ પરમપતિકે પ્યારા, મિલે ગર્ભસંકટથી કરે ન્યારા ૪૧
 એવાગુરુ આનંદ મહા સુખકારી, પરઉપકાર કરન દેહ ધારી. ૪૨
 દિવ્ય રૂપ સુંદર શોભા રસાળ, ધનશ્યામ મૂરત મહા વિશાળ. ૪૩
 પદપંકજ અલિ અંશ શોભે, મકરંદ મનોજહી થોભે. ૪૪
 અસંખ્ય અંશ કરે જાંઠાં નિવાસ, શરણે આવે જે તેનો થાય સમાસ. ૪૫
 ફરી ગર્ભસંકટ તે નવ પામે, સાચે દલ આવે મહા દુઃખ વામે. ૪૬
 એવો પદપંકજનો પ્રતાપ, મીલે પતિપદ લહે નિજ આપ. ૪૭
 એવા સુખમાં જન ઝીલે અપાર, અહો જન ધન્ય જે પામે દેદાર. ૪૮
 એવા જન ભાગ્યવાન ભવેતુ, ભયે ભવમાં જેહી ભક્તિ કે ખેતુ. ૪૯
 ગુરુ ધન જ્ઞાન સીંચે જલધારા, પાકે પ્રભુતા વિધિ ગતિ અપારા ૫૦
 તેહી પ્રભુતા પદ પ્રૌઢ તે પદમી, કર્તાકાર થઈ લહે સુખ કદમી. ૫૧
 તેહી સુખના જે દાતા ગુરુ પોતે, ટળે જે અસૂઝ ગુરુ મુખ જોતે. ૫૨
 અરુણ ઉદય અંધુકુ નવ સૂઝે, ખિનુ અંશ ભક્તિ પતિ નવ ખૂંજે. ૫૩
 ભગવે ગુરુ તે પતિપદ વાચે, લેવા તેહી લક્ષ રહો મન સાચે. ૫૪
 સાચો સંજ્ઞા સદા સુખકારી, તનમનધન ગુરુ પર વારી. ૫૫
 મિથ્યા પદ દેતાં મહાપદ પાવે, થઈ શરણે રહે ભક્તિકે દાવે. ૫૬
 ગુરુ તુમ વિના નહીં કોઈ મારું, લધુ કાળ માયાતણું બહુ લાડ. ૫૭
 જેથી દુઃખ પામ્યો અગાધ અપાર, કુણુ કરે સહાય નહીં કોઈ મારું. ૫૮
 કામ ક્રોધ લોભ મહા બડ ભૂપ, ઇદ્રી ગુણ અંતસ શત્રુ જનુપ. ૫૯
 એહી સજ શત્રુ વેધે તન મારું, કરે છે બેહાલ નહીં સુખ સારું. ૬૦
 ત્રાહિ ત્રાહિ પોકારું છું પતિકુ, સુણો ધણી અરજ એ દુઃખ સતીકુ. ૬૧
 હોય પ્રતિવ્રતા તો પતિને લાગુ, વિતંડીને સુખ ન મીલે સરાગુ. ૬૨
 એવા ગુરુચરણતણો જે ઉપાસી, સુખે પદ પામે કર્તા અવિનાશી. ૬૩.

ગુરુ તે કર્તામાં નહીં ભિન્ન ભાવ, નિશ્ચે નિજ જનતણે એહી દાવ. ૬૪
 પ્રીતે પીવે પાવ ગુરુના પખાલી, તેનું હૃદય શુદ્ધ થાય અજવાલી. ૬૫
 તીર્થ અનેક તણું ફળ આવે, પ્રસાદી પ્રીત કરીને જે પાવે. ૬૬
 પૂજે પ્રીત કરી ગુરુજીના પાય, ચતુરદશ દેવપૂજાદલ થાય. ૬૭
 ગુરુસેવા માનસિક શુદ્ધ કરીજે, વિધિ સંજુક્તાહી ધ્યાન ધરીજે. ૬૮
 જેનો શુદ્ધ ગુરુ વિષે છે ભાવ, તેને શિર જમતણે નહીં દાવ. ૬૯
 જથા જુક્તા સૂઝે કરે ગુરુસેવા, કર્તાશરણે જઈ લહે સુખ મેવા ૭૦
 ભજન કરે ગુરુનું ચિત્ત લાઈ, ઈચ્છા મનવાંછિત તે ફળ પાઈ. ૭૧
 વચન શેરુકો કણુ નવ લોપે, તેનો મહિમા જગમાં બહુ ઓપે. ૭૨
 વિરોધી વચન બોલે ગુરુ આગે, અનાહત પાપ આવી સખ પાગે ૭૩
 લોપે મરણદ ગુરુની જે શિપ, તેને શિર સ્વામી નહીં અનઈશ. ૭૪
 એને કોઈ દુઃખ દેવે મહાભારી, છેડાવે તેને કુણુ દયા દલ ધારી. ૭૫
 કરે ગુરુનિંદા સુણે દેઈ કાન, નીચ પદમી પાય દે ન કોઈ માન. ૭૬
 ગુરુસંગથી વિછડે જન જેહ, ગયો ધરાબોળ આવે નહિ છેહ. ૭૭
 ફરે નગરો ભૂ કંપે કપ ધારી, લગે ભાર શેષ સહે ન અપારી. ૭૮
 તેનું મુખ દીઠે લગે બહુ દોષ, હરિગુરુસંત કરે તેનું રોષ. ૭૯
 મહા કરપ કરી દેવે જમ ત્રાસ, છોડાવે તેને કુણુ થાય નિરાશ. ૮૦
 તેની સાખ સંમત જીવો પુરાણે, પૂછો સત શાસ્ત્ર નિગમ નરાણે. ૮૧
 વહે વસુધામે ભયે જન જેતા, ગુરુ વિના મોક્ષ નહીં કંડે વેતા. ૮૨
 તનમનઘન જે શીશ સમરપે, પોતા તરફ ન રાખે સહુ મુખ અરપે ૮૩
 એવો અધિકાર ધરે જન જેહી, પામે કૈવલ મોક્ષ સદેહી. ૮૪
 એવા પ્રતાપી જે ગુરુ ગતિવંતા, તેને તજી જીવ લહે નહીં અંતા. ૮૫
 પામ્યો મનુષ્યદેહ મહા મોંઘો અમૃત્ય, કુણુ કુમત્ય આવી તુજ ભૂત્ય. ૮૬

ફરી દાવ આવો કષ્ટ નહિ આવે, ચૂકે ગુરુથી જમપુરહી જાવે. ૮૭
જઈ જમપુર કરે તાંહાં વાસ, સહે મહાસંકટ ગર્ભનિવાસ. ૮૮
કહું કેટલી તુજ મૂરખ પ્રાણી, જાને શરણે ગુરુસુ હેત આણી. ૮૯
તનમનધન સમરપીને રહેવું, ગુરુ કસોટી દે તે સર્વે સહેવું. ૯૦
સહી કસોટી સુખ પામ્યા અપાર, અહો જન ધન્ય એવા અધિકાર. ૯૧
તેનો જશ જ્યાં ત્યાં સહુ કોઈ ગાશે, જેને હરદે ગુરુ કરે જો પ્રકાશે. ૯૨
ગુરુસેવામાં ચૂકે ચૂક પડાવે. તેને ઠોરઠોકાણે કૃષ્ણ દરાવે. ૯૩
ભમે ભવમાં ભમતો ભૂર ભાવે, સુખ નહિ પામે ખપે કાળદાવે. ૯૪
જેને માથે કાળતણો ભય ભારી, તેને ગુરુભક્તિ લગે નહીં પ્યારી. ૯૫
એને ગુરુ કેમ કરે. પ્રતિપાળ, દયાળુ ધણા પણુ દે સુખ કાળ. ૯૬
ગુરુ પાસે ખેસે નહીં સ્થિર થાઈ, વૃત્તિ વિલમે જહાં અનાહૂત પાઈ. ૯૭
અનર્થ અર્થ કમાયો કુટિલ, ખોયો મનુષ્યદેહ મહામોઘો સુશીલ. ૯૮
સાકુટક કેટલી કહું શિક્ષાય, ગયો અધોગત ખિન ગુરુદીક્ષાય. ૯૯
તદપિ ગુરુ મહા પરમદયાળુ, લઈ શરણે સુખ દેવે રસાળુ. ૧૦૦
એવા દયાળુ ગુરુના ગુણુ ગાતાં, રહી જગમાં લહે જે સુખ માતાં. ૧૦૧
રિદ્ધિ સિદ્ધિ સુખસંપતન માગું, ઈચ્છા પદરજ ચરણ ચિત્ત લાગુ. ૧૦૨
માગું શુભ સેવા ભક્તિ પદ સાચું, એવો અધિકાર આવે એવું જાચું. ૧૦૩
દીનખંધુ ખંદી છોડ કહાવો, મોઈ ગરીબ લગે તખ દાવો. ૧૦૪
એવા ગુરુ જાણી આવ્યો છું શરણુ, મટાડો મહાદુઃખ જન્મ ને મરણુ. ૧૦૫
મોઈ શિર શત્રુ અનેક ભડે હે, વેધે તન જે કામણુખાણુ ગડે હે. ૧૦૬
તેમાં એન કેમ પડે દુઃખ ભારી, સ્વામી શરણે લ્યો મહી ખાંચ હમારી. ૧૦૭
તુમ સમર્થ હરો દુઃખ મરુ, દાતા દીનખંધુ એ બરદ તમારં. ૧૦૮
છાયા કલ્પવૃક્ષમે જે નર આવે, ઈચ્છા મનવાંછિત તે ફલ પાવે. ૧૦૯

પારસ પરસ રહે લોહ જાતિ, કહે કુણુ પારસ નામ વિજ્ઞાતિ. ૧૧૦
 દોહી કામદુર્ગા ભૂખ નવ ભાગી, લજે નામ કામ કરે પદપાગી. ૧૧૧
 ચિંતામણિ ગ્રહી ધૃષ્ટાક્ષણ આપે, રહે ન દારિદ્ર્ય દુઃખ સર્વ કાપે. ૧૧૨
 એથી અધિક પરમગુરુ આપે, મળ્યા જેને તેને ન દુઃખ અઘાપે. ૧૧૩
 પામે દુઃખ દાસ બદો બહુ એસે, ગ્રહીયાંય બદ પાળો ગુરુ એસે. ૧૧૪
 જોશે અપરાધ મારો મન ધારી, છૂટું ન કણુ કર્મદોષ અપારી. ૧૧૫
 ખુની ખુનકા ગુના દેતાં ન પાર, કરો બક્ષિસ ગુરુ શરણુ તુમાર. ૧૧૬
 લજે શરણું જે ઉગારો ન મોઠા, અપત્ય અનીનદાસ ગુરુ તોઠા. ૧૧૭
 કરું શું સ્તુતિ મૂંગો મુખવાચે, આઠ ગુરુ શરણુ પડ્યો દલ સાચે. ૧૧૮
 દેખું ન તુમ સમ ઓર ન કોઠા, નાવ વાયસવૃત્તિ મમ જોઠા ૧૧૯
 ઠોર ઠરન અવર ન આશ, જાવું જહાં તહાં બંધનકી પાશ. ૧૨૦
 પાશ છોડાવો સમર્થ સ્વામી, શ્રીમંત કુવેર ગુરુકુ નમામિ ૧૨૧
 નમામિ જગતગુરુ જગદીશ, લહે મહિમા તેના ગુરુ ધીશ. ૧૨૨
 શ્રીમંત કુવેર ગુરુ ચક્રવર્તી, જ્ઞાન અમલ જુવે કોઠા ન રતી. ૧૨૩
 અમલ મોટો જે પામે અધિકારી, તેની પ્રભુતા સખકુ લાગે પ્યારી. ૧૨૪
 ગુરુ શિરછત્ર બિરાજે જેને, દમે કેમ કાલમાયા જગ તેને. ૧૨૫
 પીડે ન પિતૃ જક્ષ દાનવ દેવ, સાચો પરમગુરુ સાથે અહમેવ. ૧૨૬
 રાજ રંક ભૂત પિશાચ સમેત, નવગ્રહ આઘ પનોતી સહેત. ૧૨૭
 ગુરુરીઝમાં મુખસંપત સર્વ, વિમુખી વિરોધી પામે ટળે ગર્વ. ૧૨૮
 જેનું મદનસૂદન નામ કહાવે, ચઢ્યો મદ ગુરુ એકુ ન રહાવે. ૧૨૯
 ગુરુ સમર્થ શ્રીમંત કુવેર, નારણુદાસ લલ્હો એ નવેર. ૧૩૦
 જોયું નરણુ કરી આ જુગમાંહી, ગુરુ વિના સત્ય પદારથ નાંહી. ૧૩૧
 એવું સત્ય જાણે માણે મુખ માતુ, ગમે ન તેને વિષયાનંદ નાતુ. ૧૩૨

સાચો સંબંધ સદા ગુરુ જોડે, કરે જગ અક્ય તેનું મન મોડે. ૧૩૩
એવો શરવીર ડગે કેમ દેખી, શ્રીમંત કુવેર શરણુ લીધો પેખી. ૧૩૪
ડરે કેમ કેસરીબાલ કરાલ, ભગે જુથ કુંજર મહા વિકરાલ. ૧૩૫
પોખે પ્રતાપ ગુરુ જેહી વિત્ત, રહે ન નગુરો જગમાં નિર્વિત્ત. ૧૩૬
ધરે શણુગાર કન્યા જે કુંવારી, શોભા સુખ નહીં બિનુ ભરથારી. ૧૩૭
કીયા ઉદે અંશ પતિ તેહી જાણે, મીલે તેહી લક્ષ ગુરુ પરમાણે. ૧૩૮
ગુરુ તે કર્તામાં નહીં ફેરફારી, શ્રીમંત કુવેરકી જ્યો અલિહારી. ૧૩૯
નારણુદાસ ચરણ ચિત્ત લાગું, ઇચ્છા પદરજ ભક્તિપદ માગું. ૧૪૦

દોહા.

મહેર કરી મોઈ દીજ્યે, સેવા સમરણુ ધ્યાન;
યશ ગાવા અનુભવગતિ, કરુ પતિ પરમ અવિલાન. ૧૪૧
પરમગુરુ કે શરણુ કે, મહિમા અપરંપાર;
શારદ શેષ ન કહી શકે, કેસો રહે ઇત્યાર. ૧૪૨
વારપાર જાકો નહિ, ગુણગતિ દધિ સમતોલ;
ચિડીયા ચંચ ભરી રહે, સાગર સમ તમ છોલ. ૧૪૩
દધિ સમ તમ ગુરુ ગતિ, મમ મતિ અદ્વ્ય અજાણુ;
મહાપતિતકુ પાવન કરો, શ્રી ગુરુ પરમ સુજાણુ. ૧૪૪
સજાણુ શરણુ આવી પડ્યો, નારણુદાસ અતિ દીન;
પ્રૌઢ પરમગુરુ જાણુ કે, ગ્રહી શરણુ રહ્યો લોલીન. ૧૪૫
અખિલાનંદ સુખ શરણુકે, માણે તેહી સંત સુ જૈન;
નારણુદાસ શરણુગત, રહે દદ દેઈ તનમન. ૧૪૬
ગુરુમહિમા મુખસે પઢે, પ્રાતઃ સમે કરે પાટ;
અનંત જન્મ અલ્પ સંશયકો, સખકો ધાલે ધાટ. ૧૪૭

મનન કરે મધ્યાનસે, અર્થ વિચારે જેહ;	
તીનકો કૈવલમોક્ષકો, યામે નહીં સંદેહ.	૧૪૮
સંધ્યાસમયે ઓહી પાઠકુ, સુણે સુણાવે અર્થ;	
ઉપાસી હોય ગુરુતણા, પામે અનુભવ ગર્થ.	૧૪૯
અષ્ટસિદ્ધિ નવનિધિ સખે, સુખસંપત સખ સાજ;	
ગુરુઉપાસનમાં સખે, પામે અનુભવ રાજ.	૧૫૦
તેહી દાતા ગુરુ પરમહી, શ્રીમંત કુવેર સત નામ;	
નારણદાસ નિર્ભય ભયે, ગ્રહી ચરણ વિશ્રામ.	૧૫૧

સંપૂર્ણ

કાયમપંથ ધર્મની ઉપાસનાવિધિ

અગાધબોધમાંથી અંગ—૭૮

* વિજ્ઞાનસંપ્રદાયવિધિ વિધેનું વર્ણન. *

(સંતહરિજન તથા મહારાજોને જાણવા અને તદનુ-
સાર વર્તવા તથા દર્શાવેલા લક્ષ મુજબ ધ્યાન ધરવા તેમજ
ખાસ પૂજન કરવા માટે આ વિધિ ‘ અગાધબોધ ’ ગ્રંથ-
માંથી તૈયાર કરેલી છે; માટે દરેક સંતહરિજને પાઠપૂઠ
તથા લક્ષ દર્શાવ્યા મુજબ ધ્યાન ધરવાનું છે.)

માસ માસ એક મેલા થાવે. સબ હરિજન દર્શનકુ આવે;
કરી સભા તબ જ્ઞાનકચેરી, સન્મુખ ચિત્ત રસિયે નરનારો. (૧)

જે સમય પર પરમવિશેષ પરમગુરુ ભગવાન કરુણાસાગર
વિદ્યમાન હતા તે સમયની દરેકેદરેક પૂર્ણિમાએ મેળો
ભરાતો હતો અને સર્વ હરિભક્તો દર્શનાર્થે આવતા હતા.
અમે આવા પ્રસંગે સભારૂપી જ્ઞાનકચેરી ભરી સઘળાં
શ્રીપુરુષોને ઉદ્દેશી કહેતા હતા કે અમારી સન્મુખ ચિત્ત
રાખી હું કહું છું તે સાંભળો.

તેહી મધ્યે હમ બેઠે જાઈ, ગર્જન લાગે સિંહગિરાઈ;
સુનો હરિજન જંબુદ્વોપનકે, દઢ ભક્તિ સાચે તનમનકે. (૨)

આ જ્ઞાનકચેરીની જે સભા ભરાઈ તેની મધ્યે જઈ બેસીને
સકર્તા તથા પરમતત્ત્વ સમજાવવા સિંહગર્જના સમ પ્રચંડ
વેગપૂર્વક પરમશુર કહે છે કે, હે જંબુદ્વીપનિવાસી સંતો
અને હરિજનો ! તનમનથી સાચી દઢ ભક્તિ રાખીને લક્ષ-
પૂર્વક સાંભળો.

ચૌદ તબક દિવ્ય દેવ ચેતાયે, બોહોરુ હમ અવનિ પર આયે;
દ્વીપ સપ્ત અવનિકા સોઈ, સબકુ બોધ બતાયો મોઈ. (૩)

જ્યારે મારા સકર્તાપતિએ મૃત્યુલોક આદિ સર્વ લોકને
લક્ષબોધ આપી શુદ્ધ જાગૃત કરવાને મને હુકમ કર્યો,
ત્યારે ચૌદ તબક્કા ઉપર વસતા સર્વ દિવ્ય દેવતાઓને
ચેતાવી તેમને જ્ઞાનબોધ આપ્યો; પછી હું આ પૃથ્વી ઉપર
આવ્યો. આ પૃથ્વી ઉપર સાત દ્વીપ છે, તે દરેક દ્વીપમાં
ફરી મેં લોકોને સકર્તા સંબંધી લક્ષ આપ્યો છે.

પંથ પક્ષ મત સબ સુનવાયે, જ્ઞાન રહેશગતિ વિવિધી લખાયે;
સો હકીકત તુમકુ કહી દોનુ, દ્વીપ સપ્ત દેવલોક સહોનુ. (૪)

જે જે ભુવનોમાં વા દ્વીપોમાં કાયમપંથ ધર્મનો પ્રચાર
કરેલો અને ત્યાં પંથ અને તેના પક્ષ સંબંધી જે મત
તેમને મેં બતાવેલો તે તમોને સંભળાવ્યો છે. વળી પરમ-
જ્ઞાન તથા રહેશ એટલે રહેણી અથવા પરમપદ ભોગવવાની

દશા તેમજ પરમગતિ વિષેની વિધવિધ પ્રકારે મેં સાત દ્વીપ અને ચૌદે લોકમાં જે વ્યાખ્યા કરી છે તે સઘળી હકીકત મેં તમોને અગાઉ કહી સંભળાવી છે.

અથ સુનીયો જંબુકે જનહી, મમ સન્મુખ ધરી સુરત સમનહો;
તેસેહી તુમકુ દેહુ બતાઈ, પંથ પક્ષમત સકલ શીખાઈ. (૬)

હવે હે જંબુનિવાસી લગવજ્જનો ! ભારી સન્મુખ અંતઃકરણપૂર્વક સુરતા ધરીને સાંભળો. જેવી રીતે સાત દ્વીપ તેમજ ચૌદે લોકના દેવતાઓને ઉપદેશ કર્યો છે તે જ પ્રમાણે તમોને પરમપંથનો પક્ષ તથા તે સંબંધીનો જ્ઞાનમત સર્વ શીખવાડું છું.

સાવધાન થાઓ જન ઓર સંતુ, કહું જેહી બોધ લખાય નચંતુ;
સંપ્રદાય ધુની ધામ સમેતુ, મઢી અઘાડ દેઘાડહુ તેતુ. (૬)

હે સંતો અને લગવજ્જનો ! સંપ્રદાય, ધૂણી, ધામ, મઢી તેમજ અખાડો વગેરે દેખાડવા ચતુષ્થય અંતઃકરણથી પર નિશ્ચિંત પરમલક્ષ્યોધ જે કહું છું તે સાવધાન થઈને સાંભળો.

તિલક છાપ કહું મેલકો ભાલો, જલ દેલો ઝરકી નિજ આંલો;
ચામચશુ દેલન મત ઓર, પકર રહે કરતવ સલ ઠોર. (૭)

લાલતિલકના છાપારૂપ જે નિહંગ ભેખની રીતિ કહી બતાવું છું તે તમારા અંતરની આંખોએ લક્ષપૂર્વક જોજો. જે અંતરની આંખોએ નહિ જોતાં ઉપલક ચર્મચક્ષુ વડે જોશે તો પ્રાકૃત પુરુષોએ પોતાના નામ પર જે જે કૃત્રિમ પંથો

ચલાવ્યા છે તે તે ઠેર ઠેર જ્યાં જ્યાં જોશે ત્યાં ત્યાં દેખાશે; તેમાં મારો જે નિહંગ પ્રદેશનો આશય તમોને સમજાવવાનો છે તે જોઈ શકશો નહિ.

જ્ઞાનલક્ષ કોહુ નાંહી ચિચારા, સબ બરને ઉપલેહી વહેવારા;
બાર પંથ ઓરુ બાવન દ્વારુ, ય સબ ધરે દેહી આકારુ. (૮)

હે ભગવન્નન! લક્ષજ્ઞાન મેળવવા સંબંધી કોઈએ વિચાર કર્યો નથી; કારણ કે બધાઓએ ઉપલક વહેવારનું જ વર્ણન કર્યું છે. જુઓ, બાર પંથ અને બાવન દ્વાર! આ બધાં જે નામ તે દેહરૂપ આકૃતિનાં હોઈ તેમના ઉપર વિશ્વાસ રખાયો છે.

રામાનંદ નેમાનુજ જેહી, વિષ્ણુસાંમ માધવાચાર તેહી;
દેહીકે નામ સંપ્રદા ચારી, કોહુ ન કહી નિજતત્ત્વ વિચારી. (૧)

જુઓ! રામાનુજ, નેમાનુજ, વિષ્ણુસ્વામી અને માધવાચાર્ય, આ ચાર આચાર્યોના નામ ઉપરથી ચાર સંપ્રદાયનાં નામ પડેલાં છે અને કહેવાય છે કે એ ચારે નામ પરંપરાથી ચાલતાં આવેલાં છે. અરે! જ્યાં ભૌતિક દેહનાં નામ પૂજતાં હોય ત્યાં નિજતત્ત્વનો વિચાર કોણ કરે! અર્થાત્ કોઈએ કર્યો નથી.

તે સેહી પળ ઓરુ બાબનદ્વારુ, સોમી કહે દેહી નામ આકારુ;
દેહી તો સબકી ગઈ વિલાઈ, નામ રહ્યો સબ જુગમે છાઈ. (૧૦)
તેવીજ રીતે જે બાવન દ્વાર છે તેમનાં નામ પણ દેહને સંબોધીને પાડેલાં છે. ભલા! જોઈ શકશો કે કોઈનો પણ

દેહ અમર રહ્યો નથી ! પણ દરેકે દરેકનો દેહ વિલસાર્થ ગયો છે. માત્ર આખાય જગતમાં ફક્ત નામની જ છાયા રહેલી છે. આમ છાયારૂપ નામ સિવાય કશુંય અસ્તિત્વ નથી.

નરે નામ ક્યોં કરી સરે કાજુ, બિનુ પરગટ નિજ દેહ સમાજુ;
તો તેહો પંથ ક્યોં નિસ્તરહી, નામી બિન કારજ કુન કરહી. (૧૧)

હે ભગવન્નન ! નયાં એકલા જ નામે કાર્યની સિદ્ધિ કેમ કરીને થશે ! કારણકે જે નામ પર વિશ્વાસ રાખ્યો છે તે નામને ધારણ કરે એવો જે પ્રગટ પ્રત્યક્ષ દેહ તે નથી, માત્ર નામજ છે; તો પછી આમ માત્ર નામ ધારણ કરનાર પંથથી જન્મમરણનો નિસ્તાર કેમ કરીને આવશે ! વળી નામથી પર નામને ધારણ કરનાર જે નામી છે તે નહિ મેળવે તો કાર્યસિદ્ધિ કેાણ કરશે ?

વલી કોઈ હમકુ કહે વિચારી, દેહો તો નહિ રહે અમર તુમારી;
તથ તુમેરે પળ પંથહી વસે, આગલકે થઈ ગયે તોન જેસે. (૧૨)

આ પ્રસંગે મને એક વાત ઉપસ્થિત થાય છે અને તે એ છે કે કેાઈ વિચારવાન પુરુષ કદાચ મને કહે કે તમારો દેહ પણ અમર રહેશે નહિ; તો પછી તમારો પંથ અને આગળ થઈ ગયા તે બન્નેમાં શું ફેર છે ?

તે માટે હમ કહત પોકારી, મેરા પંથ અગમ અચિકારી;
કહું પંથનકા નામ સુનાઈ, નામ નામો જેહો અલંડ સદાઈ. (૧૩)

ઉપરની શંકાનું નિવારણ કરવા હું પોકાર કરીને કહું છું કે મારો પંથ વિકાર રહિત અગમ્ય છે. જે વિકાર રહિત અગમ્ય પંથ છે તે પંથનું નામ અને નામને ધારણ કરનાર જે નામી એ બન્ને સદા અખંડ હોઈ તે વિષે તમોને કહી સંભળાવું છું.

કાયમપંથ હમારા કહાઈ, કાયમ કરતા સદા રહાઈ;
નામ રૂપ અવિચલ મમપંથા, સદા મોક્ષપદ કૈવલકંથા. (૧૪)

મારા પંથનું નામ કાયમપંથ છે અને તેના કર્તા કાયમ હોઈ સદા સદોદિત રહેલા છે. આમ નામ, રૂપ અને પંથ, આ બધુંય અવિચળ છે. વળી સદાને માટે મોક્ષ રૂપ જે પદ તેના ધણી સકર્તા સત્કૈવલ છે.

ઠપજે જાપે ન બિનસે ધામુ, સો પદ મમ પંથનકે નામુ;
જ્ઞાન સંપ્રદા ઓરુ મમ કેરી, જીનસે સબ મીલે ચેરાચેરી. (૧૫)

સકર્તા સત્કૈવલનું ધામ ન ઉત્પન્ન થાય કે વિનાશકાળે ન ખપી જાય એવું અચળ પદ હોઈ આ પ્રમાણે મારા પંથનું નામ છે. વળી મારા સંપ્રદાયનું નામ જ્ઞાનસંપ્રદાય છે; તે જ્ઞાને કરીને અસંખ્ય લોકમાં જ્ઞાનવાદ ઉપસ્થિત થયેલો હોઈ અનેક દ્રવ્યોનું પૃથક્કરણ કરી જે ભાંગફોડ કરવામાં આવે છે તે જ્ઞાન વડેજ થાય છે. આ જ્ઞાન મૂળથી જ સ્થાવરજંગમ આદિ સર્વમાં વ્યાપક રહેલું છે. તેમાં સ્થાવર જાતિના ઘાટમાં જે ક્રિયા થાય છે તે ઘાટના યોગે

સ્થિર ગુપ્ત થાય છે અને જંગમની ક્રિયા જંગમના ઘાટ પ્રમાણે ચલિત છે એટલે કે ચેષ્ટાફે પ્રગટ દેખાય છે. આમ સ્થાવરજંગમ આદિ દરેકે દરેક ઘાટમાં ઘાટ પ્રમાણે ન્યૂનાધિક જે કંઈ વર્તમાન થાય છે તે બધાય ભિન્નભિન્ન વર્તમાનનું મૂળ જ્ઞાન હોઈતેના સમુદ્ધાસનું નામ જ્ઞાનસંપ્રદાય છે.

तब बाढे पंथनकी परजा, ज्ञानसंप्रदा जशी हम वरजा,
अचल सदा सोइ ज्ञान रहावे, कोटी कलप जब जुग बीती जावे. (१)

જેમ જેમ પંથના પંથીઓ જ્ઞાનનો વધારો કરતા જાય તેમ તેમ પંથની પ્રજાનો પણ વધારો થતો જાય છે. આવા ચોરાસી લાખ પંથ છે તે પૈકી જે જે પંથ જ્ઞાનનો જમાવ કરતા ગયા તે તે લોકો આગળ વધતા ગયા છે. આ કારણને લીધે ગર્જના કરીને કહું છું કે સર્વોપરી સર્વશિર શ્રેષ્ઠ જ્ઞાનસંપ્રદાય છે. કોઈનું નામ સંબોધીને યા પ્રાકૃત પુરુષને સંબોધીને એ નામ પાડ્યું નથી. માત્ર નિરાલંબ, નિર્વિકારી દુનિયાના સર્જનહારને સંબોધી જ્ઞાનસંપ્રદાયની સ્થાપના કરી છે. આ જ્ઞાન સદા સદોદિત અચળ છે; કદોડો કદપ વીતી જાય તો પણ આ જ્ઞાનનો નાશ થતો નથી.

संप्रदाय मम एही ब्रह्माइ, सदा सदोदित आवे न जाइ;
मदी गगन धुनी निर्गुण सारा, कर्मकांड झरे काष्ट अपारा. (१५)

આ પ્રમાણે આ ન્યાયે મારો આ જ્ઞાનવાન સંપ્રદાય દઢ કર્યો છે; અને એ સંપ્રદાય સદા સદોદિત દેહિધ્યમાન હોઈ તે કદી ન ઉત્પન્ન થાય કે ન નષ્ટ થાય, એટલે કે તે સદા અખંડજ છે. વળી મારી પરમમઢી તે દશે દિશામાં વ્યાપક રહેલું આકાશ હોઈ તેની અંદર મારી નિર્ગુણ ધૂણી આવેલી છે. આ નિર્ગુણ ધૂણીમાં ત્રિગુણાત્મક જગત માત્રના ઘાટનો ઠાઠ તૈયાર થાય છે અને તે ઊલટ થતાં એટલે કે પરમ-કારણ દેહના અંતર પ્રદેશમાં જતાં આ નિર્ગુણ ધૂણીમાં ઘાટ માત્રનાં કર્મકાંડ બળીને ભસ્મીભૂત થાય છે; જેથી કરી અંશ વિશુદ્ધ, અતિ નિર્મળ થતો હોઈ તે સકર્તાપતિના ધામમાં પહોંચી શકે છે.

**देखो पही मम मढी ओरु धुनी, सदा विदेही तपे उनमुनी;
मढी अविचल विनसे नहि शुन्या, धुनी निरगुन चेतनपद पुन्या. (१८)**

અહો ! હે કાયમપંથીઓ ! જુઓ તો ખરા ! કેટલી સુંદર મારી મઢી તેમજ ધૂણી છે. સદા વિદેહદશામાં અખંડ ઉન્મની તપી રહેલી હોઈ કોઈ જાતનો તેમાં વિનાશ નથી. માત્ર શૂન્યરૂપ હોઈ આ મઢી અવિચળ છે. વળી નિર્ગુણ ધૂણી સદા ચૈતન્યના સ્પર્શે કરી અખંડ પવિત્ર છે.

**ते माटे अविचल मढी धूनीयां, ज्ञानबशु जोइ सारही कढीयां;
मुक्तद्वार हमेरा हे सोइ, बडे बडे महाजन गये तांहां होइ. (१९)**
હે કાયમપંથીઓ ! આ મઢી અને ધૂણી જ્ઞાનચક્ષુથી જોઈ

તે વડે સાર કાઢી નિશ્ચય કર્યો છે કે એ બન્ને અવિચળ છે. વળી મારા દ્વારનું નામ મુક્તદ્વાર છે, જે દ્વારમાં મહાન મોટામોટા મહાપુરુષો થઈ ગયેલા છે.

**જીવ સકલ સંશે બંધ પાશા, સર્વ કોઈ ચાહત મુક્તકી આશા;
મુક્તદ્વાર તાતે દમકીના, સો દ્વારા કુનહુ નહિ ચીના. (૨૦)**

સંસારભરના જીવમાત્ર સંશયથી પાશબળથી બંધાયેલા છે, તે પાશબળમાંથી છૂટવા જીવ માત્ર પરમમુક્તિની આશા સેવે છે. આ તેમની આશા પાર પડે એટલા માટે હોમોએ મુક્તદ્વાર ખુલ્લે ખુલ્લું સમજાવ્યું છે; પણ આ મારું મુક્તદ્વાર કોઈ ચીની ને બાણી શક્યા નથી: કારણ કે,

**સર્વ કોઈ તો લહે મુક્તહી ચાર, સો સર્વ બંધન અંગ આકાર;
દમ કીના જેહો મુક્તહી દ્વારા, સો મુક્તે ચૈતન કિરતારા. (૨૧)**

હે બાણકાર અંશ ! આ બાણનો સર્વ સંસાર મુક્તિ ચાર પ્રકારની બાણ છે, અને તે ચારે મુક્તિ વિષયના અંગભૂત શરીરને સંબોધી વર્ણવેલી છે; અર્થાત્ આ મુક્તિઓ વિષયના અંગની આધીનતા સેવે છે. એથી જ હું જે મુક્તદ્વાર કહી ગયો છું તેમાં અને આ મુક્તિમાં જમીન આસ્માન જેટલો ફરક રહેલો છે. સાયોબ્ય, સાલોક્ય અને સાન્નિધ્ય આદિ મુક્તિઓ વિષય આદિ ગુણની અપેક્ષા રાખે છે, ત્યારે આ પરમદ્વારરૂપ મુક્તિ વિષય આદિથી લઈ ગુણપર્યંતથી છોડાવનારી હોઈ એ મુક્તિ દ્વારા ચૈતન્ય ગુણો આદિથી નિરાળો થઈ કિરતારને ભેટે છે.

ચાર મુક્તકે દાતા જેહી, સો ચૈતન કરતા હોયે તેહી;
 ઘસા દ્વારહી મુક્ત હમારા, સુનો સઘ સંત હરિજન સારા. (૨૨)

હે સંતો અને હરિજનો ! આ ચારે મુક્તિના દાતાર અને
 કર્તા ચૈતન્ય છે. જુઓ તો ખરા ! ચૈતન્ય અંશમાં કેટલી
 અદ્ભુત શક્તિ રહેલી છે ! આ ચાર મુક્તિ તો ચૈતન્યનું
 કૃત છે. આ કૃતના કર્તા ચૈતન્ય છે. આ કૃતથી એટલે કે
 આ ચાર પ્રકારની મુક્તિના વહેમથી ચૈતન્ય મુક્ત થાય
 ત્યારે ચૈતન્ય અંશ સ્વરૂપે થાય. આમ સ્વસ્વરૂપે થઈ જવું
 એનું નામ મુક્તદાર છે.

તિલક નિરૂપણ.

તિલક મેલકો અથ સમજાવું, સંશે રહેનન પાને કાવું;
 તિલકમાલ ભવ તનકુ વેધે, અણિઅગ્રે કાલજ ક્રમ છેદે. (૨૩)

હવે ભેખને ધારણ કરવાના તિલકનો નિર્ણય સમજાવું છું.
 આ જે નિર્ણય કરું છું તેનાથી સંશય રહેશે નહિ અને
 જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થશે. વળી આ અણિયાળું ભાલતિલક ભવમાં
 આવેલાં શરીરોમાં રહેલી ઈંદ્રિયોની વાસનાને વીંધી નાખી
 તેની અણિ વડે કાળના ક્રમને છેદી નાખશે.

વ્રધા વ્રવેળી લેલાટહી જ્યોતિ, ઘ ઉપલે આકાર ઉદ્યોતિ;
 અથ કહી દેવુ મીતર ભલ મેદુ, તિલકમાલ સમજણ ગત વેદુ. (૨૪)

હે ભગવન્નન ! ઉપર જે તિલક દર્શાવ્યું છે તેની ઉપલક્ષ
 આકૃતિ જ્યોતિના જેવી હોઈ ભૂકૃતિથી ઉપરના ભાગમાં

જે લલાટ આવેલું છે ત્યાં ત્રિવેણી ઉપર ત્રણ પાંખવાળું ઉપર જતાં એક થાય તેવું અણિયાળું ભાલતિલક કરવું. હવે આ તિલકનું સ્વરૂપ જે ઉપર વર્ણવ્યું તે બાહ્ય હોઈ શરીરની આભ્યંતર ભાલતિલકની ગતિનો ભેદ સુંદર રીતથી સમજાવું છું તે સાંભળો.

ચંદસુર હોય ત્રવેણી સમંધા, જબ પ્રકૃતિ સ્વાંત પાયે ધંધા;
નેન નાસિકા પ્રિયે તંત સારા, તબ સુલજે નિજ લક્ષ બચારા. (૨૫)
પુરુષના ડાબા અંગે ચંદ્ર અને જમણા અંગે સૂર્ય વહે છે. આ બન્ને વહેણનો મેળાપ-સંયમ ભૃકુટિસ્થાને થાય છે; એટલે કે આ ચંદ્ર સૂર્યનો સંબંધ ભૃકુટિસ્થાને એક થાય ત્યારે પ્રકૃતિ જે શરીરના સઘળા અંગભૂત અવયવોને ચંચળ કરનારી છે તે શાંતિ પામી જાય છે. જ્યારે પ્રકૃતિ શાંત થાય ત્યારે શરીરની બાહ્ય કર્મેન્દ્રિયો તેમજ આભ્યંતર ક્ષાનેન્દ્રિયો શાંતિ પામી ગઈ છે એમ જાણવું. આમ ચંદ્ર-પ્રણવનો શાંત સ્વભાવ અને સૂર્યપ્રણવનો ઉગ્ર સ્વભાવ, આ બન્ને સ્વભાવ, હે સાધક ! તમારે સ્થિર કરવા. પછી નિજલક્ષ્મીનો વિચાર કરવા બે આંખ અને નાસિકાનો અગ્ર-ભાગ, આ ત્રણેયનું શરસંધાનની માફક એકીકરણ કરીને સ્થિર થતાં શીખશે. તો નિજલક્ષ્મીની સૂલટ ગતિનો જે પરમ વિચાર છે તેનું તમોને આલોચન કરતાં આવડશે.

સોહી ત્રીયે તન મીલી તિલકહી માલુ, ત્રિકુટિ મધ્યેકીયોત્રાધિશાલુ
અણી અગ્ર સોહી અણી નોકાસી, સરી બીચ સો નિજ સુરત ઘિલાસી(૨)

બન્ને આંખોની દૃષ્ટિ નાસિકા ઉપર સ્થિર થતાં ભાલતિલકરૂપ આકૃતિ બંધાય છે. આ ત્રિધારું, અણિયાળી આકૃતિવાળું, વિશાળ ભાવને દર્શાવનારું ભાલતિલક ત્રિકૂટિના મધ્ય ભાગે દયાળુ સર્જનહારે કરેલું હોઈ તેની અણિયાળી અગ્ર નિશાની કાઢી છે જેની વચ્ચેમાં નિજ ચૈતન્યની સુરતાને અખંડ જ્ઞાનનો વિલાસ કરાવવા માટે પતિએ પ્રથમથી જ આ પ્રમાણેની ગોઠવણ કરેલી જ છે.

મીતર તિલક જ્ઞાન કહી ગતિયાં, સો નમુનો શિર ધરે જતમતીયાં;
સુનો મમ સંત સજનહી સમેતુ, તિલક જ્ઞાન અરથ કીયો સંકેતુ. (૨૭)

હે કાયમપંથના પ્રેમીલા સંતસજ્જનો ! તમારા સમક્ષ શરીરની અંદર રહેલા તિલકની જ્ઞાનગતિ કહી છે; તે નમુનો તમારા મસ્તકના લલાટ ઉપર ધારણ કરજો અને સર્વોગ શરીરે મન, કર્મ અને વચનને જતમત રાખી તમારી અંતરદશામાં રહેજો. આ પ્રમાણે આ તિલકના જ્ઞાનનો અર્થ પરમશુરુએ સંકેતરૂપે સંક્ષેપમાં કહ્યો છે.

આવનદ્વાર વિષેની સમજ.

ઑર સ્વ મેલકે દ્વાદશ પંથા, સંપ્રદાય ત્રીન સ્વ શિર કંથા;
દ્વાર વાવન ત્રીનકે પુનો ઓરુ, નામરૂપ ડપલી ગત ઠોરુ. (૨૮)

આ બાબુના ભેખધારીઓના પંથ બાર છે. તેમાં ચાર સંપ્રદાયને માથે ચાર ઘણી છે. તે દરેક ભેખ બાવન દ્વારને માને છે. આ બધાં ચ નામ ઉપલક ગતિનાં હોઈ ઘાટને ઉદ્દેશી ઠેકાણાબંધ પાડેલાં છે.

તે તેહી પંથ દ્વાર પળ મેરા, સંપ્રદાય એક એકપે અનેરા;
તીનુ સબ લક્ષ બતાવહુ તંતુ, સુરત ધરી સુનો જન મમ સંતુ. (૨૯)

હે ભગવન્નન ! બીજા ભેખધારીઓમાં જે પંથ અને દ્વાર છે તે પ્રમાણે જ મારાં પણ પંથ અને દ્વાર છે તથા તે એકેએકેથી બુદ્ધો મારો પણ સંપ્રદાય છે. હવે મારા પંથ વગેરે વિષેનો સ્પષ્ટ ખુલાસો કરી લક્ષ બતાવું છું તે, હે મારા સંતબનો ! સુરતા ધરીને સાંભળો.

દ્વાદશ આંગુલ શ્વાસ સો પંથા, ઓ સોહંગ સંપ્રદાઈ કંથા;
દ્વાર કહું બાવન અબ મેરે, મયે દ્વાદશ પંથનકે ચેરે. (૩૦)

હે પરમપદના શોધક ચૈતન્ય અંશ ! હું જે ખુલાસો કરું છું તે લક્ષપૂર્વક ધ્યાનમાં રાખજો. નાસિકાના અગ્રભાગથી લઈ ગ્રહસ્થાન સુધી, એ વચ્ચેનો માર્ગ બાર આંગળના વિસ્તારવાળો છે. આ બાર આંગળ શ્વાસ જે વહન કરી રહ્યો છે, એ જ શ્વાસમાં તમારે નિરંતર ગમન કરવાનું છે. આ જ મારો ખરો પંથ છે. આ સંપ્રદાયના ધણી બે છે, એક ઓહંગ અને બીજો સોહંગ હોય આ બન્ને બાર આંગળ શ્વાસના ધણી છે. હવે હે સાધક ! મારા આવન દ્વારનો વિસ્તાર સાંભળ. આ આવન દ્વાર બાર આંગળ વિસ્તારવાળો જે પંથ કહ્યો તે પંથના એ શિષ્યો છે.

દ્વાદશ આંગુલ પંથ સો શ્વાસા, બાવન અક્ષર દ્વાર વિકાસા;
શ્વાસા મઠ મધ્ય શબ્દ દેદારા, અક્ષર બાવનદ્વાર નીસારા. (૩૧)

હે સાધક ! બાર આંગળના વિસ્તારવાળો જે પંથ છે તે શ્વાસરૂપ હોઈ તેમાંથી બાવન અક્ષરરૂપ દ્વારનો વિકાસ થાય છે એટલે કે શબ્દની ખીલાવટ થાય છે. વળી આ શ્વાસરૂપ મઠની મધ્યમાં દરેક શબ્દનો દેહારૂપ દેહ બંધાય છે. આ દેહારૂપ બાવન અક્ષર આ દ્વાર દ્વારા બહાર નીકળે છે.

શબ્દ રમણ બાવન નિજદ્વારા, સો બાવન અક્ષર વિસ્તારા;
બહી બાવન દ્વારા મમ કેરા, જીન સમજે સુલજે ડલજેરા. (૩૨)

હે વિચારવાન સાધક ! શબ્દને રમણ કરવાનાં આ પ્રમાણે નિજ પોતાનાં બાવન દ્વાર છે. આ બાવન અક્ષરનો વિસ્તાર આ પ્રમાણે થાય છે. આ પ્રમાણે આપણાં બાવન દ્વાર દ્વારા નીકળતા બાવન અક્ષરોથી ઉલટસૂલટ સર્વ સમજ પડે છે.

સંપ્રદાય કહે પંથ સર્વેહી, જીનુ જાને જન હોય વિદેહી;
ધામ ક્ષેત્ર શાખા કહું અબહી, સુનો મમ સંત હરિજન સર્વહી. (૩૩)

હે નિવૃત્ત ચિત્તવાળા ! મેં સંપ્રદાય અને પંથ વિષે ઉપર પ્રમાણે જે ખુલાસો કર્યો છે તેને જો તમે જાણીને લક્ષમાં લેશો તો નિશ્ચયાત્મક કહું છું કે તમે વિદેહદશા પ્રાપ્ત કરશો. હવે ધામ, ક્ષેત્ર અને શાખા વિષે ખુલાસો કરું છું તે, હે મારા સંત અને હરિજન ! લક્ષપૂર્વક સાંભળો.

ધામ, ક્ષેત્ર અને શાખા વિષે ખુલાસો.

ધામ કહે કૈવલ નિજ સોઈ, બ્રહ્મક્ષેત્ર ડૂપજે સર્વ કોઈ;
લોક ચતુરદશ પંચ બ્રહ્માંડા, સતદ્વીપ મિન્નમિન્ન મહીલંડા. (૩૪)

આપણું નિજધામ કૈવલધામ હોઈ ક્ષેત્ર તે પ્રહ્લક્ષેત્ર છે. આ પ્રહ્લક્ષેત્રમાંથી પિંડપ્રહ્લાંડથી લઈ આદ્ય લોક સુધીના સર્વ લોકો તેમજ લિન્ન લિન્ન સાત દ્વીપની આદ્ય લઈ આ મહીમંડઈડમાં અનેક ખંડ રચાયા છે. એકંદરે આ બધી અનેક દૃશ્યઅદૃશ્ય પૃથ્વીઓ પરપ્રહ્લરૂપ ક્ષેત્રમાંથી ઉત્પન્ન થયેલી હોઈ તેમાં જ તેમનું નિવાસસ્થાન છે.

સ્થાવર જંગમ વિશ્વ વિલાસા, બ્રહ્મથકી સર્વ ભયે પરકાશા; ગુન ત્રીનુ શક્તિ ઔરુ જ્યોતિ, ય સર્વ બ્રહ્મત્યે ભયે ઉદ્યોતો. (૩૫)

હે જિજ્ઞાસુ ! સ્થાવરજંગમની આદ્ય લઈ સમસ્ત વિશ્વનો વિલાસમાત્ર પ્રહ્લથી જ પ્રકાશ પામેલો છે. વળી ત્રિગુણની આદ્ય લઈ શક્તિ અને જ્યોતિનારાયણ, એ બધાંય ભુવનો પ્રહ્લથી જ પ્રકાશિત થયેલાં છે.

જીવ સકલ તન ઉત્પન્ન જાતે, બ્રહ્મક્ષેત્ર હમ કીના તાતે; શાસ્ત્રા સદ્ ચિદ્ આનંદ મેરી, બઢી બહુ પેજ ગગન લીયો ઘેરી (૩૬)

સર્વ અંશનાં સુંદર શરીરો આ પ્રમાણે આ ક્ષેત્રમાંથી જ ઉત્પન્ન થયેલાં હોવાથી મેં એ ક્ષેત્રને પ્રહ્લક્ષેત્ર તરીકે નિશ્ચિત કરેલું છે. હે સાધક ! હવે શાખાનો પ્રકાશ કરું છું તે તું લક્ષમાં લેજે. જો, સચ્ચિદાનંદ એ મારી શાખા છે. આ સચ્ચિદાનંદ શાખાના પેચ (વળ) એટલા તો વધ્યા છે કે તેનાથી આખુંયે ગગન ઘેરાઈ રહેલું છે.

અચંત અઘ્નાઢા અવિગત ગાફી, તાહાં વેઠે નિજ પુરુષ અનાદિ; કહેં કુવેર સુનો મમ સંતુ, જીનકે નહિ હે આદ્ય ને અંતુ. (૩૭)

સારધાર ધન્ય સેવક સમાગી, કહે કુવેર રહે ચરન મમ લાગી(૩૮)
 હે શુદ્ધ બુદ્ધિવાળા સાધક ! હવે મારા અખાડા વિષેની
 સમજ આપું છું. જો મારો અચિંત્ય અખાડો છે અને
 તેમાં મારી અવિગત ગાદી છે. આ ગાદી ઉપર અનાદિ
 નિજ પરમપુરુષ સકર્તા સત્કૈવલ બેઠેલા છે. સમર્થ કુવેર
 સ્વામીજી કહે છે કે, હે મારા સંતજનો ! આ ગાદી ઉપર
 બિરાજેલા પરમપુરુષને આદ્ય તેમજ અંત લાગતાં નથી.
 જેને આદ્યઅંત લાગતાં નથી એવા પરમપુરુષરૂપ મારા
 ચરણમાં જેને સારધાર તાલાવેલી લાગેલી છે એવા સદ્-
 ભાવ્યશાળી સેવકને ધન્ય છે !

સંતહરિજનની પ્રણિપાતવિધિ અંગ-૮૦.

દંડવ્રતકી કહું અથ રીતિ, હરિજન સંત મિલનકી નીતિ;
 સતકૈવલ સાહેબ કહેના જનકુ, સતસાંમ્રથ શીલના સંતનકુ (૧)
 હવે સંત અને હરિજન જે સમય પર મળે તે સમયે
 દંડવત્ કરવાની રીતિ કહું છું તે સાંભળો. જ્યારે હરિભક્ત
 સંતને મળે ત્યારે તેણે ‘સત્કૈવલ સાહેબ’ કહીને તેમના
 પરત્વે નમન કરવું અને ત્યારે સંતમહાપુરુષે ‘સતસમર્થ’
 બોલીને આવતા નમસ્કાર ઝીલી લેવા.

ઓરુ હરિજન હરિજનકા મીલના, સો કહું વચન સજનકે આધીનના
 સતકૈવલ પરમાતમ કહેના, પકણકપે હલમલી રંગમીના. (૨)

હવે કાયમપંથી હરિજનને જ્યારે હરિજન મળે, ત્યારે સામા મળનાર હરિજનને સજ્જનતાપૂર્વક અનન્ય ભાવ વડે ' સતકૈવલ પરમાત્મા ' કહેવું અને બંનેએ હળીમળીને આપણા નિજદેશના દેશી છીએ એમ માની જ્ઞાનસમજના રંગમાં રંગાઈને તલ્લીન રહેવું.

સંતસંતમિલનકી બાંની, સો મી પન કહો દેવું નિદાની;
અહો જય કૈવલહંસા કરહી, સનમુલ્હ હોઈ અન્યોમન્ય ડચરહો(૩)
નિદાન કહી દઉં છું કે જ્યારે સંતપુરુષને સંતપુરુષ મળે, ત્યારે કઈ વાણીનો ઉચ્ચાર કરવો તે સાંભળો. જ્યારે સંતને સામા સન્મુખ સંત મળે ત્યારે 'અહો ! જય કૈવલહંસા' એમ અન્યોઅન્ય કહેવું.

સંતનું ગોત્ર.

નાદ ગોત્ર મમ કહીષ જેહી, નાદે હોય જન નાદે દેહી;
દ્વે પરકાર નાદ સોઈ વરનું, સુનો હરિજન સાધુ ધરી કરનુ.(૪)
હવે નાદગોત્ર વિષેનો ખુલાસો કરું છું તે સાંભળો. જ્યારે ગુરુ ભગવજ્જનના કર્ણુદ્વારમાં અમૂલ્ય લક્ષનાદ સંભળાવે છે ત્યારે તે નાદ એ હરિજનના હૃદયકમળમાં જામે છે. પછી સર્વાંગે તે હરિજન નાદરૂપ લક્ષમાં રહે છે. આ નાદ બે પ્રકારનો છે, તે વિષે સ્પષ્ટ ખુલાસો કરું છું, તે હરિજન અને સાધુ સર્વ કર્ણુ ધરીને સાંભળો.

પ્રથમ નાદસે બિંદુ હોઈ, બિંદુસે ડપજે સવ કોઈ;
લક્ષચોરાસી જોવાજંતુ, બિંદુત્યે પ્રગટે સવ તંતુ. (૫)

પ્રથમ મહદ્ અવિગત આકાશમાંથી ગત આકાશ થયું. આ ગત આકાશ એજ નાદ હોઈ આ નાદથી બિંદુ ઉત્પન્ન થયેલું છે. આ બિંદુથી ચૌદલોક આદિ સમસ્ત જગતની ઉત્પત્તિ થાય છે. ચૌરાસી લક્ષ પ્રકારના જીવજંતુનાં સર્વ શરીરો તથા તત્ત્વો માત્ર આ બિંદુથી પ્રગટ થયાં છે.

सो बिंदुनादे होय सबही, नादगोत्र हम कीना तबही;
और नाद गुरुमुखदिक्षा, लइ उपदेश पंथ भये पक्षा. (६)

આ બાબુના સર્વલોક નાદબિંદુથી થયા છે, એ કારણને લીધે સત્ય અને છેવટ પરિણામને બતાવનાર આ નાદગોત્ર છે એમ મેં કહ્યું છે. વળી બીજો નાદ જે ગુરુના મુખમાંથી શબ્દરૂપ લક્ષ નીકળે છે તે છે. આ શબ્દરૂપ લક્ષનો નાદ લઈને સમસ્ત દુનિયામાં નિરનિરાળા પંથનો પક્ષાપક્ષી ભર્યો ચકચાર ચાલે છે.

खटदर्शन ओरु द्वादशभेखु, बंधे मत एकएकपे विशेषु;
सो सरवे गुरुनादेही भइया, नादगोत्र हम याते कहीया. (७)

બાર પંથનો લેખ અને છ દર્શન, આ બધાય મતના આદિ પ્રણેતાઓ એકબીજાથી અધિક શ્રેષ્ઠ મતનું વર્ણન કરી ગયા છે; પરંતુ એ બધાય ગુરુએ આપેલા નાદથી થયેલા છે. એટલાજ માટે મેં નાદગોત્રનું પ્રતિપાદન કર્યું છે.

સંતને ઉપાસનામાં તદ્દલીન રહેવાની વિધિ.

અલ્લે કહત ઉપાસના ઘરની, રહેશ કલાગત નારીનરની;
ગુરુકે ઘોઘવચન ચિત્ત ધરના, લક્ષ્મ આરાધન અહોનિશ કરના. (૮)

હે ઉચ્ચ ભાવવાળા સંત ! તમારે માટે પરમપદની પ્રાપ્તિ
અર્થે ઉપાસનાની વિધિ તથા રહેશ એટલે અંતરપદમાં
સ્થિર થવાની જે કળા છે તેની ગતિ પ્રાપ્ત થાય એવું કહું
છું માટે, હે નરનારી ! સર્વ સાંભળજો. હે સ્ત્રીપુરુષો ! હું
તમોને જે ગુરુભોધ આપું છું તે ભોધરૂપ વચનો ઉપર ચિત્ત
ધરીને અહર્નિશ લક્ષનું આરાધન કરવું. (આમ આ લક્ષનું
જે આરાધન કરવા વિષે કહું છું એજ ખરું આરાધન છે.
નિરંતર પરમગુરુના લક્ષમય ભાવના જેની છે તેને બાહ્ય
નિયમ પાળવાની વા નીતિરીતિમાં વળગી રહેવાની કંઈ
પણ જરૂર નથી; કારણકે આ ઉચ્ચ કક્ષાનો આરાધન કર-
વાનો લક્ષ તેના અંતરપદમાં હરહમેશ વહન કરી રહ્યા
છે. તેને શારીરિક ધર્મની ઉપલક ચેષ્ટા કોઈને બતાવ-
વાની નથી, કારણકે તે તો જગત ઉપરાંત દશા ભોગવે છે.
તેને જગતની નિરખત શી છે ? બુઝો, આ ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ
શ્રેણિવાળા મહાનુભાવ પુરુષોને પરમપદથી વિખુટા પડી જગ-
તને ઉપદેશ કરવાની કિંચિત્માત્ર ધ્વંષિ હોતી નથી, પછી
ધર્મતત્ત્વોની ખેંચતાણુ તેમના અંતરમાં હોય શાની ?
તેમણે તો અંતરમાં પરમગુરુના લક્ષ સિવાય બીજું કશુંય
અહણુ કરી રાખ્યું નથી અને કરે પણ નહિ. પરમગુરુના

પરમલક્ષનું પરમ અમૃતપાન જેના હૃદયમાં હરહમેશ પીવાતું હોય તેમને આ બાબતનાં પામર માનવીઓને ઉપદેશ કરવાની ઇચ્છા ક્યાંથી હોય ? પરમગુરુ ભગવાન કરુણાસાગર પંચી-કરુણ આદિ ગ્રંથોમાં કહી ગયા છે કે આવા અંતરલક્ષમાં રહેનારા મહાપુરુષોની પાસે કેઈ મોક્ષની ઇચ્છાવાળો મુમુક્ષુ ભગવન્ન જન આવી ચઢે તો પણ તેની સાથે બોલવાની તેમને ઇચ્છા થતી નથી. આ તો પરમપદનો રસ જેમણે નથી ચાખ્યો તેઓ જ ઉપદેશ કરવાને બહાને ખોટા બાહ્યાડંબરો રાખે છે. આમ બાહ્ય ઉપદેશથી જગતનું કલ્યાણ થતું હોત તો આ ભારતભૂમિમાં કણ્ણક, ગૌતમ અને વ્યાસની આદ્ય લઈને રામકૃષ્ણ આદિ અનેક મહાપુરુષો ઉપદેશ કરતાં કરતાં આ ભૂમિને છોડી સદાને માટે ચાલ્યા ગયા, પરંતુ જગત તો તેનું તે જ દેખાય છે. માટે સો વાતની એક વાત કે બીજી ત્રીજી ખોટી ભાંજગડિયા વાતો છોડી તમારા પોતાના અંતરપટમાં સ્થિર થઈ નિશ્ચિંત દશા ભોગવવાનો સત્ય આનંદ અનુભવવો હોય તો નીચે કહેલા એક શ્લોકને ધ્યાનમાં લઈ પરમગુરુના બતાવેલા નિરાલંબ લક્ષમાં ઓત-પ્રોત થઈ જશો.

રોમરોમ રગરગ તન સહિતમ, ગતિમતિ વેત વિલાસી;
અંતર રહિત સતંતર હ્રવીતવ, ખુદકે સ્વરે ઉપાસી.

“ હે ભગવન્ન જન ! તારા પરમ કલ્યાણ અર્થે હું જે ભાવનાનું

વર્ણન કરું છું તે ભાવનામય થઈને રહેજો. જો, તને જ્યારે મારા લક્ષ્મી અનુભવ થશે ત્યારે રોમેરોમ અને રંગેરંગ સહિત સર્વાંગ શરીરમાં તત્ત્વો આદિની જે જે ક્રિયા થાય છે તે તારાથી અજ્ઞાણી રહેશે નહિ. વળી તે ક્રિયાનો તું જાણુકાર થઈ વેત્તા થઈશ. તેમ થતાં તારી ખુદ્ધિ તેમજ ગતિ ખીલી જશે, પછી તું આ શરીરમાં રહી આ શરીરનો વિહાર કરી શકીશ એટલે કે તું આ શરીરનો વિલાસી થઈશ. આમ જ્યારે શરીરનો વિલાસી થઈશ ત્યારે તારા ઉપર અંતરહૃદયની સામે અવસ્થાઓનાં જે જે આવરણો પડે છે તે દૂર થઈ જતાં તું સર્વથા સ્વતંત્ર થઈશ. અને આમ અવસ્થાઓથી સ્વતંત્ર થશે ત્યારે પરમગુરુના લક્ષ સાથે તમારી ભાવના એકમેક થશે. આમ નિરંતર એકમેક દશા ભોગવવી તે જ ખુદ માલિકની ખરી ઉપાસના છે. આવી સત્ય ઉપાસના ખીલુ નથી.” હે ભગવજ્જન! જો પરમપદમાં રસખસ થવું હોય તો આ સિવાય ખીલુ કોઈ ઉપાસના નથી. આ પ્રમાણેની આ ઉપાસના અતિ અટપટી છે. સામાન્ય જીવથી લઈ વિશેષ ગતિવાળા જીવોથી પણ સમજી શકાય તેવી નથી. આ કારણને લીધે પરમ દયામય ભગવાન કરુણાસાગરે સામાન્ય જીવોના ભક્તિ-પ્રાધાન્ય હેતુએ સાચવવા માટે નીચે પ્રમાણે ઉપાસના કરવાનું કહેલું છે. તેમાં ત્રણ વર્ગ પાડ્યા છે તે પણ તે

તે કોટિના જીવો માટે અતિ કઠણુ તો છે જ, પરંતુ એથી સહેલી બીજી કોઈ ઉપાસના નથી; માટે સુવિચારવાળા મુમુક્ષુ સંત હરિજને આ જ્ઞાનના જાણકાર પાસે અનુભવ મેળવવા તજવીજ કરવી. બિનઅનુભવીને પૂછી જો આ ઉપાસનાનો અનુભવ મેળવવા જશે તો તમારા દિલમાં બિઠતી ભક્તિપ્રધાન ઋચાઓ ખૂઝાઈ જશે. અને સાથે સાથે પરમપદ પ્રાપ્ત કરવાનો લાભ તમારાથી વેગળો થઈ જશે.)

મોર મયે પ્રગટે જવ માનુ, સાવધાન થવું કરી અસ્તાનુ;
આસન દઢ કરી શમદમ દેહા, શિશ્વવિલાસહાસ તજી નેહા. (૧)

હે સાધક ! તું પોતે અંતરપદની પ્રાપ્તિ અર્થે ગુરુની રીઝ મેળવીને પછી ઉપાસનાનો ક્રમ ગોઠવજે. તે ક્રમ આ પ્રમાણે છે. પ્રથમ પ્રાતઃકાળે સૂર્યોદય થયે શૌચાદિ સ્નાનવિધિ પરવારી મનને સ્થિર કરવા એકાંતવાસ શોધી ત્યાં સ્થિર થઈ પછી આસન દઢ કરવા એટલે લાંબા સમય સુધી આસન ફેરવવું ન પડે એવી દઢતા મેળવવાનો પ્રથમ અભ્યાસ કરવો. આમ લાંબા સમયના અભ્યાસે આસન દઢ થશે. હે સાધક ! જ્યારે આસન દઢ થાય ત્યારે તમે જગતમાત્રનો જે વિહાર કરી વિલાસ ભોગવવાના છો તે તમામ હાસ્યવિલાસ અને વૈભવ તમારા અંતઃકરણમાંથી દૂર કરી સ્વચ્છ થજો. પછી તમારા દેહ ઉપર નજર નાખી

શરીરના ગોલકની દશ ઇંદ્રિયોમાંથી જે વિધવિધ પ્રકારની આકાંક્ષાઓ ઊઠે છે તેને તમે ઉપદેશ કરજો અને કહેજો કે, હે ઇંદ્રિયો ! મારે મારા અંતરપ્રદેશમાં જવું છે. ત્યાં જતાં મને હરકતભર્યાં વિશ્લેષો કરશે નહિ. મારું અંતર-ધ્યાન તૂટે તેવાં વર્તન રાખશે નહિ. તમારી જે જે આકાંક્ષાઓ ઊઠે છે તે મારા અંતરપ્રદેશમાં જતાં મને હાનિ કરનારી હોઈ વિનાશકારી છે; માટે તમે વિલાસી આકાંક્ષાઓને ત્યજી મને સહાયભૂત થાઓ. આમ આ ઇંદ્રિયોને સંબોધી ઉપદેશ કરીને તે ઇંદ્રિયોની મદદ લઈ તેમનાં અધોકર્મ સમાવી ઉર્ધ્વ કર્મ કરવા સંબંધી મદદ લેશે. એટલે દમરૂપ પ્રણવ આપોઆપ નિયમિત થઈ જશે. પછી શરીરમાં કોઈ વિશેષ ધનકારા ઊઠશે નહિ. જ્યારે ઇંદ્રિયોની ટક્કરો ખાતાં પ્રણવમાં ધનકારા વધે છે ત્યારે તે જ ધનકારા ઇંદ્રિયો પોતાનો શાસનકર્તા તરીકેનો અધિકાર છોડી દે છે ત્યારે દૂર થાય છે. આ ન્યાયે ઇંદ્રિયો વૈભવવિલાસનો સ્નેહ છોડી પોતાના મૂળભૂત સ્વરૂપે થાય તો પ્રણવ પોતાની મેળે આપોઆપ શાંતિ પામે છે એટલે ઘણું જ સ્થિર થતો હોઈ સૂક્ષ્મ અજપાળપ ઊઠે છે. આ પ્રમાણે સાધકે તૈયાર થઈ પદ્માસન વાળીને દેહને શમદમ કરવો અને ત્રિકૂટિ ઉપર લક્ષ રાખીને બેસવું.

**સુરતનુરત કરકે ઇકતારા, હરદે ધ્યાન કૈવલ ફિરતારા;
ગુરુલક્ષ જાપયંત્ર તેહી જપના, ઇંદ્રોભોગ સબ સુખ તજી સપના૧૦**

હે સાધુ! ઇન્દ્રિયોના લોગનું સર્વ સુખ ત્યજી દેવું જોઈએ, કારણ કે તે સ્વપ્નના સુખ સમાન છે. પછી સુરતા અને નૂરતા, આ બન્નેની નેનનાસિકાની ત્રિકૂટી ઉપર એકતા કરી જોવું અને ત્યાં શું થાય છે તેનું આલોચન કરવું અને હૃદયમાં કૈવલ કિરતારનું ધ્યાન રાખવું. પછી ગુરુએ જે લક્ષ્યમંત્ર આપ્યો છે તેનો જાપ જપવો.

**સ્થૂલ સૂક્ષ્મ કારણ તન જેહો, મહાકારણ પર પરમવિદેહો;
પરમવિદેહી સોહો નિજ આપ રૂપા, સો નિશ્ચે કરી તત્ત્વ અનુપા!૧**

હે સાધુપુરુષ! તારું નિજ આપનરૂપ સ્વરૂપ તે સ્થૂલદેહમાં નથી, કારણ કે મનસહ દશ ઇન્દ્રિયોનું રાજ જે શરીરમાં હોય તે શરીરનું નામ સ્થૂલદેહ છે. હવે જો, એમાં તારું નિજસ્વરૂપ દેખાય છે? ના, નથી દેખાતું. હવે આગળ ચાલો. જીઓ સૂક્ષ્મદેહ. પંચમાત્રા અને ચતુષ્ટય અંતઃકરણ, આ નવ વાસનાલિંગથી તૈયાર થયેલો તેનું નામ સૂક્ષ્મદેહ. જો, આ નવ વાસનાલિંગથી તૈયાર થયેલા દેહમાં તું છે? અગર તારી સ્વભૂતિનો કોઈ હોય એમ દેખાય છે? કહીશ કે ના, કોઈ જ નહિ. ત્યારે હવે આગળ ચાલ. જો, કારણ શરીર. અહંકારસહ ત્રણ ગુણથી રચાયેલો છે. હવે તું જો. ગુણ પૈકી કોઈ તારો સ્વભૂતિ છે? ના, આ બધીયે કારણ-દેહની રકમો જ છે; તો પછી એ દેહને છોડીને આગળ ચાલ એટલે મહાકારણદેહની તપાસ કરીએ. જો, આ મહાકારણદેહ ચિત્ત અંતઃકરણસહ સારી નરસી બે વૃત્તિથી

રચાયેલો હોઈ તે ઈકાર પ્રણવરૂપ છે. જો, ઈકાર તે તું નથી અને સારીનરસી વૃત્તિરૂપ પણ તું નથી અને ચિત્ત-અંતઃકરણરૂપ પણ તું નથી. ત્યારે તું કોણ છે ? એ તો આ ચારે દેહ તપાસતાં પણ નિશ્ચય થતો નથી. હવે આ સ્થળેથી આગળ જતાં ચિત્ત નિવૃત્તિ પામે છે, એ વાત ધ્યાનમાં રાખજો. આમ મનથી લઈ ચિત્ત સુધી તપાસતાં જણાશે કે તારું સ્વરૂપ આ ચારે દેહોથી અલગ છે. હવે પાંચમો પરમકારણદેહ, તેનું અંતઃકરણ નચિંત હોઈ તે દેહ સોહંગપ્રણવરૂપ છે. આ સોહંગપ્રણવ એ જ પરમ-તત્ત્વરૂપ છે. તે પોતે ભાવાભાવ રહિત નિઃસંસર્ગી છે. નીચેના ચારે દેહનાં કોઈ પણ તત્ત્વ આ પરમકારણદેહરૂપ સોહંગ પ્રણવમાં પ્રવેશી શકતાં નથી. આ પાંચમો દેહ ખીજા ચારે દેહના દ્રષ્ટારૂપ છે. તે દેહના પટે કરી નીચેના ચારે દેહસહ સઘળાં તત્ત્વો જીવતાં છે; એટલે કે આ ચારે દેહ તત્ત્વો-સહ, પરમકારણદેહનું જીવન પામવાથી જ જીવતા છે. આ પાંચમો દેહ સર્વદેહોના કારણના પણ કારણરૂપ છે. આ પાંચમો દેહ આકાશતત્ત્વના સત્ત્વથી રચાયેલો છે. આ એક જ તત્ત્વનો દેહ છે. એથી જ આ દેહ અદ્વૈતરૂપ દેખાય છે. હે સાધુ ! આ દેહને નિહાળતાં ચક્રિત થઈશ નહિ, પણ સ્થિરતાપૂર્વક એ દેહનું આલોચન કરજો. જો, આ દેહમાં નચિંત અંતઃકરણ છે. તું આ અંતઃકરણનો પટ પામે તો નીચેનાં અંતઃકરણસહ દેહ જામી જાય છે. જેમ શીતના

યોગ વડે પાણી જામીને બરફરૂપ બંધાઈ જાય છે તેમ ચિત્ત નિવૃત્તિ પામતાં નચિંત થવાય છે, ત્યારે નીચેના અંતઃકરણ યુક્ત સર્વ દેહો જામી (ઠરી) જાય છે. જ્યારે તું આ પરમકારણદેહનો પટ પામીશ, ત્યારે તને ઠંઢાળીને જાગ્રત કરનાર આ બાબુનું કોઈ પણ તત્ત્વ તારા પ્રદેશ સુધી પહોંચશે નહિ એટલે તને આ બાબુ કોઈ ખેંચી લાવી શકશે નહિ. એવા સુખરૂપ નિરાલાંબ દેહનો, હે સાધક ! તારે સંગ કરવા જેવો છે. વળી આ પરમકારણદેહમાં તું પરમ વિદેહરૂપે રહેલો છે. હે સાધુ ! આ આખર સિદ્ધાંત સમજવાની તક ચૂકીશ નહિ. ધ્યાન રાખ, જે વસ્તુ પરમ વિદેહરૂપ છે એ જ તારું નિજ રૂપ છે. હજી સ્પષ્ટ સમજાવું છું કે આ પરમકારણદેહ એ તારું ઘર છે. સોડંગત્રણુવ એ તારું જીવન છે અને નચિંતઅંતઃકરણ એ તારી મોજ છે. આ ત્રણેનો સાક્ષી એ જ તું પોતે છે; એટલે કે આ ત્રણેયનો પ્રકાશક તું પોતે છે. માટે આ પરમકારણદેહરૂપ તારા ઘરમાં સ્થિર થા. જો તું આ ઘરની સ્થિરતાનો લાભ ચૂકીશ નહિ તો વિદેહ સ્વરૂપે થવાશે. આ ઘરમાં ગયા અને રહ્યા એ જ વિદેહી પુરુષો થયા છે. જેણે સદ્ગુરુદ્વારા આ પ્રમાણે જ્ઞાનનાં સાધન મેળવ્યાં હશે તેમને આ વિદેહદશા પ્રાપ્ત કરવાનો લાભ મળશે. માટે હે સાધક ! આ પરમતત્ત્વનો વિચાર કરી આ પ્રમાણે નિશ્ચયપૂર્વક રહેવાનો યત્ન કરવો.

જહ તન તજી લખ વિવિધી વિભાગા, ચૈતનલખચિતવન અનુરાગા
મકરતાર દોરી દમ શ્વાસા, તામધ્યે કૈવલહંસ નિવાસા. (૧૨)

હે પરમવિદેહી અંશ ! તું જે શરીરમાં સ્થિર છે તે શરીર
જડ અને ચૈતન્યથી રચાયેલું છે. જ્યારે પરમપદપ્રાપ્તિ અર્થે
ધ્યાન ધરવા એસે ત્યારે આ પ્રમાણે વિચાર કરવો. હું કહું
છું કે જડચૈતનનો વિચાર કરતાં જડથી ચૈતન્યને તારવી
શકવો એ જ મુક્ત દશાની નિશાની છે. જો, હિરણ્યગર્ભ
એ જ જડચૈતનની એકતાનું નામ છે. પતિએ જગત રચ્યું
ત્યારથી જ જડચૈતન ભેગાં છે. હજી સુધી આપણે જડથી
અલગ ચૈતન્યરૂપ થયા નથી. દરમિયાન વચમાં અર્ધો કલ્પ
વહી ગયો. પણ હજી તેવા ને તેવા જ છીએ. કહો, લાખો
વખત જનમ્યા હોઈશું અને લાખો વખત ગુરુ કર્યા હશે
પરંતુ જડચૈતનને જુદાં પાડી શકીએ એવું જ્ઞાન કોઈ ગ્રંથ-
કારે વા ગુરુએ કર્યું હોય એમ દેખાતું નથી. હવે, હે શિષ્ય !
વિચાર કર. નખશિખપર્યંત જે બધું શરીર દેખાય છે તે
જડ છે. આ શરીરની અંદર વિધવિધ તત્ત્વોનું મિશ્રણ છે
તે પણ જડ છે. વળી દશ ઇન્દ્રિયોથી લઈ ગુણ, પ્રાણ,
અંતઃકરણ, અવસ્થા વગેરે તથા બીજી નાની નાની જે અનેક
પ્રક્રિયાઓ આ શરીરમાં થાય છે તે બધું જડ છે. હે ચૈત-
ન્ય અંશ ! આ જડ શરીરના ખાલી ખોખામાં સર્વાંગે પ્રણવ
વ્યાપક છે અને એ પ્રણવમાં તારું પ્રતિબિંબ છે; એથી
કરીને તારું પ્રતિબિંબ અસ્થિર છે, જેથી એ બિંબને સોડંગ.

પ્રણવમાં સ્થિર કરીશ ત્યારે તને જડચેતનની જ્ઞાનયુક્ત બાણ થશે. હવે હે અંશ ! વિચાર કર. તારા પરમકારણ-દેહરૂપ નૂરભૂમિકામાં આ બાબુના પદાર્થ નથી, એટલે આ પદાર્થના જ્ઞાનની ત્યાં તને જરૂર પણ નથી; માટે સ્થૂલથી લઈ સૂક્ષ્મ પર્યંત મહાકારણદેહ સુધીનાં તરવો તથા દેહો પણ જડ છે તેમજ દુઃખરૂપ પણ છે. આમ જડ વિભાગનો વિચાર કરવો. પછી ચૈતન્ય સંબંધીના લક્ષણું આલોચન કરવું. આમ જડનો સંપૂર્ણ વિભાગ હાથ લાગે ત્યારપછી ચૈતન્ય સંબંધીના લક્ષણું ચિંતવન અનુરાગપૂર્વક કરવું. હવે હે શિષ્ય ! ધ્યાન ધરવાના આરંભમાં જ એક વાત ખાસ લક્ષમાં લેવાની છે તે સમજાવું છું તે સાંભળ. જેમ કરોળિયો પોતાના મુખમાંથી કાઢેલા તાર વડે અંતરિક્ષ ધર બાંધે છે અને તે તાર વડે અંતરિક્ષ ખેલે છે. તેમ, એ ન્યાયે ચૈતન્ય અંશના પોતાથી ચેતન થયેલા શ્વાસરૂપ દોરી વડે આ પંચભૌતિક ઘાટ બંધાયેલો છે; તે દોરી દ્વારા જ આ શરીરમાં વિધવિધ પ્રકારના ખેલ અવસ્થાઓ અને અંતઃકરણને સ્વાધ્ય રાખી ખેલે છે. વળી આ શ્વાસની મધ્યમાં ચૈતન્ય અંશનું પ્રતિબિંબ પડેલું છે. જેમાં પ્રતિ-બિંબ પડ્યું છે તે શ્વાસ સર્વાંગ શરીરમાં વ્યાપક છે. આ વ્યાપક શ્વાસને લીધે સર્વાંગ શરીરમાંથી બાણ સ્પુરે છે. આ બાણનો બાણકાર ચૈતન્ય અંશ છે અને તે પોતે પિંડ-પ્રક્ષાંડની સંધિને વિષે સહેજશૂન્યરૂપ ધરમાં સોહંગપ્રણવ

સહ અખંડ એકતા રાખીને દ્રષ્ટારૂપે રહ્યો છે. આ સોહંગસોહંગની અંધિ ધ્યાન ધરનાર ધ્યાનીથી લક્ષ વડે છૂટે છે. અને તે સોહંગરૂપ થઈ જાય છે; માટે નિત્યપ્રતિ આ પ્રમાણે પ્રણવનું ધ્યાન ધરવું. આમ પ્રણવનું ધ્યાન ધરતાં ધરતાં લાંબા સમયે પ્રણવમાં સ્થિરતા આવે છે. જેમ જેમ પ્રણવ સ્થિર થતો જશે તેમ તેમ પ્રણવમાં રહેલું તારું બાહ્ય પ્રતિબિંબ સ્થિરતાવાળું તારી અલ્પજ્ઞ સન્નિધિ દષ્ટિએ પડશે. જો, પાણી હાલતું હોય તો આપણા મુખનું પ્રતિબિંબ સ્પષ્ટ જોઈ શકીએ નહિ. તેવી જ રીતે પાણીરૂપ પ્રણવ અસ્થિર હોય તો અંદર આવેલું પ્રતિબિંબ સ્પષ્ટ દેખાશે નહિ. માટે હે સાધક ! ધ્યાનમાં સ્થિરતા મેળવવા આ લક્ષનું વારંવાર ચિંતવન કરવું.

સૌ હંસા આપનું નિજ આપુ, દરસ પરે પહી ધ્યાન પ્રતાપુ;
જવ દરસે હંસા પહી ધ્યાનુ, તવ અનુભવ ઉર હોય અવિલાનુરૂઃ
શ્વાસમાં જે પ્રતિબિંબ છે અને એ વિષે ઉપર પ્રમાણે સમજૂતી આપીને તમોને સમજાવ્યું છે તે મુજબ તે પ્રતિબિંબ તારું પોતાનું હોઈ એ જ તારું નિજ આપનપરૂપ સ્વરૂપ છે. માટે હે સાધક ! પ્રણવનું ધ્યાન ધરજે; એથી કરી આ ધ્યાનના પ્રતાપે તમારું આપનપુ દૃશ્યમાન થશે. જ્યારે આ ધ્યાન પ્રમાણે આ હંસને જોશો ત્યારે મહાન ઉગ્ર અનુલવ પગટ થશે અને આમ અનુલવ પ્રગટ થયે તમારા સકર્તા પતિનો સાક્ષાત્કાર થશે. હે સાધક ! આ

સ્થાને એક વાત લક્ષમાં રાખ ! અત્યાર સુધી અભ્યાસ કરી ગુરુદ્વારા અનુભવ મેળવી તું આટલા સુધી આવ્યો, ત્યારે તને આપનપુનું ભાન થયું. આ ભાન કરાવનાર પરમશુર છે. તેમની યોગ્યતા ડગલે ને પગલે ભૂલીશ નહિ. જો. પ્રતિબિંબનો યોગ થતાં તું સ્વરૂપે થયો કે તરત જ પતિ તરફથી ગતિ પ્રાપ્ત થાય છે, એ જ ઉગ્ર અનુભવ હોઈ એ અનુભવદ્વારા પતિનો સાક્ષાત્કાર થાય છે.

જપ અનુભવ ઊર પ્રગટે કરતા, ઇંડપિંડ ફોડો જાય સુરતા;
જદ્ કેવલ નિજપદ્મકુ પરસે, દિવ્ય દ્રષ્ટ આંહાંવાંહાં સઘ દરશે ૧૪

હે સાધક ! આ પ્રમાણે પતિ તરફથી જે ગતિ પ્રાપ્ત થાય છે તેનાથી તારામાં ઉગ્ર અનુભવ પ્રગટ થશે. આમ અનુભવ પ્રગટ થતાં પિંડ તથા ઇંડ એટલે બ્રહ્માંડભરનાં સઘળાં શરીરો તેમજ બ્રહ્માંડ સહ સર્વે ઘાટોના સઘળા પડદા તારા અનુભવ આગળ ખુલ્લા થઈ જશે. આમ સર્વ ઘાટોના પડદા ખુલ્લા થતાં નિજ ચૈતન્યની સુરતા તે સર્વની બાહ્ય-કાર થાય છે એટલે તે સુરતા સર્વ પડદાને ભેદીને સકર્તા-પતિને સ્પર્શીને રહે છે ત્યારે તે સમયે આ ચૈતન્ય અંશને પોતાની દિવ્ય દૃષ્ટિ વડે આ બાબુ અને તે બાબુ સર્વ સ્થળે સર્વ ઘાટની ગતિ દશ્યમાન થાય છે.

બહી પરકાર ધ્યાન નિત્ય કરના, મુક્તરૂપ હોય વિશ્વ વિચરના;
આસન સમ લટ ઘડી તોન નેમુ, ચંચલચિત્ત મન વશ કરી ઘેમુ ૧૫

હે અંશ ! અત્યાર સુધી ઉપર પ્રમાણે મેં તારી આગળ
જે વર્ણન કર્યું તે પ્રમાણે નિત્યનિરંતર ધ્યાન ધરવું એટલે
પછી તું આ બાબતના સર્વ બંધનોથી મુક્તરૂપ થઈ આખા
વિશ્વમાં વિચરીશ, તોપણ તને તારા પ્રદેશમાં આ બાબતની
ટક્કરો હાનિ પહોંચાડશે નહિ. હે સાધક ! છ ઘડી સંપૂર્ણ
એસી શકાય એવો નિયમ લઈ પદ્માસને સ્થિર થવું. પછી
તારું જે મન ચંચળતાવાળું છે તે ચિત્તસહ વશ કરીને
તેના વેગને ધીમે પાડવો.

દ્વે સેહેસ્તર સત સાઠહી જાપુ, ઘડો ચટકે હોય શ્વાસ સમાપુ;
સુનો મમ સંત ઉપાસનમર્મુ, અહોનિશકરોપહી તજી ઓરુભરમુર્દુ
હે સાધક ! આ છ ઘડીમાં બે હજાર એકસોને સાઠ અજપા
ઉઠે છે અને એટલા અજપાનો જાપ થતાં આ છ ઘડીનો
શ્વાસ પૂર્ણ થાય છે. આ છ ઘડીનું માપ તે ઘડિયાળનો
આધાર રાખીને કરી શકાય તેમ નથી, કારણ કે જાગ્રત-
અવસ્થા બાર ઘડી ભોગવે છે. આ બાર ઘડીના ચાર હજાર
ત્રણસોને વીશ અજપા થાય છે, તેનું અર્ધ આપણે જાપ
જપવાના છે. હે સાધક ! લક્ષપૂર્વક યાદ રાખજે કે જે
સમય પર જાગ્રતઅવસ્થાનું પરિવર્તન આપણા શરીરમાં
થાય ત્યારથી ઘડીની ગણતરી કરી શકાય. જાગ્રતઅવસ્થા
સિવાયની બીજી અવસ્થાઓમાં નક્કી કરેલી ઘડીઓ મુજબ
જાપ જપાય નહિ. જાગ્રતઅવસ્થાની અડધી મજલ સુધી
છ ઘડી થાય છે. આ અવસ્થાની સાથેના સંબંધવાળી જે

ઘડી છે તે ઘડીમાં આ બે હજાર એકસો સાઠ બપ જપ-વાના છે. સાધકે પ્રથમ અવસ્થા ઓળખવાનો અભ્યાસ કરવો. પછી તેમાં જાતઅવસ્થા શોધી લેવી અને તે અવસ્થા મુખ્ય રાખી તેમાં ઉઠતા અજપાનો બપ જપવો. જ્યારે અવસ્થા બદલાય છે ત્યારે અજપા તો તે જ છે પણ તેની પ્રક્રિયા બદલાઈ જાય છે, તે આ અજપાનું સાધન સાધનાર તરત સમજી જાય છે, માટે અવસ્થા સાધ્ય કરવામાં સાવધ રહેવું. હે મારા સંત ! મારી આ ઉપાસનાનો મર્મ આ પ્રમાણે હોઈ આ બાબુનો સઘળો ભ્રમ ત્યજી દઈને અહર્નિશ આ પ્રકારે ઉપાસના કરવી.

હરિજન માટેની ઉપાસના વિધિ.

અગમ ઉપાસ સો કહી સંતનકુ, સુગમ ઉપાય કહું હરિજનકુ;
કરી સ્નાન માન જશ ઉબહી, મનમંજન અંતર કરી શુદ્ધહો. (૧૭)

હે શ્રી-હરિના ભક્ત ! સાંભળ. અગમ્ય પ્રદેશની ઉપાસના તથા ધ્યાન ધરવાની હકીકત પ્રથમ સંતજનોની કહી. હવે સુગમ એટલે સહેલાઈથી સમજી શકાય અને તદનુસાર ધ્યાન ધરી શકાય તેવી ઉપાસનાયુક્ત ધ્યાન ધરવાનું કહું છું તે સાંભળ. હે ભક્ત ! સૂર્યોદય થતાં શૌચ અને સ્નાનથી પરવારી સંસારના ઉપયોગમાં ન લેવાની હોય એવી એકાંત જગ્યાએ જઈ મનને મંજન કરવું એટલે માંજવું, એટલે કે મનને શાંતિ આવે એવો વૈરાગ્ય પોખવો અને મનને સમ-જાવવું કે, હે મન ! તર્કવિતર્ક કરીશ નહિ તથા વાસનામય

જે જે તરંગો ઊઠે છે તેનો અમલ કરીશ નહિ. મને મારા પતિ તરફ જતાં અડચણભૂત થઈશ નહિ. આમ વૈરાગ્યનું પોષણ આપી મનથી થતા ઉપદ્રવોને શાંત કરવા. હે ભક્ત! એક વધુ વાત યાદ રાખ કે જ્યારે તું એકાંતમાં સિદ્ધ કરેલા આસને બેસી મંત્રાવાહન કરીશ ત્યારે તે પ્રસંગે મનમાં સ્થિરતા વૈરાગ્યના પોષણે કરીને આવે છે. તે મનની સ્થિરતા થતાં બુદ્ધિમાં જાગૃતિ આવે છે, એથી કરી બુદ્ધિના ઘરમાં રહેલી વાસનાનું જોર વધે છે. આમ વાસનાનું જોર વધતાં બુદ્ધિમાં જે વિચારવાની શક્તિઓ છે તેની ઉપર વાસનાનું આરછાદન પડે છે, તે સમયે સ્વપ્ન સ્ફૂરી ઊઠે છે. ત્યારે જે લક્ષ સાધ્ય કરવા એકાંતમાં બેઠા છીએ તેવું જ્ઞાન રહેતું નથી અને બુદ્ધિ આડાઅવળા વિચારોમાં ચડી જાય છે. આમ વિચારોમાં ને વિચારોમાં ઘડી બેઘડી નીકળી જાય તો પછી શુદ્ધ સજ્જલ જન આપણે કરી શકીશું નહિ. માટે મનને જ્ઞાનસમજણે સ્થિર કરતાં આવડશે પણ બુદ્ધિ મન કરતાં હજારોગણી બળવાન છે તેને તાબે કરી તેના ઉપર અંકુશ મેળવવાની શક્તિ પ્રાપ્ત કરવી મુશ્કેલ છે. આ સ્થળે જતાં બેલી સદ્ગુરુ છે તેમનું વંદન કરવું; અને દીનતાપૂર્વક સદ્ગુરુના ચરણશરણની આજીજી સ્વીકારાવવા દિલમાં નરમ થવું, મોહક ભાવનો ત્યાગ કરવું, કામક્રોધાદિકને દૂર રાખવું. આમ કરવાથી શરીરનાં ગાત્રોરૂપ

અવયવોમાં નિર્મળતા આવશે. આ નિર્મળતા સર્વ શરીરમાં અમલ કરશે. આમ નિર્મળતારૂપ અમલ મેળવેલો ભગવન્ન જન ગુરુના શરણમાં ઝૂકતાં, એ દાસને તે શરણમાં લેશે. આમ ગુરુ શરણમાં લેશે ત્યારે બુદ્ધિથી જે જે વાસનાઓ સ્કુરે છે તે તે, હે ભગવન્ન જન ! તારા અંકુશમાં આવશે. પછી દિલમાં અતિશય ભગૃતિ રાખી જે તારા અંતરહૃદયમાં ગુપ્ત જાપ ઊઠે છે તેમાં ચિત્તને પરોવી દેવું. આમ ગુપ્ત જાપ જપતાં એક ભય છે અને તે કુંભવ્યવસ્થા છે. જો આ કુંભવ્યવસ્થાનો અમલ આ ધ્યાનના સમયે થઈ જાય તો સર્વાંગ શરીરમાં જે તારી જાણ છે તે અને તારી દષ્ટિ રુંધન પામે છે. આમ જાણ રુંધન પામતાં ધ્યાનમાં બેઠલા હરિ-ભક્તિને નિદ્રા આવે છે. પછીથી તે આ નિદ્રામાં ઢળી પડે છે. જે સમયે ભક્ત નિદ્રાધીન થઈ ઢળી પડે છે તે સમયે પુનઃ સહેજ ભગૃતિ આવી જાય છે. આથી પાછો ફરી સાવધ થઈને બેસે છે પણ પૂરેપૂરી કુંભવ્યવસ્થા નાશ પામી હોતી નથી એટલે તે ફરી પાછો ગાત્રો ઢીલાં પડી જવાથી ઢળી પડે છે. આમ ને આમ ઘડી બેઘડી વ્યતીત થઈ જાય છે, એટલે સમય જાય છે અને ધ્યાન પૂરું ધરી શકાતું નથી. આ કારણને લીધે, હે ભક્તજન ! તું ખૂબ સાવધ રહેજે. તારા અંતઃકરણમાં અને શરીરમાં રોમેરોમ ભગૃતિ રાખજે. જો કુંભવ્યવસ્થાની ટક્કર લાગશે તો ઉપર કહ્યા

મુજબ તે વ્યવસ્થાને તાબે થઈ જવાશે, માટે સંભાળપૂર્વક શરીરમાં શમતા સાચવી શકાય એવી દૃઢતાનું પોષણ કરવું. જો સ્વપ્ન આદિ બુદ્ધિના ઘરમાં ઊઠતી વાસનાઓને તાબે કરી શકશે નહિ તો ભજન થઈ શકશે નહિ વા ધ્યાન પણ ધરી શકાશે નહિ. ધ્યાન ધરનારે સર્વ ઇંદ્રિયોના ગોલખને સંકુચિત કરવા. પછી તેના ઉપર આપણી જાણનું આચ્છાદન નાખવું. આ જાણરૂપ છાયાને લીધે ઇંદ્રિયોની વાસનામાં અંકુરો ફૂટશે નહિ. હે ગુરુદેવના પ્રેમીલા ભક્ત-જન ! તારા શરીરની અંતરરચના એટલી બધી ગુપ્ત છે કે ભલભલાઓને ઢોળી પાડે, છતાં આ મને ઢોળી પાડનાર કોણ છે અને એ ક્યાંથી આવ્યો છે તે તેઓ સમજી શકતા નથી. એટલા માટે તારા શરીરરૂપ ક્ષેત્રમાં અનંત કાળથી આ ચોરો ઘર કરીને પોતાનો અમલ જમાવી પડેલા છે. માટે અતિશય વૈરાગ્યના અને જ્ઞાનના પોષણે તેમને હાંકી કાઢી શુદ્ધ અને સરળતાવાળું હૃદય બનાવી તેમાં ભક્તિનાં અંકુરોને જાગ્રત કરવાં. આથી સર્વાંગ શરીરમાં ભક્તિ સિવાય બીજું દેખાશે નહિ. આમ ભક્તિ દૃઢ કર્યા પછી ગુરુના મૂળ ખરા ચરણ ઉપર પ્રીતિ લાવીને રહેવું.

આસન દૃઢ પકાંત જમાઈ, ગુરુચરનન પ્રથમ લહેલાઈ;
બોહોરુ કહે જેહી નિજ જાપુ. સો જપીય તજી તન મન આપુ(૧૮)

હે હરિભક્ત : આમ અંતરને શુદ્ધ કરેલા આસન પર એકાંતમાં બેસી પ્રથમ ગુરુના ચરણમાં તનમન અર્પણ કરી લહે લગાડવી. પછી ગુરુએ જે અંતરભાષ જપવાને સમજાવ્યું છે તે જપવો. આ જાપનો ધ્વનિ અખંડ ઊઠે છે. તે જાપરૂપ એતપ્રોત થવું. આથી કરી આ જાપમાં જે જે ઋચાઓ ઊઠે છે તે લક્ષમાં લેવી. તેમાં યોગ્ય અને અયોગ્ય, આ બન્ને પ્રકાર સમજાશે. તેમાં પતિ તરફ જવાનો અંતરલક્ષ રાખવો અને અયોગ્ય ઊઠતા વિચારો દૂર કરવા. આ વાત ધ્યાનમાં સ્થિર થયા પછી ભૂલી જવી નહિ. જે ભૂલી જવાશે તો અંતઃકરણમાં બહેરશૂન્યની છાયા પડશે. આમ બહેરશૂન્યની છાયા પડતાં શુદ્ધ વિચારયુક્ત ભાવનાનો નાશ થાય છે. માટે અંતરભાષ જપતાં લક્ષ્યબિંદુ ત્રિકૂટિસ્થાને સ્થિર રાખીને અંતરનું આલોચન કરવું. નાસિકાના અગ્રભાગથી લઈ ભૃકુટિથી બ્રહ્મરંધ્ર સુધી ભાવનાનું પરિવર્તન રાખવું. આમ કરવાથી ધ્યાનમાં નિદ્રા તથા સ્વપ્ન ઉપસ્થિત થશે નહિ, પણ અમૂલ્ય આહ્લાદભર્યો આનંદ પ્રાપ્ત થશે. વળી એક વાત કહું છું કે જે વસ્તુ ઉપર લક્ષ્યબિંદુ જમાવવાનું છે તે વસ્તુરૂપ પ્રણવ છે. આ પ્રણવમાં શરીરનાં સઘળાં તત્ત્વો, અંતઃકરણ અને અવસ્થાઓ વર્તે છે. જેની જે ક્રિયા થાય છે તે પ્રણવની સ્થિરતાએ દેખાશે. જુઓ, પ્રણવ એકલો નથી. પણ તેમાં અનેક તત્ત્વોના અર્ક મળેલા છે; તે પ્રણવ ઉપર સ્થિરતા

લાવવાથી તેમાં રહેલા ઇંદ્રિયો, અંતઃકરણ આદિના વિત્તરૂપ અર્કતું જ્ઞાન થશે. આમ જ્ઞાન થતાં જડચેતનનો નિવેડો કરતાં અડચણ પડશે નહિ. માટે હે ભક્તજન ! સર્વથા પ્રણવમાં સ્થિર થવું.

જુગલ ઘડી જતમત સહ રહેના, સુરતનુરત ઉન્મનો ચિત્ત દેના;
જાપ સમસે વીશ જપાઈ, જુગલ ઘડી તથ પૂરન થાઈ. (૧૯)

આ પ્રમાણે ધ્યાનની સ્થિતિ પૂર્ણ બે ઘડી ભોગવવી. આ બે ઘડી તે જાગૃતઅવસ્થાની બેઠાંચે. આ અવસ્થા વિષે કિચિત્ સમજ આપું છું તે, હે ભક્ત ! લક્ષમાં લેવી. જો, સવારે પ્રાતઃકાળે બેઠાંચે બેઠાંચે તે સમયે જે અવસ્થા વર્તેલી હશે તે અવસ્થાનાં ચિહ્નો દેખાશે. જો બેઠાંચે વખતે સ્વપ્નનું પરિવર્તન હોય તો સ્વપ્નના અંતે જાગૃતઅવસ્થા આવી છે એમ માનવું. કદાચ સુષુપ્તિઅવસ્થાના પરિવર્તનને અંતે જાગૃતઅવસ્થા આવી હોય તો જલદી આંખ બંધ કરે નહિ. તેવીજ રીતે તુર્યાને અંતે જાગૃત અવસ્થા સ્ફુરી હોય તો આંખ બંધાડવા છતાં અધાધૂંધ દેખાય અને ઉન્મની અવસ્થાને અંતે જાગૃત સ્ફુરી હોય તો પથારીમાંથી બેઠાંચે સર્વાંગ શરીરમાં હોશિયારીભર્યો આનંદભેર, સ્વચ્છ દિલથી જાગૃત થાય છે. આ જાગૃતઅવસ્થા એજ ખરી જાગૃતાવસ્થા છે. વળી ઉન્મનીને છોડે જે જાગૃત આવી છે તેજ આ જાગૃત છે. માટે ભજન વા ધ્યાનના શિક્ષકે આ પ્રમાણે

પ્રયત્નપૂર્વક અભ્યાસે જાગ્રત શોધી કાઢી આ અવસ્થામાં ધ્યાન ધરવું. આથી કરી આ અવસ્થામાં કુંભવ્યવસ્થા આદિ બીજી હરકતો નડતી નથી અને સરળતાપૂર્વક નિર્વિઘ્ને ધ્યાન ધરી શકાય છે. આ ધ્યાનમાં સુરતા અને નૂરતા એક કરી નચિતઅંતઃકરણવાળા ધરમાં ઉન્મુની આવેલી છે ત્યાં સ્થિર થવું. આમ ઘણી સાવધતાથી બે ઘડી જતમત રહેવું. એ બે ઘડી દરમિયાન સાતસોને વીશ જાપ પૂરા થશે. આ જાપ જીલમુખ દ્વારા જપાય તેવો નથી. માટે એથી કહું છું કે બાહ્ય મંત્ર આદિ ઉચ્ચાર કરવાથી આ બે ઘડી જપવાના જાપની સિદ્ધિ થશે નહિ. આ ગુપ્ત જાપ અખંડ તારા અંતર-હૃદયમાં હરદમ ઊઠી રહેલો છે. આ હરદમ ઊઠતા જાપ સાથે ચિત્તવૃત્તિઓને સ્થિર કરવી.

**પદ્મી પરકાર ધ્યાન નિત્ય ધરહી, તવ હરિજન નરનાર ઉધરહી;
ઓરુ તોનસે પુની સૂક્ષ્મ ટેકુ, લઘુ હરિજન કહું ધ્યાનધરેકુ. (૨૦)**

હે ભક્તજન! આ પ્રકારે નિત્ય ધ્યાન ધરવું એથી જ કરી હરિજન સ્ત્રીપુરુષનો ઉદ્ધાર થશે. આમ ધ્યાન ધર્યા સિવાય બીજા કોઈપણ રસ્તે ભક્ત સ્ત્રીપુરુષનો ઉદ્ધાર નથી. હવે આથી વધારે સૂક્ષ્મ ટેકવાળો વધુ પડતો સહેલો માર્ગ જે લઘુ હરિભક્તોને ધ્યાન ધરવાનો છે તે બતાવું છું.

લઘુ હરિજનને વર્તવાના નિયમ.

**સહેજ સ્વભાવ ચઢાવ ગુરુચરના, કૈવલકૈવલ જાપ ઉચરના;
કરી સ્નાન ધ્યાન ડર ગુરુકા, સહેજ દશા સાધન હરુભરુકાર**

હે ભક્તિની ઈચ્છાવાળા હરિજન ! ભક્તિ કરવાનો પ્રકાર કહું છું તે સાંભળ, સદા નિરંતર સહેજ સ્વાભાવે ગુરુના ચરણની આહના કરવી; અને મુખ વડે હરતાં ફરતાં 'કૈવલ કૈવલ' આ જાપનો ઉચ્ચાર કરવો. હે ભક્ત ! સ્નાન શોચ આદિથી પરવારી તારા ઉરમાં ગુરુનું ધ્યાન અખંડ રાખવું અને સહેજ સ્વાભાવિક સ્વરૂપે સદા રહેવું. આ પ્રમાણે સદા સાધન સાધવું.

ઠૂઠત બેઠત હરતાં ફરતાં. સંતનકી સેવા રહીષ કરતાં :
સહેજ ઉપાસના સૂક્ષ્મ જનકી સોહી પળપાવત ગતિ સરજનકીરર હે હરિજન ! સંત મહાપુરુષોની સેવા હરતાં ફરતાં તથા ઊઠતાં બેસતાં અર્થાત્ ડગલે ને પગલે કરતા રહેવું. સૂક્ષ્મ હરિજનને આ સહેજ ઉપાસનાનું રૂપ બતાવ્યું તે મુજબ રહેનાર હરિજનને પણ સંતને જે અંતિમપદ પ્રાપ્ત થાય છે તે તથા શ્રેષ્ઠ ભક્તને જે પદ પ્રાપ્ત થાય છે તે જ પદ પ્રાપ્ત કરવાની ગતિ મળે છે અને સર્જનહારને પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

કામ ક્રોધ મોહ તજી અહંકારા, હરખ શોક અભિમાન વિકારા;
શીલવંત લક્ષે નિશાદિનહી, સો સાચે હમેરે હરિજનહી. (૨૩)
હે હરિજન ! છેવટ કહું છું કે કામ, ક્રોધ, મોહ, અલંકાર, હર્ષ, શોક, અને અભિમાન આદિ વિકારને સદંતર ત્યજી દઇને શીલવાન રહીને નિરંતર સદ્ગુરુલક્ષમાં રહેવું. આ પ્રમાણે આ લક્ષ મુજબ જે હરિભક્ત હમેશ રહે છે તે જ મારો સાચો હરિજન છે.

ત્રણે પ્રકારના ઉપાસકોની એક રહેણી વિષે.

ત્રણ પ્રકાર ઉપાસના થરની, સંત સહિત ઓરુજન નારીનરનો; રહેશ કહું હરિજન સંતનકી, જેહી રહેશે ગતિ હોય અગમકી રથ

હે ભગવદ્ભક્ત ! ઉપર અત્યાર સુધી જે ત્રણ પ્રકારની ઉપાસનાનું વર્ણન કર્યું તે પ્રમાણે સંત, ભક્ત અને હરિજન સ્ત્રીપુરુષને ઉપાસના કરવાની છે. હવે મારા તરફ ખાસ ધ્યાન આપો. જુઓ, રહેણી આ ત્રણે ઉપાસકોને માટે એક જ છે. જે રહેણી વિષે કહું છું તે તેનું પાલન કરવાથી સકર્તા સત્કૃતિવલ્લભ અગમ્ય પ્રદેશમાં લઈ જશે.

ઝૂઠ પ્રપંચ ચોરી ઓરુ હેરી હરિજન સો उन रहे न नेरी; जीवदशा वरतत जुग रीति, अलग रहे तीनसे तजी प्रीति. (૨૫)

હે ભક્ત ! જૂઠ, પ્રપંચ, ચોરી અને હેરી (છૂપી રીતે જોવું તે) આ બધાથી ઉપાસકોએ દૂર રહેવું. વળી જીવદશાએ વર્તનારા તથા જગતની રીત પ્રમાણે રહેનારા સંસારી જીવનમાત્ર ઉપરથી પ્રીતિ ત્યજી તેમનાથી અલગ રહેવું.

साकुट संग न करही मेलापु, जीन संगे बढे शोक संतापु; जीवकी शीख हरदे नवघरही, आपनो बोध ओरनकु करही. (૨૬)

હે ભક્ત ! શાકુટોનો સંગ કે મેળાપ કરવો નહિ, કારણ તેમના સંગનાં શોક અને સંતાપરૂપ ફળ મળે છે. માટે કદીએ તેમના સંગમાં જવાની ભૂલ કરશે નહિ. વળી તે તમોને શિખામણ દેવા આવે તો તે હૃદયમાં ધારણ કરશે.

નહિ, પણ તમારો પોતાનો ઓધ તેમને કરવો.

શુરીમલોકે નિકટ ના રહીશ, હરિજનસંગ સદા નીરવહીષ;
સાધન રહેજ ક્ષેત્ર ધામનકી, કહી ઉપાસ સંતહરિજનકી. (૨૭)

હે પરમપદના સાધકો ! સંસારી જીવની ભલી વાત હોય કે બુરી વાત હોય, ગમે તે હોય તો પણ તેમની પાસે રહેવું નહિ. માત્ર સંત અને હરિજનોના સંગમાં સુખનું અંતિમ ઠેકાણું છે એમ માનીને સદા નિરંતર તેમની સાથે હળીમળીને રસબસ થઈ રહેવું. જુઓ, સાધવાના સાધન વિષે તથા રહેવાની રહેણી વિષે તથા બ્રહ્મક્ષેત્ર, કૈવલધામ તથા સંત હરિજનની ઉપાસના વગેરેનું આ અંગમાં વર્ણન કરીને તમોને સમજાવ્યું છે; માટે સદાય આ સમજાવ્યા પ્રમાણે સમજાવેલા પદમાં સ્થિર રહેવું, એમાં જ તમારું કલ્યાણ રહેવું છે.

અહોનિશ રહે યહી જન જતમતહી, તબ પાવે કૈવલપદગતહો;
કહે કુવેર સુનો જન સંતુ, યહી મમ બોધ રહો ચિતવંતુ. (૨૮)

આ પ્રમાણે અહર્નિશ જતમત રહેનાર સંતભક્ત સકર્તા સતકૈવલના પરમપદની ગતિને પામે છે. સમર્થ કુવેર સ્વામીજી કહે છે કે અત્યાર સુધી હું જે ઓધ-ઉપદેશ આપી ગયો છું તેમાં જ ચિત્ત રાખીને રહેજો.

ખટદર્શી સિદ્ધાંતની હદ દેખાડવા વિષે

અંગ-૮૧.

આન્ય ઉપાસના અતિ ભવમાંહી, કેવલપદગત ત્રીનસે નાંહો;
જપ તપ તીરથ સંજમ સેવા, ઘરતવાન ફલદાયક દેવા. (૧)

હે ભક્તજન ! હવે પછી વિચાર કરવાને જ્ઞાન સમજાવું છું તે ઉપર લક્ષ આપ. જો, અત્યાર સુધી જે ઉપાસનાનું વર્ણન કર્યું તે અને આ બાબતની અનેક ઉપાસનાઓ આ જગત-ભરમાં ભરાઈને રહેલી છે. આ બાબતની આ અનેક ઉપાસનાઓમાં સકર્તા સત્કૃતિવદના પદનો પ્રકાશ કરે તેવી ગતિ નથી; કારણ કે આ બાબતની ઉપાસના તે જપ, તપ, તીર્થ, સંયમ, વ્રત, સેવા તથા દાન હોઈ એ બધાં ફળ આપવાવાળાં છે એમ કહી તેમનું પ્રતિપાદન કરેલું છે.

સો સઘથી કરતવ તન કરની, ભુગતે અહીં કે અહીં સઘ ધરની;
વેદ પુરાણ શાસ્ત્રગત વ્યક્તા, સો મી પળ ત્રીન ગુન ચિત્ત રગતા. (૨)

હે ભક્ત ! આ બધીએ ઉપાસના કૃતવાળાં શરીરોને પામવાની કરણી છે. આ બધી ઉપાસનાની કરણીનાં ફળ પૃથ્વી ઉપર અહીં ને અહીં ભોગવવાનાં છે. વળી વેદ, પુરાણ અને શાસ્ત્રની ગતિના જે વક્તાઓ ધયા તેમણે પણ તેમનાં ચિત્ત ત્રણ ગુણ આદિ દેવોની આજીજી કરવામાં રોક્યાં છે.

કરમ ભરમ ઇમ સકલ દ્રઢાયો, કેવલપદગત કાહુ ના ગાયે;
કેવલપદગત અકથ અનંતુ, ગતિ નહિ પાવત હવકે જંતુ. (૩)

હે ભક્ત ! જે વક્તાનાં ચિત્ત ગુણ આદિ દેવતાઓમાં રોક્યા છે, તે વક્તા જગતના સર્વલોક આગળ કર્મનો ભ્રમ દઢ કરી બતાવે છે. એમાંના કોઈએ સકર્તા સતકૃતિવલના પદની ગતિ ગાઈ હોય અથવા સમજાવી હોય એમ બન્યું નથી; કારણકે કૃતિવલની ગતિ અકથ્ય હોઈ અંત સિવાયની છે, તે આ બાબુની હદમાં રહેલા જીવ કદીયે પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી.

અવસુનીયો જીવ હૃદયની ગતિયાં, જેહે જાંઠાં લ્યોં જિન જિનકોમતીયાં; કુલદરશી હૃદ કુલ દેવા. આંન્ય બોધ સમજત નહિ મેવા. (૪)

હે સાધક ! જે જે જીવની જેની જેની સાથે ગતિ બેઠાઈને રહેલી છે તે તે જીવની તે તે હદ મુજબ માપક ગતિ હોય છે તે વિષે કહું છું તે સાંભળ. કુળદર્શી પુરુષોની ગતિની હદ કુળના દેવ સુધી હોય છે. તેઓ તેનાથી અધિક બોધ સમજાવનાર મળે તો પણ તેનો ભેદ સમજી શકતા નથી.

આહારદરશી જંતુ જીવ જેહી, આહાર લગે હૃદ કરત સનેહી; દેહદરશીકી હૃદ ગુન તોનુ, તનમન દેહ હોઈ રહે આધીનુ. (૫)

જેટલા જીવજંતુ આહારદર્શી છે તે આહારની હદ લાગે છે ત્યાં સુધીનો પોતાનો સ્નેહ બાંધે છે. વળી દેહદર્શી પુરુષોની હદ ત્રણ ગુણના દેવ સુધી હોઈ તે તેમને તનમન અર્પણ કરી આધીન થઈ રહે છે.

પ્રકૃતિદરશી પરજા બરનુ, કરે ચિંતવન ઉર શક્તિ કે ચરનુ; જીવદરશીકી હૃદ સદ્ જ્યોતિ, ઓરલું જ્ઞાન ગનત સબ છોતી. (૬)

હવે પ્રકૃતિદર્શી પ્રબળનું વર્ણન કરું છું. આ પ્રકૃતિદર્શી પ્રબળ શક્તિને ઉરમાં લઈ તેના ચરણનું ચિતવન કરે છે. વળી જીવદર્શીની હદ સત્ય જ્યોતિનારાયણ સુધીની હોઈ એ સિવાયનાં બીજાં બધાં જ્ઞાન તેનાથી ઊતરતાં ગણે છે.

આત્મદર્શીકો હૃદ બહુભાવુ, હારે નોરજ નિરંતર સાવ;
જે જોઈ હૃદમહી સવ જુગબંધી, આપ આપને દેવ રહે આરંધી. (૭)
આત્મદર્શી પુરુષની હદ બ્રહ્મ સુધીની હોઈ તેઓ પોતાને બ્રહ્મની હારમાં એટલે હું પણ બ્રહ્મ જ છું એમ ભાવ રાખી નિરંતર પોતાને સાવ બ્રહ્મરૂપ નીરખે છે. હે સાધક! આ ન્યાયે આ છ દર્શીના છ દર્શનરૂપ સિદ્ધાન્તમાં જગતમાત્ર બંધનવશ થયેલું હોઈ દરેક પોતપોતાના દેવનું આરાધન કરે છે.

સૌ કેવલગત કયોં કરો પાવે, જેહી બંધે જીવ હૃદકે દાવે;
સુનો હૃદકે જોઈ તન કહું ચરની, જે જોનકુ ગ્રહો કરતહે કરની. (૮)
હે જાણકાર ભક્ત! આમ હૃદવાળા સિદ્ધાન્ત સાથે રાખનાર જીવદર્શીઓ, સકર્તા સત્કૈવલની ગતિને કેમ કરીને પામી શકે? અરે! જેનાં આખાં ચે જીવન હૃદમાપક દેવતાઓની સાથે રોકાયાં છે તેમને પરમપદની ગમ ક્યાંથી હોય! જુઓ, આ જીવદર્શી જે ઉપર કહી બતાવ્યા તેની ઊલટ તપાસ કરી બીજી વાર સ્પષ્ટ ખુલાસો કરી આપું છું તે તું સાંભળ. આ છ દર્શીનાના છ દેવ હોઈ જે દર્શનવાળા જે

દેવને ગ્રહણ કરી તેને પામવાની કરણી કરે છે તે દર્શનના તે હદવાળા દેવના તનનું વર્ણન કરું છું તે સાંભળો.

કુલદર્શીકે તન કુલ નાસી, હમ સોઈ ચરન ઠગોર કહે છાતી;
આહારદર્શીકે તન ગ્રાણવાહ, હમ સોઈ પ્રાણ ઇયુ રહે દ્રઢાઈ. (૯)

એટલા કુલદર્શી જીવ છે તેમનો વિશ્વાસ અને દૃઢતા પોત-પોતાની જ્ઞાતિમાં હોય છે એટલે તેઓ છાતી ઠોકીને કહે છે કે હું અમુક વર્ણનો છું. આમ નાતબંધને જોનારાઓ પોતપોતાની નાતને જ શ્રેષ્ઠ માની તેના તેઓ સેવક થઈને રહે છે. બીજા આહારદર્શી જીવની દૃઢતા પ્રાણવાયુ ઉપર હોઈ હું પોતે એ પ્રાણરૂપ છું અને સર્વમાં પ્રાણ જ સર્વસ્વ છે, પ્રાણ સિવાય બીજું કંઈ જ નથી એમ દૃઢ માની પ્રાણનો આહાર કરવા તેઓ તેની ઉપાસના કરે છે.

દેહદર્શીકે તન પંચભુતા, અંતઃસકરણ ઈંદ્રી સમજુતા;
ઔઠ હાથ દેહીકે હમ સોઈ, સો ગુનત્યે મયે તાંહાં ચિત્તપ્રોઈ. (૧૦)

દેહદર્શી જીવોનાં શરીર ઇંદ્રિયો અંતઃકરણમુક્ત પંચભૂતનાં હોઈ ત્યાંસુધીની તેઓની સમજણ અને માન્યતા છે. તેઓ કહે છે કે જોઈ લો, હું પોતે સાડાત્રણ હાથની લંબાઈવાળો અંતઃકરણ, ઇંદ્રિયોસહ નખશિખપર્ચત મનુષ્યરૂપે છું. એવા અહમેશ્વરવાળા આ જીવોએ ગુણથી ઉત્પન્ન થયેલા અવતારાદિ દેહધારી દશ્ય પુરુષોમાં તેમનાં ચિત્ત પરોવ્યાં છે. હે ભક્ત ! હવે તું જોઈ લે. જો, જે દેહના અભિમાનવાળા દેહદર્શી

જીવ છે તે દેહની જ ઉપાસના કરતા હોઈ દેહધારી પુરુષોની ઉપાસના કરવામાં જ પોતે કબ્યાણુ માને છે.

પ્રકૃતિદર્શકે તન વિષયવરતી, હમ સોઈ વોસે કરી કહત આકતી;
સોહી વોસીયે હંમ મયે શક્તિનસે, તબ મજહુ શક્તિ તનમનસે. (૧૧)

હે પાઠક ! પ્રકૃતિદર્શી જીવનાં લક્ષણ કહું છું તે સાંભળ. પ્રકૃતિ એટલે માયા. આ માયાઉપાસક જીવોની વૃત્તિ વિષય ઉપર હોઈ પોતે અભિમાનપૂર્વક કહે છે કે હું તથા જગત-માત્ર વિષયથી ઉત્પન્ન થયેલાં છે. વિષય સિવાય ઉત્પત્તિ છે જ નહિ. વળી કહે છે કે વિષયની આકૃતિ તો જીવો. લલલલા નાનાથી મોટા સુધીના જે જે પુરુષો ઉત્પન્ન થયા તે તે તમામ વિષયથી જ ઉત્પન્ન થયા છે. એ ન્યાયે અમે પણ માયાથી વિષયરૂપે ઉત્પન્ન થયા છીએ, એથી જ તનમન અર્પીને અમે શક્તિની ઉપાસના કરીએ છીએ. હે પાઠક ! જ્યાંલપૂર્વક વિશાળ દૃષ્ટિથી જો, આ વિષયી પુરુષોની લક્ષણો ઉપર કહ્યા સુજળ છે. હવે તમે ઠીક ઠીક સમજ્યા હશે કે આખાયે જગતમાં ઘણો મોટો ભાગ દેવીઉપાસના પાછળ રોકાયો છે. ઘેરઘેર, ગામેગામ, દેશ કે પરગણે, જ્યાં જીવો ત્યાં દેવીનું જ સામ્રાજ્ય દેખાય છે. જીવો, આડોજંગલોમાં વસતા જંગલી લોકોથી લઈ રાસ્તી પ્રદેશના રાજામહારાજો સુધી ઠેર ઠેર દેવીની ઉપાસના થાય છે. વળી આફ્રિકાએ કે સંપત્તિકાળે હોમહવન કે યજ્ઞ આદિ દેવીઓના નામ

પર જ થાય છે; તેમજ જન્મ, લગ્ન અને મરણ આ બધીયે ક્રિયા દેવીઓની કૃપાથી થાય છે અને તે દરેકમાં દેવી હાજર હોય છે. સંસારી લોક ડગલે ને પગલે સારામાઠા બન્ને પ્રસંગે દેવીઓને પૂજે છે. અરે ! આ દેવીપ્રચાર માટે તો ઘણા ચિરકાળથી પંથો નીકળેલા છે તે ચક્રાંતીપંથની આઘ લઈ દેવીપ્રચારની અનેક બૃહ્દરચના રચે છે. આમ વિધવિધ પ્રકારે દેવી પૂજાય છે, અને તેને જ પુશ કરવામાં તેના પૂજારીઓ તન, મન અને ધનનો ભોગ આપે છે. બુઝો, સર્વ ભૂમિમાં દેવીઓના અદ્વા બમેલા છે. હે પાઠક ! કોઈએ વિચાર કર્યો છે કે આ દેવીઓના દેવ કોણ છે ? કહે, જરા ય નહિ. જો આમ જ હોય તો ખરા સર્જનહારને હવે કોણ ઓળખાવશે ? એ સમજવાનું તો અધુરું જ છે. પ્રકૃતિદર્શી જીવોનું વર્તન આ પ્રમાણે હોઈદેવીઉપાસનામાં જ તેઓ રચ્યાપચ્યા રહે છે.

**जीवकं तन सम वासना तेजु, सो ऊपजे निरंजनते हेजु;
तव निरंजन तेही भजतही भावे,ओरलुं ज्ञान जब कयौं विस्र आवे. १२**

જીવદર્શી જીવની લક્ષણા આ પ્રમાણે છે. આદિપુરુષ નિરં-
જનના હેજથી જે અસંખ્ય લોકનો વિસ્તાર કરવાવાળી
વાસના ઉત્પન્ન થઈ તેનું સ્વરૂપ નિરંજનના ઘરમાં શમરૂપ
છે. આ શમરૂપ વાસનાના તેજમાંથી માયા ઉત્પન્ન થયેલી
હોઈ આ માયા વડે અનેક જગત રચાયાં છે, એમ જીવ-

દર્શીઓ માને છે અને એથી જ આદિપુરુષ નિરંજનનું ભાવપર્વક ઉપાસનાયુક્ત ભજન કરે છે. આ લોકોની દૃઢ માન્યતા છે કે નિરંજનથી પર કોઈ નથી અને વિશ્વાસને લીધે આ સિવાયના બીજા જ્ઞાનને ચિત્તમાં લાવતા નથી.

આત્મદર્શીકે તન ચૈતન, રોમરોમ ચૈતન સમરન;
સો ચૈતન કહે હમ સબ વ્યાપી, જીનકે કરતા બ્રહ્મ અઘાપિ. (૧૩)

હવે હે ભક્ત ! આત્મદર્શી પુરુષની લક્ષણા સાંભળ ! આ આત્મદર્શી પોતે તનરૂપ શરીરને ચૈતન માને છે. આ ચૈતન્ય સર્વાંગ શરીરમાં રોમરોમ રરંકાર ઊઠે છે તે હોઈ તે સર્વત્ર વ્યાપક છે એમ ગણી તેનું સ્મરણ કરે છે. વળી તે કહે છે કે હું પોતે જ સાક્ષાત્ ચૈતન્યરૂપ હોઈ સર્વમાં વ્યાપક રહેલો છું અને એ ચૈતન્યનો કર્તા અઘાપિ મુઘી પ્રદ્મ જ છે. આમ પરસ્પર એકસરખું ગણી હું પ્રદ્મ છું અને મારો કર્તા પણ પ્રદ્મ છે એમ યોદે છે.

બ્રહ્મલક્ષ તાતે તેહી રચહી, શુદ્ધ બોધ પરહરી સબ પચહી;
પહી ચટકે તનકા કહે મેવા, સહિત ઉપાસન જીન જેહી દેવા. (૧૪)

હે સંત ! આ ન્યાયે આ આત્મદર્શી પુરુષો એટલાજ માટે પ્રદ્મલક્ષ રાખે છે; અને એ સિવાય બીજા કોઈ પણ ક્ષુદ્ર યોધઉપદેશથી લઈ જ્ઞાની પુરુષોના જ્ઞાન પર્યંતના જે જે ગ્રંથ રચાયા છે તે તમામને નીચા, હલકા ગણીને એ અમૂલ્ય હોય તોપણ તેના ઉપર અભાવ રાખે છે. હે જિજ્ઞાસુ !

ધ્યાન દઇને કહું છું તે સાંભળ. જો આત્મદર્શી પુરુષની આત્મલક્ષણા લક્ષ્યપૂર્વક વિચારજે. તેમની દૃઢતામાં જે કંઈ ખામીઓ દેખાય છે તેને વિષે વિચાર કર. જો, બ્રહ્મ અલેદ છે અને આત્મદર્શીલક્ષણા લેદવાળી છે, પૂરું સમજતા પહેલાં ‘બ્રહ્મ સત્ય અને જગત મિથ્યા’ ન બોલવું જોઈએ. અલેદ બ્રહ્મમાં આ પટ ક્યાં છે? છતાં શા વડે બોલો છો! પાછા વળો, અંતરપટમાં જાવ અને વિચારગ્રસ્ત થઈ વિચાર કરો કે બ્રહ્મના અલેદ ભાવમાં શબ્દરૂપ ગ્રંથની ગાંઠો નથી તો- પછી બોલવાનું તો હોય જ શાનું! જેનાં ગાત્રો અંતઃકરણ ઇન્દ્રિયો સહ ઓગળી ગયાં છે તેને લેદાલેદ સાથે શી નિ- સખત છે? હું કહીશ કે તમે નામમાત્ર આત્મદર્શી છો. જો ખરી રીતે અને ચોક્કસ આત્મદર્શી થયા હોત તો ‘બ્રહ્મ સત્ય જગત મિથ્યા’ બોલત નહિ. વળી એક વાત વધારે કહું છું અને તે એ છે કે બ્રહ્મમાં વસ્તુરૂપ મુદ્દાઓનો આવિ- ભાવ નથી તો પછી તમારા દર્શનમાં ભાસ શાનો થયો? કદાચ આમ ભાસ થવો એ અજ્ઞાન કેમ ન લેખાય! વળી હું બ્રહ્મથી અને બ્રહ્મ મારાથી એમ ઓતપ્રોત છીએ તોપછી બ્રહ્મ જેવા વિશુદ્ધ, અક્રિય, બિનસંકલ્પી પરમતત્ત્વમાંથી આત્મદર્શી જેવું સસંકલ્પી તત્ત્વ ક્યાંથી, વા કેમ સ્પ્રુચું? હે ભક્ત! બોજપૂર્વક વિચારવા જેવો આ પ્રશ્ન છે.) આ પ્રમાણે આ ખટદર્શીનાં શરીરનો લેદ, હે ભક્ત! તારા

આગળ ખુલ્લો કરી બતાવ્યો છે. વળી આ ખટદશીના જે જે દેવની જે જે ઉપાસના છે તે તને સ્પષ્ટ સમજાવી; તેમાં સત્યાસત્ય વિવેકદૃષ્ટિથી જોજો એટલે સમજવું સહેલું પડશે.

**પહીં જાત તન રહે દેવ જાત સાધી, આંહાં લ્યોં સહુ પદારથની ઉપાધિ;
દીર્ઘ ઉપાધ્ય દેવ કહે દેવા, લઘુ ઉપાધ્ય આપ અહમેવા. (૧૫)**

હે સમર્થની ઇચ્છાવાળા ! આ છ દશીઓ તેમના છ દેવને સાધે છે અને તેમાં જ તેઓ અટક્યા છે. હવે સમર્થ પરમશુર કહે છે કે અહીં સુધી દશીઓ તથા દર્શન વિષે જે કંઈ કહેવામાં આવ્યું તે તમામ પદાર્થરૂપ હોઈ પદાર્થની ઉપાધિવાળાં છે. જેમાં દીર્ઘ ઉપાધિ દેખાવામાં આવે છે તેને દેવ કહે છે અને પોતે લઘુ ઉપાધિવાળા હોવાને લીધે આ દીર્ઘ ઉપાધિવાળા દેવની માન્યતા રાખે છે; અને પોતે પદાર્થ સંપત્તિથી લઘુ છે એટલે તે દીર્ઘ ઉપાધિવાળા દેવો કંઈક આપશે એમ આશા સેવતા હોય એમ દેખાય છે.

**દીર્ઘલઘુ હદ કહી સમજાઈ, આંહાં લ્યોં સર્વ તન પરલે જાઈ;
યોં અટકે આપ આપને જ્ઞાના, પરલેકે પદ સર્વ પતીયાંના. (૧૬)**

હે સાધક ! દીર્ઘ ઉપાધિવાળા દેવો અને લઘુ ઉપાધિવાળા જીવો, આ બંનેની હદ તારા આગળ કહી સમજાવી. આ કહીને સમજાવેલાં દેવતાઈ આદિ દરેક શરીરો પ્રલયકાળે ખપી જવાવાળાં છે છતાં એ લોકો પોતપોતાની માન્યતા પ્રમાણે પોતપોતાના માનેલા જ્ઞાનમાં વ્યર્થ અટકેલા છે.

અરે ! આમ જે પદનો પ્રલય છે તેમાં જ પ્રતીતિ લાવેલા છે.

યામે નહિ કોહુ લહે નિજ આપા, સબ મીલી આપા खट तन थापा;
सो खट तन हम परले कीना, इष्ट सहित करके भिन्नभिन्ना. (૧૭)

હે સાધક ! આ ખટદર્શી પુરુષો પૈકી કોઈએ પણ નિજ આપનપુરૂષ સ્વરૂપ જાણ્યું નથી, એ કારણને લીધે આ બધાઓએ મળીને છ દેવોનાં શરીરોને આપનપુરૂષ ગણીને તેમની ઇષ્ટ તરીકે સ્થાપના કરી છે. આ છ ઇષ્ટદેવ જે ભિન્નભિન્ન કહ્યા છે તે સંબંધી હું કહી ગયો છું કે પ્રલયકાળે એમાંના કોઈ રહેવાના નથી.

बिनु परले आपना जेही आपा, सो चैतन निज परम अमापा;
तेही आपना आप काहु न जाना, जडतन आपा दढ करी मांना. (૧૮)

હે શ્રેષ્ઠ સાધુ ! ત્રણે કાળમાં જેનો પ્રલય નથી એવું નિજ ચૈતન્ય જે આપનપુ તે પરમ અમાપરૂપે છે, તેજ આપનપુરૂષ ગણીને સ્વરૂપ હોઈ તેને આજ પર્યંત કોઈએ જાણ્યું નથી. આમ આપનપુરૂષ સ્વરૂપ જાણવામાં ન આવ્યું એથી કરી દેવતાઈ જડ શરીરોની આપનપુ તરીકે સ્થાપના કરી તેમની માન્યતા દઢ કરી છે.

जड तनके कही देवु सब भेवा, खटलक्षी जेही उर अहमेवा;
आहारदरशके तन जड प्राणा, कुलदर्शो जड नाति निदाना. (૧૯)

હે પરમપદના શોધક ! આ છ દર્શી પુરુષોના ઉરમાં જે જે દેવના લક્ષ્ણો અહિંમેવ છે તે તે દેવનાં જડ શરીરો

વિષેનો ભેદ હવે સંપૂર્ણ સમજાવું છું તે સાંભળ. આહાર-દર્શીનું શરીર પ્રાણ હોઈ તે જડ છે. જો, નિદ્રાકાળે અવસ્થાના ભેદે પ્રાણ ચાલતો હોવા છતાં તેને જ્ઞાન નથી. જો પ્રાણમાં જ્ઞાન હોત તો ચોર આદિ ઘરમાં પ્રવેશીને ચોરી કરી જાય છે તે જાત્રત થયા પછી કહી શકત પણ કંઈ પણ કહેતો નથી. અતએવ સિદ્ધ થાય છે કે આ જડ પ્રાણમાં જ્ઞાન નથી અને જાણ પણ નથી. વળી કુળદર્શી પુરુષોએ જે જ્ઞાતિને નિશ્ચયાત્મક માની છે તે જ્ઞાતિ પણ જડ છે.

દેહદર્શકે તન પંચભુતા, સો સર્વસે જડ અતિ અદ્ભુતા;
પ્રકૃતિદરશ તન વિષે સોઈ, સોમી જડ જાને સર્વ કોઈ. (૨૦)

જે દેહદર્શી પુરુષો છે તેમની માન્યતા ગુણાદિ પંચભૌતિક શરીરની છે. આ ભૌતિક ઘાટવાળાં ગુણાદિનાં શરીરો સર્વથી વિશેષ જડ હોઈ તેમની જડતા વિષે ખારીક તપાસ કરતાં આશ્ચર્યચક્રિત થઈ જવાય તેવી અદ્ભુત જડતા તેમાં દેખાય છે. પ્રકૃતિદર્શી પુરુષોનાં શરીર વિષયરૂપ છે અને સર્વલોક જાણે છે કે આ વિષયરૂપ શરીર જડ છે.

જીવદર્શકે તન તેજ વાસનાઈ, સોમી જડ તન સર્વ જન ગાઈ;
આત્મદરશકે તન ચૈતનહી, તેહી પળ જડ હલવે જડ તનહી. (૨૧)

જીવદર્શી પુરુષની માન્યતા તેજસ્વી વાસનારૂપ શરીર છે. આ વાસનારૂપ શરીર વિષે સર્વ કોઈ કહે છે કે તે જડ

છે. હવે આત્મદર્શી પુરુષની માન્યતા ચૈતન્ય શરીર છે છતાં તે પણ જડ છે, પરંતુ આ જડતા હળવી હોઈ સાધારણ છે.

પાંચ જડ તન જડ જડ ઉનદેવા, નિજ ચૈતન આપ લહત ન મેવા;
યૌં જડ જન જડ દેવકુ આરાધે, મયે જડસે જડ જડહીકુ સાધે.૨૨
આ છ દર્શી પુરુષોનાં શરીર જડ છે અને તેમના છ ઇંદ્રિય તે પણ જડ છે. તેમાંના કોઈએ નિજ ચૈતન્ય વિષેનો ભેદ બાણ્યો નથી. આ કારણને લીધે જડ જગતના લોકો જડ ઇંદ્રિયેવનું વ્યર્થ આરાધન કરે છે. આમ જડ દેવનું આરાધન કરતાં કરતાં કાળે કરી વધુ જડ બનતા ગયા છે એથી જ જડ લોક જડનું સાધન કરે છે.

જડચૈતન ઉભયે જડ અંગા, નિજ ચૈતન આપ અકલ અમંગા;
જ્યાંહાં લગી જીને તેહી આપના ચીના,ત્યૌંલલ્લો હદ બેહદ રંગમીનાર૩
હે ગુરુભક્ત ! અત્યાર સુધી કહેલા જડ વિભાગ અને ચૈતન વિભાગ, આ બન્ને વિભાગનાં અંગ જડ છે. જો, હું જેને નિજચૈતન્ય કહું છું તે આ બન્નેનો સાક્ષી હોઈ આપનપુરૂષે છે અને તે અકળ અને અભંગ છે, જેના કોઈ અભ્યાસી થયા નથી. આ જગતમાં જે ડહાપણવાળા લોકો છે તેમની જેટલી જેટલી શક્તિ પહોંચી તેમણે તેટલું તેટલું જોઈને ચીનેલું હોઈ કેટલાકનો લક્ષ હૃદવાળા જડ ઇંદ્રિયોમાં છે તો કેટલાક અનહદ ચૈતન્ય પ્રદ આદિમાં તક્ષીન રહ્યા છે.

હૃદયેહૃદ પર આપના આપા, તીનકી પર કૈવલપદ ઢ્યાપા;
તેહી આપના આપહી જેહી જાને, સોહી જન કૈવલપદહીપહેચાને.૨૩

હે ગુરુભક્ત ! હૃદયાળાં પદ અને અનહૃદ ગ્રન્થ, આ બન્ને પ્રકારનાં પદથી અલગ તારું નિજચૈતન્ય આપનપુરૂષ સ્વરૂપ છે; અને આ આપનપુરૂષ સ્વરૂપથી પર સકર્તા સતકૈવલનું પદ હોઈ સર્વ અંશે ઉપર પોતે વ્યાપક ગતિએ જુએ છે. આ પ્રમાણે અને આ ન્યાયે જે કોઈ હરિભક્ત આપનપુરૂષ સ્વરૂપને જાણુશે તેજ પુરુષ કૈવલપદને ઓળખી શકશે.

જહ્નૈતન દર્શીતન ઘરને, નિજ ચૈતનદર્શી કહું નરને;
કહેં કુવેર લક્ષ કહું તીનકા, સકલ સિદ્ધાંત અંત જેહી ભિન્નકા.૨૫

આ પ્રમાણે જગતના છ પ્રકારના દર્શી પુરુષોએ જહ્નૈતનનું પ્રતિપાદન કર્યું છે; તે ઉપરાંત તેનાથી પર રહેલો, સમર્થ કુવેર સ્વામીજી કહે છે કે નિજ ચૈતન્યદર્શીને પરમલક્ષ નિર્ણય કરીને કહું છું. આ લક્ષ સર્વ સિદ્ધાન્તોથી ભિન્ન હોઈ એ સર્વના અંતે રહેલો છે, તેનો પ્રકાશ નીચેના પ્રકરણમાં કરું છું તે સાવધાન થઈને સાંભળો.

પરમવિશેષ અંશ અને કર્તાનો નિર્ણય

અંગ-૮૨.

સુનો હરિજન હોઈ સંત સચેતા, નિજદર્શી પરમાતમ વેતા;
સોહી પરમાતમ આપ નિજ સવકા, કૈવલધામ પુરાતન તવકા.(૧)

(જીઓ, ઉપર પ્રમાણે ખટદશીં મહાપુરુષો વિષે જે વ્યાખ્યા કરી તે બધીએ વ્યાખ્યા જડ દ્રવ્યોને ઉદેશીને કરેલી છે; અને છે પણ એમ જ. જે જે દશીં પુરુષના અંતરમાં જે જે દેવનો આશય છે તે તેનો ઉપાસક હોઈ તેનું જ તે રટણ રટે છે. જીઓ, કોઈપણ દેવનો મંત્ર જપવો વા તેનું આલોચન કરી ધ્યાન ધરવું તે બધીએ ઉપાસના બહિર્મુખવાળી હોઈ આ બધીએ ઉપાસનાને વાસનાએ ઉપસ્થિત કરેલી છે. આ છ દશીં પુરુષો પૈકી એકેય નિજ સ્વયં ચૈતન્યદશીં નથી. વળી જેનાં દિલ બહારની વસ્તુઓ વિષે આલોચન કરવા રોકાયાં છે તે તે નિજ ચૈતન્યદશીં કેવી રીતે થાય ? વળી દેહથી લઈ આકાશના સઘળા અગાકાર શૂન્યમાં જે નાનામોટા દેવો વસે છે તે પૈકી કોઈ તરફ જેનો લક્ષ જતો નથી, તેનું આલોચન જે કરતો પણ નથી અથવા તેના અંતરમાં બ્રહ્માંડમાં વસતા સમૃદ્ધિવાળા દેવનું સ્થાન પણ નથી એવા વિશુદ્ધ બુદ્ધિના મહાપુરુષ હશે તેઓ જ નિજ ચૈતન્યદશીં થશે. એ વિષે ખુલ્લો ખુલાસો

કરું છું તે લક્ષ્યપૂર્વક શ્રવણ કરજો. હે સુભાણુ જાણવાળા અંશ ! આ પ્રકરણમાં નિજ ચૈતન્યદશી સંબંધી પરમજાણુ જણાવું છું તેનું અંતરમાં આલોચન કરવું. જુઓ, નિજ-દશી એટલે પોતાની નિજ જાણને જાણનારો. આ સ્થળે ભગવાન કરુણાસાગરે કહ્યું છે કે આ જાણનું નામ હંગ છે. આ હંગ વડે શરીરમાં રહેલી અનેક જાણ જણાય છે. દાખલા તરીકે ઇંદ્રિયોની જાણ વડે સ્પૃહ પદાર્થો ઓળખાય છે. જેને એથી આગળ જાણ નથી તે આ પદાર્થોને પ્રાપ્ત કરવા પાછળ પરમહયાગુનો અહેશાન માની હરહમેશ મંથન કર્યા કરે છે. એથી વધારે ઝીણી દ્રષ્ટિવાળા પુરુષો પદાર્થનો ત્યાગ કરે છે. અને એ પદાર્થમાત્ર ખોટું છે એમ સમજી અંતરમાં પાછા વળી ઇંદ્રિયો ઉપર શાસન (અમલ, હુકમ) કરવા ઇચ્છતા નથી, એટલે તેઓ બુદ્ધિના ઘરમાં રહી વિષય આદિનું આલોચન કરવા પાછળ રોકાય છે. એથી વધારે આગળ પડતા મહાપુરુષો બુદ્ધિપ્રાધાન્ય ગુણાદિ વિષય પ્રદેશનો ત્યાગ કરી ચિત્તના ઘરમાં નિવૃત્તિ ભોગવવાની ઇચ્છા રાખે છે અને તેઓ ત્યાં જ રહે છે અને એજ સિદ્ધાંત સર્વથા સત્ય છે એમ પ્રતીતિ લાવી તેમાં તક્લીન રહે છે. આમ અનેક પુરુષોની અનેક ઉપાસનાઓ જડ પદાર્થોને સંબોધીને હોઈ માત્ર વાસનાથી જ ઉપસ્થિત થયેલી છે; કારણ કે ચિત્ત નિવૃત્ત થતાં આ બાબુની સઘળીયે

ઉપાસનાઓ નષ્ટ થાય છે, અતએવ સિદ્ધ થાય છે કે અંતઃ-
કરણ યુક્ત તમામ ઉપાસનાઓ વાસનાયુક્ત હોઈ આ બાબુના
જડ પદાર્થોની છે અને તે નિજ ચૈતન્યજાણુને જણાવવાવાળી
નથી. આ વાસનાનો જન્મ પાંચમા પરમકારણદેહમાંથી
થયેલો છે. જ્યારે પરમકારણદેહમાં જશે ત્યારે આ વાસ-
નાનું સ્વરૂપ ઓળખાશે. આ બાબુના સ્થૂલદેહથી લઈ મહા-
કારણદેહ સુધીના જાણકાર મહાયુરુષો હશે તેમનાથી તે વાસના
ઓળખાશે નહિ; પરંતુ તેઓ વાસનાની પાછળ જ તણાયા
કરવાના છે એટલે કે તેની પાછળ જ જવાના છે. આમ સર્વ
પ્રકારે દેહ, ઈંદ્રિયો, અંતઃકરણની આઘ લઈ એ વડે જે
જે ઉપાસકો ઉપાસના કરે છે તે સર્વ ઉપાસનાથી નિજ-
દર્શી મહાયુરુષો અલગ છે એટલે કે આવી કોઈ પણ
ઉપાસના તે કરતા નથી; પણ પોતાના ચૈતન્ય સ્વરૂપને જાણી
પોતાની સ્વયં જાણમાં જાણરૂપ થઈને તદ્દલીન તદ્દાકાર
રહે છે. હું કહી ગયો છું છતાં કહું છું કે આ જાણ એ જ
તમારું પોતાનું હંગ છે. આ હંગના બે પ્રકાર છે. તે પૈકી
ક્રીડીમહુરથી લઈ શિવબ્રહ્માવિધણુ પર્યંત આદિપુરુષ નિરંજન
સુધીના નાનામોટા સર્વ ઘાટમાત્રમાં અંશોનું એક જ હંગ
રહેલું છે, તથાપિ નાનામોટા ઘાટમાં રહેલી ઓછીવત્તી
વિભૂતિને લીધે ચૌદે લોકના ઘાટ પૃથક્કૃત્યકૃત્ય ઐશ્વર્યતાવાળા
દેખાય છે; પરંતુ આ બધાય ઘાટમાં હંગ તો એક જ

છે. હે જાણકાર અંશ ! આ વાતને દઢ કરજો અને આ હંગ એ જ તારી પરમજાણ છે એ વાત નક્કી કરજો. આ જાણરૂપ જે હંગ તે હંગથી પર એક મહદ્ હંગ જે ચાદ-લોકને માથે પરમ સુજાણરૂપ રહેલું છે તે નીચેના ચૌદ-લોકમાં વસતા સર્વ લોકના ઘાટોમાં જે એક જ હંગ રહ્યું છે તેને પોષણ અથવા જીવન આપે છે, તેમ જ આ મહદ્ હંગથી સર્વલોકનાં હંગ સજીવ છે. હે પરમજાણની ઈચ્છા-વાળા ! આ મહદ્ હંગ એ જ પરમાત્મા વા પરમશુરુ અગર સાક્ષાત્ કરુણાસાગર પોતે છે એમ સમજવું. હે અંશ ! હવે તને સમજ પડી હશે કે તારું નિજ જાણરૂપ જે હંગ તે પરમાત્મારૂપ પરમશુરુના મહદ્ હંગ સાથે એકમેક થઈને રસબસ થતાં સર્વ લોકથી શ્રેષ્ઠ એવું જે પરમપદ તે તને પ્રાપ્ત થશે. જુઓ, આ સ્થળે મંત્રાદિ કોઈ જાપ જપવાની અગર બાહ્ય ઉપાસના કરવાની કોઈ જગ્યા છે ? ના, નથી. જ્યારે આમ જ હોય તો દઢ થઈને નિશ્ચયપૂર્વક તું તારા નિજહંગરૂપ જાણ વડે મહદ્ હંગમાં તદ્લીન રહેજે. આ જ આપણા કાયમપંથીઓની શુદ્ધ સત્ય ઉપાસના હોઈ આ ઉપાસનાની બહાર કોઈ પ્રકારે ધ્યેય જવા દેવું નહિ; પરંતુ આ ધ્યેયરૂપ જે આશય છે તેને નિજ જાણરૂપ કરી દેવો, એથી કરી બહારની કોઈપણ વિટંબણાઓ અડચણ કરતાં થશે નહિ. આમ આપણો આ જાણરૂપ આશય તે

અદ્વૈત ચૈતન્યનો છે માટે મહદ્ સર્વજ્ઞ ચૈતનરૂપ જે પરમાત્મા છે તેજ સાક્ષાત પરમશુરૂપ હોઈ એ પરમાત્માના વેત્તા એટલે જાણકાર થનાર નિજચૈતન્યદશી છે. આ નિજદશી સર્વ દશીઓમાં શ્રેષ્ઠ હોઈ તેની બરાબર બીજા નથી.)

હવે હે સંતહરિજનો ! શુદ્ધ સચેતન થઈને સાંભળો. આ નિજ ચૈતન્યદશી તે પરમાત્માના વેત્તા છે એટલે કે તે પરમાત્માના જાણકાર છે. હે અંશ ! જે પરમાત્માનું વર્ણન કરું છું તે પરમાત્મા આપણા સર્વ અંશોને માથે હોઈ આપણા સર્વ અંશોના પોતાના છે. આ પરમાત્મા જેટલું પુરાતન કૈવલધામ છે તેટલા જ પુરાણ છે. જેમ કૈવલ આદ્યઅંતથી રહિત છે તેમ આ પરમાત્મા પણ છે. વળી આ પરમાત્મા અને કૈવલ સદાસદોદિત એકમેક છે.

**પરમાતમ દ્રસી નિજ તનહી, કહું બરનન કરી સુનો હરિજનહી;
હંસરૂપ તન અંશ કૈવલકા, સો નિજ આપ અકલ સરવનકા.(૨)**

હે જાણકાર હરિજનો ! આ નિજદશી પરમાત્માના સ્વરૂપનું વર્ણન કરું છે તે સાંભળો. જુઓ ! હંસરૂપ પરમાત્માસ્વરૂપ જે છે, તે સ્વરૂપમાં પરમ સકર્તા સતકૈવલનો પરમવિશેષ અંશ છે. આ પરમવિશેષ અંશ પોતે અકળ હોઈ આ બાબુના કોઈ તેમને કળી શક્યા નથી.

**અકલહી આપ સકલ ઘટરહીયા, સોહી ચીના તીનસબકલુ લહીયા;
તેહી હંસા હંગ બોલનહારા, ચૈતનકે ચૈતન કરનારા. (૩)**

હે જરામરણ રહિત કાયમપંથના પ્રેમીલા ! પરમવિશેષ અંશનું પરમાત્મારૂપ જે શરીર છે તે શરીર આદલોકમાં વસતા નાનામોટા સર્વ ઘાટમાં રહેલું છે. કોઈ પણ ઘાટ આ અકળ શરીર સિવાય ખાલી નથી. હે ભગવન્નન ! આ સ્વરૂપ જે કોઈ ચીનશે તે જ સર્વ કંઈ બાણી શકશે. જેણે આ સ્વરૂપ ચીન્યું નથી તેમજ ચીનવાની ઇચ્છા કરી નથી એવો વાતોડિયા પામર જીવો પરમશુરના સ્વરૂપને ઓળખી શકશે નહિ, અને એ સ્વરૂપ ન ઓળખી શકે તો પછી સર્વ કંઈ શી રીતે બાણી શકે ? જીઓ, આપણા ઘાટોમાં પરમવિશેષ અંશનું પરમસ્વરૂપ રહેલું છે તે સ્વરૂપની સત્તા વડે આપણુ સર્વ અંશોનાં હંગ ખોલે છે, એથી જ ચૈતન્ય અંશના હંગને સચેતન કરનાર પરમવિશેષ પરમશુરનું સ્વરૂપ છે. અહો ! ધન્ય-ભાગ્ય છે તેને જે આપણા હંગને સચેતન કરનાર પરમ સ્વરૂપને ઓળખી શકે !

સોહી હંસાતન જેહ જન થાવે, નિજ કૈવલપદ સમજહો પાવે;
યાતો સબ જીવ જહ તનદર્શી, સો ક્યોં કરી પાવે પદ અરસી. (૪)

હે અંશ ! તમારા દરેક ઘાટમાં પરમાત્મારૂપ હંસસ્વરૂપ છે. જે આ તમારામાં રહેલા સ્વરૂપના બાણકાર થશે તો જ નિજ સકર્તા સતકૈવલના પદને સમજી શકશે અને તે પ્રાપ્ત કરી શકશે. જે એમ નહીં કરે તો આપણા પરમ પદની પ્રાપ્તિ નહીં થાય; કારણ કે આ બાબુના સર્વ જીવ

જડ શરીરોના દર્શી હોઈ તે મારું અંતરિક્ષ આવેલું પરમપદ કેમ કરીને પામી શકે ?

‘રસીપદ કૈવલ નિજહેતા, પરસે હંસ પુરાતન વેતા;
ઝરુપ તન નિજ ચૈતનકુ, તાતે કહત સંત મમ જનકુ. (૫)

હે પતિના બાણકાર અંશ ! અરસ એટલે અંતરિક્ષ કોઈના આધાર સિવાય આવેલા કૈવલપદમાં પુરાતન પરમવિશેષ અંશનું નિજ હેત સદાયરહેલું હોઈ પુરાતન કાળથી તે પોતાના હંસસ્વરૂપે કૈવલપદને સ્પર્શીને રહેલા છે, એથી જ પરમગુરુરૂપ પરમવિશેષ અંશ કૈવલપદના પુરાતન વેત્તા છે આથી મહદ્ નિજ ચૈતન્યસ્વરૂપ કૈવલવેત્તાનું પરમાત્મારૂપ હંસશરીર કૈવલપદને સદાસદોદિત સ્પર્શીને રહેલું છે, એટલા જ માટે હે સંતજનો ! કહું છું કે કૈવલવેત્તાના આ પરમ હંસસ્વરૂપને ઓળખશે એટલે કૈવલપદ પ્રાપ્ત થશે.

‘તે તન હંસ સવે તુમ ચીનો, નિરાલંબ લક્ષ સ્વાથ સદીનો;
હી હંસા ચૈતન લક્ષ જેહી, હમ તુમકુ કહ્યો નહીં સંદેહી. (૬)

હે મહાભાગ્યવાન ! હું છેલ્લી વાત કહું છું તે લક્ષમાં લેવા ચિત્તને સ્થિર કરે. બુઝો, મારું (કૈવલવેત્તાનું) પરમ પ્રકાશમય પરમાત્મારૂપ સોહંગ શરીર અને મારું પરમવિશેષ અંશરૂપ શુદ્ધ નિજચૈતન્યસ્વરૂપ, આ બન્ને સ્વરૂપને ચીનીને ઓળખવાં એ જ નિરાલંબ લક્ષ હોઈ તે લક્ષને સિદ્ધ કરવા હમેશાં અભ્યાસ રાખવો. વળી મારું પરમાત્મારૂપ હંસશરીર

અને તેને પ્રાપ્ત કરવાનો ચૈતન્યલક્ષ, આ બન્ને પ્રકારની હકીકત કોઈ પણ પ્રકારનો સંદેહ રાખ્યા સિવાય ખુલ્લે ખુલ્લી તમોને કહી દીધી છે.

अब तुम तेही लक्ष रखो अभ्यासु, तो हम सदा तमारी पासु;
महोरमंत्र जेम वश होय सरपु, तेम एही जाप सकलमे समरपु. (७)

હે ચૈતન્ય અંશ ! હવે ઉપર જે નિરાલંબ લક્ષ સમજાવ્યો તેનો તમે સદા અભ્યાસ રાખશો તો હું નિરંતર તમારી પાસે જ છું એમ તમોને દેખાશે. જેમ વાદીગરની મોરલીમાં મંત્રનો ધ્વનિ થતાં સર્પ વશ થાય છે તેમ મને (પરમ-શુરુને) વશ કરવા માટે દરેકે દરેક ઘાટમાં આ નિરાલંબ લક્ષરૂપ જાપ સંપૂર્ણ સમર્પણ કરેલો છે. આ જાપ સંખ્યાથી કંઈ પણ નવીન મેળવવાનું નથી, તે તો ઘટોઘટમાં ભરચક રહેલો છે; પણ તેની તમોને જાણ ન હતી એથી જ તમોને તે વિષેનો લક્ષ સમજાવ્યો છે.

हंसस्वरूप जाप मही जेही, सुनो हरिजन सहु संत सनेही;
ओ सो शिर हंग हंसा सोइ, निज चैतन तग आपनो ओइ. (८)

હે મારા સનેહી સંતહરિજનો ! જાપમાં હંસસ્વરૂપનો જે નિરાલંબ લક્ષ સમજાવ્યો છે તે વિષે કહું છું તે લક્ષપૂર્વક સાંભળો. ‘ઓ’ને માથે અને ‘સો’ને માથે હંગ લગાડતાં ઓહંગ અને સોહંગ થાય છે. આ ઓહંગ સોહંગમાંથી ઓ અને સો બાદ કરીએ તો બે હંગ બગરે છે તેમાં

‘ઓ’ને માથે જે હંગ છે તે આપણુ સર્વ અંશોનું અદ્વૃક્ષ હંગ છે અને ‘સો’ને માથે જે હંગ છે તે સકર્તા પતિનું સર્વજ્ઞ હંગ છે. આ સકર્તાપતિનું જે સર્વજ્ઞ હંગ છે તે પરમાત્મારૂપ હોઈ પરમવિશેષ અંશનું શરીર છે. અને જે અદ્વૃક્ષ હંગ છે તે આપણુ નિજ ચૈતન્ય અંશસ્વરૂપનું શરીર છે. આ મહદ્ સર્વજ્ઞ હંગ સાથે સામાન્ય અંશો પોતાના અદ્વૃક્ષ હંગની એકતા કરે તો એ એકતા થતાંની સાથે જ પરમપદમય થઈ જવાય એમ છે.

सब जापन जापनके जापा, जब पावे आपना निज आपा;
सो आपा तुमकु कही दीना, हृदवेहृद जड तन करी भिन्ना. (९)

હે સંત ! ઉપર પ્રમાણે જે પરમભૂપ જપવા વિષે કહ્યું છું તે ભૂપ સર્વ ભૂપથી શ્રેષ્ઠ હોઈ તેની ગતિ અવિગત છે. આમ સ્વરૂપાકારનો અવિગત ભૂપ જપતાં જપતાં આપણું નિજ આપનપુ પ્રાપ્ત થશે. આ આપનપુરૂપ સ્વરૂપ કેવું છે તે સંબંધી તમેને કહ્યું છે અને એ ચેતનમાંથી જડવિભાગ ભિન્ન કરીને હૃદયેહૃદનો નિવેડો કર્યો છે.

निज चैतन तन जेही हम गाये, सोही लक्ष हम कैवलसे लाये;
तेही लक्ष हम तुमकु लखवाया, धन्य तुम संत शरन मम आया. (१०)

હે અંશ ! કદાચ કોઈ કહે કે આ નિજ ચૈતન્ય સ્વરૂપનો લક્ષ જે તમે સમજાવ્યો તે ક્યાંથી લાવ્યા તો તે વિષેનો ઉત્તર એ છે કે આ પરમભૂણને જણાવનારો જે નિરાલંબ

લક્ષ તે સકર્તા સતકૈવલની પાસેથી હું લાવ્યો છું. આમ જે લક્ષ સકર્તા પાસેથી લાવ્યો છું તે જ લક્ષ મેં તને લખાવ્યો છે. હે સંત ! ધન્ય છે તને કે આ જન્મને વિષે મારું શરણુ મળ્યું ! આ શરણુને સાચવજે અને નિરંતર મારા આપેલા લક્ષમાં લક્ષરૂપ થઈને રહેજે.

જંબુદ્વીપ મધ્યે खंडही भरथा, गुर्जर देश कथा पही ग्रंथा;
चोद तबक गत कही संकेतु, जीन जेतना हमसे कीया हेतु. (૧૧)

હે સંત ! જંબુદ્વીપના મધ્ય ભાગે આ ભરતખંડ આવેલો છે. આ ભરતખંડની અંદર આવેલા ગુર્જર (ગુજરાત) દેશમાં રહીને આ ગ્રંથનું કથન કર્યું છે. તેમાં ચૌદ તખક્કા વગેરે દેવતાઈ લોકોમાં જેણે જેટલી મારા પરત્વે હેતપ્રીતિ રાખેલી, તેમને તે પ્રમાણે સંકેતમાં સકર્તા સતકૈવલનો ધર્મઉપદેશ કરેલો છે.

भिन्न भिन्न शून्यधाम सबनकी, सप्तद्वीप नरनाग लोकनकी;
विविधी भात करी सब कहीमोइ, सुनो संत हरिजन सबकोइ. (૧૨):

હે સંતહરિજનો ! હું કહું છું તે સર્વલોકો સાંભળો. મહાન ખગાકાર શૂન્યમાં કેટલાક ભિન્નભિન્ન ધામ આવેલાં છે તે તથા સાતદ્વીપ તેમજ પાતાળ આદિના નાગલોક વગેરે બધા ભુવનોમાં જઈને મેં વિધવિધ પ્રકારે ધર્મોપદેશ કર્યો છે.

ઓર જ્ઞાન જવમુત બહુ કથીયા, અકલ ઘોષ શુધ પરમ અરથીયા;
કર્મકાંડ સબ સૃષ્ટ આરાધે, ગુન તીનુ શકિ સુર સાધે. (૧૩)

હે સંત ! આ બાબુ આવી મેં ઘણું અદ્ભુત જ્ઞાન કશ્યું
છે. આ બધો બોધ કળી ન શકાય તેવો, પરમ અર્થને
આપનારો છે; પરંતુ જે દેશમાં આ અમૃતધારારૂપ જ્ઞાનની
વૃષ્ટિ કરું છું તે આખાય દેશના સર્વ લોક કર્મકાંડનું
આરાધન કરી ત્રણ ગુણ, શક્તિ અને દેવતા આદિની સાધ-
નામાં પદાર્થ-જ્ઞાની ઇચ્છા રાખતા જણાય છે.

तव हम मनमां कीया विचारा, जड़दर्शी होइ गये संसार;
रातदिवस जड तनकु जंखी, होशी थावर पशु ओरु पंखी. (૧૪)

હે સાધક ! આમ પદાર્થપ્રાપ્તિની ઇચ્છા પાછળ આખોયે
દેશ રોકાયો ત્યારે પરમશુરના મનમાં વિચાર આવ્યો કે
આ જડ જગત જડ પદાર્થપ્રાપ્તિ માટેનો અભ્યાસ કરી
રહ્યું છે, એથી તેમની ગતિ જડ થતી જશે. જ્યારે આ
જગત રાતદિવસ જડ શરીરોનો અભ્યાસ કરી ગતિએ જડ
થાય ત્યારે સ્થાવર, પશુ અને પક્ષીઓમાં આ જડ ગતિના
ભવો જન્મ પામશે.

जब सब जीव जडही तन पावे, ज्ञानभक्ति फेरी कुन द्रढावे;
बिनु निजज्ञान भक्ति विना भवही, अति जज्ञान घोर होय सबही. (૧૫)

હે ચૈતન્ય અંશ ! આમ સમસ્ત સંસારના ભવ જડ શરી-
રોમાં જન્મ પામશે તો પછી જ્ઞાનલક્ષિતને કેાણુ દૃઢ નિશ્ચ-
યાત્મક કરાવશે ? વળી આખોયે ભવ જ્ઞાનલક્ષિત વિનાનો

થાય તો, હે સાધક ! અતિ ઘોર અજ્ઞાન આખાયે દેશમાં છવાઈ જાય.

જશ અજ્ઞાન ઘોર ભવ થાવે, ઉમંગે નહિ નભ વ્રજા ન આવે;
બિનુ વરજા પરલે જુગ જાઈ, ફેરી રચતાં પ્રેરેતન બહુ થાઈ. (૧૬)

આમ જ્યારે આખું જગત ઘોર અજ્ઞાની થાય ત્યારે જેમ ઉમંગ સિવાયના આકાશમાંથી વૃષ્ટિ વરસવી બંધ થાય. આમ વૃષ્ટિ બંધ થતાં આખાય જગતનો પ્રલય થઈ જાય, તો પછી ફરી જગતની રચના કરતાં પ્રયત્ન ઘણો પડે. અને આનો ઉકેલ કરવો મુશ્કેલ થાય.

તાતે હમ મનુતન ધરી આવા, લોક ચતુરદશકુ ચેતાવા;
કરી ટંકાર કહત જશ સવકુ, ચૈતન ઘોષલક્ષ આરંભકુ. (૧૭)

તેવીજ રીતે જ્ઞાનના અભાવે જડવાદ વધતાં મનુષ્યધર્મ મટી જાય અને સ્થાવર આદિ સૃષ્ટિનો વધારો થાય તો કર્તાના જગતમાં મનુષ્યધર્મ ન રહે એ ખામી દેખાય. આ કારણને લીધે અગમ્ય વિચાર કરી જ્ઞાનને આખાદ રાખવા તેમજ ચતુર્દશ લોકને ચેતાવવા મનુષ્યદેહ ધારણ કરીને હું આ પૃથ્વી ઉપર આવ્યો છું. આમ પૃથ્વી ઉપર આવીને પ્રથમ પ્રારંભમાં જ ચૈતન્ય લક્ષનો બોધ જ્ઞાનનો ટંકાર કરી સર્વ લોક પરત્વે બહાર કર્યો છે.

મહા અનુભવ ગૂઢજ્ઞાન હમારા, સમજત નહિ લઘુબુદ્ધ્ય સંસારા;
કોઈક જશરલા જન ગતિવંતુ, સોહી સમજહી બહી બોધ અનંતુ. (૧૮)

આમ અમારા મહાન ગૂઢ જ્ઞાનનો અનુભવ કરવા છતાં

સંસારબુદ્ધિના લઘુ જીવ તે સમજતા નથી પણ તે પૈકી કોઈ વિરલા ભગવદ્ભક્ત ગતિવાળા નીકળે છે તે મારા અનંત બોધને સમજી પોતાના ઉરમાં રાખે છે.

જેહી સમજે તેહી સત કરી માને, તેહી ભૂલે નહિ ભરમકે માને;
ચૈતન દ્રષ્ટ ચરાચર દેખે, જહ દ્રષ્ટિ વૈભાગ ઉઘેલે. (૧૯)

હે સંત ! આ પ્રમાણે જેણે મારો ઉપદેશ સમજીને સત્ય માન્યો છે તે આ ભવસાગરની ભ્રમણાત્મક ભૂલવણીમાં કદીયે ભૂલો પડશે નહિ; કારણ કે આ સંત વા હરિજન જડ દ્રષ્ટિવાળા વિભાગને જાણેડી નાખી તે સ્થાવર-જંગમ પર્યંત સમસ્ત જગતને શુદ્ધ ચૈતન્ય દ્રષ્ટિએ જુએ છે.

અહંગ મતો અવિગત ગતિપાવે, હૃદય ફેરી તિત્ત નહિ ચાહાવે;
નિજ કૈવલપદ પદ આરાધે, આંન્ય ઉપાધ્ય વ્રાધ નવ સાધે. (૨૦)

આ પ્રમાણે દૃઢતાપૂર્વક રહેનાર સાધકને મારા અહંગ મત-વાળી અવિગત ગતિ પ્રાપ્ત થશે. જેને આ અવિગત ગતિ પ્રાપ્ત થઈતે ફરી હૃદયવાળા આદલોકની શિદ્ધિસિદ્ધિની ચિત્તમાં પણ આહના કરશે નહિ; કારણ કે તેમના પોતાના સ્વરૂપથી નીચેની જે સમૃદ્ધિ છે તેને ઉપાધિરૂપ વ્યાધિ ગણીને તેને પામવાનું સાધન તેઓ કદી પણ કરતા નથી, પરંતુ એક સકર્તા સતકૈવલનું જ આરાધન કરે છે અને તેમાં જ તેઓ સંપૂર્ણ તટ્વીન રહે છે.

સોહો જન મમ તન મન ધન હેતા, નિજ ચૈતનકે ભયે જેહી વેતા;
ઓર સકલ સબ જીવ મતિમંદુ, કરમકાંડ જીન કીયો સમંદુ. (૨૧)

હે સંત ! આ પ્રમાણે રહેનાર આ સાધકો પોતાનાં તન, મન અને ધન હેતુપૂર્વક મારા ચરણમાં ધરી દેતા હોઈ તેઓ નિજ ચૈતન્યના વેત્તા થયા છે. આ સિવાયના ખીબા જેઓ મને તનમન આપી શક્યા નથી અને કર્મકાંડ સાથે સંબંધ રાખીને રહ્યા છે તે સર્વ જીવ મતિના મંદ હોઈ પદાર્થપ્રાપ્તિ પાછળ રોકાયા છે.

पण मम बोध सकल सुखकारी, कुन हरिजन कुन जीव संसारी.
तीनको कहुं दृष्टांत अनुपा, जीनत्ये समजो सकल निरुपा. (૨)

હે પરમપદના ઉપાસક ! મારે બોધ સર્વ લોકને સુખી કરનારો છે. સંસારી જીવ હોય કે હરિભક્ત હોય આ બન્ને પ્રકારના લોકોને એકસરખા પ્રમાણમાં સુખી કરવાળો છે. એ વિષે એક અનુપમ દૃષ્ટાંત આપું છું. એ દૃષ્ટાંત વડે સર્વનું નિરૂપણ થશે અને સર્વ સમજમાં આવશે.

सुर बिना भवमां अंधियारा, सृजत नहि कछु अवन आकार
ऊगे सुर सकल सब सृजे, विविधी भात वस्तु जब बूजे. (૨)

જીઓ, સૂર્ય વિના આખાં જગતમાં અંધકાર હોય, જેથ પૃથ્વી આદિ કોઈ પણ દ્રવ્ય દેખાય નહિ; પરંતુ જ્યારે સૂર્ય ઊગે છે ત્યારે પૃથ્વીનાં સર્વ દ્રવ્યો દેખાય છે અને ત્યારે વિધવિધ ભાતની સર્વ વસ્તુઓને સમજી શકાય છે.

सुरभक्त कोई कोई भवभांही, बिनु दर्शन भोजन नहि खां
पण दिनकर सबके परकाशी फुन साकुट कुन सूरज उपासी. (૨)

હે સાધક ! જોઈ લે. આ સૂર્યના ભકત જગતમાં કોઈકેજ હોય છે તે દર્શન કર્યા સિવાય ભોજન જમતા નથી; તો પણ દિનકર એટલે સૂર્ય તો સૂર્યનિંદક શાકૂટ હોય કે પોતાનો ઉપાસક ભકત ગમે તે હોય છતાં સર્વને પ્રકાશ આપે છે.

येसेही हम सबके सुखदाइ, हरिजन ओर जीबलोक लुगाइ;
दिनकरकु ज्यों तेज प्रकाश, त्यों मम ज्ञान उद्योत उजासा. (२५)

જેમ સૂર્યપ્રકાશ સૂર્યભકત અને સૂર્યનિંદક બન્ને ઉપર સરખો પડે છે તેમ મારા સૂર્ય સમાન જ્ઞાનનો પ્રકાશ, હરિજન હોય કે સંસારી સ્ત્રીપુરુષ હોય, સર્વને સરખો ઉભસ કરવાવાળો છે. આ પ્રમાણે હમો સર્વલોકના સુખના ધામરૂપ છીએ.

उमे प्रकाश दो देव देखाइ, एक पदारथ एक लक्ष लखाइ;
लक्ष ज्ञानो पदारथ तजे, हमसे ज्ञान तेज सुरही जे. (२६)

હે સંત ! હવે આ દૃષ્ટાંતમાં દર્શાવેલા ઉભય પ્રકાશના દેવતાની ખૂબી તો જો. એક સૂર્યનો પ્રકાશ પદાર્થ બતાવે છે, ત્યારે બીજો પરમશુરના જ્ઞાનનો પ્રકાશ નિજ ચૈતન્યનો લક્ષ લખાવી દે છે. હે સાધક ! નિજ ચૈતન્યનો લક્ષ જ્ઞાનથી પ્રાપ્ત થાય છે અને તે જ્ઞાન હમો પરમશુરથી થાય છે જ્યારે પદાર્થ તેજથી દેખાય છે અને તેજ સૂર્યથી થાય છે. આ સુંદર દૃષ્ટાંત લક્ષ સમજાવવા આપેલું હોઈ તમો એ દૃષ્ટાંત ઉપર ખૂબ વિચાર કરજો.

૫ દોડ સુર હમ જુગ પરકાશી, સુર સુરકે હમ કૈવલવાસી;
સુનો હરિજન મમ સંત સમાજી, આઘપુરુષ હમ આયે તુમ કાજી. (૧૭)

હે સાધક ! ધ્યાનપૂર્વક જો, આ જગતના પ્રકાશક સૂર્ય
એ છે. એક સૂર્ય પદાર્થપ્રકાશક હોઈ દેવલોકનો વાસી છે
અને બીજો સૂર્ય તે પરમશુર હોઈ તે કૈવલધામવાસી છે.
હવે હે મારા સંત અને હરિજન ! સાંભળો. જે સૂર્ય
કૈવલધામવાસી છે તે આઘપુરુષ હોઈ તમારા કલ્યાણઅર્થ
આ બાબુ આવેલા છે.

તાતે કોઈ જન કરહો અંદેશા, નિજ કૈવલપદ લાયેહુ સંદેશા;
સો તુમકુ સઘ દીયે દેસાહ, વિવિધી માત નિજ અરથ બતાહ (૨૮)

હે સાધક ! તમારા સત્ય હિતને સમજાવવા મારે આ બાબુ
આવવું પડેલું છે, માટે કોઈ જાતનો સંદેશો લાવ્યા સિવાય
મારા આપેલા લક્ષ સાથે વિચાર કરજો; કારણ કે નિજ
સકર્તા સતકૈવલને ત્યાંથી હું પોતે એ સંદેશો લઈને આવ્યો
છું અને એ સંદેશામાં જ સર્વથા તમારું કલ્યાણ સમાયેલું
છે; અને તે વિષેની સંપૂર્ણ હકીકત વિધવિધ પ્રકારે નિજ
અર્થના ખુલાસા સાથે તમો સર્વને કહી દેખાડી છે.

जीव इश्वर ओरु आत्मदर्शी, उनकी हृद तुमकु कही परसी;
जीवकी हृद इश्वर अनुरागा, इश्वरकी हृद जोत्य समागा. (२९)

હે સાધક ! જીવદર્શી અને આત્મદર્શી, આ બન્ને પરોક્ષ
સિદ્ધાન્તની હદ કયાં સુધી છે તે તમોને કહી બતાવ્યું છે.

જીવદર્શીની હદ ઈશ્વરમાં અનુરાગવાળી છે અને ઈશ્વરની હદ જ્યોતિનારાયણમાં સમાગમ કરીને સમાય છે.

આત્મદર્શીની હદ બ્રહ્મા, સો તુમકુ પન કહો કીયો બ્રમ;
નિજ કૈવલગત કાહુ ન પાદ, સવ ઓરલે પદ રહે અટકાદ. (૩૦)

હે જાણકાર અંશ ! જો, આત્મદર્શીની હદ પ્રદ્ધ હોઈ એ પ્રદ્ધ વિષેનો સઘળો મર્મ પણ મેં તમોને કહી દીધો છે. જુઓ, આ આત્મદર્શી અને જીવદર્શી, એ બન્ને પૈકી કોઈપણ નિજ કૈવલગતિને પામ્યા નથી પરંતુ આ બાબુનાં ઓરલાં પદમાં સર્વ અટકીને રહેલા છે.

સોહી કૈવલ કર્તાપદ સબકે, ગુન શક્તિ જોતિ નહિ જબકે;
તેહી કૈવલ લરતા પદ પરમ, સો હમ કીયા તુમકુ વહી બ્રમ. (૩૧)
કહે કુવેર હમ અકલ નરેશ, ભવતારન ધારે તન મેશા. (૩૨)

હે સાધક ! આ સકર્તા સતકૈવલનું પદ એ સર્વનું કર્તાપદ છે. આ સંકર્તા સતકૈવલનું પદ ગુણ, શક્તિ અને જ્યોતિનારાયણ પણ ન હતા તે પહેલાંનું જ હોઈ આદિ અને અંત સિવાયનું પુરાતન છે. એજ સકર્તા સતકૈવલ કર્તા હોઈ પરમપદરૂપ છે તેનો સઘળો મર્મ મેં તમારા ભ્રમને ભસ્મીભૂત કરી સમજાવ્યો છે. સમર્થ કુવેર સ્વામીજી કહે છે કે હું કળી ન શકાય તેવો અકળ નરેશ હોઈ આ ભવસાગરના જીવોને તારવા શરીરરૂપ વેશ ધારણ કરીને આવ્યો છું.

અવિગત ગતિ દેખાવન. અંગ-૮૩.

અવ દેહો નિજ નેન તુમારે, કરો અનુભવ કુલ સ્વરૂપ હમારે;
યેસા હમહે પુરુષહી આદુ, વસુ જાંઠાં નિજધામ અનાદુ. (૧)

હે સાધુ ! મેં ઉપર પ્રમાણે મને જોવાને તને નિજ જ્ઞાનનાં
નેત્ર આપ્યાં છે, તે વડે તું મને જો અને મારું સ્વરૂપ કેવું
છે તેનો અનુભવ કર. આ ન્યાયે હું આદિ સિદ્ધ પુરુષ
હોઈ અનાદિ નિજ ધામમાં વસું છું.

અહો હરિજન ધનભાગ્ય તુમારા, સો હમેરે તુમ પાયેહુ દેદારા;
અવ તુમ હમસે કરો પતીયારુ, બિનુ પ્રેહેતન નિજધામ પહોંચારુ. (૨)

હે હરિજન ! તમારાં અહોભાગ્ય કે તમોને મારા દેદારનાં
દર્શન થયાં ! હવે તમે મારી સાથે પ્રતીતિ કરો એટલે
વિના પ્રયત્ને નિજધામમાં પહોંચાડીશ.

જેહીજેહી જન મોહી કરહી મેલાપુ, તેહીતેહી જનકુ અમેકરી થાપુ;
તાતે તુમ મોહી કરો હો સનેસા, હરહુ તિમિર હમ પુરુષ દનેશા. (૩)

જીઓ, જે જે ભક્ત મારો મેળાપ કરશે તે તે હરિજનને
અભય કરી નિજપદમાં સ્થાપીશ. એટલા માટે જો મારી
સાથે સ્નેહ બાંધશે તો જેમ સૂર્ય પૃથ્વી ઉપર છવાયલા
અંધકારનો નાશ કરે છે તેમ હું તમારા અંતરપટમાં
લાંબા કાળથી છવાઈ રહેલા તિમિરરૂપ અજ્ઞાન અંધકારનો
નાશ કરીશ.

મનુતન દેખ મૂલો મત કોઈ. ભવતારન મીઠમંજન મોઈ.
હમ તો પુરુષ અલેખ કહાઈ, આઘઅંત કોઈ પાર ન પાઈ. (૪)
હે હરિભક્ત ! મારો દેહ મનુષ્યનો બેઈ કોઈ ભૂલા પડ્યો
નહિ, કારણ હું તો ભીડભંજન હોઈ ભવને તારનારો છું.
વળી મારા આઘઅંતને કોઈ પાર પામી શકે તેમ નથી
કરચું હું તો અલખ પુરુષથી ઓળખાઉં છું.

આઘ અંત મેરી કિરતારા, સો તો નિજપતિ અપરંપારા;
નિકટ ન દૂર ન આરનપારા, સબકે સાક્ષી હમ કિરતારા. (૫)
હે ભક્ત ! મારાં આદિઅંત કિરતારમાં છે અને તે નિજપતિ
પારાવાર છે, એટલે મારાં આઘઅંત કયાંથી હોય ! જો,
હું દૂર નથી અને પાસે પણ નથી તેમજ આ બાબુ નથી
અને તે બાબુ પણ નથી તેમજ એતપ્રોત પણ નથી. હું
તો સર્વ લોકનો સાક્ષી હોઈ કિરતાર છું.

માપ ન થાપ ન જાપ ન જોગા. જીવ ન શિવ ન ભોગી ન ભોગા;
દેહ ન વેહ ન ગેહ ન ગ્રાગી, સુપ્ન સસોપતિ તુરોયા ન જાગી. (૬)
હું માપરૂપ નથી, સ્થાપનરૂપ નથી, જાપરૂપ નથી અને જોગી
પણ નથી; તથા જીવ નથી, શિવ નથી, ભોગી નથી અને
ભોગરૂપ પણ નથી. હું દેહરૂપ નથી, વેશરૂપ નથી, ઘરરૂપ
નથી અને ગ્રહણ કરનાર ગ્રહણી નથી. વળી હું જાત્રત,
સ્વપ્ન, સુષુપ્તિ અને તુર્યાવસ્થારૂપ નથી.

મેલ ન ટેક ન લેલ ન લાધુ, સો હમ તુમ પડ્યે સેહેજ સમાધુ;
વેદ ન મેદ ન ચેદ નચેદા, વિવિધી દોષ ન સોસન કલેદા. (૭)

હું લેખરૂપ નથી, ટેકરૂપ નથી, લેખરૂપ નથી અને કોઈ ઉપાધિથી લદાયેલો પણ નથી; આમ હોવા છતાં તમે મને સહજ સમાધિએ પ્રાપ્ત કરી શકશો. જુઓ, હું વેદ નથી, ભેદ નથી, ખેદ નથી અને નખેદ પણ નથી. વિધવિધ પ્રકારના દોષરૂપ અપવાદવાળો નથી, શોષણરૂપ નથી અને ભેજરૂપ પણ નથી.

કર્મ ન ધર્મ ન પાપ ન પુન્યા, ધેધાતા નહિ ધ્યાન ને ધુન્યા;
સરગ ન નરક ન ઉંચ ન નીચા, આવાનજાગન રૂચ ન ઘોચા. (૮)

કર્મરૂપ ધર્મરૂપ, પાપરૂપ કે પુણ્યરૂપ હું નથી; તેમજ ધ્યેયરૂપ, ધ્યાતારૂપ, ધ્યાનરૂપ કે ધ્વનિરૂપ હું નથી. સ્વર્ગરૂપ, નર્કરૂપ હું નથી તથા ઊંચનીચરૂપ પણ હું નથી તેમજ આવવા જવાની ઈચ્છા કે વિચારરૂપ હું નથી.

નારી ન પુરુષ ન લિંગ ન મંગા, સર્વ જીવન મમ રહિત અસંગા;
હરણ ન શોક ન મોહ ન મેલા, કામ ન ક્રોધ ન કેલી ન કેલા. (૯)

સ્ત્રીપુરુષરૂપ હું નથી તથા લિંગઆનંદના ભંગરૂપ હું નથી. વળી સર્વ જીવથી રહિત હોઈ હું અસંગરૂપ એટલે સંસર્ગરહિત છું. વળી હર્ષરૂપ, શોકરૂપ કે મોક્ષરૂપ હું નથી તેમજ તેમાં મળીને રહેલો હોઉં તેમ પણ નથી. વળી કામરૂપ, ક્રોધરૂપ, કીડારૂપ કે કીડા કરનારરૂપ પણ હું નથી.

રાગ ન દ્વેષ ન ઓર ન આપા, સર્વ ઘરજીત નહિ થાપ ઉથાપા;
દેશ ન કાલ ન પાલ ન પાપી. નિજ ચૈતન હમ આજ અદ્યાપિ. (૧૦)

રાગ કે દ્વેષરૂપ હું નથી અને બીજાઓનો આપનપુરૂષ હું નથી. આમ સર્વથી વર્જિત હોઈ સ્થાપનરૂપ કે ઉત્થાપનરૂપ હું નથી. દેશ કે કાળરૂપ હું નથી તથા પાલનપોષણરૂપ નથી તેમજ પાપીરૂપ પણ નથી. હું તો આદિથી અદ્યાપિ સુધી નિજ સ્વયં ચૈતન્યરૂપ છું.

**જાત ન ભાત ન સાથ ન સાથી, સઘ હમસે હમ નહિ કોઈનાથી;
ધરમ ન અરથ ન મોક્ષ ન કામા, ચતુર સો મુક્ત ન દાહ ન વામા.(૧૧)**

જાત કે ભાત, સાથી કે સાથ, એ બધું મારા પ્રણવથી નથાએલું હોઈ જાતભાતવાળું દેખાય છે પરંતુ હું કોઈનાથી નથાએલો નથી. વળી ચાર પ્રકારની મુક્તિ તે ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ હોઈ હું તે નથી તેમજ કાળાજમણા અંગરૂપ હું નથી.

**આગે ન પીછે ન મધ્ય ન માપી, નિજ સાક્ષી હમ અકલ અચાપિ;
પક ન દોય ન પક્ષ ન પાતી, સોહંમ પદ હમ દિવસ ન રાતો.(૧૨)**

આગળ, પાછળ કે મધ્યના માપવાળો હું નથી. હું તો નિજસાક્ષી હોઈ અદ્યાપિ સુધી કળી ન શકાય તેવો અકળ છું. વળી એકબેના પક્ષપાતવાળો હું નથી. હું એ પદનો નિવાસી છું કે જે પદમાં રાતદિવસ નથી.

**વીરઘ લઘુ નહિ વૃથ ન ઘનસુ, ઘરજીત ચિત્ત બુધ અહંકાર મનસુ;
જુવો હરિજન જંબુકે સંતુ, યેસી મમ ગત અકલ અનંતુ. (૧૩)**

દીર્ઘ, લઘુ કે વૃદ્ધિરૂપ હું નથી તેમજ વિનાશરૂપ પણ નથી.

હું તો મન, બુદ્ધિ, અહંકાર અને ચિત્તથી વર્જિત છું. હવે હે જંબુનિવાસી સંતહરિજન ! લક્ષપૂર્વકે જોશો તો આ પ્રમાણે મારી ગતિ અનંત, પારાવાર, કળી ન શકાય તેવી અકળ દેખાશે.

सो गत तुमकु सकल लखाइ, ऊलटसुलट दीयो भेद बताइ;
निजानंद लक्ष एक अजापो, सो चैतन चीद हम अघापि. (१४)

હે સંત ! ઉપર પ્રમાણે મારી પરમ અકળ ગતિ જે છે તેનો લક્ષ ઊલટસૂલટ ભેદ સમજાવીને મેં તને કહ્યો છે. નિજ ચૈતન્ય આનંદને આપનાર જે અજાપજાપ છે તે ચૈતન્ય ચિદ્રૂપ અઘાપિ હું પોતે હોઈ તેજ મારો લક્ષ છે તેનું તમો ધ્યાન ધરજો.

अब तुम धरीयो तेहो मम ध्याना, हम करहु ओर देश पीयांना;
अहो हरिजन सब संत समेता, लक्षज्ञान चितवन करो हेता. (१५)

હે સંત હરિજનો ! મેં તમોને જે ચિદ્રૂપ ચૈતન્યલક્ષ આપ્યો છે તેનું તમો ધ્યાન ધરજો અને સદાય એજ લક્ષમાં રહેજો. તમો સંતહરિજન સર્વ ભેગા મળીને મારા લક્ષ-જ્ઞાનનું હેતુપૂર્વકે ચિંતવન કરજો. હું તમોને આ ધ્યાન ધરવાનું સોંપું છું તે ભૂલી જશો નહિ. હું તમોને સંપૂર્ણ સમજાવી શક્યો છું એટલે હવે પછી અહીં મારી જરૂરિયાત ન હોય એમ દેખાય છે; મારે હવે હું બીજા દેશમાં આ લક્ષજ્ઞાન આપવા જાઉં છું.

દેહીકો દરશ ચરમગતિ ટારી, હમ ચિદ ચૈતન લોહો નિહારી;
 દેશ ગુર્જર હમ કીયો વ્હંકારા, જ્ઞાનચક્ષુ જીવમહો મમ સારા. (૧૬)
 હે સાધકો ! દૃશ્યરૂપ સ્થૂલ, સૂક્ષ્મ આદિ જે ચાર દેહ છે
 તે દેહ ચર્મગતિના હોઈ એજ દેહ અવસ્થાના આચ્છાદ
 નરૂપ આવરણને લીધે હું ઠંકાયેલો છું, તે આવરણને દૂર
 કરીને જોશો તો ચૈતન્ય ચિદરૂપ મારા સ્વરૂપને નિહાળી
 શકશો. હે મારા ભક્ત ! આ જ્ઞાનનો ટંકાર મેં ગુર્જર-
 દેશમાં કર્યો છે અને આ ગુર્જરનિવાસી જે જ્ઞાન ચક્ષુવાળા
 છે તેમણે સુંદર રીતે મારા લક્ષને ગ્રહણ કર્યો છે.

ચામચક્ષુ જીવ ઝલટ દુલાયે, અરુઢ જ્ઞાન મમ સમજ ન પાયે;
 કરમકાંઠ ગત સવ લેહે લાગી, સમજે નહિ મમ જ્ઞાન અભાગી. (૧૭)
 હે જ્ઞાનચક્ષુવાળા સંત ! જ્યારે ગુર્જર દેશમાં ચૈતન્યલક્ષને
 ઉપદેશ થવા લાગ્યો ત્યારે ચર્મચક્ષુવાળા પામર જીવોને
 ભારે દુઃખ થયું અને તેમનાં દિલ પણ ખૂબ દુખાયાં હોય
 એવું મને જણાયું. એનું કારણ એટલું જ છે કે મારું અરૂઢ
 જ્ઞાન તેમના સમજવામાં ન આવ્યું એથી કરી તેમને ઊલટું
 દેખાવાથી ખૂબ દુઃખ થયું. આમ મારું જ્ઞાન જેઓ સમ-
 જ્યા નથી અગર જેમના સમજવામાં આવ્યું નથી એવા
 ચર્મચક્ષુવાળા ભાગ્યહીન પામર જીવોની ગતિ કર્મકાંડની
 પાછળ લાગી રહેલી છે.

સમજા સોહી રહે દૃઢ મત ધારી, ઘરન અઢારમે નર ઓર નારી;
 જેહીજેહી જીવશરન મમઆયે, વિવિધી ભાત કરો લક્ષસમજાયે. (૧૮)

હે સાધક ! અઠારે વર્ણનાં જે જે સ્ત્રીપુરુષો મારા શરણુમાં આવ્યાં તેમને વિધવિધ પ્રકારે મારો પરમ ચૈતન્યલક્ષ સમજાવ્યો છે અને જે જે જીવ આ પરમલક્ષ સમજ્યા તે તે સર્વ લોકો દૃઢતાપૂર્વક આ લક્ષને ધારણ કરીને રહ્યા છે. તેઓ કદી ડગ્યા નથી અને બાહ્ય વિશ્લેષોથી શંકાશીલ થયા પણ નથી.

‘શકે નહિ જીવ શરન મમ આઈ, સો જીવ સબ અજ્ઞાન રહાઈ;
અબ તીનકુ સમજૈયો તુમ સંતુ, વંચી વંચી મમ ગ્રંથ અનંતુ. (૧૯)
હે સંત ! જે જીવ મારા શરણુમાં આવી શક્યા નથી તે સર્વ જીવ અજ્ઞાની રહ્યા છે તેમને હવે તમે મારા ગ્રંથોને ખૂબ વાંચીને અને તેનો ખૂબ અભ્યાસ કરીને સમજાવજો.

વિશ્વબોધ આઠ જ્ઞાન અગાદુ, ગ્રંથમાંહી સબ સમજ સમાદુ;
કોટિક પ્રશ્ન પૂછે જન કોઈ, તેહી પરિઉત્તર ગ્રંથનમે હોઈ. (૨૦)
હે સંત ! આ ગ્રંથમાં સર્વ પ્રકારની શ્રેષ્ઠ સમજનો સમાવેશ કર્યો છે; તેમાં આખાય વિશ્વને બોધ કરી શકાય તેવું અગાધ જ્ઞાન ભરેલું છે. જો આ ગ્રંથના પૂર્ણ અભ્યાસી આગળ કોઈ માણસ કરોડ પ્રશ્ન કરે તો તે સર્વ પ્રશ્નોનો ઉત્તર આ ગ્રંથના જ્ઞાનમાં રહેલો હોઈ તે સહેલાઈથી તેનો જવાબ આપી શકે છે.

તાતે તુમસબ ગ્રંથ અભ્યાસો, વિવિધી વિગતકરી અરથ વિકાસો;
જેહી ચૈતન ચિદસરુપ હમારા, સોહી ગ્રંથનમે કોયો વિસ્તારા. (૨૧)

હે સંત હરિજનો ! એટલા જ માટે તમે સર્વને કહું છું કે આ ગ્રંથોનો અભ્યાસ કરજો અને વિધવિધ પ્રકારે વિગત સમજીને તેની અંદર રહેલા અર્થને ખુલા કરજો. જુઓ, મારું જે ચિદ્રૂપ ચૈતન્ય સ્વરૂપ છે તે વિસ્તારપૂર્વક આ ગ્રંથમાં સંપૂર્ણ રીતે સમજાવ્યું છે, તે અભ્યાસ કરતાં પ્રાપ્ત થશે.

જ્યૌં કંચન પરવત નિજ પક્કુ, તાહી તોડ ઘડે ઘાટ અનેકુ;
સઘ ઘાટન કંચનમયે સોઈ, કંચન વ્રષ્ટ જુવે જન કોઈ. (૨૨)

જેમ એકાદ સુવર્ણના પર્વતમાંથી થોડો ભાગ તોડી લાવી તેમાંથી અનેક પ્રકારના ઘાટ બનાવવામાં આવે છે. હે સાધક ! હવે આ દરેક ઘાટને જો. એ બધા ઘાટ કંચનના હોઈ કંચનમય છે છતાં સર્વલોક તે કંચનના ઘાટને કંચનરૂપે નહિ પણ ઘાટરૂપે જુએ છે, કોઈ વિરલ પુરુષજ તેને ઘાટરૂપે નહિ પણ તે સુવર્ણ છે એવી દૃષ્ટિએ જુએ છે.

ત્યૌં કંચન પરવત મમ ગતિયાં, ગ્રંથ ઘાટ નંગ ઘડે રતીરતોયાં;
મૂલ તોલ જઘ તુમકરી જાનો, સરુપાનંદ મોહી પ્રગટપેહેવાનો. (૨૩)

હે સંત ! ઉપરના દૃષ્ટાંત મુજબ મારી પોતાની ગતિ કંચનના પહાડ સમાન હોઈ આ પહાડ સમ ગતિમાંથી ગ્રંથોરૂપ ઘાટ ઘડેલા છે. તેમાં અંગ, ચોપાઈ, દોહા વગેરે વિધવિધ નંગ ઘડીને અણુરેણુથી લઈ બ્રહ્માંડભરની તમામ તત્ત્વ સામગ્રીનો રતીએ રતી હિસાબ આપ્યો છે. હે સાધક !

હવે બુદ્ધિ, તમે તેનો તોલ કરીને તેનું મૂલ્ય કરી બાણુશો તો સાક્ષાત્ સ્વરૂપાનંદરૂપ પ્રગટ પ્રત્યક્ષ મને તમે આ અંતમાં દેખી શકશો. (જેમ ખેડુત ખેતરમાંથી મળે છે તેમ હું આ અંતરૂપ ક્ષેત્રમાંથી તમોને પ્રાપ્ત થઈશ, માટે અંતમાંથી મને મેળવવા શોધખોળ કરો.)

સોહી સ્વરૂપે હમ અમર અનાદુ, કોટી કલપ જુગકરહુ સમવાદુ; તાતે તુમ ધોલા મત ધરહી, હમ જાતા કલપંત ન કરહી. (૨૪)

ઉપર જે સ્વરૂપ કહ્યું તે સ્વરૂપે હું અજરામર હોઈ અનાદિ-સિદ્ધિ છું. આમ સ્વરૂપાકારે અનાદિસિદ્ધિ રહીને કરોડો કલ્પ અને યુગ સુધી હું ચૈતન્યવાદનો સંવાદ કરતો રહીશ. માટે હમારા જવાથી હું નથી એમ માની કલ્પાંત કરશો નહિ અને દિલમાં કોઈ જાતનો ધોખો ધરશો નહિ; કારણકે હું તો જરા મરણથી રહિત હોઈ અખંડ છું.

મેરો તન ચૈતન ચિદરૂપા, સો તુમકુ કહ્યો લક્ષ અનુપા; અવ તેહી લક્ષ રહો ચિત્ત પ્રોઈ, ચરમ દેહી મમ તજો સનેહી. (૨૫)

હૈ અંશ ! મારું સ્વરૂપ ચૈતન્ય ચિદરૂપ છે અને તે વિષેનો અનુપમ લક્ષ મેં તમોને કહ્યો છે. આ કહેલા લક્ષ ઉપર ચિત્ત પરાવીને રહેજો અને આ મારા ચર્મવાળા દેહ ઉપર જે મોહ છે તે મોહનો ત્યાગ કરી મારા અખંડ સ્વરૂપમાં સ્નેહ બંધજો.

જ્ઞાનવંત અવ મયે તુમ સવહી, કાહા કામ આંહાં મેરો અવહી; જીવ સકલ અવ તુમ ચેતહ્યો, નિજ કૈવલકો ધ્યાન બતૈયો. (૨૬)

હે સંત અને હરિભક્તો ! તમે બધા જ્ઞાનવાન થયા છો. કહો, હવે અહીંયાં મારું શું કામ છે ? હું કહું છું કે હવેથી તમે આ સંસારના સઘળા જીવને ચેતાવજો. તેમને બોધ-ઉપદેશ આપી સકર્તા સતકૈવલનું ધ્યાન કેવી રીતે ધરવું તે બતાવજો.

અવ હરિજન ઓર સંત સમેતી, જ્ઞાનધ્યાન સમજાવહી નેતી;
દિવસ વક મેલા જબ મલીયા, શ્રોયંતકુવેર સબસુ હલમલીયા (૨૬)
હે સંત ! વળી સંતહરિજનના સર્વ સમૂહને વેદે જે પદની નેતિ પોકારેલી તે નેતિ પદના અર્થસહ જ્ઞાનધ્યાન સમજાવજો. આ પ્રમાણે એક દિવસ મેળો ભરાયેલો તે તકનો લાભ લઈ શ્રીમંત કુવેર સ્વામીજી સંતહરિજનના બધા સમૂહને હળીમળીને તે મેળામાં બેસી ઉપર મુજબ છેલ્લા દિવસનું જ્ઞાન આપતા હતા.

બોહોર સબ હરિજન સંતનસુ, સત્ કૈવલ કોના સરવનસુ;
સુનો હરિજન સંતો સબ કાઝ, ઓર દેશ હમતો અબ જાઝ. (૨૮)
એસે કહી હરિજન સંતનકુ, સત કુવેર ત્યાગે દેશનકુ. (૨૯)
આમ જ્ઞાન આપીને સર્વ સંતહરિજનના સમૂહને સંબોધી દયાળુ પરમશુરદેવે તે સર્વને સતકૈવલ કહ્યા. આમ સંત-હરિજનના સર્વ સમૂહને સતકૈવલ કહી સમર્થ કુવેર સ્વામીજી અન્ય દેશમાં પ્રયાણ કરવા માટે આ દેશનો ત્યાગ કરી અદર્શરૂપે ચાલી નીકળ્યા.

प्रदेश प्रवेश करनके अंग-८४

देह सहित अंतरध्यान भइया, काशी देश प्रगट जइ थइया;
 सब हरिजन मली कल्पांत मांडी, अहो क्यों गये हमकु तुम छांडी. १
 केतेक तो अन्नजल तजी बेठे, कोहु मुदी आंख गगन जइ पेठे;
 केतेक तो चित्तभ्रम तन भइया, सूधबूध ज्ञान विसर्जन गइया. २
 केतेक तो मन भये अचेतु, केतेक श्वासा नाड संकेतु;
 केतेक कर्ता कहो पोकारे, छोड गये कुन अवगुन हमारे. ३
 केतेक तो चित्त करे पस्तावो, अहो कायम अब क्याहांसे पावो;
 केतेक हरिजन रुदनही करहो, दीन बचन अहो नाथ ऊचरही. ४
 केतेक कहे अवगुन अपनेका, बनी नहि मोय सेव विवेका;
 केतेक कहे हम करता न जाना, मनुतनसे जन करी परमांता. ५
 केतेक लोक साकुट नरनारो, मन पस्ताने अधिक अपारी;
 हम स्वामी निंदा-बहु करही, अहो कर्ता हम क्यों करी तरही. ६
 ब्राह्मण बनीया बरन अढारे, गये पीजे कल्पे लोकही सारे;
 हरिजन ओरु सब संत समेतु, भये दिलगीर हमसे धरी हेतु. ७
 यों कल्पंत सब रहे निश्वासी, श्रीमंत कुवेर प्रगटे जइ काशी;
 काशीदेश सब इष्ट उपासी, कर्मकांड नरनार विलासी. ८
 तेही देश लगे करनही बोधा; विप्र सेंख मली वदत विरोधा;
 करके विरोध लरत सब हारे, अरुढ ज्ञान सुनो मन पतीयारे. ९
 केतेक पंडित सभा कराइ, कहे कुवेर हमसे लरे आइ;
 येतेही लरी गये हार अनेकु, समज समज मम ज्ञान विशेकु. १०

थोरे विषस तेही देश समझाइ, तब बोहोरु हमकु दया आई;
करी प्राणायाम ध्यान धरो मोइ, देश गुर्जर जनकी गति जोइ. ११

अति कलपांत करत जब देखे, हम साथे अति प्रीत विशेषे;
जन कलपांत सझा नहि गयेउ, देश गुर्जर केरी प्रगटही भयेउ. १२

सत कुबेर सुघबुध लेइ साजु, देव सहित आये करन समाजु;
गुर्जर देश केरके जब आये, संत सहित हरिजन हरखाये. १३

खबर भइ सब देशके जनकु, दोड आये लइ तनमन धनकु;
धइ धइ मोइ सब पाव लपटाइये, अहो करता अब हम गत पाये. १४

केतेक दिन हम भरमही भूले, ज्ञानवक्ष हमेरे अब खोले;
संत सहित हरिजन मली सारे, धुपदीप मोइ आरती उतारे. १५

करी आरती सबने लेइ, दीन वचन भये प्रेम सनेहो;
कर जोरी कहे सब जन ओरु संतु, स्वामी तुम गत अकथ अनंतु. १६

तुम कर्ता अविगत अधिकारी, हम नहि जानी गति तुमारी;
अब स्वामी रखीयो करुणाइ' टारो मति आये शरणाइ. १७

अति अवगुण मति मलिन अमारी, गुण अवगुण तुम लेहो समारी;
तुम सतगुरु दाता ओरु करता, चौदलोक उपजावत हरता. १८

येसेही कही साधु ओरु जनही, प्रेम करन लगे अति दिनदिनही;
देश गुर्जर सबही नरनारी, आये सकल सुनी कीरत हमारी. १९

करत द्रश मम गये अंदेशा, सुनत ज्ञान सब लीये उपदेशा;
सकल देश मम जन भये सारा, भाव प्रीत बढी भक्ति अपारा. २०

हरिजन ओर शाकूट समेता, करन लगे हमसे सब हेता;
 जे जे ब्रह्म जुगमहीं बिस्तरीया, अनंतकोट जीवशरनही करीया. २१

ज्ञान ध्यान सबजन अनुरागु, निशदिन होये अति संत समागु;
 आनंदमये उच्छव अविकासा, राजा परजा सब भये दासा. २२

मास मास पूनम जब होइ, दर्शनकु आवे सब कोइ;
 मेला मले अपार अगाधु, करे हलीमली आनंद जनसाधु. २३

पही परकार दिवस ओर राती, धीते करत ज्ञान विक्षाती;
 सब हरिजन भये ज्ञान विवेकी, सुनही सुनही गुणग्रन्थअनेकी. २४

तारनतरन भये सब साधु, करत करत मम लक्ष आराधु;
 केतेक हरिजन महीं भये पसे; संत समान ज्ञान भड तेसे, २५

कैवलध्यान सबे उर घरही, आन देव आराधन ना करही;
 चैतन दृष्ट भइ सब जनकी, संत सहित ओर सब हरिजनकी. २६

दृष्ट तत्त्व गयो दरश दुराई, निज चैतन कैवल गम पाइ;
 पसी भइ जव समज सकलकी, तव हम चेहेन लीये सब दलकी. २७

जव एक दिन हम कीयो विचारी, चेत्यो द्वीप देही देउ छटकारी
 बोहोत वरस लोला अब कीनी, जंबुद्वीप हलमल रगभीनी. २८

सब हरिजन ओर संत बोलाइ, ज्ञान कचेरी जधी जमाइ;
 कहे कुवेर अकैहेर अवाजु, छेल्ले दिनके पही समाजु. २९

सकृता भत श्री कुवेर कुरुषासागर निजधाम सिधावन अंग. ८५

निज अनुभव करी कीयो पोकारा, समज लीयो हरिजन सबसारा;
दिवस छेल्लु वही ज्ञान उच्चार, अब हम कैवलधाम सधार. १
सुनो हरिजन संत मम दासा, आनंदमये तुम करो विलासा;
हम तो अब निज धाम सधावु, समाचार कैवलकु कहापु. २
तुम दीलगिर करो मत कोई, रहो निजपद निशदिन चित्तप्रोई;
अब दो दिन तुम करहो विलासी, तन छूटे केरो निजपदपासी. ३
जेही हम धाम कछेउ देखनके, नाम नवेस सबे जीन जीनके;
तेही धाम रहो मत अटकाइ, भिन्नभिन्न तब कही समजाइ. ४
निज कैवल छेल्लु पद जेही, जब तुम पावो नहीं संदेही;
येसे कही संतन ओरु जनकु, सतकुवेर त्यागो जब तनकु. ५
सतकैवल सर्वनकु कहीया, श्रीमंत कुवेर निजधाम सधइया;
सब देखत तन दीयो छटकाई, निज व्यापक पद रहे लोकाइ. ६
जेतने लोक ओलंगी आये ते, फेर गये ओलंगही ते ते;
कुल कर्ता कैवल निज धामु, हंस रुप धरी भये विरामु. ७
सब हरिजन मन भये उदासु, अहो कर्ता कहीछो रे निसासु;
केतेक जन मूर्छागत भयेउ, केतेककी सुधबुध चित्त गयेउ. ८
केतेक तो करे विकल विलापु, छोड देई तन मन धन आपु;
केतेक गदगद कंठही रोवे, अहो कर्ता अब कुन गत होवे. ९
केतेक कहे हमकु लीयो खींची, केतेक परे धरनी नेन मींची;
आकुलव्याकुल हम सब जन भइया, तब संते ज्ञाने समजइया. १०
अहो हरिजन जुओ लक्ष विचारी, जेही सतगुरु सद्कीयोहे पोकारी
श्रीमंत कुवेर अविगत अविनाशी, अजर अमरपद परम निवासी. ११

तो तुम क्यों कस्यांतही करहो, अब तोनको निज ध्यानही धरहो;
 निज कर्ता सतगुरु तन धारी, श्रीमंत कुबेर आइ विश्व उझोरी. १२
 सोही कर्ता सदचिद् निघ अघापि, साक्षीवंत अंशनके अघापि;
 तो तीनके तनकु क्यों कलपो, निज चैतनने तन क्यों जलपो. १३
 तब हरिजन सबने शीख मामी, श्रीमंत कुबेर तन ज्ञान निधानी;
 जब ज्ञाने चित्त सब जन लाये, तब तन बिलसन शोक समाये. १४
 शोक शमे सब जनके जबही, करन लने स्तुतही तबही;
 अहो नाथ गति अकल तुमारी, ब्रह्मादिक भव अगम पोकारी. १५
 तो मनु तन गत हम क्यों जाने, अटक रहे चरीतर गुनज्ञाने;
 हुये स्वामी तुम परम दयालु, मनुतन कीयो हमेरो प्रतिपालु. १६
 जाने हम जबसे अविनाशी, तन पलटी प्रगटे जइ काशी;
 जये जये जे अहो अंतरजामी, परम दया कर समरथ स्वामी. १७
 सकल देवनके देवा तुमही, परम गति अब जानी हमही;
 जक्ततात तुम नाथ सबनके, काज करन आये ते जनके. १८
 अरुढ अनुभव नहींतर क्यांहांथो, सकल शास्त्र गत पार वेदांथी,
 कायम पंथमत अति करडाइ, अहो कर्ता तुम गये बल्लाइ. १९
 ओर पंथ सबनके देखे, कोहु नहि तुम तोल विशेषे;
 अमलपति कर्ता करी गाये, गुन करतव सब पंथ चलाये. २०
 निज कर्तांगत काहु न जानी, सब ओरले पद गये बल्लानी;
 हे कर्ता कैवल्यद आहु, सो देख गये तुम हमकु अराधु, २१
 ताते भइ गत अटल हमारी, श्रीमंत कुबेर तुम लक्ष विचारी;
 अहो स्वामी हम शरन तुमारे, कोटी कलप टरीये नहीं टारे. २२
 यों स्तुति करत सब रहीये; श्रीमंत कुबेर धणीधाम सधरिये. २३
 संपूर्ण

[રાગ. લાવણી]

સુનવો સંતો સુરતા ધરકે, ઝગડા પંડિત જ્ઞાનીકા;
 કરતા અકરતા વાદ ન જાન્યા, તો ઉનાડુકે ફેર જાનીકા...ટેક.
 બ્રહ્મનાદી કહે બ્રહ્મ અકરતા, એકમેક અદ્રૈત રહા;
 વ્યાપક સકલ શ્રવ્ય ચરાચર, દુગ્ધ ભેદ ન જાત કહા :
 અજ અખંડ અવ્યય અવિનાશી, નિરમલ નિરગુણ આપ અખે;
 સત્ય જ્ઞાન આનંદ અરૂપી, એસા વેદ વેદાંત લખે :
 નામ રૂપ ગુણ દ્રષ્ટ પદારથ, એ સખ હે મિથ્યા માયા;
 બ્રાન્તિ માત્ર વિશ્વ ચરાચર, રજ્જુ બુજંગ સમ દરસાયા :
 થંભચાર સુક્રિમે રૂપા, મૃગતૃષ્ણા બ્રમ પાનીકા;
 સુનવો સંતો સુરતા ધરકે, ઝગડા પંડિત જ્ઞાનીકા : ૧
 કરતા વાદી કહે સુન જ્ઞાની, બ્રહ્મ અકરતા તુમ ગાયા;
 અતિ વિચિત્ર જુગ રચનાકી, એસા ખીન કરતા ક્યૌં બનાયા:
 બ્યોમ વાયુ અગ્નિ જલ અવની, નામ રૂપ ગુણ હે ન્યારા;
 લખ ચારાસી જંતુ જાતિ, ભાત ભીત ખીજગ સારા :
 એક ખીજમે અજ કરામત, ખલક ખેલ કુદરત સારી;
 રસકો રૂપ બનાવે કેસો, ચાર ખાંણુ ઓર નરનારી :
 નિજ કરતાકુ જો નહિ જાન્યા, સોહી કામ નાદાની;
 સુનવો સંતો સુરતા ધરકે, ઝગડા પંડિત જ્ઞાનીકા : ૨
 તુમહી કહી જો મિથ્યા માયા, મૃગતૃષ્ણા પાની જેસે;
 એ બ્રાન્તિ સુ ભેદ બ્રહ્મકુ, જૂઠું મે સાચા જેસે :
 રજ્જુ મેં સરપ, ધીપમે રૂપા, થંભ ચાર બ્રમ આવતા હે;
 જો સાચા કહુ દેખ્યા હોય તો, જુઠું બ્રાન્તી પાવતા હે :
 સત્ય જ્ઞાન આનંદ સતંતર, તીનમે ક્યૌં અજ્ઞાન રહા;
 સુખ-દુઃખ સરગ-નરક ફલ ભોકતા, જીવ રૂપ ક્યૌં બ્રહ્મ બયા:

જીવ ઈશ્વર અધિકાર બનાયા, સો કરતા સખ પાંતીકા;
 સુનલો સંતો સુરતા ધરકે, ઝગડા પંડિત જ્ઞાનીકા : ૩

બ્રહ્મજ્ઞાની કહે સુનલો પંડિત, જીવ ઈશ્વર હો નાંહી ઘડા;
 વિદ્યા અવિદ્યા કલ્પિત માયા, સહેજે બ્રહ્મ પ્રતિબિંબ પડા :

ઈશ્વર સો વિદ્યા અવરાયા, જીવ અવિદ્યા તમ માંહી;
 ઘટ મહવત હો ભઈ ઉપાધિ, તામે દુગ્ધ નાંહી :
 જલ તરંગ ક્યંત ઓર કુંડલ, પાત્ર મૃતિકા સમ પેખે;
 અકલ અનેક હો રહા આપે, બ્રહ્મ અકરતા ચૌં લખે :
 એહી સિદ્ધાંત વેદાંત જ્ઞાનકા, નહિ વિલસા ઓર બાનીકા;
 સુનલો સંતો સુરતા ધરકે, ઝગડા પંડિત જ્ઞાનીકા : ૪

અહો જ્ઞાની દ્રષ્ટાંત તુમારા, નહિ સિદ્ધાંતમેં મિલતા હે;
 ઘટ મહ વત કહી ઉપાધી, બીચ આકાસ અલગતા હે :
 સો આકાસ નહીં ઘટ કરતા, કુંભકાર કરતા સાચા;
 એસા કરતા તુમ બતાવો, તો સિદ્ધાંત સકલ કાચા :
 જલતરંગ વાયુસે હોતા, ક્યંત ઘાટ સોનાર કરે;
 ભંડ કુલાલ કરત મીટીકા, તખ્તી ખલકકા કાજ સરે :
 આપહી બ્રહ્મ ભયા બહુ રૂપે, કહો દ્રષ્ટાંત નીસાંતીકા;
 સુનલો સંતો સુરતા ધરકે, ઝગડા પંડિત જ્ઞાનીકા : ૫

એક બ્રહ્મ બહુ રૂપે હોય તો, પરાધીન ક્યોં રહેતા હે;
 મંત્રકા કલ્પ કષ્ટુ ન હોતા, મુખ દુઃખ સંકટ સહેતા હે :
 તાતે કરતા હે સખકે સીર, અતિ અહ્ભુત સામર્થ બારી;
 સરજે પાલે ઓર સંઘાલે, ઈચ્છા તે સૃષ્ટિ સારી :
 ખાનપાન ખટરસ બહુ મેવા, ભોગ બાજ્ય અનુસાર દીયા;
 દેવ દનુજ નર નાગાદીક કા, ઉદર ભરણ હિત આહાર કાયા :
 જનં છોટમ કરતા નહિ જાને, સોહી બેલ જ્યોં ધાનીકા :
 સુનલો સંતો સુરતા ધરકે, ઝગડા પંડિત જ્ઞાનીકા : ૬

સમપૂર્ણ.

ઉપવીત વિધિ

સત્ય ઘટ વ્યાપક બ્રહ્મણે, બ્રાહ્મણકો અધિકાર;
 જો નહિ જાણે જકતમાં, સો નર પશુ ગુમાર. ॥૧॥
 એક તારકે છન્નવ કીય, એસે મીલાયે તીન તીન;
 ફેરી ચાલીસ ચીત ચેતકે, ગ્રહો લક્ષ પરવીન. ॥૨॥
 તે બ્રાહ્મણ નિશ્ચય હવા, સાંખ્ય યોગ વિચાર;
 નહિ તો ગાફલ જયગા, કહે કુવેર પોકાર. ॥૩॥
 બાવન આંગુલ શ્વાસહી, મહાવાયક દ્વાદશ જાણ;
 ચાર વેદ વાણી ચતુર, પ્રાણ દશ પરમાણુ. ॥૪॥
 નવ વ્યાકરણ પંચ માત્રીકા, કીયે છન્નવ એકતાર;
 બાહેર ભીતર સમજકે, ભયે બ્રાહ્મણ ભવ પાર. ॥૫॥
 પુરુષ પ્રકૃતિ ગુણ તીનુ, સૂક્ષ્મ દેહ તનુ કીન;
 પંચ માત્રા અંતઃકરણ, મિલિત ભયે નવ ચીન. ॥૬॥
 ફેરી ત્રિયે ભાગ મેલાયકે, દશ ઈંદ્રી પંચમૂત;
 ઇંગલા પીંગલા દશ દેવતા, ભયે સ્થુલ મજબૂત. ॥૭॥
 એસે સત્તાવીસ તત્ત્વકો, દેહ દરસ તનુ માન;
 તાકે શહ જાણે નહીં, કહા ભયો પઢી પુરાન. ॥૮॥
 કુંભક પોરક રેચક, મિલિત ભયે ત્રિયે સાર;
 તા પર અંધિ વૃત્તિ દીયે, ભયે તજ્ઞ અનુસાર. ॥૯॥
 એસે જાણે સો બ્રાહ્મણ, તજ્ઞ ભવ આળપંપાળ;
 કામધેનુ સત્ય વામકે, ગ્રહી ગુરુમમ વિશાળ. ॥૧૦॥
 વ્યાસ સુપત નારદાદિત, વાલ્મીક વશિષ્ઠ;
 વિશ્વામિત્ર પરાશર, સત્ય શિર ભયે બલિષ્ઠ. ॥૧૧॥

અહ્યા કપીર શંકરધર, એ સમ પુરુષ તત્ત્વવેત;
 કમળનાભ અહ્યા ભયે, કપીર કરવીર તેત. ॥૧૨॥
 વરણસંકર શંકર, ઋષભદેવ ક્ષત્રીઆલ;
 ઇનિ આદ્યે સર્વ સૌદર, ભવીતલ પરમ વિશાલ. ॥૧૩॥
 જન્મે જન્મ સૌદર, સંસ્કાર ભયે જન્મ દિન;
 વેદ વિચાર વિપ્ર ભયે, અહ્યલક્ષ આહ્યણ નિન. ॥૧૪॥
 સદ્ગુરુ કિરપા જીકકુ ભઇ, તીનુ પાયા એહી બેદ;
 શાસ્ત્ર પદન નહીં જાણુત, નેતિ કહત જીનુ વેદ. ॥૧૫॥
 વેદ વિગત જીકિત કરી, ભયે ભરમ ભંભેર;
 સદ્ગુરુ ખોજ પાચે ખિના, અહ્યલક્ષ ન હોત નવેર. ॥૧૬॥
 તાતે તુમકુ કહત હુ, ગ્રહો ગુરુગમ તતસાર;
 કહેં કુવેર પદ પાચકે, ભયે આહ્યણ અહ્યચાર. ॥૧૭॥

ચેતવણી

મન તું સમજને મેરા, છોડી જક્તકા ભેડા;
 ચૂપે ચેત નવેરા, કર લે સંતસુ નેડા;
 દાસન દાસહી કેરા, સતગુરુ ચરણ ચીત હેડા. ૧
 સંશે શોક પાવક નીર, ચંચલ ચપલકુ કર થીર;
 ઘટમે ખોજ કર લે ભાઈ, બાહર ક્યોં રહો ભરમોઈ ૨
 ખટસે એકવી હજાર, દાદશ દાર દરસે બહાર;
 શ્વાસા શબ્દસે ટૂટે, કાયા કંચનકી ફૂટે. ૩
 સાધન સાધ લે અનુસાર, ત્રિદૂટી તંતુ તિન વિચાર;
 મૂલચક દારા બંધ, સીધો કર લે મેરુદંડ. ૪

જપ લે જપ અજંપા, શન્યહી શિખર ધરમે જપા;
 ચંદાસુરકા ધર ફેર, ઊલટા અગમ ધરકુ હેર. ૫
 કર લે વાસ બેહદમે, માયાકાલ રહે હદમે;
 અનલદ નાદકી ધૂની, આજત ગગનમે મૂની; ૬
 ઝલમલ જ્યોત બિન આતી, જાંહાં નહિ દિન ને રાતી;
 તાંહી તેજકા વાસા, રવિશશી કોટ પરકાશા. ૭
 જાંહાં નહીં વરણુ નાના વેશ, જેતાં સાંખ્ય જોગે શેષ;
 તેહી રૂપ હે તેરા, સતગુરુ શબ્દસે હેશ. ૮
 ઉનમની સુરત સમાની, જાંહાં નહીં મનને આની
 તાંહાં નહીં જીવ શિવનો કૈત, માયા ત્રણ ગુણથી તીત ૯
 આપો આપ રહે હુલાસ, જેનો સકલમે પરકાશ;
 ચંદાસુર રહે બ્રહ્માંડ, ભાસે કરણ બહુ ભંડ. ૧૦
 એવો આત્મા અનુંપ, ના આવે બ્રહ્મમાયા કૂપ;
 સિંધુનીર રહે અસ્થિર, સદા સંગ રહે સમીર. ૧૧
 વાયુ જોગ ડોલે વાર, લહેરી અનંત અપાર;
 એવો બ્રહ્મમાં સંસાર, જાણે સંત કોઈ સાર. ૧૨
 વસ્તુરૂપ વિલસ્યો આપ, સદા સ્થિર નહીં ઉથાય;
 ચૈતન ચેતના સરવંગ, અચલ આત્મા અભંગ; ૧૩
 બહુવિધિ વિસ્તર્યો વિલાસ, સ્વામી સકલ સરવે વાસ;
 રોમરોમમાં બ્રહ્માંડ, સપ્તદ્વીપને નવ ખંડ ૧૪
 ધરીયાં રૂપ નરને નાર, લીલા અનંત અપાર;
 જેમ વટખીજગનો વિસ્તાર, એવો કારમો સંસાર ૧૫

પોતે રહે પરાની પાર, નિરાકાર નહીં આધાર;
 રવે ધનશ્યામ, સુંદર સોય, નહીં આવે ન જાવે કોઈ. ૧૬
 જેમ આકાશે આબ્રણુ શક્ત, રહેનભ નિર્મલુ અસક્ત;
 ભાસે જક્ત એવું વ્યક્ત, આપે અકરતા અવ્યક્ત. ૧૭
 નિર્ગુણરૂપ નિરાકાર, તેમ નહીં વ્યોમને વિકાર;
 જેમ જલમે બુદ્ધંગા હોય, એવું વિશ્વ કરતામાંય. ૧૮
 સ્વામી સ્વરૂપે સોય, ગુરુગમ વિના ન લહે કોય;
 હલમલ હરિ રહે હજૂર, હિમયે આપ દેખે દૂર;
 ચૈતન્ય ચરાચર પરમાણુ, બિણો આણુ નહીં નિર્વાણુ ૧૯

— સાખી —

પૂરણુ બ્રહ્મ પૂરી રહ્યો, અજર અમર અવિનાશ;
 ઘટમકપટમાં રમી રહ્યો, જેમ ફોડું આકાશ ૨૦
 ધેનેધાતા જાંઠાં નહિ, રવે પરમાત્મ રાય;
 આવનથી રહે બાહેરો, અલખ લખ્યો નવ જાય ૨૧
 કૃષ્ણસ્વામી કરુણા કરી, કુવેર પર અતિ રીઝ;
 હિંદેભયો અનુભવતરુ, લક્ષ ગુરુ નિજ ખીજ ૨૨
 જીવનમુક્ત થઈ જક્તમે, કરે જ્ઞાન પ્રકાશ;
 સો છાયા સંસારમં, આતુર જીવ નિવાસ ૨૩
 જશ જાહેર જીવ વાસના, કીર્તિ પુષ્પ અગાદ;
 અર્થ સમજ તરુદલ મત, ગતિ ઘટ લહત સવાદ. ૨૪
 રતન અમલ ચિંતામણિ અગમ બોધકો અર્થ;
 દહે કુવેર જન જે લહે, અનુભવ પ્રગટે તરત. ૨૫

— સંપૂર્ણ —

પરક્રમ્મા.

- ચાલો સંતસજ્જન પ્રક્રમ્મા પ્રભુની કરો જો;
 શ્રીમંત કુવેરચરણ શીશ પ્રીતે ધરોજો.—ટેક.
 કદમ એક કોટિ યજ્ઞજ્ઞ પામશો જો;
 ચોરાસી લક્ષ જનમ કેરું દુઃખ વામશો જો.—ચાલો. ૧
 ચતુર આંદીઘૂંટી ખાણ ચતુરની ટળે જો;
 પંચમી પ્રક્રમ્માએ અચળ પદવી મળે જો.—ચાલો. ૨
 કનકદંડવત્ નમી પાયે જો પરે જો;
 સપ્ત ગોત્ર લઈ પરમપદ પરવરે જો.—ચાલો. ૩
 ચરણસેવા સુખની શિર સાધન સદુ જ્ઞે જો;
 અહી ચિંતામણિ જોણે હાથ ધારે તે મળે જો.—ચાલો. ૪
 બિનુ ચેન ચરણ ચાહો મત કોયના જો;
 પ્રગટ જક્તગુરુ શરણુ ગ્રહો ઓયના જો.—ચાલો. ૫
 સુખના સાગર દુઃખ નિકંદન કરનાર છે જો;
 ભયે દરશન ધન્ય તેનો અવતાર છે જો.—ચાલો. ૬
 ખુદ ખાવંદ ખલક પાવન કરન આવીયા જો;
 અખંડ જ્ઞાન ચરણચેન જોને લાવીયા જો.—ચાલો. ૭
 અંકુશ અમર કુલીન કમળ જવ શોભીતા જો;
 ધ્વજ ધેનુ પદ્મ શંખ ચક્ર ઓપિતા જો.—ચાલો. ૮
 સ્વસ્તિક જંબુજ્ઞ કલશ સુધા સાર છે જો;
 અર્ધચન્દ્ર ખટકુણ મીન આકાર છે જો.—ચાલો. ૯
 બિંદુ ઊરધરેખા અષ્ટકુણ અંગમાં જો;
 ઇદ્રધનુષ ત્રિયે કુણ ધારી તનમાં જો.—ચાલો. ૧૦

કરુણાસિંધુ કુવેર પ્રગટ જુગમાં હરિ જો;
 અંગરંગ અનંગ છબી સુરત તહાં વરી જો.—ચાલો. ૧૧
 સોજો કળા સંપૂરણ સરવે સાજ છે જો;
 નારણદાસ કહે એવા મહારાજ છે જો.—ચાલો. ૧૨

ગુરુ અષ્ટક.

પ્રથમ વંદુ ગુરુ સત સ્વામી, સકલ ગુણ ગતિ સાગરં;
 તો ચરણરજ લઈ ધરું શિર પર, દો ગતિ અગમ ઉગરં ૧
 ત્યાગ ભક્તિ પુત્રી પ્રેમ જ્ઞાન નિજ, અખંડ અનુભવ દીગ્યે;
 કરી કરુણા પ્રભુ દીન જાણી, જન આપનો કર લીગ્યે ૨
 જયેતિ જયેતિ જુગતાત સ્વામી, અંતર્યામી આપ હો;
 ઉપાયે અંકુશ દક્ષ દેવા, જ્ઞાનમેવા લાયે હો. ૩
 અમૃત ફલ નિર્મલોક્ષ લાયે, પાયે સંતસજન ભયે જડીતં;
 દુષ્ટ શ્રવ દુર્મતિકે ઘેરે, ન પાયે ભયે દુઃખીતં ૪
 ઉભયે જનકુ સુખ સાહેક, સુણે મંત સચેતનં;
 જ્ઞાન દીન જગ ભિન્ન જડવત, સ્થાવર સમ મનુવે તનં. ૫
 ઉમંગ નહિ નભ ઘઘન ગર્જત, વરસત નહિ બિનુ પ્રોજનં;
 સીંચત પાગ જપ શિર નિયંતા, કાળઅકાળ સખ પ્રોક્ષનં; ૬
 બિપજ સમી ફલ બીજ વાડી, બિનુ ફલ વૃક્ષ અખંડનં;
 લાભ લીન ભિન્ન વૃત્તિ નાયક, સીંચત નહિ તરુ વૃંદનં. ૭
 વિશ્વપાગ કર્તા વૃદ્ધિ પ્રેરક, સીંચત ધન સુખદાયકં;
 જ્ઞાન જદીપ જગયે સખ જાવે, મનુષ્ય શ્રેષ્ઠ ન સહાયકં. ૮
 સ્થાવર જંગમ સમ સૃષ્ટિ, પુષ્ટિ કરન પીછુ તે નહીં;

બિનુ પુષ્ટિ પરસે સખ જાવે, ફેરી રચતાં પ્રેહેતન સહી. ૬
 નિજપતિ ધત હેર આજ્ઞા દેઈ, આપ અંશ પહાવનં; ૧૦
 બિનુનિજજ્ઞાન જગત જન પરસે, સરલ ગેલ નહિ પાવનં ૧૦
 દયાવંત અનંત ગતિ જનું, ગવન સંત સંગ શોભિતં ૧૧
 ગગન ઉડગણુ ચંદ્ર શોભે, અનંગ છપી સુરત જન લોભિતં. ૧૧
 કલા ખટદશ નિધિ પૂરણુ, સિદ્ધિ અષ્ટ ચરણે વસે; ૧૨
 દેવ ચતુર દશ સેવા કારણુ, લાયે આપ સુર ધામસે. ૧૨
 અધર તખત પર અરસ આસન, દર્શતહી દિવ્ય નેતરં; ૧૩
 લક્ષાતીત પક્ષ તે વર્ગિત, સોહી સતગુરુ તતપરં. ૧૩
 અવની અંકુર ખીજ જેતા, સદા સમ વિનુ જલ રહે; ૧૪
 અરસ નીર જળ પરસ પાયે, ઉદે અંકુર સતમુખ રહે. ૧૪
 સઘનઘન નીર શુદ્ધ કરણા, શ્રીમંત કુવેરકી જળ થઈ; ૧૫
 અંશ અંકુર ઉદયે અચલ મતિ, નિજપતિ સન્મુખ દષ્ટ ભઈ. ૧૫
 તેજપુંજ તનુ વિશેષ વિભૂતિ, શક્તિ જ્યોત નહિ પાવનં; ૧૬
 અજ ઉમિયાપતિ શ્રીપતિ શારદ, શેષ સહસ્ત્ર મુખે ગાવનં ૧૬
 સંત સહાય કરન નિજ કર્તા, ભક્તવત્સલ નરતનુ ધરે; ૧૭
 શ્રીમંત કુવેર સખ મુખકે દાતા, દાસ હેતુ ડોલત ફરે. ૧૭
 શીરત ભવ ભીડભંજન પ્રભુ, કરન કાળ સખ જીવનં; ૧૮
 અસંખ્ય જીવ ધણીધામ પહાવત, ખંદી છોડ વરદ વૃંદનં. ૧૮
 તિલકભાલ વિશાલ લોચનં, અધર અનોપમ શોભિતં; ૧૯
 નિગ્ધનંદ ધનશ્યામ મૂરત, સંતજનકે મન લોભિતં. ૧૯
 પાણુ જેડી શિર નામી સેવક, દાસ નારણુ કરે વિનંતિ; ૨૦
 માગુ પ્રેમભક્તિ ચરણુ સેવા, યશ ગાવા અનુભવગતિ. ૨૦

શુદ્ધિપત્ર

પ્ર.	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૮૪	૪	તેવી	તેની
૧૯૪	૧૭	સહોનું	સહીનું
૨૦૧	૬	સંસયથી	સંસયની
૨૦૩	૧૦	ક્ષાનેન્દ્રિયે	જ્ઞાનેન્દ્રિયે
૨૦૭	૨	ચાદલોક	ચૌદલોક
૨૨૧	૧	સોહંગ	ઓહંગ
૨૨૨	૮	જપ	જળ
૨૨૨	૨૧	ધેમુ	ધેમુ
૨૨૩	૧૦	અહીનિશકસે	અહોનિશકસે
૨૨૪	૧૩	માન	ભાન
૨૨૪	૧૩	ઉગ્ધી	ઉગહી
૨૩૭	૧૫	મુક્ત	યુક્ત

